

Sja'ir kompeni welanda berperang dengan tjina

<https://hdl.handle.net/1874/321445>

1.9.1935

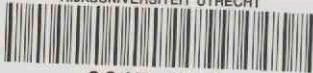
SJA'IR
KOMPENI WELANDA BERPERANG
DENGAN TJINA

J. RUSCONI

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

SJA'IR
KOMPENI WELANDA BERPERANG
DENGAN TJINA

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0617 4118

Diss Utrecht 1935

SJA'IR
KOMPENI WELANDA BERPERANG
DENGAN TJINA

VOORZIEN VAN INHOUDSOPGAVE EN AANTEKENINGEN

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD
VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN
WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKS-UNIVER-
SITEIT TE UTRECHT OP GEZAG VAN
DEN RECTOR-MAGNIFICUS DR H.
BOLKESTEIN, HOOGLEERAAR IN DE
FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE, TE VERDEDIGEN TEGEN
DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT
DER RECHTSGELEERDHEID EN VAN DE
FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE OP VRIJDAG 1 MAART 1935
DES NAMIDDAGS TE 3 UUR DOOR

JAN RUSCONI

GEBOREN TE EDE.

H. VEENMAN & ZONEN · WAGENINGEN · 1935

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

Aan mijn Ouders

INHOUD

1. Inleiding	9
2. Maleische tekst	20
3. Voorspel van den Chineezen moord	110
4. De opstand der Chineezen	126
5. De strijd tegen Tjakraningrat	179
6. Aangehaalde archivalia	207
7. Aangehaalde literatuur.....	210
8. Aangehaalde anonieme publicaties	212

INLEIDING

„Aber der Besitz solcher Schätze bringt eine gewisse Verpflichtung mit sich, zum mindesten dem Volke gegenüber, das einst diese Schätze hervorgebracht und besessen, und das sie dann aus reiner Unwissenheit für ein Ei und ein Butterbrot weggegeben oder sonstwie verloren hat.“

(Hans Overbeck,
Malaiische Weisheit und Geschichte.)

Het gedicht, dat het onderwerp vormt van dit proefschrift, behoort tot de rubriek der historische sja'irs en behandelt de gebeurtenissen, die zich in 1740 te Batavia afspeelden, den daarop gevolgden oorlog op Midden-Java en den strijd tegen Tjakraningrat van Madoera, alsmede ter inleiding den opstand op Ceilon, die door Van Imhoff wordt bedwongen. Zijn verzoek arme Chineezzen naar Ceilon te zenden wordt door de wijze, waarop dit door Valckenier wordt uitgevoerd, aanleiding tot het ontstaan van den Chineezzenopstand.

Het doel van dit proefschrift is een der handschriften van deze sja'ir uit te geven en de geschiedkundige feiten te vergelijken met gegevens uit Nederlandsche bron; waar deze schaarsch waren is een enkele maal van aan Javaansche babads ontleende verhalen gebruik gemaakt, terwijl eveneens een uit het Chineesch vertaalde beschrijving van den Chineezzenmoord is geraadpleegd.

De meest gewenschte vorm leek mij op den Maleischen tekst een inhoudsopgave te doen volgen, waarin de historische lijn, zooals het gedicht die geeft, duidelijk tot uiting komt, met vermindering van uitweidingen, die van geen geschiedkundig belang zijn en hierbij aansluitend in den vorm van aantekeningen een commentaar te geven op de historische feiten van het gedicht.

Hoewel een vertaling onzes inziens doorgaans de voorkeur heeft boven een inhoudsopgave, is deze laatste in ons geval, daar mede de Maleische tekst gepubliceerd wordt en slechts de bijzonderheden van geschiedkundig belang voor vergelijking in aanmerking komen, het meest verkieselijk; een vertaling zou stellig de leesbaarheid niet ten goede komen. Bovendien denken wij aan de uitspraak van De Hol-

lander ¹⁾): „Voor alle poëzie, maar inzonderheid voor de Maleische, is analyse dooddelijk; en het kan niet missen of hij, die, met het woordenboek ter hand, zich op de letterlijke vertaling van eene sjair toelegt, zal haar vervelend vinden.”

De inhoudsopgave hebben we in drie hoofdstukken verdeeld, die elk een afgerond geheel behandelen, nl. 1e de gebeurtenissen op Ceilon, die voorafgaan aan den Chineezenmoord, 2e den strijd tegen de Chineezzen te Batavia en op Midden-Java, alsmede het geschil Valckenier-Van Imhoff, de opzending van den laatsten naar Nederland en zijn terugkeer als Gouverneur-Generaal naar Indië en 3e het vertrek van Valckenier uit Indië, de aankomst van Van Imhoff aldaar, benevens de gevangenneming van den gewezen landvoogd en den oorlog tegen den pangéran van Madoera.

Het groote aantal belangrijke feiten en het omvangrijke vergelijkingsmateriaal maakte het noodzakelijk de aantekeningen soms zeer beknopt te houden; dit is in het bijzonder het geval, wanneer zij voorvallen betreffen, welker onjuistheid onmiddellijk kon worden vastgesteld, zooals het medegedeelde over het verblijf van Van Imhoff in Nederland, zijn terugreis naar Indië en de arrestatie van Valckenier, waartoe waarschijnlijk slechts de fantasie van den schrijver, of van een afschrijver, en eventueele geruchten in de inheemsche wereld in omloop, de stof geleverd hebben.

Met de aantekeningen wordt beoogd eenig inzicht te krijgen in de historische waarde van den Maleischen tekst; zij zijn dus beperkt tot hetgeen in het gedicht behandeld wordt en wijzen op feiten, die daar niet vermeld worden, maar zij geven geen volledig overzicht van de behandelde periode.

Tot meerdere onderzoekingen bood het onderwerp gelegenheid, doch wij hebben ons tot de bovengenoemde moeten beperken. Met name ware het belangwekkend geweest tal van passages te vergelijken met beschrijvingen van soortgelijke gebeurtenissen elders in de Maleische poëzie; wij denken hierbij aan de schildering van den oorlog op Midden-Java en dien tegen pangéran Tjakraningrat, waarbij de legers, die vele honderdduizenden manschappen sterk zijn, slechts als figuranten dienst doen en de strijd beslist wordt door de tweegevechten der aanvoerders, aan den zwerftocht van den verdreven soenan en aan de uniforme reisbeschrijvingen. De uitkomsten zouden zeker de groote eenvormigheid in de Maleische dichtkunst aantoonen. Ook bij het vermelden van geschiedkundige gebeurtenissen zal men

1) De Hollander, Handleiding bij de beoefening der Maleische Taal en Letterkunde, bldz. 307.

zich veelal aan de geijkte modellen daarvoor hebben gehouden, evenals in het proza. ¹⁾

De aantekeningen samen te vatten in een aantal conclusies komt ons niet gewenscht voor. Eerst wanneer meerdere historische sja'irs bestudeerd zijn, achten we den tijd gekomen een algemeen oordeel uit te spreken.

Van deze sja'ir stonden mij de volgende handschriften ten dienste:
A. cod. 2095 van de Leidsche Universiteits-Bibliotheek. ²⁾

B. uit het bezit van de Royal Asiatic Society te Londen no 3 van de verzameling van Farquhar. ³⁾

C. uit de Bibliothèque Nationale te Parijs no 107 van de „manuscrits Malayo-Polynésiens.” ⁴⁾

Alleen de hss. A en B bleken voor de tekstuitgave in aanmerking te komen, daar C slechts een korte beschrijving geeft van hetgeen te Batavia voorviel in de dagen onmiddellijk voor en tijdens den Chineezenmoord; toch is dit handschrift niet van belang ontbloot door de vermelding van eenige feiten, die in de beide andere handschriften ontbreken. Wij geven daarom bij de bespreking van dit handschrift een korte inhoudsopgave.

Ms. A is het uitvoerigst en bestaat uit 4718 verzen ⁵⁾, waarvan 15 per bladzijde (de Leidsche catalogus vermeldt abusievelijk 4709 verzen). Het is geschreven op dun (Chineesch) papier, zooals ook de schrijver zelf mededeelt:

karena kertas terlaloe nipis
kertas Tjina boekannja Inggeris (v. 19).

Het schrift is niet mooi, maar toch goed leesbaar; eenige versiering in den vorm van een fraai bovenschrift, woorden met gekleurden inkt of kandang heeft het handschrift niet. Voor het eigenlijke geschiedverhaal begint — in den uitgegeven tekst vers 51 — heeft A een zeer uitvoerige inleiding van 236 verzen. Hierin deelt de schrijver o.a. mede, dat hij is een

peranakan Bandjar di Soengai Baroe
boekannja Tjina anak Melajoe (v. 3).

1) Vrgl. hetgeen Hoesein Djajadiningrat opmerkt voor de Javaansche geschiedschrijving, Critische beschouwing van de Sadjarah Bantën, bldz. 306 en 307.

2) Juynboll, Catalogus v. d. Mal. en Sund. Handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek, bldz. 13.

3) V. d. Tuuk, Kort verslag der Maleische Handschriften, toebehoorende aan de Royal Asiatic Society te Londen, B. K. I. 3de volgr., I, bldz. 459.

4) Cabaton, Bibliothèque Nationale, Catalogue sommaire des Manuscrits Indiens, Indo-Chinois et Malayo-Polynésiens, blz. 242.

5) Onder vers verstaan we één heelen regel van twee op elkaar rijmende deelen.

Een staaltje van den langdradigen stijl dezer inleiding volge hier:

inilah salam daripada kakanda
 kepada sekalian adi(k) dan kaka(k)
 djikalau kiranja tersalah sabda
 harapkan ampoen djangan tiada
 inilah sja'ir moela dikarang
 kekarangan kakanda orang terboeang
 soerat banjak rapat dan djarang
 tiada dapat dipandang orang
 karena hati terlaloe goendah
 mentjari pikir toendoek tengadah
 ditaroeh dihati lamalah soedah
 djadi dikertas hamba meminda
 daripada diri terkoerang 'akal
 berpikir bodo(h) lagipoen bebal
 tambahan kami koerang tawakkal
 koela dan warga tiada mengenal
 soekarnja kami boekan kepalang
 tatkala kena perdaja orang
 doedoek sendiri teroelang²
 ditoléh kekiri kekanan orang
 hendak kami berdiam kata
 mangkin bertambah rasanja doeka
 djadi mengarang sambil bertjinta
 masjgoel selakoe orang jang leta
 tolong hambamoe ja rab 'l-ma'boed
 rasanja letih terlaloe lemboet
 laksana perahoe dipoekoel riboet
 timboel tenggelam ditengah laoet
 'adjaib sekali soebhanahoe
 djandji moelanja ¹⁾ soedah tertentoe
 meminta do'a siang dan daloe
 memohonkan ampoen pada Toehankoe
 'adjaib sekali soebhana Allah
 djandji moelanja ¹⁾ tiada teroebah
 meminta do'a tangan ditadah
 memohonkan ampoen kepada Allah
 adalah seperti pantoen Melajoe

1) Vermoedelijk wordt bedoeld maulana.

me(ngc)habarkan diri dagang piateo
 adapoen akan djaman dahoeloe
 harta koerang bangsa nan pajoe
 adapoen akan djaman sekarang
 harta pajoe bangsa terkoerang
 tambahan doedoek dikampoeng orang
 djadilah diri oempama dagang (v. 31 t./m 52).

Nog vele tientallen verzen gaat het gedicht op deze wijze voort.

Ms. B is aanmerkelijk korter. Dit niet genummerde handschrift heeft 175 bladzijden; de eerste telt 10 verzen, de tweede 11, de volgende 172 elk 17 verzen, terwijl de laatste bladzijde 5 verzen heeft, waarna nog 3 regels doorlopend en geleidelijk smaller wordend schrift. Het is geschreven op zgn. oud-Hollandsch papier, voorzien van watermerk, waarin de naam T. Stains en het jaartal 1805 te lezen is. Het schrift is regelmatig en duidelijk; de eerste twee verzen zijn geschreven met rooden inkt. Het opschrift luidt: Inilah tjerita Welanda berperang dengan Tjina.

Het verhaal toont groote overeenkomst met hs. A, komt er voor een belangrijk deel woordelijk mee overeen, maar mist 1e de boven vermelde uitvoerige inleiding (A 236 verzen, B 50 verzen), 2e de verzen 2050 t/m 2327, welke gewag maken van den vrede met den soenan, zijn verdrijving uit Kartasoera, zijn omzwervingen en de stichting van de nieuwe hoofdplaats te Solo; voorts het vertrek van Valckenier naar Nederland en zijn arrestatie aan de Kaap, 3e de verzen 2400 t/m 2597, die een beschrijving geven van den terugkeer te Batavia van Van Imhoff als Gouverneur-Generaal en van Valckenier als gevangene, 4e het slot van ms. A: na vers 3564 van den uitgegeven tekst heeft A nog 148 verzen. Allereerst wordt hierin de arrestatie van Tjakraningrat door Kroeinbérge vermeld, vervolgens is ruimte voor 64 verzen onbeschreven gelaten, waarna we lezen, dat hij (blijkens het vervolg van het verhaal Van Imhoff), na een verblijf van een maand te Semarang, vertrok en naar Tjerebon ging. Van Imhoff bezocht daar het graf van den wali te Goenoeng Djati. Teruggekeerd te Batavia bleek de zegen, die van dit heilige graf uitgaat, zijn werking niet te hebben gemist: Van Imhoff legde zich toe op het bestudeeren van de kitabs en het reciteeren van den koran. Hij was tot de overtuiging gekomen, dat de Christelijke godsdienst verkeerd was, en ging over tot den Islam. De Gouverneur-Generaal trok zich terug in zijn „thuy'n", leefde als een santeri en liet de regeering over aan Mossel. Doch „de zon

gaat onder, wie zal haar tegenhouden!': Van Imhoff stierf en Mossel volgde hem op. Den avond van den dag, waarop Van Imhoff begraven was, stierf ook Valckenier.

Over het bewind van Mossel was men niet bijster te spreken. No-pens Mossel's kennis van het Maleisch wordt opgemerkt:

bahasa Melajoe ta^f lagi bisa
sepatah kata berdjoeroebasa.

Het einde is abrupt.

Bovendien heeft A naast de bovengenoemde vier hiaten in B nog tal van bizonderheden uitvoeriger en vervalt dikwijls in overbodige herhalingen, die eveneens tot het verschil in lengte tusschen A en B hebben bijgedragen. De noten geven ten aanzien hiervan de noodige opheldering.

In aanmerking genomen de neiging der inheemsche afschrijvers, de door hen gecopiëerde werken te verfraaien en aan te passen aan den smaak van hun publiek, waarbij ze vaak hun fantasie den vrijen loop laten, tengevolge waarvan het letterkundig product soms aanmerkelijk in omvang toeneemt, lijkt ons, dat B dichter bij het origineel staat dan A, hoewel na kennisneming van den inhoud der beide handschriften blijkt, dat B vermoedelijk den oorspronkelijken tekst niet zoo veel meer nabij komt, als het verschil in lengte zou doen verwachten.

Wel is B ouder, dan A.

De eerste bladzijde van A — een soort titelpagina — vermeldt: „Ini soerat sa'ir Himop „hamba K. M. R. Oedin'' jang poenja, maka barangsiapa jang soeka maoe pindjam djangan tiada berapik²; itoelah pesan hamba kepada sekalian sanak saudara semoeanja adanja, kepada 30 hari boelan Mai 1869.” In ms. B vinden we aan het slot: „Tamat soerat ini kepada doea poeloeh hari boelan rabioe 'l-achir, adapoen jang poenja toean radja midjer Parkoe ar adanja, sanat 12302 tahoen. Tamat.”

Het is duidelijk, dat dit jaartal een cijfer te veel bevat; vermoedelijk zal het moeten zijn 1232, zoodat de datum overeenkomt met 9 Maart 1817. ¹⁾

Ms. C bestaat uit 324 verzen en behandelt alleen den strijd te Batavia. Het gedicht heeft tot opschrift sja'ir peladjaran; het blijkt, dat deze naam betrekking heeft op de zonder eenige duidelijke overgang er op aansluitende volgende sja'ir. In den catalogus wordt het

1) Wüstenfeld, Vergleichungs-Tabellen der Muhamm. und Christl. Zeitrechnung, bldz. 50.

vermeld onder den titel „Révolte des Chinois à Batavia”, een naam, die den inhoud zeer goed weergeeft. Het gedicht is geschreven op gelinieerd papier, het watermerk vertoont den naam Pannekoek. Voor het eerste woord van ieder oneven vers is gebruik gemaakt van gekleurden inkt. Het is niet te beschouwen als een fragment van een der beide andere hss., want punten van overeenkomst daarmee vertoont het niet. Het begin luidt:

inilah alkissah soeatoe rentjana
kehendak Allah Toehan jang gana
kami menjoerat goendah goelana
mentjeritakan perang Olandah dengan Tjina.

De kapitein-Chinees heet hier Li Tjat Kong; deze deed den Gouverneur-Generaal het verzoek zes wajangspelen te mogen oprichten en de poorten gedurende den nacht open te laten, want drie etmalen wilde men feestvieren. Daarop volgt een beschrijving van het feest der Chineezzen; hun doel evenwel was opstand te verwekken, voegt de schrijver er aan toe. Vele Chineezzen werden lastig gevallen, waarom de Compagnie daartegen een order moest uitvaardigen en straf bedreigen tegen de overtreding er van.

Het hoofd der Chineezzen in de ommelanden heet Si Pihan; hij wordt beschreven als iemand met een langen baard en kaal hoofd en voorzichtig in zijn optreden, die orde bracht onder de Chineezzen. Er volgt dan een beschrijving van de expeditie onder Van Imhoff naar Tanah Abang. De Chineezzen, die onder hun kleeren harnassen van buffelhuiden droegen, waren aanvankelijk in het voordeel. Ondanks het opdringen der Chineezzen versaaide Van Imhoff niet. Een nieuwe aanval van de Hollandsche troepen te zamen met de Baliërs onder kapitein Babandam werd georganiseerd. Thans werden zooveel Chineezzen gedood, dat zij besloten te vluchten.

Nog een zeventigtal verzen handelen over gevechten met Chineezzen. Vervolgens wordt verhaald, dat Van Imhoff de in de stad opgerichte stellingen voor het wajangspel liet neerhalen; de Chineezzen mochten na zes uur niet meer buiten hun deuren komen en zouden gedood worden, indien zij dit verbod overtraden. ¹⁾

Dan wordt gewag gemaakt van den aanval, dien de Chineezzen ondernamen op de poort Pagerman onder leiding van een Chineesch rijstverkooper. In den nacht van Zaterdag op Zondag verzamelde

1) De regel: pasang ta- bolé(h) roemah satoe, heeft waarschijnlijk betrekking op het verbod licht te ontsteken.

zich een groote menigte te Loearbatang en in den vroegen ochtend werd begonnen de huizen der Chineezen binnen te dringen en hen te mishandelen, waarbij hun geld over straat verspreid werd.

De schrijver is volgens het gedicht van de gebeurtenissen getuige geweest, want hij noemt meermalen zichzelf; na de aanvallen op de huizen der Chineezen vermeld te hebben, zegt hij:

sekarang saja ini orang penakoet
perintah Kompeni saja antoe ¹⁾ hikoet
doedoek diroemah saja takoet
laloe diikat Tjina besar ngakoet.

Met deze Chineezenmolestaties eindigt het gedicht:

tamatlah soedah soeratannja
banjaklah djanggal atoerannja,

waarna nog negen verzen den lezer wijzen op de geringe kennis van den auteur en zijn primitieve schrijfmiddelen, met het verzoek, wat ontbreekt er bij te voegen en wat overbodig is te verwijderen.

De vraag, welk der handschriften voor uitgave in aanmerking kwam, ging slechts tusschen A en B. Daar dit laatste handschrift veel overbodigs mist en bovendien dikwijls duidelijker is dan A, is hierop de keus gevallen. In den uitgegeven tekst hebben wij ons zooveel mogelijk aan ms. B gehouden, ook daar, waar A ons beter leek. Wanneer de tekst dus minder duidelijk is geven de noten soms de noodige opheldering. Slechts in enkele gevallen is van hs. B afgeweken: 1e Wanneer een gedeelte, dat in den loop van het verhaal niet gemist kon worden, slechts in ms. A voorkwam, is dat in den tekst opgenomen. 2e Wanneer woorden van B zoodanig verknoeid waren, dat reconstructie niet mogelijk was, is hs. A gevolgd. 3e Wanneer een woord van B duidelijk bleek overbodig te zijn, zoowel in verband met de beteekenis als met de maat, of wel uit het rijm bleek, dat er oorspronkelijk een ander woord gestaan moet hebben, is hetgeen te veel was geschrapt, dan wel bij hs. A te rade gegaan.

Wat de taal der handschriften betreft kunnen we een groot aantal Javaansche woorden constateeren; vooral in ms. A is dit het geval, maar ook in hs. B treft men er vele aan. Het vermoeden lijkt ons gewettigd, dat de oorspronkelijke beschrijver van de gebeurtenissen, die zich bijna geheel op Java afspelen, woonachtig is geweest te Batavia, waar alle berichten van voorvallen elders samenkwamen en waar

1) Vermoedelijk Soend. hanteu.

hij bovendien den strijd te Batavia en nieuws over hetgeen in regeeringskringen omging uit de eerste hand had. Onder invloed van zijn omgeving zal hij niet altijd zuiver Maleisch gebruikt hebben, waardoor een aantal Batavianismen en woorden, die behooren tot het zgn. Java-Maleisch in den tekst voorkomen. Inzonderheid ms.C bevat een groot aantal Bataviasche woorden.

Daar A geschreven is door een *peranakan* Bandjar, zal voor dit handschrift misschien ook het *Bandjareesch*, dat vele Javaansche bestanddeelen bevat ¹⁾, van invloed op de taal geweest zijn.

Het aantal verbasterde Nederlandsche woorden is evenmin onbetekenend. Een belangrijk deel dezer woorden heeft betrekking op de militaire macht, als *koperal*, *soerian*, *adjidan*, *komandan*, *litnan*, *kapitan*, *major*, *lagonder*, *marinjoe*, *materos* en in ms. C nog *roeiter* en *gernatir*. Sommige dezer woorden zoekt men tevergeefs in het woordenboek, zooals b.v. *iskipér* (schipper), enkele ook zijn verouderd: *landros* (landdrost).

Enige woorden, waarvan wij de juiste beteekenis met behulp van de woordenboeken niet hebben kunnen vaststellen, zijn misschien eveneens aan het Nederlandsch ontleend: *keperi* bijvoorbeeld, waarmee een soort politiedienaren bedoeld worden; hierbij denken we aan de benaming „kaffers” voor politieagenten. ²⁾

Aangaande de spelling van hss. A en B valt op te merken, dat de toonlooze e in de voorlaatste open lettergreep vaak door een alif, in de derde open lettergreep van achter gerekend wel door een wâw wordt weergegeven. A noch B is hierin evenwel consequent. Het eerste geval, alif in plaats van pepet, komt in A zeer vaak voor, in B is dit verschijnsel zeldzamer. Het lijkt mij niet noodig deze woorden allen te vermelden, daar het gebruik van de alif daarvoor te willekeurig is. Als voorbeelden noemen we: *beraboet* (897, 1269), *mengapoeng* (1112, 2045), *menapoek* (1124), *dibari* (1924), *labih* (1927), *patjah* (2019, 2024), *menjasal* (3331), *pasan* (3524).

In ms. A dikwijls, in ms. B enkele malen, komt ook het omgekeerde voor, namelijk het ontbreken van de alif in de voorlaatste open lettergreep van woorden, die daar een a hebben: zoo worden *batik* (399), *berkata* (846) en *badan* (3015) zonder alif geschreven.

Een wâw in de derde open lettergreep van achter komt steeds voor in *keliling* en *kelilingan*; ook in *ketika*, *seketika* en *ketikanja* meermaalen (b.v. in 3376, 1905 en 3301), verder in *berangsang* (945), *delapan* (1951), *kerikam* (425), *seligi* (949).

¹⁾ Cense, *De Kroniek van Bandjarmasin*. Acad. proefschr., Leiden, 1928, bldz. 117.

²⁾ De Haan, *Oud-Batavia*, dl. I, bldz. 463.

In hs. A komt dit bij meer woorden voor (o.a. nog gerédja, gerinda, keréta, segara, serani).

Hiermede, zoo komt het ons voor, is op dit verschijnsel voldoende de aandacht gevestigd, zoodat van ieder geval afzonderlijk in de noten geen melding meer gemaakt is.

Eenige andere veel voorkomende afwijkingen en verschillen tusschen A en B onderling laten we thans volgen, zoodat ook hierop in de noten niet nader behoeft te worden gewezen.

Zoowel A als B laten meermalen de r van ber- weg; zie vers 206, 616, 857, 921 enz. (ongeveer 25 keer komt dit voor). Twee maal ontbreekt ook de r van ter- (8, 2821).

Poela wordt in hs. B vaak poelak geschreven bv. vers 18 (2 ×), 141, 565, 1531, 1627 (we telden dit 15 maal).

De k van balik wordt eenige malen weggelaten in ms. B (12, 833, 1081, 1336, 3303).

Bij een aantal woorden ontbreekt in B de h aan het eind; het meest komt dit voor bij masih (126, 284, 3184, 3192, 3545), verder bij berpoe-loeh (132) en sepoeloeh (1520), bij dibawahnja (1770) en dibawah (1850), bij soedah (83), tingkah (2615), basah (2707) en dikasih (777). Voor de p aan het einde van een woord heeft B soms een b: asab, atab, kirab, seloeb, sikab, tangkab, tjakab, toetoeb (900, 1028, 1363, 1610, 1630, 1646, 1729, 1733, 1735, 1737, 1785, 1811, 1812, 1888, 2859, 2863, 2867, 2874, 3012).

Ms. A laat van eenige woorden de begin-h weg: abis, alaman, arta, artawan, ilir, oedjan, oetan. Een enkele maal komt dit ook bij B voor: antar (1366).

Bij een aantal werkwoorden met me- laat A de neusklank weg, me- wordt hierbij geschreven ma-, b.v. ma-adjar, ma-angkat. Me- geschreven als ma- komt soms ook in hs. B voor: manémbak (957), mangoendoeri (1932), malompat (1970).

Dikwijls is tusschen eenige letters een totaal overbodige alif geplaatst, meer ter vulling van een open ruimte, b.v. dikoeroeng (133): d-k-r-a-oe-ng. Soms zou zulks tot misverstand aanleiding kunnen geven, siang (1236): s-a-i-ng. De volgende afwijkingen van hs. A zijn evenmin in de noten signaleerd: chabar, nachoda en chodja schrijft A met een h in plaats van ch; njonja en gadji worden met een h geschreven aan het eind, tiang met een h tusschen de beide lettergrepen.

Goelana, in de uitdrukkingen goendah goelana en bimbang goelana, wordt goelina geschreven. Toenggoel of toenggoelnja in B is in A steeds tetoenggoel. Djoeta (B) = joeta (A), haroe biroe (B) = haer

biroe (A), memegang (B) = memégang (A), peloeroe (B) = pélor (A), segera (B) = sigera (A).

Voor dengan heeft A vaak kedengan; in het gedeelte van den tekst, dat alleen in A voorkomt, is dit in de noten aangegeven.

In eenige Arabische woorden heeft A de z door dj vervangen: djaman, djembroed.

Evenmin is in de noten aanteekening gehouden van omzettingen, die in de beteekenis geen verandering brengen, als kanan kiri voor kiri kanan e.d. en het gebruiken van synoniemen als sebagai — seperti, terlaloe — sangat etc.

Bij de transcriptie is de officieele spelling gevolgd. Op enkele punten echter hebben we gemeend hiervan te moeten afwijken:

1e vindt men noch in ms. A noch in ms. B onderscheid gemaakt tusschen de f en p; overal is boven het teeken voor deze letters één stip geplaatst. Wij hebben daarom soms daar, waar de officieele spelling een f voorschrijft, de p behouden. Deze uitzondering betreft slechts het in den tekst veel voorkomende woord napiri,

2e zijn woorden, die uit Europeesche talen zijn overgenomen niet in overeenstemming met de officieele spelling gebracht, wanneer zulks de invoeging van consonanten noodzakelijk zou maken, b.v. het woord korporal, in de handschriften gespeld k-p-r-l, hebben wij weergegeven door koperal,

3e is een enkele maal ter wille van het rijm de spelling van het handschrift gehandhaafd, b.v. waar het rijm i eischte hebben we tabi niet veranderd in tabik.

U, Hooggeleerde Gonda, zeer geachte Promotor, betuig ik bij het beëindigen van dit proefschrift mijn hartelijken dank voor de voortdurende belangstelling, die gij in mijn werk hebt betoond. Menige kanteekening van U bij mijn aanteekeningen heeft mijn inzicht verhelderd en is den tekst ten goede gekomen.

INILAH TJERITA WELANDA BERPERANG DENGAN TJINA

Bismi 'llah itoe permoeaan kata
rahman moerahnja terlaloe njata
ampoen dan ma'af segala sahabatkoe
karangan Djawa boekannja pégo
inilah karangan orang jang goendah
atoernja djanggal banjak beroebah
tiada sempoeana lagi pikirkoe
iradat Allah telah berlakoe
djikalau ada salah soeratan

10 sekaliannja jang membatja poen mem-
betoealkan

mengarang soerat berpoeloe hari
Tjina membalik ¹⁾ kepada Kompeni
djénderal Palkenir hampir ditipoenja
Himop berani dengan 'akalnja
tjeritera ini baroe dikarang
Welanda berperang dengan kapitan
Pandjang

berperang besar boekan kepalang
seloeroeh tanah Djawa poela berlénggang
si Pandjang itoe kapitan Tjina

20 terlaloe sangat tebal koelitnja
mirah jang baik dapat dipakai
djanganlah sjak hati memakai
dibawahnja doea Tjina jang tinggi
satoe berani seorang mengadji
Tjina berbagai tingkah lakoenja
sepeloe keti banjak orangnja
hati Kompeni sangat gojang
gedoeng beriboe boeah jang terbang
gedoeng poen banjak di Djakatra
30 atapnja genting dinding dengan bata
banjak 'adjaib dinegeri Betawi
malam dan siang makan gadji
papan diboeat akan djambatan
sebelah timoer sampai kewétan
berpoeloeh laksa hilang belandja
beberapa poeloe djambatan bata
orang poen banjak dari Betawi
Makau Portegal anak Perenggi

asma Allah Toehan semata ²⁾
rahim mengasihani semata
menjoerat ikat-ikatan tiada tentoe
dipindahkan kepada bahasa Melajoe
menjoerat ikatan dikertas Welanda
daripada hati sangat galaba
daripada nasib oentoeng badankoe
pergi berlajar terlanggar dibatoe
meminta ampoen kepada Toehan
mana jang djanggal djangan ditoeroetkan

sa'ir peranakan orang bahari
hampir dapatnja negeri Betawi
hampir jang mendapat tingkah lakoenja
Tjina berketi tiada pedoelinja
dipoelau Djawa ditanah seberang
dari Betawi oendoer ke Semarang

Kompeni dengan kapitan Pandjang
pangérang Madoera ³⁾ poela berperang
gagah berani lagi laksana
mirah jang baik ada dipakainja
chasiatnja banjak berbagai-bagai
barang maksoednja soepaja sampai
bahoe kanan pengapit kiri
katanja tahan peleroe besi
Djakatra hampir didalam tangannja
hati Kompeni bimbang lakoenja
berperang dengan kapitan Pandjang
oléh peleroe paling-palang
berlaksa diloear dan didalam kota
djendélanja keliling daripada katja
air dan angin disoeroeh Welandi
membelah papan berpoeloeh keti
segenap soengai sérok-sérokan
dibarat laloe kenegeri Bantan
akan titian didalam Djakatra
soepaja dapat djalan keréta
Inggeris Portugis Switse Almani ³⁾
Maskat Melajoe Kotjing dan Kotji

1) B membalik. 2) B Mandoera. 3) A s-w-i-t a-l-m-a-n-i B s-w-i-ts a-l-m-a; Portug. Suiço Allemã?

- mata poetih berapa laksa
- 40 Keling Soerati orang Kastila
berbagai djenis orang Betawi
Padang Periaman Taroesan Djambi
dengan keréta ¹⁾ landja-landjaan
pinggangnja ramping dilénggang-lénggang sebagai poetjoeng keanginan ²⁾
ada jang sebagai anakan danta ³⁾
pinggangnja membat bersoenting⁴⁾ boenga
memberi manis barang kelakoan
pinggangnja ramping berkekembangan
njonja banjak merawankan hati
50 memakai jakoet ⁷⁾ zamroet waidoeri ⁸⁾
radja Sélong terseboet ¹⁰⁾ kembali ¹¹⁾
dibawahnja ada seorang laki-laki ¹²⁾
Adikarang itoe satoe ¹³⁾ dipati
dibawahnja empat mangkoeboemi
mangkoeboemi namanja tertentoe
basa dan 'adat sahadjakan tahoe
dibawahnja toedjoeh poeloeh manteri
S. m. t K. t. m D. saoe perkosa ¹⁷⁾ *deffer*
lakoenja sebagai gadjah jang meta
60 manterinja toedjoeh poeloeh orang
djikalau Kompeni ke Sélong ¹⁸⁾ datang
K. r. t K. rli D. saoe lagi
dibawahnja toedjoeh poeloeh manteri
B. t ¹⁹⁾ K. rli D. saoe mengerti
kasih sajang maharadja Kandi
besar keradjaan radja Sélan
ra'jatnja tiada kebilangn
kapal Welanda ²¹⁾ pergi datang
tiap moesim pergi berdagang
70 kapal berdagang poelang pergi
sekali^{2 23)} datang banjak pemberi
djadilah sohbat-bersohbatan ²⁵⁾
tiap moesim bersoeroehan
kasih-mengasih berberi^{2 27)}
enam toedjoeh kapal dan kitji ²⁸⁾
ketika itoelah berboeat djandji
- Tjina Welanda Djepoen Manila
Kosta Benggala peranakan Poelaka
Djohor Kampar Siam Patani
Pahang Kambodja Indragiri
berbagai tingkah dan kelakoan
njonja Soerati anak Malaka
kerétanja oekir ⁵⁾ timpah perada
dengan keréta landja-landjaan
naik keréta dilagoe-lagoekan ⁶⁾
peranakan Djepoen Kotjing dan Kotji
nilam poealam si radja Kandi ⁹⁾
ra'jatnja tiada terbilang pesti
Adikarang nama diberi
radja mati ia mengganti ¹⁴⁾
ialah menggalang Kompeni
pertama M. t. li K. nli ¹⁵⁾ D.saoe
ra'jatnja banjak beratoes riboe
sekaliannja diberi berpajoeng tinggi ¹⁶⁾
ialah mangkoeboemi jang kedoea
ra'jatnja banjak berpoeloeh laksa
dengan sendjata tombak dan pedang
ialah mendjadi kepala perang
ialah mangkoeboemi berani lagi
ra'jatnja banjak berpoeloeh keti
sertanja toedjoeh poeloeh manteri
ra'jatnja berpoeloeh keti diberi
Kompeni padanja maloe-maloean
seperti daoen kajoe dihoetan ²⁰⁾
kenegeri Sélong beroelang²
boedinja baik boekan kepalang
kenegeri Sélong datang kembali ²²⁾
Kompeni memberi ²⁴⁾ si radja Kandi
Kompeni dengan sang adji Sélan
soerat nan serta kiriman ²⁶⁾
Kompeni dengan si radja Kandi
di Sélong hendak berboeat lodji
Kompeni dengan si radja Kandi

1) B dengan keréta poeloeh. 2) A léhernja djindjang dilénggok²-kan. 3) A anakan danta B a-b-a-k-n d-s-t. 4) A menangkai. 5) A kerétanja dioekir B kerétanja berapa oekir. 6) A poetih koening warnanja badan, sebagai poetjoeng keanginan. 7) B joekoet. 8) A heeft overal djembroet baidoeri. 9) Hier schijnt de tekst in de war, si radja Kandi slaat al op den vorst van Ceilon. 10) B terseboet. 11) A radja besar si radja Kandi. 12) A lagi ipv. laki-laki. 13) Ontbreekt in A. 14) In 53 en 54 zijn in A eenige halve verzen verwisseld. 15) A k-r-l-i. 16) Tusschen 57 en 58 in A nog een vers. 17) A s-ng-p-r-a-g-m-d-s-a-oe p-r-k-o-s-a. 18) A kesana. 19) A siti. 20) A seperti boeroeng barat diawan. 21) A Kompeni. 22) A lestari. 23) A sekalian. 24) A mengasih. 25) A B b-r-s-h-a-t-n. Tusschen 71 en 72 in A nog 2 verzen, die herhalen wat reeds eerder gezegd is. 26) In A wordt hetzelfde gezegd in 11 verzen met uitweidingen over de geschenken en de wederzijdsche vriendschap. 27) A beri-memeri, wat beter is. 28) A toedjoeh delapan sembilan hari.

jakoet zamroet nilam waidoeri
 si radja Kandi gagah perkosa
 djanganlah lambat berilah segera
 80 gagah berani si radja Kandi
 Kompeni minta lekas memberi
 besar pintanja dikaboelkan
 soedah mendjadi handai dan tolan
 kepada djénderal dipersembahkan
 minta batoe ⁵⁾ kapoer dan papan
 djénderal mendengar terlaloe soeka
 mengantar papan kapoer dan bata
 siang dan malam kota dipandang
 tebalnja boekan barang²
 90 kâta Kompeni soedah terdiri
 hati jang takoet djadi berani
 segenap pintoe kota djembatan
 segala loeroeng kelilingan
 parit kota djembatan djadi
 kesakitan ra'jat si radja Kandi
 marah sangat si radja Sélán
 dibakarnja soerat perdjandjian
 moerka sangat si radja Kandi
 apa dipinta sahadja koeberi
 100 Adikarang segera datang
 orang berhimpoen malam dan siang
 mangkoeboemi sekalianja ¹⁴⁾ rata
 hadapan belakang keliling kota
 si radja Kandi asalnja berbangsa ¹⁸⁾
 kotanja terbang kena sendjata
 chabar poen sampai ke Djakatra
 djénderal Palkenir terlaloe moerka
 djénderal bertitah dikota intan
 himpoenkan ra'jat kita sekalian
 110 gégér gempar anak Betawi
 Boegis Mangkasar Soembawa Bali
 doea poeloeh kapal dilajarkan ²¹⁾
 disoeroeh menoentoet kematian ²²⁾
 berlajar djoega tiada berhenti
 hati dimana tiadakan negeri
 takoetnja boekan barang²

besar dan ketjil Kompeni membeli
 disoeroehnja Kompeni berboeat kota
 diikoet nan mana soedjar ¹⁾ kata
 kasih-mengasih bersoenggoeh hati
 diikoet nan mana soedjar djandji ²⁾
 oléhnya sang nata adji ³⁾ Sélán
 berboeat kota disoeroehkan ⁴⁾
 tiga kapal jang disoeroehkan
 berboeat kota dinegeri Sélán
 menjoeroeh ke Sélóng dengan segera ⁶⁾
 toekang Soerati Kosta Benggala
 batoe diboeat bertjampoer karang ⁷⁾
 seperti kota dioedjoeng Padang ⁸⁾
 diatoernja meriam banjak sekali ⁹⁾
 tetaplah di Sélóng diam Kompeni
 hadapan belakang ada gantoengan
 kiri dan kanan ada soelaan
 hati jang takoet djadi berani ¹⁰⁾
 banjak terboenoeh disoela Welandi ¹¹⁾
 tingkah Kompeni jang demikian
 goesarnja siapa berani menahan ¹²⁾
 katanja djahat soenggoeh Kompeni
 hendak mengambil negeri sekali
 dengan sendjata kelengkapan perang ¹³⁾
 gégér gempar boekan kapalang
 datang ¹⁵⁾ dengan alat sendjata
 ra'jatnja banjak ¹⁶⁾ beriboe djoeta ¹⁷⁾
 diamoek Kompeni leboer binasa
 di Sélónglah ¹⁹⁾ awal moela tjerita
 Kompeni di Sélóng soedah binasa
 mérah padam warnanja moeka ²⁰⁾
 kepada major kapitan litnan
 dengan sendjata kelengkapan
 Ambon Boeton Bandan Ternati
 dimoeatkan kedalam kapal dan kitji
 kenegeri Sélóng ditoedjoekan
 timboel tenggelam dilaoet Sélán ²³⁾
 angin jang salah digergadji
 ombak menjemboer kanan dan kiri
 banjak menangis sekalian orang ²⁴⁾

1) A seperti. 2) A djénderal hidelir begitoe lagi. 3) A oléhnya radja dinegeri. 4) In A volgt 83 op 85. 5) A meminta bata. 6) A menjoeroeh ke Sélóng berboeat kota. 7) A siang dan malam berboeat kota, kotanja batoe bertjampoer bata. 8) A tebalnja seperti kota Malaka, tegoehnja sangat tiada terkira. 9) A diatoernja meriam tembaga besi. 10) Tusschen 93 en 94 in A nog 2 verzen, die niets nieuws behelzen. 11) A verhaalt hetzelfde uitvoeriger in 5 verzen. 12) 96 en 97 rijmen in A op 1, maar houden hetzelfde in. 13) A dengan sendjata tombak dan pedang. 14) A datanglah. 15) A lengkap. 16) A orang berhimpoen. 17) A heeft overal joeta. 18) A singa. 19) A disana. 20) A heeft i.p.v. 106 en 107 26 verzen, die een beschrijving geven van de vlucht der Hollanders naar de kust, hun tocht naar Djakatra, waarbij ze met stormen en tegenslag te kampen hebben en het verslag, dat zij aan Valckenier uitbrengen over de nederlaag. 21) A doea kapal disoeroehkan. 22) Lezing van A, B onduidelijk. 23) A Sélán, B Sélóng. 24) A heeft 116² en 117² in omgekeerde volgorde.

karena banjak jang dikenang
 tiadalah lagi terseboetkan
 doea boelan lama ²⁾ ditengah djalan
 120 serta datang laloe berperang
 ra'jat Sélong banjaklah datang
 chabar poen sampai ⁵⁾ ke Djakarta
 djénderal mendengar ⁶⁾ sangatlah moerka
 pergi ke Sélong beroelang-oelang
 si radja Kandi djoega jang menang
 toedjoeh poeloeh kapal binasa
 orang mati beberapa laksa
 djénderal menjoeroeh tiada berhenti
 meminta orang dengan lestari
 130 menjoeroeh ke Timoer beberapa kali
 Lombok Koepang Soembawa Bali
 orang berhimpoen ⁹⁾ berpoeloeh laksa
 Kotjing dan Kotji anak Malaka
 bantoean poen banjak dari Betawi
 berpoeloeh laksa orang Kompeni
 si radja Kandi harimau garang
 sorak gemoeroeh boekan kepalang
 ra'jat Sélong beberapa djoeta
 serta datang laloe menerpa
 140 chabar poen sampai ke Batawi lagi
 djénderal menjoeroeh poela kembali
 berpoeloeh kapal seloep dan kitji
 kenegeri Perenggi Kotjing dan Kotji
 meminta bantoe ¹³⁾ beroelang-oelang
 segenap negeri meminta orang
 soerat Kompeni ke Lampoeng ¹⁵⁾ datang
 Padang Periaman Taroesan Batang ¹⁶⁾
 kenegeri timoer poelang pergi
 Lombok Koepang Manggarai ¹⁷⁾
 150 berpoeloeh laksa orang Kompeni
 djénderal moerka tiada terperi
 berbagai djenis orang bantoean
 Kompeni beroléh kemaloe²⁻-an
 kenegeri Sélong disoeroeh pergi
 melanggar Sélong bersoenggoeh hati
 besar keradjaan ²³⁾ sang nata Sélan
 pergi berperang boekan berdagang
 berlajar djoega malam dan siang ¹⁾
 kenegeri Sélong kapal poen datang ³⁾
 tikam-menikam pedang-memedang ⁴⁾
 si radja Kandi djoea jang menang
 orang Kompeni habis binasa
 doea poeloeh kapal disoeroehkan ⁷⁾ poela
 tiap moesim pergi berperang
 djénderal marah boekan kepalang
 itoelah masih berperang djoega
 ra'jat Soerati Kosta Bengkulu
 segenap negeri minta tolongi
 disoeroehkan hantar ke Betawi
 keoedjoeng Padang ⁸⁾ ke Boni Rati
 Ambon Boeton Bandan Ternati
 dengan djenis pelbagai ¹⁰⁾ sendjata
 dikoeroeng dipingit ¹¹⁾ didalam kota
 kenegeri Sélong disoeroeh pergi
 ditengah médan sama berdiri
 dengan Kompeni ia berperang
 seperti ombak menempoeh karang
 serta lengkap dengan sendjata
 ra'jat Kompeni leboer ¹²⁾ binasa
 orang Kompeni habislah mati
 meminta bantoe ¹³⁾ keliling negeri
 kenegeri Bengkulu kenegeri ¹⁴⁾ Soerati
 melanggar Sélong dibenar-benari
 kepoelau Pertja tanah Palémbang
 Kompeni minta tolongi berperang
 kenegeri barat Kampar dan Pahang
 orangnja disoeroeh ke Sélong perang
 keoedjoeng Padang ke Boni Rati
 Ambon Boeton Bandan Ternati ¹⁸⁾
 banjak berhimpoen dinegeri Betawi ¹⁹⁾
 Sélong nan tiada tertahan ²⁰⁾ lagi
 dengan sendjata kelengkapan
 melanggar Sélong kealahan ²¹⁾
 orang bantoean berpoeloeh ²²⁾ negeri
 dilawan oléh si radja Kandi
 ra'jatnja tiada kebilangan

1) A berlajar tiada diperhentikan. 2) A doea lamanja. 3) A kenegeri S. diperhentikan. 4) A pedang-memetdang, B pendang-memendang. 5) kedengaran soedah. 6) A djénderal Palkenir. 7) A disoeroehnja. 8) A Pandang, overal, waar dit voorkomt voorafgegaan door oedjoeng. 9) A banjaklah orang. 10) B pelbagai. 11) A ada semoeanja. 12) A banjak. 13) A bantoean. 14) A dan. 15) A itoepoen. 16) B Bajang, verschrijving? 17) A Soembawa Bali. 18) A 1 en 2 verwisseld. 19) A habis berhimpoen dari Betawi. 20) A kalanja. 21) A koealahan, B goelahan. 22) A keilling. 23) A radja besar.

seperti boeroeng barat diawan
serta bertemoë laloe berperang
negeri Sélong sangat bergoentjang ²⁾
160 tikam-menikam pedang-memedang ³⁾
tergoeling² memandjangkan keléwang
orang mati berpoeloe riboe
berseroë-seroe meminta ⁶⁾ bantoe
ra'jat Sélong haroe-biroe
adoëjoe mak ⁸⁾ matilah akoe
tiga lapis baris Welandi ⁹⁾
orang Sélong banjaklah mati
tiada berhenti baris berboenji ¹¹⁾
baris belakang mara kembali
170 ra'jat Sélong banjak binasa
si radja Kandi terlaloe moerka
orang Sélong banjaklah mati
bertitah kepada mangkoeboemi
marahnja sampai menghoënoes pedang
toeanlah djadi kepala perang
serta kepoeng ra'jat Kompeni
halangi ¹³⁾ djangan diakan lari
radja Sélong asalnja sang nata ¹⁵⁾
kepada mangkoeboemi ia berkata
180 orang berhimpoe malam dan siang
poelau Sélong sangat bergoentjang ¹⁷⁾
ra'jat poen banjak beberapa djoeta
baris Kompeni jang diterpa
Adikarang disebelah kanan
seperti daoën kajoe dihoetan
M. t. li D. saoe datang dikiri
datang menempoeh orang Kompeni
S. m. p. r. k. m. r ²²⁾ D. saoe poen datang
dengan panah tombak ²³⁾ dan pedang
190 Sitti K. rli D. saoe berani
ra'jat sertanja beberapa keti ²⁴⁾
K. r. t K. rli D. saoe perkosa
lakoënja sebagai gadjah jang meta
mangkoeboemi kelilingan
ra'jat semoëanja disoeroehkan
tiga lapis baris Welandi

dengan Kompeni berhadapan
meriam beratoes sekali dipasang ⁴⁾
perang besar boekan kepalang
rebah bangoen balik terkonggang ⁴⁾
sorak gemoeroeh boekan kepalang
kena tombak ⁵⁾ kena peloeroe
lekaslah awang matilah akoe ⁷⁾
beriboe loeka kena peloeroe
bini satoe baharoe bertemoë
memasang bedil tiada berhenti ¹⁰⁾
membedil oendoer mara kembali
soedah membedil oendoer lestari
membedil tiada berhenti lagi
berpoeloe laksa mati dan loeka
masam manis ¹²⁾ warnanja moeka
marah sangat maharadja Kandi
kita nin djangan oendoer sedjari
berkata kepada Adikarang
serta himpoenkan sekalian orang
hadapan belakang kanan dan kiri
dengan sendjata dihoedjani ¹⁴⁾
kepada Kompeni sangatlah meta ¹⁶⁾
berperang djangan oendoerlah kita
keloear padang goënoeng dan djoerang
gégér Kompeni ¹⁸⁾ boekan kepalang
lengkap dengan ¹⁹⁾ alat sendjata
banjak menempoeh ²⁰⁾ poetjatlah moeka
ra'jat tiada kebilangan
melepaskan panah sabagai hoedjan
ra'jatnja banjak beberapa keti
dengan panah dihoedjani ²¹⁾
mengepoeng Kompeni dari balakang
serta datang masoek berperang
dihadapan Kompeni ia berdiri
disoeroehnja memanah ganti-berganti
menempoeh Kompeni banjak binasa
ra'jat menempoeh ²⁵⁾ oendoer mara
hadapan belakang kiri dan kanan
melepaskan panah seperti hoedjan
melawan dengan bersoenggoeh hati

1) A tikam menikam pedang-memetdang. 2) A berlénggang. 3) B pendang-memendang. 4) 160 t.m. 165 niet in A. 5) B toemboe. 6) B meminta. 7) Eerst 164, daarna 163 lijkt ons beter. 8) B a-d-i-oe-m-oe. 9) A Kompeni, deze vaak voorkomende verwisseling verder niet gesignaleerd, vgl. nog v. 68, 196 etc. 10) A perang besar tiada terperi. 11) A Kompeni. 12) A tersenjoem. 13) A alat B houdt verband met alang? (dwars zitten?). 14) A dengan panah soeroeh hoedjani. 15) A singa, hetgeen beter is dan B. 16) A moerka. 17) A berlénggang. 18) A, gempar, lijkt ons in dit verband beter. 19) A pelbagai. 20) A, lari, is hier wel waarschijnlijk. 21) A disoeroeh hoedjani. 22) A Sang Pragam. 23) B t-m-b-oe. 24) A ra'jat banjak berketi. 25) A baris Kompeni.

dengan tamboer dengan ¹⁾ napiri
 ra'jat Sélong datang menerpa
 orang Kompeni melawan djoega
 200 memasang baris tiada berhenti
 dengan tamboer dengan ¹⁾ napiri
 ra'jat Sélong kelilingan
 ditempoeh peloeroe ⁵⁾ sebagai hoedjan
 ra'jat Sélong banjak binasa
 banjak menangis menjeroe bapa
 oendoerlah ra'jat si radja Kandi
 berteriak² barang sekali
 ra'jat Sélong menempoeh poela
 orang Kompeni membedil djoega
 210 kesoesahan sangat poela Kompeni
 orang Sélong banjaklah mati
 serta datang laloe menjerboe
 ra'jat Kompeni haroe-biroe
 major mengikoet baris lestari
 sikapnja seperti si radjawali
 major kepala perang biasa
 membedil melémparkan gerinda
 ra'jat Sélong berhamboeran
 oendoer mara ia ¹²⁾ melawan
 220 marah sangat si radja Kandi
 katanja penakoet mangkoeboemi
 Adikarang mendengar kata ¹⁴⁾
 mangkoeboemi semoeanja moerka ¹⁵⁾
 Adikarang berlari-lari
 ra'jat sertanja berpoeloeh keti
 oléhnja sekalian mangkoeboemi
 litnan alpérés major poen mati
 ra'jat Kompeni berhamboeran
 soekatjita si radja Sélan
 230 Adikarang dipersalini
 seloear dan badjoe sapoetangan ¹⁷⁾ diberi
 makan minoem radja Sélan
 disoeroehnja djaga pinggir laoetan
 kelilingan poelau Sélan ditoenggoe
 siapa² melihat ada seteroe
 chabar poen sampai ke Djakarta

memasang baris ³⁾ ganti-berganti
 serta melepaskan segala ³⁾ sendjata
 mengembara soedah melompat gerinda⁴⁾
 selapis² ganti-berganti
 toenggoelnja beratoes batang terdiri
 hadapan belakang kiri dan kanan
 bangkai bertimboen ditengah médan
 berpoeloeh riboe mati dan loeka ⁶⁾
 katanja emak ⁷⁾ matilah koela
 mana jang loeka bertaboeran lari
 oedjarnja emak ⁸⁾ matilah kami
 berpoeloeh keti berdjoeta-djoeta
 ada jang mati ada jang loeka
 membedil djoega tiada berhenti
 kemoedian datang berpoeloeh keti
 mangkoeboemi berpadjoe-padjoe ⁹⁾
 sebagai teloeer diapit batoe
 seperti kota empat persegi
 menjoeroeh membedil kanan dan kiri ¹⁰⁾
 bersoenggoeh hati melawan djoega
 moesoehnja banjak datang ¹¹⁾ menerpa
 banjaklah mati ditengah médan
 menempoeh peloeroe seperti hoedjan
 menghoenoes ¹³⁾ pedang bangkit berdiri
 Adikarang perawan soenti
 mérah padam warnanja moeka
 lakoenja sebagai gadjah jang meta
 dengan sekalian mangkoeboemi ¹⁶⁾
 menempoeh menjerboe baris Kompeni
 dengan panah dihoedjani
 toenggoelnja rebah oendoer Kompeni
 seorang tiada ditengah médan
 ra'jatnja banjak boléh rampasan
 dengan segala mangkoeboemi
 kainnja soetera benang mas Roemi
 dengan mangkoeboemi sekalian
 tandjoeng dan teloeck berkelilingan
 manteri dipati berpadjoe^{2 18)}
 djandjinja memberi tahoe sang ratoe
 ra'jat Kompeni leboer ¹⁸⁾ binasa

1) A serdam. 2) A meriam dipasang. 3) Ontbreekt in A. 4) A melepaskan sendawa dengan gerinda B corrupt. 5) A overall pélor. 6) 204 t.m. 209 niet in A. 7) B emac. 8) B oema. 9) A ber-djoeroe. 10) A menjoeroeh membedil kanan dan kiri, hadapan belakang tiada berhenti. 11) A moesoehnja datang laloe. 12) A masih. 13) A dengan. 14) A moerka. 15) A belaka. 16) In A tusschen 223 en 224 nog 2 verzen, van dezelfde strekking als 225 en 226, die in A ontbreken. 17) A l-a-oe(w?)-ng. 18) 234 en 235 ontbr. in A. 19) A habis.

ra'jat beberapa poeloeh ¹⁾ djoeta
 djénderal Palkenir terlaloe moerka
 mendengar ra'jat banjak binasa
 240 djénderal Palkenir menjoeroeh lagi ³⁾
 kenegeri Kosta Kotjing dan Kotji
 kepoelau Pertja soeratnja datang
 kenegeri Timoer banjak pentjalang
 berapa poeloeh boeah negeri
 berpoeloeh laksa lebih ⁶⁾ seketi
 karena djénderal sangat moerka
 kepada opas djénderal ⁸⁾ berkata
 piskal Himop datang berlari ⁹⁾
 serta bertemoe memberi tabi ¹⁰⁾
 250 djénderal berkata moekanja berseri
 ke Sélóng menangkap si radja Kandi
 kepada djénderal Himop berkata
 djikalau Sélóng baiklah poela
 djénderal Palkenir menjahoeti
 serta Himop koedjadikan tinggi
 Himop bertjakap dikota intan
 radja Kandi harimau djantan
 tiga kapal seboeah kitji
 kitji diselat dipoelau Poeteri
 260 pintanja Himop dikaboelkan
 djénderal menjoeroeh piskal laoetan
 serta djénderal berkirin tabi ¹⁷⁾
 diminta djangan berketjil hati
 djangan tiada piskal ¹⁸⁾ katakan
 diminta djangan salah ambilan
 dipindjam tiada dapat ²¹⁾ tiada
 seorang perawan soenti penjéwa
 moekanja manis léhérnja djindjang
 pahanja ketjil toeboehnja pandjang ²³⁾
 270 kepada amberal soeroeh terima
 oléhmoe piskal katakan djoega ²⁴⁾
 piskal laoet segeralah pergi
 katanja ampoen ²⁵⁾ kebawah kaki
 toeankoe djangan salah ambilan
 perawan soenti ini akan ²⁶⁾ oepahan
 dipindjam tiada dapat tiada

Kompeni tiada menderita
 mérah padam warnanja moeka ²⁾
 memboeat soerat dengan segera
 ke Benggala laloe ke Soerati
 minta orang dengan lestari
 kembali lagi meminta ⁴⁾ orang
 Kompeni minta tolong berperang ⁵⁾
 sekalian memberi orang kembali
 dimoeatkan ⁷⁾ kedalam kapal dan kitji
 mérah padam warnanja moeka
 Himop soeroehkan kedalam kota
 dikota intan berpajoeng tinggi
 disoeroehkan djénderal doedoek dikoersi¹¹⁾
 piskal Himop koesoeroeh pergi
 doea poeloeh boeah kapal diberi ¹²⁾
 titah didjoendjoeng diatas ¹³⁾ kepala
 toean djénderal apa bitjara
 emas dan intan réal koeberi
 memegang Sélóng dengan Soerati
 dihadapan djénderal idelir sekalian
 empat boeah kapal melawan ¹⁴⁾
 kapal amberal dikehendaki
 mengambil ladjoe boléh berlari ¹⁵⁾
 oléh djénderal idelir sekalian
 kapal amberal segera gantikan ¹⁶⁾
 kepada amberal jang baik boedi
 kapalnya dipindjam dibawa pergi
 kepada amberal ¹⁹⁾ radja laoetan ²⁰⁾
 kapalnya dipindjam melanggar Sélán
 djika ditegah dibawa djoega ²²⁾
 anak Mangkasar Djambatan tiga
 tangannja lentik ramboetnja pandjang
 sebagai patah roepanja pinggang
 bagoes roepanja akan penjéwa
 anak Mangkasar boekannja Djawa
 bertemoe amberal doedoek dikoersi
 kapal dipindjam kepala negeri
 katanja djénderal radja daratan
 kapal dipindjam melanggar Sélán
 djika ditegah dibawa djoega ²⁷⁾

1) A ra'jat Sélóng beberapa. 2) 238 en 239 niet in A. 3) A kembali. 4) B meminta.
 5) A tolongi perang. 6) A berpoeloeh. 7) A dimoeat. 8) A ia. 9) A lestari. 10) A B tabi.
 11) A dikoersi B koersi. 12) A koeberi, hetgeen ons juistert lijkt. 13) A titah terdjoendjoeng atas.
 14) A tjakap melawan. 15) A lestari. 16) A kepada amberal soeroeh pindjamkan. 17) B tabik.
 18) A engkau. 19) A djénderal. 20) A laoetan B loetan. 21) A boléh. 22) A dibawa nin djoega.
 23) A ketjil molék toeboehnja bangbang. 24) A oléh piskal dikatakan djoega. 25) A ampoeni.
 26) Ontbr. in A. 27) A dibawa nin djoega.

bagoes roepanja ini ¹⁾ penjéwa
 kedoeanja sama berpandangan
 disamboet serta dipegang tangan
 280 amberal menjahoet mésem doerdjanja
 djénderal banjak tingkah polahnja
 anak kapitan Djambatan tiga
 datangnja pesti koeterima djoega
 si njonja masih ditimang²⁾
 moekanja manis léhérnja djindjang
 piskal disoeroeh amberal ⁷⁾ kembali
 kapal itoepoen bawalah pergi
 piskal poen sampai kekota ⁹⁾ intan
 katanja amberal dipersembahkan
 290 segala idelir doedoek dikoersi
 djikalau Sélong baik kembali
 piskal Himop dipergoerlukan
 djikalau kalah negeri Sélan
 berkata-kata berpandangan
 djanganlah loepa harimau djantan
 piskal Himop Welanda mengerti
 bétalah orang berani/mati
 djénderal dan idelir menjahoeti
 langgarlah Sélong dengan lestari
 300 Himop nin segera ¹²⁾ bermohon poelang
 bininja menangis memeloek pinggang
 memeloek pinggang sambil berkata ¹⁴⁾
 radja Sélong gagah perkosa
 katanja si njonja meroesak ¹⁶⁾ hati
 berpoeloeh laksa ¹⁷⁾ orang Kompeni
 lakikoe toean sadjakan mati
 mengapa bertjakap kepada Kompeni
 isterinja sangat bertangisan
 katanja tjakap berloepoetan
 310 menangis mematah anak djari
 tiada koeasa ditinggal pergi
 isterinja hendak pergi berdjalan
 kepada djénderal idelir sekalian
 si njonja nanti digoesari
 sepeloeh laksa denda diberi
 serta ²⁵⁾ bangkit laloe berdiri

amberal memandang soeka tertawa
 séwanja ²⁾ dengan radja laoetan
 katanja amberal marilah toean ³⁾
 hati nin sangat poela gojangnja ⁴⁾
 si njonja ini béta jang poenja
 toean djénderal menjjoeroeh djoega ⁵⁾
 sahabat nan lama tiada loepa
 poetih koening dadanja bidang
 sebagai patah roepanja pinggang
 kepada djénderal ⁸⁾ kepala negeri
 barang kemana soeka hati
 kepada djénderal idelir sekalian
 sepatahpoeen tiada bertinggalan
 berkata kepada Himop mengerti ¹⁰⁾
 kirimilah kami nilam waidoeri
 oléhnya segala idelir sekalian
 mintalah perawan soenti pilihan
 segala idelir dikota intan
 zamroet waidoeri jakoet dan merdjan
 berdiri menjahoet memberi tabik ¹¹⁾
 djandji nin djangan berbalik-balik
 Himop nin djangan bersoesah hati
 negeri Soerati hadir menanti
 sampai gedoeng berhati gojang
 hendak kemana ¹³⁾ pergi berperang
 empat kapal ¹⁵⁾ orang berapa
 ra'jat banjak beriboe djoeta
 'akal poen besar lagi mengerti
 melanggar Sélong habislah mati
 radja besar si radja Kandi ¹⁸⁾
 sahadjja ¹⁹⁾ tiada koeberikan pergi
 mengempaskan diri didalam peradoean
 patoetlah hendak ²⁰⁾ melanggar Sélan
 katanja tjelaka kelakoean diri ²¹⁾
 goendah goelana ²²⁾ sadjakan mati ²³⁾
 masoek kedalam kota intan
 lakinja djangan disoeroehkan
 oléhnya djénderal kepala negeri ²⁴⁾
 lakinja dipinta djangan pergi
 menjapoe air mata ²⁶⁾ kanan dan kiri

1) A akan. 2) A, si njonja, is duidelijker. 3) A heeft tusschen 279 en 280 nog 2 verzen over de ont-
 vangst v. d. vrouw door den „amberal”. 4) A hatinja sangat bimbang rasanja. 5) A toean djénderal
 baik terima. 6) A datangnja pesti saja terima, boekannja baroe sobat nan lama. 7) A djénderal.
 8) A amberal. 9) A dikota. 10) 290 t.m. 299 niet in A. 11) B tabi^z. 12) A Himop segera.
 13) A mendjangan Himop. 14) A berkata B berkata². 15) A empat boeah kapal. 16) A merawan-
 kan. 17) A riboe. 18) volgt in A op 307; A katanja njonja i.p.v. lakikoe toean. 19) A nistjaja.
 20) A patoetkah tjakap. 21) A sangat tjelaka apalah diri. 21) A rasanja. 23) A pati. 24) 314 en
 315 niet in A. 25) A si njonja. 26) A menjapoe mata.

- Himop menjeboet ¹⁾ dengan lestari
 Himop melihat belas kasihan ³⁾
 beloem mati bertangis-tangisan
 320 dipeloek pinggang soesoe diraba
 Himop berkata sambil tertawa
 sehari menangis beloem berhenti
 toean tinggal béta nan pergi ⁹⁾
 djanganlah pergi kekota intan
 djandji nin ¹⁰⁾ toean oebahkan
 djénderal radja kepala negeri
 sepatah katanja sadjakan pesti
 isterinja makin ¹⁴⁾ bertangisan
 sekian ¹⁶⁾ kasih tiada berlawan
 330 Himop tersenjoem moekanja berseri
 djikalau soenggoeh kasihkan kami
 oléhnya Himop dikatakan ¹⁸⁾
 tiada mengapa radja Sélan
 isterinja terkedjoet mendengar kata
 peti berpoeloeh boeah diboeka
 antara Sélong berapa hari
 ketika jang baik disoeroeh pergi
 empat kapal dilajarkan ²²⁾
 bendéra ditiang kibar-kibaran ²³⁾
 340 Himop piskal sangat mengerti
 djoeroetoelis ²⁴⁾ kanan dan kiri
 mengarang soerat sepandjang laoet
 berpoeloeh lembar soerat dipatoet
 mematoet soerat sepandjang laoetan
 soeroehan djénderal idelir sekalian
 boengkoes koemar ²⁸⁾ dan kelamkari
 tjindai oengoe ²⁹⁾ tjaoel berpeti
 kiriman penoeh seboeah kitji ³¹⁾
 boekannya harta dari Kompeni
 350 karena isterinja sangat hartawan
 tatkala Himop disoeroeh ³²⁾ ke Sélan
 tiadalah lagi terseboetkan
 seboelan lebih ditengah djalan
 Himop berkata bangkit perlahan ³³⁾
 hadapan belakang kapal sekalian
 si radja Kandi diberi tahoe
 katanja toean ²⁾ kemanalah pergi
 berkata dengan senda goerauan ⁴⁾
 kasih ⁵⁾ soenggoeh gerangan toean
 kain teroera pinggang terboeka ⁶⁾
 djanganlah toean sangat bertjinta
 diminta ⁷⁾ djangan meroesak hati ⁸⁾
 sakit siapa jang mengobati
 kepada djénderal idelir sekalian
 tjakap kakanda ¹¹⁾ melanggar Sélan
 djandjinja tiada dapat dioebah lagi ¹²⁾
 apakah goenanja mengoendoeri ¹³⁾
 katanja tjelaka nasibkoe toean ¹⁵⁾
 sebagai boeroeng ditinggalkan kawan ¹⁷⁾
 serta berkata bersoenji ²⁾
 pindjamilah béta réal seketi
 berkata si njonja ¹⁹⁾ didalam peradoean
 pesti mendjadi handai dan tolan
 berdiri tertawa menepoek ²⁰⁾ dada ²¹⁾
 barang jang patoet disoeroeh bawa
 Himop dipanggil djénderal kembali
 naik kapal dengan napiri
 laloe diselat dioedjoeng Bantan
 timboel tenggelam ditengah laoetan
 sepandjang laoet pikir ditjari
 memboeat soerat tiada berhenti
 karena hendak menjamboeng maoet ²⁵⁾
 daripada sangat tjerdiknja Himop
 mengatakan ²⁶⁾ dirinja djadi oetoesan
 sambil menoedjoe ²⁷⁾ kenegeri Sélan
 estop rénda benang mas Roemi
 Himop ³⁰⁾ ada harga seketi
 akan memberi si radja Kandi
 harta bininja Himop sendiri
 peranakan Inggeris dari Inggelan
 bininja sangat bertangis-tangisan
 karena kapal keriboetan
 Himop nin sampai kelaboehan Sélan
 toenggoel poetih baik dirikan
 segenap tiang boeritan ³⁴⁾
 oléhnya K. r. t K. rli D. saoe

1) A menjahoet. 2) A emas. 3) A kasian. 4) A berkata dengan perlahan. 5) A kasihkah. 6) 320 en 321 niet in A. 7) B diminta. 8) A kasihkah soenggoeh gerangan hati. 9) A toean nan tinggal saja poen pergi. 10) A perdjandjian. 11) A tjakaplah béta. 12) A djandjinja tiada berbalik lagi. 13) A apakah goenanja mengubahkan djandji. 14) A mangkin. 15) A senjor tiada béta berikan. 16) B s-a-k-t-n, stippen verkeerd geplaatst? 17) A berperang melawan si radja Sélan, pada rasakoe tiada terlawan. 18) A di(c)habarkan. 19) A berkata soenji. 20) B menepoek. 21) A terlaloe soeka rasanja tjinta. 22) A belajar tiada diperhentikan. 23) A tenggara kentjang dari haloean. 24) A djoeroetoelis banjak. 25) A de twee deelen v. d. verzen van 342 en 343 verwisseld. 26) A mengakoe. 27) A bermara. 28) A bingkisan koema B. goema of goemar (de neerhaal van de m lijkt op een r). 29) A a-m-oe² tjindai. 30) A nilaian. 31) A kiriman djénderal tjaoel berpeti. 32) A disoeroeh ke Sélan B disoeroehkan. 33) A Himop berkata perlahan. 34) A beriritan.

keliling poelau Sélan ditoenggoe
 gégér gempar boekan kepalang
 segenap padang goenoeng dan djoerang
 360 negeri Sélong gempar ²⁾ belaka
 beberapa banjak ³⁾ gadjah dan koeda
 mangkoeboemi sekalian datang
 ra'jat poen banjak tiada terbilang
 ra'jat Sélong beratoes riboe
 datangnja Himop banjak jang tahoe
 si radja Kandi pergi kemoedian
 bendéra moesoeh kelihatan
 bendéra kapal soedah terdiri
 enam belas orang jang ⁸⁾ pergi
 370 mangkoeboemi sama memandang
 Himop menjahoet bertjekak pinggang
 katanja segala mangkoeboemi
 dilémparnja ¹⁰⁾ dengan batoe berani
 katanja dipati Adikarang
 soeroehan Kompeni boekan berperang
 djika berboeat ¹³⁾ beroléh maloe
 toenggoelnja ¹⁴⁾ poetih menjembah tentoe
 Adikarang moekanja berseri
 djanganlah lambat beri lestari
 380 orang berpoeloh laksa menanti
 Himop bertanja sambil ¹⁷⁾ berdiri
 adji Sélan doedoek dikoersi
 menangis segera ¹⁸⁾ memeloeok kaki
 soerat poen segera dipersembahkan
 katanja Himop ambil bangsawan
 akan soerat segera disamboet
 itoelah karangan sepandjang laolet
 diambil disamboet serta ¹⁹⁾ diboeka
 ketika itoe djoega dibatja
 390 kiriman penoeh seboeah kitji
 si radja Kandi jang diberi
 Himop menjembah maharadja Kandi
 itoelah kerdja datang ²³⁾ kemari
 radja Sélong mésem ²⁴⁾ berkata
 boekannja salah daripada kita ²⁶⁾
 kiriman diambil dengan lestari

kapal datang soedahlah tentoe
 orang berhimpoen malam dan siang
 dihimpoenkan ¹⁾ oléh Adikarang
 orang berlengkap alat sendjata
 tanah ⁴⁾ bergerak sebagai gempa
 mengikoet dipati Adikarang
 dengan sendjata kelengkapan perang ⁵⁾
 segala lorong soengai ditoenggoe ⁶⁾
 segenap lorong berdjoeroe ²⁾
 dengan alat tachtta keradjaan
 sekalian poetih ⁷⁾ kibar-kibaran
 piskal Himop toeroen sekotji
 mendajoeng sekotji ⁹⁾ masoek kenegeri
 katanja kemana anak binatang
 soeroehan Kompeni boekan berperang
 kaparat djangan datang kemari
 Adikarang goesar menemani ¹¹⁾
 djangan diboenoeh piskal jang datang
 temannja ¹²⁾ tiada berapa orang
 mangkoeboemi semoeanja tahoe
 mérah dan koening warnanja moesoeh ¹⁵⁾
 katanja piskal dajoeng sekotji
 dapatkan segera radja ¹⁶⁾ Kandi
 dengan panah dengan seligi
 dimanakah toean maharadja Kandi
 Himop poen datang berlari-lari
 berkata manis minta hidoepi
 kepada sang nata adji Sélan
 soerat djénderal idelir sekalian
 didalamnja kata jang lemah limboet
 daripada sangat tjerdiknja Himop
 kertasnja koening timpah perada
 si radja Kandi mésemlah ²⁰⁾ doerdja
 toeloes ²¹⁾ ichlas daripada Kompeni
 memberi radja jang baik boedi ²²⁾
 ampoen toeanloe dibawah kaki
 dipohonkan djangan berperang lagi
 demi ²⁵⁾ itoepoen diikoet djoega
 Kompeni djoega poenja ²⁷⁾ kerdja
 estop rénda benang mas Roemi ²⁸⁾

1) A diérak. 2) A hampir. 3) A riboe. 4) A boemi. 5) A dengan sendjata tombak dan pedang.
 6) 364 en 365 volgen in A na 367. 7) A bendéra. 8) A temannja. 9) A lantja. 10) A ditawaknja.
 11) A Adikarang mendjangan. 12) A tambahan. 13) A terboenoeh. 14) A tetoenggoelnja B
 p-ng-k-n-nj (verknoid). 15) B mahoe of masoe (onduidelijk) A maoe; bedoeld moesoeh? 16) A
 dapatkan oléhmoé maharadja. 17) A Himop bertanja hai jang. 18) A sambil. 19) A diambilnja
 soerat laole. 20) A tersenjoem. 21) A tandanja. 22) A kasih Kompeni bersoenngoech hati.
 23) A saja. 24) A si radja Kandi tersenjoem. 25) A demikian. 26) A béta. 27) A jang poenja.
 28) Tusschen 395 en 396 in A 2 verzen, waarin V. Imhoff nogmaals vergiffenis vraagt en de ge-
 schenken aanbiedt.

tjindai oengoe¹⁾ kain Soerati
 dagangan banjak berbandela
 kekemban³⁾ lima kain Kambodja
 400 Himop disoeroeh doedoek dikoersi
 hormat besar Himop diberi
 meriam beriboe kali dipasang
 lagoeh-lagah⁹⁾ ditengah padang
 njatalah perang tiada mendjadi
 ada bersorak ada menari
 ra'jat banjak berlari poelang
 serta datang menepoek lawang
 Himop dibawa si radja Kandi
 diarak orang berpoeloh keti
 410 ramai sekali sepandjang djalan
 Himop beroléh kebesaran
 sampailah Himop kedalam negeri
 seboeah gedoeng besar berdiri¹⁶⁾
 Himop disoeroeh si radja Kandi
 dengan tamboer serdam napiri
 siang malam pergi berdjalan
 tingkah lakoenja ra'jat Sélan¹⁹⁾
 piskal Himop berbaik boedi
 kain²¹⁾ beberapa ratoes kodi
 420 piskal Himop berani memboeang
 berbagai djenis barang²⁾
 beberapa ratoes boeah peti
 lading goenting kikir gregadji
 kain beberapa ratoes bandela
 silampoeri²⁴⁾ kerikam besoeta²⁵⁾
 dagangan poen banjak didjoeli²⁶⁾
 reboet-mereboet orang membeli
 malam dan siang kehilangan
 tjenkering Kediri Malaka Bantan
 430 orang mendjaga³⁰⁾ diingati
 djika pentjoeri mengambil³¹⁾ peti
 Himop mengadap si radja Kandi³³⁾
 malam dan siang tiada berhenti³⁴⁾
 malam dan siang kintjang-kintjangan

kerikam besoeta²⁾ beriboe kodi
 kain Soerati Kosta Benggala
 tjengkering⁴⁾ Kediri batik⁵⁾ Soerabaja⁶⁾
 berdjadar dengan mangkoeboemi
 makan dan minoem dengan napiri⁷⁾
 peloeroenja habis soedah terbang⁸⁾
 memberi hormat piskal jang datang
 ra'jat sekalian soekalah hati
 ada jang menggamboeh¹⁰⁾ tjara Bali
 radjanja tiada djadi berperang¹¹⁾
 boekai akoe omah¹²⁾ Sélong¹³⁾
 naik keréta poelang lestari¹⁴⁾
 sorak gemoeroeh kewanti¹⁵⁾
 berbagai tingkah kelakoean
 diarak dengan tachta keradjaan
 kasih sajang si radja Kandi
 djéndélanja keliling djadjar¹⁷⁾ besi¹⁸⁾
 pergi berdjalan berpajoeng tinggi
 dengan keréta keliling negeri
 mentjari sahabat handai tolan
 besar dan ketjil soedah²⁰⁾ ketahoean
 sahabatnja banjak didalam negeri
 dihamboer diberikan segenap manteri²²⁾
 menaroeh harta dikampoeng dagang²³⁾
 disoeroehkan djaga malam dan siang
 isinja angoer mentéga roti
 pahat kapak pakoe dan goerdi
 kain Soerati Kosta Benggala
 tjengkering Kediri Malaka Djawa
 dengan zamroet nilam baidoeri
 banjak mentjoeri²⁷⁾ membawa lari²⁸⁾
 seloear badjoe dan sapoetangan
 maling dikepoeng²⁹⁾ lari kehoetan
 oléhnya Himop piskal mengerti
 djangan diboenoeh djadi berkelahi³²⁾
 mengatakan pentjoeri banjak sekali
 kehilangan tiada berhenti lagi
 membawa zamroet permata Sélan³⁵⁾

1) A amoek (a-m-oe^z). 2) A b-s-t-a B b-s-t. 3) A bebat. 4) A tj-ng-k-r-i-ng B dj-ng-k-r-i-ng. 5) B b-t-i-^z. 6) A tjenkering Kediri Malaka Djawa. 7) In A volgen op 401 nog 4 verzen handelend over de ontvangst van V. Imhoff. 8) A diboeng. 9) A lagah-lagoeh. 10) A menggeboeh. 11) 406 en 407 niet in A. 12) B oma^z, oema^z? 13) Sélong rijmt niet, silang? 14) A kenegeri. 15) A diiringkan sekalian mangkoeboemi, dengan ra'jat seisi negeri. 16) A seboeah gedoeng ia diberi. 17) A djeredjak. 18) In A volgen tusschen 413 en 414 nog 4 verzen met bijzonderheden over dit huis. 19) A sekalian. 20) Ontbr. in A. 21) A dagangan. 22) A diberikan pada segenap negeri. Op 419 volgen in A 2 verzen, die herhalen dat V. Imhoff vele geschenken uitdeelde en hij zeer geprezen werd. 23) A orang. 24) A selimpoeri. 25) A b-oe-s-t-a B b-s-t. 26) A dagangan banjak disoeroeh djoeli. 27) A mendjoehoet (mendjawab?). 28) In A volgen 2 verzen over deze diefstallen tusschen 427 en 428. 29) A maling dikepoeng B malam dikepoeng siang. 30) A mendjaga B djaga. 31) A mendjoehoet (vgl. n. 27). 32) Op 431 volgen in A 2 verzen, die nogmaals vertellen, welke gedragslijn men volgde. 33) A masjhoerlah chabar keliling negeri; de 2de helft = 432¹. 34) A mengatakan pentjoeri banjak sekali; de 2de helft = 433¹. 35) A intan.

sebarang orang ¹⁾ kelihatan
 dirikan ³⁾ pagar tempat Kompeni
 Himop menjahoet dengan lestari
 titah perintah dikatakan
 siapa mentjoeri kedapatan
 440 itoelah perintah si radja Kandi
 barangsiapa mengharoe ⁶⁾-biroe Kompeni
 setelah malam soedah hari ⁷⁾
 pentjoeri banjak mendjawat peti ⁸⁾
 oléhnya Himop dipersembahkan
 si radja Kandi maloe-maloean
 piskal Himop bangkit dikoersi
 katanja djangan mentjoeri lagi
 si radja Kandi mésem memandang
 soenggoehlah Himop piskal terbilang
 450 bertitah poela si radja Kandi
 kerdjakan mana sesoeka hati
 titah perintah dédengari ¹²⁾
 soeka nin djangan dikata lagi
 Himop menjoeroeh ke Malaka
 di Sélong hendak berboeat kota
 hoebaja² diminta ¹⁴⁾ djoega ¹⁵⁾
 serta sepoeloeh toekang kepala
 djanganlah lambat beri lestari
 didalam empat lima hari
 460 seboeah kapal kenegeri Kosta
 serta sepoeloeh toekang biasa ¹⁹⁾
 koemandoeer Kosta Keling Soerati
 Kompeni roegi lebih seketi
 piskal Himop menjoeroeh poela
 membeli besi dengan perada
 seboeah kitji ke Djakarta
 di Sélong soedah berboeat kota
 djangan lambat beri lestari
 diam di Sélong berhati ngeri
 470 djénderal idelir mendengar warta
 'akalnja Himop seperti segara
 oléhnya djénderal idelir di ²⁶⁾ Betawi
 serta tembaga diboewaki ²⁷⁾
 soerat Himop kepada isterinja
 djanganlah goesar apalah kiranja
 amponi toean apalah béta

menarik membawa ³⁾ lari kehoetan
 titah perintah si radja Kandi ⁴⁾
 pagar roeboeh berpoeloeh kali
 kepada isi negeri sekalian ⁵⁾
 hoekoemnja ditangkap disoelakan
 kepada ra'jat seisi negeri
 ditangkap dipoekoel digantoeng tinggi
 Himop berdjaga bersoenggoeh hati
 berpoeloeh ditangkap dengan lestari
 kepada sang nata radja Sélan
 ketika itoe disoeroeh soelakan ⁹⁾
 pentjoeri segera dilepasi
 pesti ¹⁰⁾ diboenoeh maharadja Kandi
 berkata kepada Adikarang
 boedinja baik boekan kepalang
 menjoeroehkan Himop berboeat lodji ¹¹⁾
 soepaja pentjoeri djangan berani
 piskal Himop mohon kembali
 berlajar menjoeroeh dengan lestari
 meminta papan kapoer dan bata
 pentjoeri kalau ¹³⁾ tiada koeasa
 kepada goerendoer ¹⁶⁾ negeri Malaka
 merapat papan menjoesoen bata
 titah perintah ordi ¹⁷⁾ Kompeni
 papan dan kapoer bata dinanti
 membeli ¹⁸⁾ besi dengan mota
 karena di Sélan berboeat kota
 hantarkan ²⁰⁾ di Sélong dengan lestari
 pentjoerinja ²¹⁾ tiada berhenti lagi
 kenegeri Siam mampir Kambodja
 akan menjoengging tingkap ²²⁾ djendéla
 kepada djénderal meminta ²³⁾ belandja
 seratoes pikoel minta tembaga
 gagah berani si radja Kandi
 karena kota beloemkan djadi
 berkata mengerak akan kepala
 Sélong jang roesak ²⁴⁾ baiklah poela ²⁵⁾
 sepoeloeh laksa réal diberi
 dihantar ke Sélong dengan lestari
 selamat béta berkat si njonja
 kiriman tiada dengan sepertinja ²⁸⁾
 terlambat sebab berboeat kota

1) A sebarang apa jang. 2) B menari- membawa A laloe mendjoehoet. 3) A disoeroeh. 4) A soepaja pentjoeri djangan berani. 5) A in 3 verzen hetzelfde. 6) A siapa meharoe. 7) A hari malam piskal kembali. 8) A pentjoeri datang tiada berhenti. 9) A pentjoeri segera disoelakan. 10) A kalau. 11) A kepada piskal Himop mengerti. 12) A akan perintah soedah diberi. 13) A karena pentjoeri. 14) B diminta-. 15) A diminta tiada boléh tiada. 16) A koemandoeer. 17) A dari. 18) A meminta. 19) A kepala. 20) A hantarkan B antarkan. 21) A kehilangan. 22) A tawing. 23) B meminta-. 24) B roesa-. 25) A Sélong roesak djadi sentosa. 26) A oléhnya djénderal dari. 27) A d-a-d-a-i-. 28) A dengan sepertinja B sepertinja.

- ambillah¹⁾ toean segala²⁾ permata emas mérah ambillah toean
 480 emas mérah tjintjin permata rindoe dendam soedahlah njata didalam soerat berkirim tabi⁵⁾ djikalau rindoe akan kami soeroehan Himop berdatangan siang dan malam⁷⁾ dinaikkan serta datang berboeat kota toekang Malaka menjoesoen bata berboeat kota pagi soré belandja habis tiada lagi
 490 meminta⁹⁾ lagi¹⁰⁾ sepoeloh laksa pala tjengkik sahang tembaga banjaklah lagi¹²⁾ perboeatan djangan lambat segerakan toean oléh djénderal idelir Betawi kapitan baroe datang sehari kapitan kitji berani berkata djénderal tiada bertimbang rasa menjoesemah memaki¹⁵⁾ sangat berani keroemah poelang tiada berani
 500 kitji poen segera dilajarkan beberapa kali terkena topan kapitan poen sangat doekatjita habislah terbang djendéla katja berlajar djoega siang dan malam laoetan besar airnja dalam tahan timba sependjang laoetan sebab tingkah polah²¹⁾ kapitan²²⁾ berlajar djoega malam dan siang koeroeng papan kitji bergoentjang²⁴⁾
 510 tiadalah lagi diperhentikan seboelan lebih²⁶⁾ ditengah djalan riboet topan tiada berhenti hendak tenggelam roepanja kitji sekalian materos takoet belaka berpoeloh orang teraba-raba lajar poen segera dinaikkan
- sertanja moelmoel tenoenan Kosta jakoet zamroet intan djoemanten soedah mendjadi handai dan tolan kasihani toean apalah béta³⁾ hanjalah toean dimata^{2) 4)} pada si njonja jang baik boedi gésék biola penghiboer hati⁶⁾ meminta batoe kapoer dan papan bertimboen-timboen dihalaman toekang Soerati Kosta Benggala didempoel dirapat dikapoer rata⁸⁾ parit kota beloemkan djadi menjeroelah Himop ke Betawi kembali serta lading¹¹⁾ kain mota hantarkan ke Sélong djangan tiada kota parit gedoeng djembatan toekang poen soedah berlaparan sepoeloh laksa lagi diberi balik ke Sélong disoeroeh kembali¹³⁾ masam keroet¹⁴⁾ warnanja moeka hati jang takoet mendjadi moerka sambilnja balik¹⁶⁾ dandanan kitji¹⁷⁾ bertemoe bini baroe sekali¹⁸⁾ kenegeri Sélong ditoedjoekan tiangnja patah dari boeritan tiang patah djatoeh menimpa¹⁹⁾ kitji poen gela tahan timba goendah goelana hati didalam dilaoet Sélan timboel tenggelam²⁰⁾ sekalian orang bertangisan perongosan²³⁾ lagi bantahan ladjoenja seperti boeroeng terbang itoepoen beloem lagikan datang malam dan siang²⁵⁾ dilajarkan tiada sedap²⁷⁾ tidoer dan makan angin salah digergadji²⁸⁾ seperti tiada tertimba lagi²⁹⁾ menangis gemetar poetjatlah moeka koes dan tjapiau akan timba bertimba sambil bertangisan

1) A B ambillah. 2) A emas ini. 3) A sanglir sari emas djoewita, toean merasa apalah béta. 4) Dit vers volgt in A op 480, in B volgde het eerst na 483, wat in verband met het rijm niet goed kan zijn. 5) B tabi. 6) A djikalau rindoe kiranja hati, gosok biola pengliopoer hati. 7) A di Sélong habis. 8) A dengan kapoer disapoenja rata. 9) B meminta. 10) A oelang. 11) A l-a-l-d-a-ng. 12) A banjaklah lagi B lagi banjak. 13) A dengan lestari. 14) A masam k-a-o-e-t B mésem keroet (vgl. 522). 15) A kapitan menjahoet. 16) A, berbaik, lijkht ons beter. 17) B kitji. 18) A sehari. 19) Niet in A; tusschen 503 en 504 een vers ingevoegd. 20) A laoet besar ombaknja garang, ditengah laoet terlaloe gojang. 21) B polak. 22) A sebab melihat tingkah kapitan. 23) A boeringis. 24) A sebagai patah roepanja tiang. 25) A riboet topan. 26) A doea boelan lamanja. 27) A boléh. 28) A berlajar tiada lagi berhenti, riboet topan tenggara mandi. 29) A rasanja tiada tertahan lagi.

goenoeng Sélong lamat-lamatan ¹⁾
 kitji hantjoer ²⁾ melanggar karang
 berpatahan segala tiang
 520 kapitan itoe diberi gadji
 katanja kapitan ambillah ini
 disamboet ⁴⁾ didjoengdjoeng sambil berkata
 inilah toean oepahan béta
 Himop mengambil batoe lestari
 katanja kapitan ambillah ini
 malam dan siang berboeat kota
 gedoeng berpoeloeh berlain roepa
 teokang poen banjak ditambahi
 katanja tebal lagi tinggi
 530 oléhnja Himop jang bidjaksana
 Tjina miskin tiada terbilang
 apa goenanja lagi dipegang
 kalau patoet beri lestari
 jakoet zamroet intan baidoeri
 soerat Himop sampai ke Betawi
 barang soekanja sahadjakan dadi ¹⁶⁾
 tersenjoem djénderal mésem doerdjanja
 panggil segala ¹⁸⁾ kapitan Tjina
 djangan diri ¹⁹⁾ berlambatan
 540 katakan béta kesoesahan
 sekalian Tjina datang lestari
 kepada djénderal memberi tabi
 kehendak hati dikatakan
 titah perintah gerangan
 dikatakan perintah dinegeri Welandi
 dipindah ke Sélong lestari ²²⁾
 sekalian Tjina mendengar warta
 kepada djénderal banjak berkata
 banjak menangis memeloek kaki
 550 banjak bertjakap berteboes diri
 Tjina banjak beberapa riboe
 réalnja beratoes laksa ditipoe
 pintanja Himop dikaboelkan
 siapa enggan seling ²⁴⁾ tangkapan
 perang Sélan tiada lagi
 lima tahoen Himop berbaiki

sampai ke Sélong dilanggarkan
 koeroeng papan habislah terbang
 ombak memoekoel malam dan siang
 oléhnja Himop piskal mengerti
 kaoes beloelang ³⁾ harga setali
 masam keroet ⁵⁾ warnanja moeka
 poelang pergi ⁶⁾ berkata ⁷⁾ moerka ⁸⁾
 jakoet merdjan zamroet ⁹⁾ baidoeri
 djanganlah goesar ¹⁰⁾ berketjil hati
 parit djambatan gedoeng gerédja ¹¹⁾
 djendélanja keliling daripada katja
 perananan Djepoen Kotjing dan Kotji
 imbang-imbangan kota Betawi ¹²⁾
 ke Betawi menjoeroeh meminta Tjina
 pergi berdjalan malam dan siang ¹³⁾
 kenegeri Sélong soeroehkan datang ¹⁴⁾
 nilam poealam banjak sekali
 Tjina banjak dagang ramai ¹⁵⁾
 djénderal membatja seorang diri
 karena djénderal kepala negeri ¹⁷⁾
 berkata kepada hamba sahanja
 katakan béta bimbang goelana
 soeroehkan masoek kekota intan
 sekalian Tjina dibitjarakan ²⁰⁾
 masoek kedalam kota Betawi
 hadapan belakang djénderal berdiri
 kepada kapitan Tjina sekalian
 Tjina dipindah kenegeri Sélan ²¹⁾
 sekalian Tjina dari Betawi
 didalam enam toedjoeh hari
 semoanja terkedjoet poetjatlah moeka
 djanganlah dipindah dari Djakarta
 kepada djénderal minta lindoengi
 doea poeloeh riboe biar ²³⁾ memberi
 kepada djénderal datang bertoenggoe
 djénderal Palkenir jang poenja lakoe
 Tjina jang miskin disoeroehkan
 kenegeri Sélong dihantarkan
 kota djambatan gedoeng poen djadi ²⁵⁾
 ke Betawi menjoeroeh meminta ganti

1) A lemat-lamatan (Jav. lamat). 2) A h-n-tj-oe-r B h-n-dj-r. 3) A sepasang. 4) A kaoes. 5) A masam k-a-oe-t B masam keroet. 6) B pegi. 7) A berhati. 8) Volgen in A tusschen 523 en 524 2 verzen, vermeldende, dat V. Imhoff zeer verheugd was. 9) A jakoet djembroet mérah. 10) A djangan kiranja. 11) A dikerdja. 12) Tusschen 529 en 530 in A 8 verzen, welke bijzonderheden behelzen over den bouw der stad en de gunstbewijzen, die „Himop” v. d. vorst ontving. 13) A Tjina jang miskin jang sangat hina, kepada djénderal dipohonkannja. A rijmt op 530. B op 532; vers weggevallen? 14) Niet in A. 15) 533 en 534 zijn gelijk aan A 763¹, 764¹ en 766¹; A 766² soepaja djadi hasil Kompeni. 16) A barang soeroehnja itoepoen djadi. 17) Op 536 volgen in A 2 verzen, die hetzelfde inhouden als de daarop volgende in A en B. 18) A panggilkan akoe. 19) A kiranja. 20) A sebab sahabat handai dan tolan. 21) A ipv. 543 en 544 hetzelfde uitvoeriger in 4 verzen. 22) A dengan lestari. 23) A seorang. 24) Bedoeld: tiada berselang? 25) A kota parit djambatan djadi.

oléhnja djénderal dipergantikan
 piskal pilihan dikota intan
 oléhnja Himop dipersembahkan
 560 inilah piskal ¹⁾ gantian toean
 si radja Kandi diperdjandjian
 ra'jat keliling poelau Sélan
 Himop bernjaohet ³⁾ dengan lestari
 ra'jat keliling dipoelau ini
 piskal Himop bermohon poelang
 hati nan kasih bertjampoer sajang
 tersenjoem manis padoeka radja
 hendak dipegang banjak belandja
 Himop ditjioem ⁷⁾ si radja Kandi
 570 serdam ditioep dengan napiri
 Himop bangkit diatas koersi ¹⁰⁾
 toean tinggal béta akan pergi
 si radja Kandi mésem ¹³⁾ berkata
 diminta ¹⁴⁾ djangan kiranja loepa
 berkata-kata dipinggir segara
 kasih-mengasih soedahlah njata
 piskal Himop toeroen sekotji
 berlaraj tiada berhenti lagi
 Himop poen sampai ke Djakatra
 580 isterinja sangat soekatjita ¹⁶⁾
 piskal Himop mendjadi tinggi
 chabar poen banjak didengari
 sahabatnja banjak berpoeloeh orang
 makan dan minoem soelang-menjoelang
 Himop berkata moekanja berseri
 djanganlah berkata ²⁰⁾ kesana sini
 beberapa kali Himop berkata
 ingatkan djoega djanganlah loepa
 idelir Himop berkata ²²⁾ lagi
 590 mengoempat djénderal djangan berani
 sajang Palkenir radja terbilang
 pinggangnja ramping dadanja bidang
 kota Betawi lima pintoenja
 litnan alpérés soerian sertanja
 sebelah laoet pintoe Pebian
 malam dan siang berkawan²

seorang piskal ditjarikan
 kenegeri Sélong dihantarkan
 kepada sang nata radja Sélan
 piskal pilihan di kota intan
 dengan Himop piskal gantian ²⁾
 kami sendiri jang menghoekoemkan
 toeroet diam djoega Kompeni
 jang menghoekoemkan toean sendiri
 si radja Kandi poela memegang
 tersenjoem mésem sambil memandang ⁴⁾
 hatinja masgoel moerahlah doerdja ⁵⁾
 si njonja tiada boléh bekerdja ⁶⁾
 makan dan minoem mentéga roti
 digésék ⁸⁾ biola ⁹⁾ dengan njanji
 memberi tabik ¹¹⁾ si radja Kandi
 ada hajat kita ¹²⁾ datang kembali
 selamat piskal poelang ke Djakatra
 sekian lama sahabat nin djoega
 Himop nan menjapoe air mata
 sekarang toean tjerailah kita
 naik kapal dengan napiri
 seboelan setengah sampai ¹⁵⁾ Betawi
 berboenjilah meriam diatas kota
 terkintjang-kintjang dari djendéla
 idelir Himop nama diberi
 Tjina berpoeloeh riboe ¹⁷⁾ jang roegi
 poelang pergi malam dan siang ¹⁸⁾
 toedjoeh hari beroelang-oelang ¹⁹⁾
 kepada sahabatnja jang satoe hati
 djénderal Palkenir djahat pekerti
 djénderal Palkenir salah ²¹⁾ bitjara
 tiada lama Djakatra binasa
 kepada sahabatnja kanan dan kiri ²³⁾
 Palkenir ²⁴⁾ radja kepala negeri
 besar tinggi sederhana pandjang ²⁵⁾
 moekanja manis léhérnja djindjang
 sekalian ²⁶⁾ dengan orang djaganja ²⁷⁾
 kapitan litnan kepalanja ²⁸⁾
 disanalah pintoe dagang berdjalan
 disitoelah takoet ²⁹⁾ permoelaa

1) A pctor. 2) A i.p.v. 561 t.m. 564 2 verzen van dezelfde strekking. 3) B bernjaohet. 4) A hatikoe sangat kasih dan sajang, sambil tersenjoem baginda memandang. 5) A hatinja sangat bimbang goelina. 6) A hendak dipegang sekian lamanja, rindoe dendam dengan njonjanja. 7) A didjamoe. 8) B digésék. 9) A biola digosok. 10) B kroesi. 11) B tabi. 12) A ada nin itoe. 13) A tersenjoem. 14) B diminta. 15) B sampai negeri. 16) A soekatjinta. 17) A banjak. 18) A poelang pergi beroelang. 19) A enam toedjoeh hari pergi datang. 20) A berpadah. 21) A djahat. 22) A bermadah. 23) A kepada sahabatnja poela kembali. 24) A menoelahi. 25) A sedang. 26) A seorang. 27) Tusschen 592 en 593 in A 2 verzen, die de beschrijving van Valckenier voortzetten. 28) A djénderal Palkenir akan radjanja, sebelas hidelir jang dibawahnja. 29) A itoelah asalnja.

dari kirinja bernama Embrat
 karena banjak orang kaparat
 Pagerman pintoe kota jang kiri
 600 orang poen mati setiap hari
 didaratnja bernama pintoe Besar
 keréta beriboe masoek keloe ar
 laloe disana diamat-amati
 besar dan ketjil kepala sendiri ²⁾
 pintoe Ketjil soeatoe djalan
 hadapannja air kekampoeng petjinan
 beratoes meriam diatas kota
 meriam besi léla tembaga
 beriboe meriam dikota intan
 610 malam dan siang kehoedjanan
 beberapa ratoes djaga-djaga
 Inggeris Perangsis ⁷⁾ dengan Welanda
 kota intan dinamai Kompeni
 diloe arnja hadapan ⁹⁾ kanan kiri
 kota intan dekat tepi
 disanalah banjak harta Kompeni
 terseboet Tjina jang keroegian
 bitjaranja tiada lagi keroean
 kapitan Pandjang gagah berani
 620 sekalian Tjina diberinja djandji
 toedjoeh delapan ¹³⁾ ratoes peti
 sjahbandar bertanja disahoeti ¹⁴⁾
 bendara mendengar hatinja soeka
 ditegah Tjina djangan diboe ka
 pedang dibagi samanja rata
 kapitan toea ¹⁸⁾ didalam kota
 kepala Tjina kapitan toea ¹⁸⁾
 banjak menaroeh kitji pergata
 Tjina banjak dari Betawi
 630 tiap ²⁾ moesim tiada berhenti
 orang Tjina banjak 'akalnja
 segenap negeri oeang jang kena
 main koentau sangat mengerti
 hati kasih modal diberi
 keliling negeri orang poen kena
 Tjina poen lari semoea ²⁶⁾

disanalah pintoe djaganja sangat
 banjak terboenoeh ada terikat
 laloe disana hati poen ngeri
 dipasar boléh diboe noeh pentjoeri ¹⁾
 laloe disitoe hatipoen gentar
 karena pintoe sangat berpoetar
 keréta laloe tiada berhenti
 dilanggar keréta pestilah mati
 meriam disoesoen ³⁾ dari halaman
 ditakoeti Tjina kalau melawan ⁴⁾
 hadapan belakang keliling rata ⁵⁾
 selamanja malam siang ⁶⁾ didjaga
 sekalian disoesoen dari halaman
 peloeoenja seperti gegoenoengan
 siang dan malam dengan sendjata
 ketopongnja besi sekalian rata
 didalamnja sehingga ⁸⁾ pinggang berdiri
 berendam ¹⁰⁾ di air sampai keboemi
 gedoengnja bertinggi bertinggi ¹¹⁾
 emas intan réal berketi
 besar dan ketjil Tjina sekalian
 kepada si Pandjang berkoempoelan
 menaroehkan ¹²⁾ pedang didalam peti
 ketika wajang mengamoek Kompeni
 dibawanja masoek kekota Betawi
 dikatakannja apioen kapal Soerati
 peti hendak diperiksa ¹⁵⁾ djoega ¹⁶⁾
 dikerasi bia dibajar ¹⁷⁾ djoega
 karena soedah djadi bitjara
 gedoengnja bersoengging timpah perada ¹⁹⁾
 gedoengnja keliling djendéla ²⁰⁾ katja
 réalnja banjak beriboe ²¹⁾ djoeta
 memberi Kompeni ²²⁾ hasil berketi ²³⁾
 moekanja manis lainlah hati
 lilin dan goela akan modalnja
 sangat pandaikan ²⁴⁾ main tipoenja
 orang poen banjak minta adjari
 apabila banjak dibawanja lari
 demang temenggoeng dipati nata ²⁵⁾
 nachodanja hilang sangat ketjéwa ²⁷⁾

1) A karena banjak orang pentjoeri. 2) A besar dan ketjil loepa sendiri (-kan diri?). 3) A dipasang.
 4) A dihadapkan kepada kampoeng petjinan, ditakoeti kalau moesoeh melawan. 5) A 2 verzen
 i.p.v. 607 t.m. 610. 6) B s onduidelijk (Jiang!). 7) B pá, rá, ngá, sád, íá, sín. Perantjis? A Portegis.
 8) A sehinggalan. 9) A hadapan belakang. 10) A t-r-a-m-d-a-m. 11) A gedoengnja besar lagi poen
 tinggi. 12) A diboeatnja. 13) A enam toedjoeh. 14) A bendara bertanja didoestai. 15) B di-
 petisa. 16) A peti diboe ka laloe dibia. 17) A dibajar B b-i-r-nj. 18) A toeka. 19) 626^a en
 627^a in A verwisseld. 20) A daripada. 21) A berpoeloeh. 22) A Tjina. 23) 629^a en 630^a hooren
 bij elkaar; misschien 629^a en 630^a verwisseld. 24) A B niet duideljk: kan, kar of k. pandékar? 25) A
 demang temenggoeng kiai aria. 26) A sebenoea. 27) A nachodanja hilang penghoeloenjja. Volgen
 op 636 in A 2 verzen, die handelen over eenen Angga Djaja, die door den sultan begunstigd werd.

- Tjina poen banjak beberapa ¹⁾ laksa
 apakah lagi banjak bitjara
 bitjara tipoe ⁸⁾ Tjina poen djadi
 640 makan dan minoem berpoeloeh hari
 makan dan minoem soelang-menjoelang
 berpoeloeh laksa belandja hilang
 Tjina bermain sama rata
 diloear kota ramai semata
 orang menonton ⁷⁾ keliling negeri
 Lombok Koepang Soembawa Bali
 orang poen banjak berpoeloeh laksa
 Keling Soerati Kosta Benggala
 si Pandjang itoe Tjina berani
 650 besar pintaanja hendak diberi ⁹⁾
 berwajang segenap pintoe kota
 sekalian pintoe kota diséwa
 tiada ¹¹⁾ lama setengah hari
 djénderal Palkenir meminta nanti ¹³⁾
 ketika itoe hampirkan petang
 hatinja soeka boekan kepalang
 adapoen bitjara kapitan Pandjang
 apabila soedah terhimpoen orang
 sekalian Tjina soedalah tahoe
 660 seperti lakoe tahoen ¹⁶⁾ baroe
 berbaik tingkah polah dan lakoe
 segala kapitan Tjina bertjoemboe ¹⁷⁾
 kapitan Tjina banjak sekali
 segenap kampoeng tiada jang soenji
 sekalian kampoeng kapitan Tjina
 serta berchabar banjak ²²⁾ doestanja
 njonja beriboe ²⁴⁾ berkawan-kawan
 dengan keréta landja-landjaan
 landja-landjaan dengan keréta
 670 melihat tiada lagi bermasa
 pergi melihat dengan pakaian
 diatas kepala kirap-kirapan ²⁷⁾
 njonja melihat setiap hari
 banjak bergotjoh laki isteri ²⁹⁾
 njonja banjak pergi berdjalan ³¹⁾
 dengan keréta landja-landjaan
 kepada kapitan Pandjang berkata ²⁾
 kita roeboehkan kota Djakatra
 Tjina ⁴⁾ bermain keliling negeri
 beratoes mamasang kembang api
 terlaloe ramai malam dan siang ⁵⁾
 segenap kampoeng Tjina berwajang
 ramai sangat didalam kota
 orang melihat beberapa laksa ⁶⁾
 sangat ramai negeri Betawi
 Ambon Boeton Bandan Ternati
 Kodja Serani anak Malaka
 keloear masoek dipintoe ⁸⁾ kota
 kepada djénderal datang sendiri
 berwajang dipintoe kota Betawi
 hadapan belakang keliling rata
 tjakapnja membajar ¹⁰⁾ lima poeloeh laksa
 diminta ¹²⁾ kepada djénderal sendiri
 karena ¹⁴⁾ hendak moepakat lagi
 kapitan Pandjang bermohon poelang
 tiga hari lagi akan berwajang
 kelilingan pintoe kota wajang
 njatakan segala kelakoean perang
 besar dan ketjil diberi tahoe ¹⁵⁾
 kapitan berpoeloeh berdjoeroe ²⁾
 orang Tjina bermain tipoe
 seorang kapitan Tjina beriboe
 beberapa poeloeh diam di Betawi ¹⁸⁾
 malam ¹⁹⁾ memasang kembang ²⁰⁾ api
 berbagai warna diperrmainnja ²¹⁾
 memberi arwah nénék datoeknja ²³⁾
 melihat Tjina bermain-main ²⁵⁾
 keliling segenap kampoeng petjinan
 keloear masoek dipintoe kota
 keliling negeri Djakatra
 jakoet zamroet permata ²⁶⁾ Sélan
 berbagai ²⁾ tingkah kelakoean
 tiada ingat lalaikan ²⁸⁾ nasi
 ditegah melihat tiada mengasi ³⁰⁾
 melihat Tjina bermain-main ³²⁾
 keliling segala kampoeng petjinan ³³⁾

1) A berpoeloeh. 2) A kapitan Pandjang segera berkata B semoeanja berkata, waarvan semoeanja geschraapt in verband met maat. 3) Ontbr. in A. 4) A ia. 5) A 641² en 642¹ verwisseld. 6) A tiada dapat lagi dikata, orang melihat beriboe djoeta. 7) A banjaklah orang. 8) A kedalam. 9) A boekan terperi. 10) A memberi. 11) A tiada kan. 12) B diminta A dipinta. 13) A diri. 14) A ia nin. 15) B tahoe resp. t-a-h-oe en t-a-h. A bitjaranja soedah mendjadi satoe. 16) A bertoeoen. 17) A berpadjoe. 18) 663 en 664 niet in A. 19) B malam dan. 20) B kemoeng. 21) A permmainnja. 22) A berkata dengan. 23) B nénék datoek nja A mearwahi néné datoenja. 24) A melihat. 25) A beramal-an. 26) A primata. 27) A gemerlapan. 28) A lagi kan. 29) A doea laki isteri. 30) A B zonder -h, rilm! A measi. 31) A njonja melihat berkawan-kawan. 32) A beramai-ramaian. 33) Op 676 volgen in A nog 2 verzen over den opschik dezer dames.

djénderal soeka boekan kepalang
 seketika tidoer hari poen siang
 segala idelir datang lestari
 680 katanja banjak laba ¹⁾ Kompeni
 semalam Tjina kemari datang
 séwanja seketi seboeah lawang
 tahoen baroe ⁴⁾ dibesarkan
 segenap negeri barat dan wétan
 segala idelir berdiam diri
 idelir Himop menjahoet lestari
 adakah patoet beramai-ramai
 tiadakan lama setengah hari
 bermain wajang dipintoe kota
 690 sahadja berhimpoen orang Djakatra
 idelir pan de Roi ¹⁰⁾ poela berkata
 Himop menjahoet sambil tertawa
 berapa orang dari Djakatra
 Tjina dihémat toea dan moeda
 djénderal Palkenir berdiam diri
 seorang Tjina datang berlari
 Tjina disoeroeh kapitan Pandjang
 kepalanja goendoel djanggoetnja djarang ¹⁴⁾ segala idelir mésem memandang
 idelir Himop sangat ¹⁵⁾ mengerti
 700 anggoer diganti arak api
 ketikanja maboek ditanja
 Tjina menjahoet sambil bernjanji
 Tjina nin maboek sebagai gila
 pedang dapat ¹⁸⁾ beberapa laksa
 djénderal dan idelir terkedjoet rata
 kegedoeng Tjina didalam kota
 idelir Himop menoeggang koeda
 hadapan belakang keliling rata
 banjak pedang segenap peti
 710 Tjina ditampar dirampas keperi ²³⁾
 Tjina poen soedah kedapatan boedi
 ada jang diboenoh digantoeng tinggi
 kapitan toea ²⁶⁾ dapat tjelaka
 soedah ditangkap didenda poela
 dendanja dibajar dengan lestari
 asal dberinja lepas mati ²⁹⁾

soedahnja poelang kapitan Pandjang
 idelir sekalian disoeroehnja datang
 djénderal berkata moekanja berseri
 lima keti réal ²⁾ dapat sehari
 segenap pintoe kota berwajang
 seperti hasil negeri Palémbang ³⁾
 segala Tjina bersoeka-soekaan ⁵⁾
 memberi makan hantoe dan sétan ⁶⁾
 pandang-memandang ganti-berganti
 Tjina kaparat salah hati
 memboeang réal empat lima keti ⁷⁾
 idelir banjak ta^c soeka hati ⁸⁾
 hadapan belakang keliling rata
 diamoeknja kita pesti binasa ⁹⁾
 segenap pintoe baik didjaga
 bitjara haloes digoesari ¹¹⁾ poela
 sepoeloh riboe sekiannya ada
 delapan sembilan poeloh ¹²⁾ laksa
 bitjara wajang tiada mendjadi
 disoeroehkan Himop doedoek dikoersi ¹³⁾
 menentoekan hari akan berwajang
 Tjina itoe hormat diberi
 Tjina poen maboek loepa sendiri ¹⁶⁾
 apioen dikapal mana dibeli
 boekannja apioen pedang dipeti
 berkata menepoek ¹⁷⁾ dada kepala
 akan mengamoek ¹⁹⁾ negeri Djakatra
 melompat segera naik keréta
 segenap boeah peti diboeka
 menoetoep segala pintoe kota
 segenap pintoe djaga ²⁰⁾-djaga ²¹⁾
 pedang Djepoen boeatan djenawi ²²⁾
 keloear kota disoeroeh lari
 kapitannja berpoeloh ditangkapi ²⁴⁾
 sekaliannja ²⁵⁾ didenda beberapa keti
 dirantai dikoeroeng didalam pendjara
 diminta ²⁷⁾ Kompeni lima poeloh laksa
 berapa dipinta ²⁸⁾ dibajari
 emas dan intan dapat ditjari

1) A oentoeng. 2) A lima poeloh laksa. 3) A tiadakah setahoen hasil Palémbang. 4) B taroe.
 5) A toeroen baroe besar itoe katanja, habis Tjina jang semoelanja. 6) A segenap negeri dimana Tjina,
 mearwahi néné datoenja. 7) A melima keti. 8) A djénderal banjak mengatakan pesti. 9) A dia-
 moeknja Tjina toempas binasa B diamoe^c nja. 10) B p-n-d-r-o-a-i A p-n-d-a-r-o-a-l. 11) A dikasarkan.
 12) A toedjoeh delapan sembilan. 13) A disoeroehkan doedoek diatas koersi B, koersi, veranderd in
 dikoersi. 14) A kepalanja goendoel koentjirnja pandjang. 15) A sangat B setengah (verschrijving!).
 16) Loepa kan diri? 17) B menepoec. 18) A dipeti, wat ons hier wel beter lijkt. 19) B mengamoec.
 20) A disoeroeh. 21) A 2 verzen tusschen 708 en 709: de Chineez in afwachting; de poorten worden
 gesloten. 22) A Soerati. 23) A Kompeni. 24) A ditangkap keperi. 25) A sepalih. 26) A toeha.
 27) B diminta^c. 28) B dipinta^c A diminta. 29) A asal diri lepaslah mati.

kapitan Pandjang soenggoeh berani
 Welanda dikeboen jang didatangi ²⁾
 segenap keboen kelilingan
 720 dengan sendjata kelengkapan
 djéndral marah boekan kepalang
 berapa riboe laskarnja datang
 memboenoeh si Pandjang tiada mendjadi
 gégér djoega setiap hari
 Boegis Mangkasar ⁶⁾ Soembawa Bali
 Djohor Pahang anak Petani
 berdjalan dengan kelengkapan
 bertemoe Tjina ditengah djalan
 boenoeh-memboenoeh ganti-berganti
 730 anak Djakarta anak Betawi
 bangkai hanjoet setiap hari
 matinja tiada berhenti lagi
 negeri Betawi sangat berlénggang
 hati Kompeni terlaloe gojang
 orang berhimpoen beberapa laksa
 Kodja Nasrani ¹²⁾ anak Malaka
 malam dan siang toekang bekerdja
 dengan kapoer segera dilépa
 kapitan berpoeloeh orang terbilang
 740 diatas kota malam dan siang ¹⁶⁾
 doea idelir soeatoe pintoe
 litnan alpérés koperal marinjoe
 segala idelir diwakili
 djahat dan baik bitjara negeri
 makan dan minoem soelang-menjoelang
 terlaloe ramai malam dan siang
 tiga kali makan sehari
 dengan serdam soeling napiri
 komisaris tempat makanan
 750 sekali bertanak beberapa kojan ²¹⁾
 sa'ir ini banjak warnanja
 disoerat tiada berapa lamanja
 segenap pintoe kota Djakarta
 didalamnja banjak warna ²⁴⁾ sendjata
 beberapa poeloeh orang kapitan
 segenap pintoe ada halaman

menjoeroeh berdjalan malam bersoenji¹⁾
 beberapa poeloeh diboenoehnja kembali³⁾
 beberapa ratoes Tjina berdjalan
 memboenoeh tiada dipilih⁴⁾ lawan [djang
 menjoeroeh memboenoeh kapitan Pan-
 berpoeloeh laksa Tjina mengadang ⁵⁾
 sekalian Tjina mengikoet mati
 segala kampoeng kelilingan negeri
 Kodja Nasrani ⁷⁾ anak Perenggi
 bertemoe Tjina berkelahi
 litnan alpérés dengan ⁸⁾ adjidan
 beramoek ⁹⁾ banjak bermati^{2)-an} ¹⁰⁾
 ada jang loeka ada jang mati ¹¹⁾
 orang Tjina begitoe lagi
 didalam soengai negeri Betawi
 peranakan Tjina Kotjing dan Kotji
 hendak dilanggar kapitan Pandjang
 orang berhimpoen malam dan siang
 Boegis Mangkasar peranakan Poelaka
 disoeroehkan masoek kedalam kota
 kota jang boeroek ¹³⁾ ditaroeh bata
 setengah perbaiki ¹⁴⁾ segala sendjata
 kapitan Boegis Lombok dan Koepang ¹⁵⁾
 idelir sekalian mendjaga orang ¹⁷⁾
 ra'jat sertanja beberapa riboe
 malam dan siang diam disitoe
 ganti toeboeh ¹⁸⁾ djéndral sendiri
 kerdjakan mana patoet dihati ¹⁹⁾
 segala idelir segenap lawang
 sorak gemoeroeh boekan kepalang
 anggoer anis mentéga roti
 biola digosok ²⁰⁾ dengan njanji
 kawah berpoeloeh berténggérang
 segenap pintoe dipersembahkan
 bahasa Melajoe bertjampoer Tjina ²²⁾
 karena hati berbimbang akarnja
 soldadoe banjak berdjaga-djaga ²³⁾
 obat peloeroe sendawa gerinda ²⁵⁾
 litnan alpérés dengan ²⁶⁾ adjidan
 toenggoel terdiri kibar-kibaran

1) A hari. 2) A didapati. 3) A mati. 4) A berpilih. 5) A meadang. 6) B Mangasar. 7) A (C)hodja Serani. 8) A soerian. 9) B beramoek. 10) B bermati-tian, verschrijving, A jang bermatian. 11) A kadangkalanja berpoeloeh mati. 12) A (C)hodja Serani. 13) A boesoek. 14) A sepalih perbaiki. 15) A kapitan berpoeloeh pergi berlanglang, dengan sendjata tombak dan pedang. 16) A diatas kota berkintjang-kintjang. 17) A lawang. 18) A kepintoe toedjoe. 19) A kerdjakan mana soedjar hati. 20) B digosoek. 21) A koeali. 22) 751 en 752 niet in A. 23) A banjak djaganja didalam kota. 24) A warna B berbagai. 25) A obat dan pelor sendawa gerinda B sedia i.p.v. sendawa. 26) A komandan.

segala pintoe kota Betawi
serta sorak tempik dan tari
djénderal datang pagi soré ¹⁾
760 idelir sekalian bangkit berdiri
djénderal datang malam dan siang
katanja major kepala perang
setelah ⁴⁾ perintah soedah diberi
kerétanja balik koedanja berlari
kekota intan djénderal poen datang
makan ta^c maoe hati nan gojang ⁵⁾
pintoe didjaga malam dan siang
djénderal Palkenir hatinja gojang
dikota intan terlaloe ramai
770 Kosta Benggala Keling Soerati ⁸⁾
kapitan berpoeloe orang pilihan
litnan alperés koperal adjidan
seléngkong ¹¹⁾ parit didirikan
malam dilarang orang berdjalan ¹²⁾
pintoe kota berkantjing ¹⁴⁾ besi
segenap pintoe kota Betawi
memegang koentji ganti-berganti
tjemboeroean ¹⁶⁾ sangat hati Kompeni
segala idelir dipintoe kota
780 Bantan Palémbang Melajoe Djawa
doea idelir satoe pintoe
segenap pintoe berdjoeoe²⁾
memegang koentji ganti-berganti
kelilingan pintoe kota Betawi
segala idelir memegang koentji
djikalau moesoeh datang bersoenji
ra'jatnja beriboe dikota intan
banjak jang tjakap amoek-amoekan ²⁰⁾
meriam beratoes didjadjarkan ²²⁾
790 diatoer didjadjar dikota intan
djadilah wad ²³⁾ perdjandjian
djikalau moesoeh tiada terlawan
dilawanja ²⁴⁾ berpoeloe kapal dan kitji
kota intan roeboeh kembali
dilaoet didarat orang Kompeni
wétan dan koelon ²⁶⁾ tamboer berboenji

Boegis Mangkasar Soembawa Bali
dikota intan begitoe lagi
segenap pintoe kota berhenti
djénderal datang dihormati
kerétanja berdinging ²⁾ katja ditoeang
minta ³⁾ pada béta barang jang koerang
kepada idelir mohon kembali
berboenijlah tamboer dengan napiri
diatas koersi doedoek telentang
mentjari 'akal malam dan siang
ra'jat beriboe segenap lawang ⁶⁾
sebab karenanja negeri berperang
makan dan minoem dengan napiri ⁷⁾
Swisa Almaja ⁹⁾ Kotjing dan Kotji
malam dan siang dikota intan ¹⁰⁾
toenggoelnja terdiri kibar-kibaran
seléngkong ¹¹⁾ keliling dikota intan
moesoeh dan teman boléh ketahoean ¹³⁾
djénderal sendiri memegang koentji
malam didjaga bersoenggoeh hati
segala idelir dikasih ordi ¹⁵⁾
berbagai warna jang ditakoeti
ra'jat sertanja beberapa laksa ¹⁷⁾
Boegis Mangkasar ¹⁸⁾ peranakan Bima
soepaja djangan haroe-biroe
bitjaranja soedah mendjadi satoe
sekalian idelir major mengerti ¹⁹⁾
didjaga tiada lagi berhenti
ganti toeboeh djénderal sendiri
kerdjakan mana seoedjar djandji
orang mengerti lagi pilihan
kekota intan pelaboeran ²¹⁾
meriam tembaga soeltan di Bantan
kekota besar ditoedjoean
djénderal dengan idelir sekalian
kota besar baik kita roeboehkan
dengan amberal djénderal berdjandji
kelaoet poela ²⁵⁾ mengoendoeri
makan dan minoem dengan napiri
sangat gemoeroeh keliling negeri

1) A djénderal datang sehari-hari. 2) A berénda. 3) B minta^c. 4) A titah. 5) A didalam hatinja terlaloe poeseng. 6) 767 en 768 niet in A. 7) A makan dan minoem mentéga roti. 8) B keliling Soeati. 9) A s-w-i-t a-l-m-a-n-i B s-w-i-s a-l-m-a-i-a (vgl. v. 37). 10) Ontbr. in A; tusschen 774 en 775 in A een vers ingevoegd. 11) A djambatan. 12) A malam dan siang ta^c boléh berdjalan. 13) A keroean. 14) A berkoentji. 15) A segala hidelir memegang koentji. 16) B tjemboeroean A panémoeroean (?). 17) A joeta. 18) A Djoewana Madoera. 19) 783 t/m 786 niet in A. 20) B amoec=amoec^c an. 21) A pelboeran B toempat (beter tempat?) peloeroe (rijml). 22) A dikota intan. 23) A soedah. 24) A dilaoet. Verschrijving in B? 25) B poela^c A poelang. 26) A dilaoet didarat.

berpoeloeh kali mendengar chabar
 gégér gemoeroeh ²⁾ sangatlah gempar
 segenap pintoe kota didjaga
 800 berdiri keliling diatas kota
 major diatas kota ³⁾ berdiri
 besar dan ketjil soedah terisi
 segala idelir dipintoe kota
 kepada major ia berkata
 major kepala perang biasa
 kekampoeng ⁵⁾ Tjina hendak ditjoba
 oléhnya major kepala perang
 kekampoeng Tjina peloeroenja datang
 meriam dikota besar dipasang
 810 ketika itoe Tjina berwajang
 Tjina banjak berpoeloeh laksa
 kepada kapitan Pandjang ⁹⁾ berkata
 kapitan Pandjang segera menjahoeti
 berboeat ¹¹⁾ oengti beloemkan djadi
 berapa hari Tjina ditentang
 lagi berboeat seorang hoeloebalang
 boeatan Tjina peranakan di Kotji
 goginja gading gadjah bini
 'adjaib soenggoeh ¹⁴⁾ perboeatannya
 820 besar pandjang bagai Riwana ¹⁵⁾
 Tjina berpoeloeh orang dalamnja
 seperti orang hidoep roepanja
 Tjina poen banjak beberapa keti
 dengan soraknja tiada berhenti
 beberapa lapis dibadjoei
 besoeta ¹⁸⁾ kerikam selampoeri
 diaraknja dengan tempik dan sorak
 kiri dan kanan kaki melompat
 berdjalan menoedjoe kota Betawi
 830 seodjana mata ²¹⁾ berhenti
 orang poen banjak diatas kota
 Kodja Nasrani orang Kastila ²²⁾
 orang diatas kota memandang
 lemah lemboet oerat ²⁴⁾ dan toelang
 djénderal Palkenir idelir poen gentar
 orang manakah jang pandjang besar
 Tjina maling ¹⁾ datang melanggar
 Ambon dan Boeton Boegis Mangkasar
 orang poen banjak berapa laksa
 sekalian lengkap dengan sendjata
 mengatoer meriam dengan lestari
 Tjina melanggar sahadja dinanti
 sekalian terkedjoet mendengar warta
 pasanglah meriam kita mentjoba ⁴⁾
 meriam dipasang diatas kota
 peloeroenja sampai kesebelahnja ⁶⁾
 toedjoeh delapan kali dipasang
 kena djendéla gedoeng poen terbang ⁷⁾
 dengan peloeroenja paling-palang
 malam hari boelan poen terang ⁸⁾
 gégér berlengkap alat sendjata
 hendak meroeboehkan kota Djakatra
 minta ¹⁰⁾ nanti toedjoeh hari
 kemana hilangnja negeri Betawi
 seorang poen tiada ada jang datang
 besar pandjang boekan kepalang
 mengikoet roepa boeta Langkawi ¹²⁾
 taringnja gading gadjah peringgi ¹³⁾
 tiada salah orang roepanja
 dikatakannya bantoe negeri Tjina
 menggerak léhér tangan kakinja
 pohon kelapa batang tombaknja
 hadapan belakang keliling oengti
 dengan gendangnja serta ketjapi ¹⁶⁾
 kain gadjah langking Kediri ¹⁷⁾
 katanja Tjina inilah oengti
 oléh madjoesi jang kena la'nat
 seperti boeta jang amat gelap ¹⁹⁾
 sambil melénggok ²⁰⁾ kanan dan kiri
 bertjekak pinggang ia berdiri
 Keling Soerati Kosta Benggala
 terlihat oengti poetjatlah moeka
 banjak terkedjoet balik ²³⁾ kongkang
 djénderal diatas koersi telentang
 semoeanja berkata toelang gemetar
 ditandangnja kota Betawi poen ²⁵⁾ gempar

1) A malam, hetgeen hier waarschijnlijk is. 2) A itoe. 3) A koersi. 4) Tusschen 804 en 805 in A 2 verzen. 5) A kekeboen. 6) A pélornja datang atawa tiada. 7) Niet in A. 8) Volgt in A een vers over de drukte in de stad. 9) A ia. 10) B minta. 11) A beroléh. 12) l-ng-k-a-w-i; Langka: Ceilon. 13) A peringgi B diperinggi (waarschijnlijk verkeerd begrepen, zoodat gelezen werd di Peringgi). 14) A terlaloe héran. 15) Beter: Rawana. A warnanja. 16) A serta gendang berong ketjapi. 17) A kain langking kain Kediri. 18) A b-s-t B b-s-i-t, vermoedelijk een verschrijving. 19) A galak; rijm! 20) A menoléh. 21) A memandang. 22) A (C)hodja Serani anak Malaka. 23) A terbalik. 24) B beginletter 'ain ipv. alif. 25) A ditandangnja kota pestilah.

- idelir Himop banjak 'akalnja
 adakah demikian orang besarnya
 djénderal Palkenir ketakoetan
 840 Tjina tiada boléh dilawan
 segala idelir doekatjita ³⁾
 sebarang ⁴⁾ djénderal poenja bitjara
 idelir Himop bangkit ⁵⁾ berdiri
 boekan perawan béta nin lagi ⁶⁾
 meriam banjak apakah goenanja ⁷⁾
 semoeanja kita tahoe ⁸⁾ boedinja
 djénderal mendengar terlaloe moerka
 serta djénderal memakai makota
 djénderal berkata berpandangan
 850 kata ¹¹⁾ ini siapa jang anggakan ¹²⁾
 idelir Himop berdiam diri ¹⁴⁾
 lain pikirnja didalam hati
 dengan sesa'at seketika djoega
 selawé kati berat makota
 Himop melompat sambil berkata
 sajang diboeang negeri Djakarta
 makota emas berpermata
 djalan jang soekar sempit ¹⁸⁾ bitjara
 djénderal dan idelir terkedjoet rata
 860 sekalian jang memandang poetihlah ma-
 Himop berkata berpandangan [ta ²⁰⁾
 béta nin lagi boekan perawan ²³⁾
 kepada major Himop berkata
 obat peloeroe sendawa ²⁵⁾ gerinda
 ra'jat sekalian gempur belaka
 bertimboen-timboen diatas kota
 orang poen banjak didalam kota
 Keling Soerati anak Malaka
 diatas kota banjak berdiri
 870 Padang Indragiri ²⁹⁾ Djambi
 djambatan parit didirikan
 djikalau moesoeh tiada terlawan
 beberapa poeloeh orang kapitan
 kiri kanan kota adjidan ³¹⁾
 berpajoeng tinggi sekaliannja rata
 kapitan Melajoe Bima Soembawa
- pikirnja boeatan ini roepanja
 ma'loemlah ¹⁾ Himop sendirinja
 berkata kepada idelir sekalian
 Betawi baik kita berikan ²⁾
 sekaliannja menjapoe air mata
 djahat dan baik sertalah béta
 katanja djénderal salah sekali
 djangan diboeang negeri Betawi
 diminta ⁸⁾ djangan menjembah Tjina
 dahoeloe nan kita Himop berkata ¹⁰⁾
 mérah padam warnanja moeka
 idelir sekalian takoet semata
 Himop nin idelir sangat bantahan
 kepala ¹³⁾ koepénggal dari halaman
 berkata tiada berani lagi ¹⁵⁾
 mereboet makota sadjakan pesti
 Tjina poen penoeh keliling kota
 dipoengoet djénderal diletak dimédja ¹⁶⁾
 diatas médja mereboet makota
 balasnja ¹⁷⁾ badan dengan njawa
 atas dan bawah keliling rata
 siapa memakai mendjadi radja
 melihat Himop mereboet ¹⁹⁾ makota
 barang katanja ikoet ²¹⁾ djoega
 djénderal Palkenir sangat bantahan ²²⁾
 Tjina kaparat sahadja koelawan ²⁴⁾
 tambahlah meriam diatas kota
 meriam diatoer ²⁶⁾ keliling rata
 mengangkat obat peloeroe gerinda
 meriam didjadjar elat sedepa
 Makau ²⁷⁾ Manila peranakan Poelaka
 Boegis Mangkasar peranakan Bima
 Djohor Kampar ²⁸⁾ Siam Patani
 Ambon Boeton Bandan Ternati
 dikota besar dikota intan
 kekota ³⁰⁾ intan berkoempoelan
 dikota besar dikota intan
 soerian alpérés kapitan litnan
 ra'jatnja lengkap dengan sendjata
 litnan alpérés Djambatan tiga ³²⁾

1) A tahoealah. 2) A serahkan. 3) A sekalian doekatjinta. 4) A sekarang. 5) B mangkit. 6) A boekan perempoelan béta laki². 7) A 845¹ en 846¹ verwisseld, welke lezing beter is dan B. 8) A diminta B diminta. 9) A tahoe B ta. 10) A baik dilawan dengan segeranja (A beter dan B). 11) A ketika B k-t-a. 12) A enggan. 13) A kepala B kepala-kepala (vermoedelijk een verschrijving, want de regel B k-t-a). 14) A hidelir Himop orang mengerti. 15) A 851² en 852² verwisseld. 16) A zou te lang worden). 17) A belanja. 18) A soesah. 19) A memakai. 20) A sekalian jang memandang poetjatlah moeka. 21) A diikoet. 22) A djénderal djoega poenja boeatan. 23) A béta laki² boekan perempoelan. 24) Tusschen 862 en 863 heft A 2 verzen over het optreden van Van Imhoff. 25) A perempoelan. 26) A didjadjar. 27) A Djepoen. 28) A Pahang. 29) A Padang Periaman Ta-roesan. 30) A dikota. 31) A kiri dan kanan ada komandan. 32) A litnan alpérés anak Djakarta.

diatas kota banjak berdiri
 Djohor Pahang anak Patani
 pajoeng bendéra banjak terdiri
 880 dengam tamboer serdam ¹⁾ napiri
 Tjina poen banjak beberapa keti
 orang djaganja habis lari ³⁾
 kota itoe moela pertama
 dilanggar Tjina beberapa lama
 idelir Himop sangatlah marah ⁷⁾
 katanja ini djanganlah diobah
 segala meriam soedah terisah
 obat dan peloeroe berpeti²
 idelir Himop gagah perkosa
 890 enam poeloeh ¹¹⁾ tahoeka bahasa
 segala meriam dipasang ¹³⁾
 sepoetjoek² ¹⁴⁾ ganti-berganti
 Tjina poen banjak beberapa keti
 bersorak tada berhenti lagi
 sekalian Tjina berlari-lari
 dipinggir parit kota ¹⁶⁾ berdiri
 sekalian Tjina bereboet djalan
 banjaknja tiada kebilangan
 idelir Himop sangatlah moerka
 900 toetoeper timah segera diboea
 konsetabel major mengerti
 obat peloeroe banjak diberi
 idelir Himop berkata manis
 pasanglah rata meriam baris ¹⁸⁾
 titah perintah soedah diberi
 major berdjalan berpajoeng tinggi
 major berdiri memegang rotan
 berkata menoendjoek ²¹⁾ kiri dan kanan
 segala kapitan berdjoeroe-djoeroe
 910 kapitan Pekodjan kapitan Melajoe
 tamboer ²⁴⁾ berboenji bersahoet-sahoetan
 meriam dipasang kelilingan
 berboenji meriam sama rata
 gegak ²⁶⁾ gempita negeri Djakatra
 baris meriam telah ²⁷⁾ berboenji
 dengan tamboer serdam napiri ²⁸⁾

peranakan Djepoen Kotjing dan Kotji
 Padang Periaman Taroesan Djambi
 diatas kota kanan dan kiri
 Tjina melanggar sahadja dinanti
 setengah melanggar kota tahi ²⁾
 poesat ⁴⁾ meriam dipakoenja mati
 doedoek disana Kompeni lama ⁵⁾
 idelir Himop mendjaga lama ⁶⁾
 poesat ⁸⁾ meriam ditoetoeper timah
 kalau nan beloem datang perintah
 léla tembaga meriam besi
 diatas kota beberapa lagi ⁹⁾
 perang ke ¹⁰⁾ Sélong soedah biasa
 'akalnja ¹²⁾ haloes kasar poen ada
 diatas kota kanan dan kiri
 meriam tembaga bertjampoer besi ¹⁵⁾
 hadapan belakang keliling oengti
 melihat meriam tiada berboenji
 hendak meroeboeh kota Betawi
 kota hendak diseberangi
 menjeberang parit bertjeboeran
 sebagai boeroeng berkawan-kawan ¹⁷⁾
 mérah padam warnanja moeka
 sekalian meriam diatas kota
 segenap meriam orang berdiri
 perintah djoega lagi dinanti
 kepada major wakilnja habis
 ganti-gantikan jang tiga lapis
 segala kapitan bangkit lestari ¹⁹⁾
 diatas kota ia berdiri ²⁰⁾
 kepalanja emas permata intan
 berdjoeroe-djoeroe segala kapitan ²²⁾
 kapitan Kerokot dan Pisang batoe
 daing Mebéla dikampoeng Baroe ²³⁾
 dikota besar dikota intan
 kepada Tjina ditoedjoekan
 meriam besi dengan ²⁵⁾ tembaga
 bergoentjanglah gedoeng didalam kota
 selapis-selapis ganti-berganti
 toenggoel beratoes batang berdiri

1) A dengan. 2) A t-h-i B t-a-i. 3) A orang djaganja soesahlah hati. 4) A pentjéretan. 5) A Kompeni mendapat kota Djakatra. 6) A oléhnya Tjina dilanggarnya djoega, idelir Himop sangatlah moerka. 7) A boengah. 8) A pentjéretan. 9) A obat dan pelor diboeati, diatas timah diboeat lagi. 10) A di. 11) A toedjoeh poeloeh B enam poeloeh warna (het laatste woord geschrapt in verband met de maat). 12) A bitjaranja. 13) A soeroeh soelati. 14) B sepoetjoek². 15) A soepoetjoek² dipasang soenji, meriam tembaga dan meriam besi. 16) A banjak. 17) A seperti boeroeng barat diawan. 18) A dipasang soedah sekalian baris. 19) A dikoersi. 20) A berkingjang diatas koersi berdiri. 21) B menoendjoek. 22) A membéris segala alat gegaman, litnan alperés dengan kapitan. 23) In A volgen op 910 2 verzen, waarin een aantal kapitains wordt opgesomd. 24) A meriam. 25) A léla. 26) A gelap B gega. 27) A beberapa kali baris. 28) A dengan serdam soeling napiri.

- Tjina menémbak dipintoe Besar olénja segala Boegis Mangkasar berpoeloh riboe anak Djakatra
- 960 Bantan Palémbang Melajoe Djawa diatas kota sama berdiri Padang Periaman Indragiri pajoeng bendéra banjak terdiri melémpar gerinda tiada berhenti berapa poeloh riboe gerinda dibawah pajoeng dengan bendéra kapitan litnan diangkat ⁸⁾ poela peranakan Welanda dengan Manila kapitan litnan major kembali
- 970 bendéra tiga warna diberi Tjina poen melanggar kelilingan ¹⁰⁾ disitoe poen lagi banjak kapitan segenap pintoe kota Betawi hendak meroeboeh bersoenggoeh hati orang poen banjak diatas kota Tjina banjak mati dan loeka segala idelir hatinja ngeri djagalah pintoe bersoenggoeh hati segala ¹⁴⁾ idelir sangatlah gentar
- 980 berlapis-lapis besi gelagar ¹⁵⁾ Tjina poen banjak sebelah Embrat menghoenoes pedang terlaloe tjepat berpoeloh kapitan diatas kota kepalanja kapitan di Mangga doea ¹⁷⁾ Tjina banjak dipinggir laoetan menjeberang parit bertjeboeran meriam dikota intan berboenji dengan tamboer dengan ¹⁸⁾ napiri gerinda dilémpar keliling rata
- 990 Tjina poen mati berpoeloh laksa Tjina menjereboe bersoenggoeh hati dipintoe kota naik berdiri ²⁰⁾ major kepala perang biasa katanja kepada anak Djakatra major kepala perang mengerti hadapan kota kanan dan kiri lagah-lagoeh diatas kota
- segenap pintoe kota dilanggar ¹⁾ dengan gerinda Tjina dilémpar ²⁾ Kodja Nasrani anak Malaka ³⁾ Wadjo ⁴⁾ Madoera peranakan Bima Djohor dan Pahang anak Patani ⁵⁾ anak Peringgi Kotjing dan Kotji diatas kota kanan dan kiri dengan sorankja tempik dan tari ⁶⁾ diboeangkan oléh anak Djakatra kibar-kibaran ⁷⁾ diatas kota berperang ia djadi kepala berpajoeng tinggi dengan bendéra ⁹⁾ ganti major jang soedah mati mérah dan poetih hitam terdiri hendak meroeboeh pintoe Pagerman kapitan Melajoe negeri Periaman diloear pintoe Tjina berdiri dengan gerinda dihoedjani memasang pemoeras dengan gerinda ¹¹⁾ oendoer mara ¹²⁾ melawan djoega berkata tiada berhenti lagi djika terboeka kita nan mati ¹³⁾ pintoe kota disoeroeh pagar hendak selamat berbagai 'akal disanalah pintoe djaganja sangat hendak masoek berlompat-lompat ¹⁶⁾ litnan alpéres anak Malaka beriboe melémpar dengan gerinda hendak meroeboeh pintoe Pebian tampak dipandang dikota intan toedjoe delapan sembilan kali Tjina poen oendoer dengan lestari oléh segala anak Djakatra bangkai bertimboen diloear kota hadapan kota ¹⁹⁾ kanan dan kiri beraninja tiada takoetkan mati melihat Tjina hatinja moerka Tjina poekoeli ²¹⁾ toedjoe kepala léla tembaga meriam besi dipasangnja tiada berhenti lagi meriam besi léla tembaga

1) A dipagar. 2) A sendawa gerinda akan penglémpar. 3) A Poelaka. 4) A orang. 5) A Djohor Kampar anak Betawi. 6) A Ambon Boeton Bandan Ternati. 7) A kirap²-an. 8) A disoeroehkan. 9) In A volgt dit vers na 965. 10) A Tjina melanggar sebelah kanan. 11) A memboeang sendawa melémpar gerinda. 12) A oendoer mara B oendoer (te kort). 13) A Tjina masoek djangan diberi. 14) A daripada. 15) A besi gelagar. In B ontbrekt besi, waardoor het vers te kort is. 16) A tempik dan sorak boenji kiamat, menghoenoes pedang terlompat². 17) A kepalanja kapitan anak Djakatra. 18) A serdam. 19) A belakang. 20) A pintoe kota jang dinaiki. 21) A poekali.

1000 gegak ¹⁾ gempita negeri Djakarta
 tamboer berboenji bersahoet-sahoetan ²⁾ Tjina poen mati berpoeleoh laksa
 meriam dipasang kelilingan dikota besar dikota intan
 dipasang djoega tiada berhenti kepada Tjina ditoedjoekan
 gegak gempita ³⁾ negeri Betawi hadapan kota kanan dan kiri
 gerinda dilémpar ⁴⁾ berpoeleoh laksa orang Tjina banjaklah mati
 Tjina lari kelilingan kota ⁵⁾ badan dimana akan menderita
 orang Tjina banjaklah mati berperang tiada lagi koeasa
 mana jang hidoep oendoer lestari hadapan kota kanan dan kiri
 gagah berani kapitan Pandjang tiada menoléh belakng lari ⁶⁾
 bangkit berdiri menghoenes pedang kena peloeroe pajoengnja terbang
 kapitan Pandjang berlari-lari ⁷⁾ lakoenja seperti harimau jang garang
 1010 dibedil oléh orang Kompeni dengan gerinda dihoedjani
 si Pandjang kena peloeroe dikaki jaitoepoen ⁸⁾ rebah koedanja mati
 bagai delima peloeroe besi terkedjoet bangkit mengoendoeri
 Tjina poen habis berhamboeran kesana kemari kelojongan ⁹⁾
 larilah ia saling-wingitan ¹⁰⁾ mengaroeng doeri kedalam hoetan ¹¹⁾
 sekalian Tjina berhamboeran hadapan kota kelilingan
 anak bininja ketinggalan ¹²⁾ kintjang-kintjangan bertangisan ¹³⁾
 larilah ia sambil menangis anak Mangkasar peranakan Boegis
 pinggangnja ramping toeboehnja nipis manis sebagai madoe gendis
 1020 banjak menangis terkintjang-kintjang tangannja lentik léhérnja djindjang
 poetih koening dadanja bidang moekanja manis geloengnja melang ¹⁴⁾
 moekanja bagoes bagai topéng dadanja bidang pinggangnja ramping
 toeboehnja poetih ¹⁵⁾ soesoenja ¹⁶⁾ koening peranakan Tjina ¹⁷⁾ dinegeri Kotjing
 terkintjang-kintjang ¹⁸⁾ banjak berdiri ¹⁹⁾ tiada keroean toedjoenja lari
 menjapoe air mata kanan dan kiri hantjoer loeloeh rasanja hati
 banjak menangis menepoek ²⁰⁾ dada ²¹⁾ terkintjang-kintjang diloear kota
 keraboenja intan boekannja katja embanan toekang peranakan Poelaka ²²⁾
 ada jang menangis sambil berdjalan segenap lorong kintjang-kintjangan
 kembang ramboetnja permata intan diatas kepala kirap-kirapan
 lama doedoek bangkit berdiri makan sirih bergambir wangi
 1030 keraboenja intan berdjelawardi ²³⁾ peranakan sipai boekannja Hindi ²⁴⁾
 banjak menangis sambil memandang lakoenja ²⁵⁾ manis dada bidang
 kembang ramboetnja intan dikarang sebagai patah roepanja pinggang
 menangis berbagai warna katanja ²⁶⁾ sekalian anak bini Tjina
 banjak jang tjantik tingkah lakoenja ²⁷⁾ siapa melihat bimbang hatinja
 djénderal dan idelir sekalian rata kelilingan pintoe kota diboeka ²⁸⁾
 melompat segera naik keréta bini Tjina jang diaganja ²⁹⁾

1) A gelap B gaga-. 2) A bersahoetan. 3) A sangat bergoentjang B gaga-. 4) B dikémpar, schrijftout! 5) A rata. 6) A lagi. 7) A kapitan Pandjang gagah berani. 8) A iapoen. 9) A hadapan kota kiri dan kanan. 10) B w-ng-l-t-n, wingitan?, vrgl. bingit. 11) 1014 en 1015 niet in A. 12) A bertangisan. 13) A kesana-sini berkelatjoengan (? vrgl. 1013²⁾). 14) A beroelang. 15) A b-ng-b-ng. 16) A bersemoe. 17) A anak kapitan. 18) Wordt op verschillende wijzen geschreven: in A vaak met dj i.p.v. tj, in B in de laatste lettergreep i i.p.v. a. 19) A 1023¹ en 1024¹ verwisseld. I.p.v. terkintjang... etc. njonja banjak ia berdiri. 20) B menepoe-. 21) A njonja banjak tiada berkata. 22) A Djakarta. 23) A berdjelawardi (uit lazoe(w)ardi!) B b-r-w-d-s-r-d-i. 24) A peranakan Tjina dinegeri Kotji. 25) A moekanja. 26) A berbagai² perkataannja. 27) A terlaloe banjak bagoes roepanja. 28) Ontbr. in A; tusschen 1036 en 1037 in A een vers meer. 29) A diterpa.

dengan keréta landja-landjaan
 mana jang bagoes saling-reboetan
 bininja Tjina berpoeloeh laksa
 1040 réalnja habis beratoes djoeta
 soeka sangat ¹⁾ anak Djakatra
 peranakannja berpoeloeh pilihan rata
 memoengoet-moengoet ⁴⁾ anak Betawi
 goendik ⁵⁾ pilihan banjak sekali ⁶⁾
 bininja beratoes riboe
 roepanja bagoes banjak penoedjoe
 Tjina poen mati beberapa keti
 tiada bohong sadjakan pesti
 perang Djakatra soedah berhenti
 1050 negeri poen soenji Tjina lari
 kapitan Pandjang hatinja rawan
 Tjina sertanja ⁸⁾ berhamboeran
 di Bogor kapitan Pandjang berhenti
 djika dibilang lebih seketi
 Bogor didarat negeri Djakatra
 ketika Palkenir ³⁾ hoetan semata
 dipadang Bogor berkoempoelan
 dengan sendjata kelengkapan
 Tjina berdjalan berpoeloeh laksa
 1060 banjak berdjalan oendoer mara
 malam dan siang pergi berdjalan
 segenap désa berhenti makan
 doea boelan Tjina ¹⁴⁾ ditengah djalan
 boeboer ¹⁵⁾ keladi djagoeng dimakan
 banjak berdjalan berlari-lari
 ditengah padang Tjina berhenti
 kapitan Pandjang terlaloe soeka
 katanja toean tolonglah sahaja ¹⁸⁾
 radén dipati Danoe Radja
 1070 barang bitjara amat sentosa
 si Pandjang dibawa ²²⁾ radén dipati
 kapitan Pandjang Tjina mengerti
 soesoenan tersenjoem mengandika
 datang kemari apa bitjara
 kepada soesoenan dipersembakkan

segenap gedoeng kampoeng petjinan
 kemoedian merampas emas dan intan
 dirampas oléh anak Djakatra
 gedoeng keboennja toempas binasa
 bininja banjak jang bagoes ²⁾ roepa
 tingkahnja ³⁾ seperti anak radja
 bininja banjak ketoedjoe hati
 peranakan Tjina dinegeri Kotji
 bahasa peranakan banjak jang tahoe ⁷⁾
 seorang dibeli dapat sesoekoe
 bininja dirampas anak Betawi
 seorang dibeli dapat setali
 perang menang roegi Kompeni
 Palkenir tetap djénderal kembali
 bitjaranja tiada lagi keroean
 mengaroeng doeri kedalam hoetan ⁹⁾
 bertemoe Tjina jang sisa mati
 bitjaranja menghadap radén dipati
 sehari semalam djalan keréta
 zamannja Himop berdiri ¹¹⁾ kota
 didalam hoetan berkeloearan
 kapitan Pandjang bangkit berdjalan
 lengkap dengan alat sendjata
 bekasnja loeka perang Djakatra ¹²⁾
 mana jang sakit dengan ajoenan
 tiada diberi saling-rampasan ¹³⁾
 berbagai² tingkah kelakoean
 goenoeng Lalawoe ¹⁶⁾ lamat-lamatan
 mendengar gemoeroeh behana negeri
 si Pandjang menghadap radén dipati
 bertemoe dipati Danoe Radja ¹⁷⁾
 menghadap soesoenan Pakoe Laga ¹⁹⁾
 tersenjoem manis mésemlah doerdja ²⁰⁾
 memerintahkan negeri Kartasoera ²¹⁾
 menghadap soesoenan seri boepati
 menjembah serta memeloek kaki
 inilah si Pandjang gagah perkosa
 sertanja Tjina berpoeloeh laksa
 si Pandjang minta ²³⁾ diperhambakan ²⁴⁾

1) A boengah. 2) A bagoes B bagoes³, waardoor het vers te lang wordt. 3) A rasanja. 4) A boengah.
 5) B goendi. 6) A goendik berpoeloeh kanan dan kiri. 7) 1045 t/m 1048 niet in A. 8) A sekalian.
 9) A mendalam doeri mendalam hoetan. 10) A pohonan. 11) A berboeat. 12) A bekas loeka perang
 Djakatra, kira lebih berpoeloeh laksa. 13) 1062² en 1064² in A verwisseld; reboetan i.p.v. rampasan.
 14) A lamanja. 15) A oebi. 16) A Lawoe. 17) A B r-a-d-j-a; beter Danoe Rêdja (rijksbestierder aan
 het hof te Kartasoera). 18) A radja. 19) B p-a-k-oë l-a-g-a A tersenjoem manis warnanja moeka.
 20) Ontbr. in A. 21) In A een vers tusschen 1070 en 1071: radén dipati zeer verheugd. 22) A berte-
 moe. 23) B minta. 24) 1075 t/m 1102 niet in A, dat slechts 2 verzen heeft: berdatang sembah radén
 dipati, kepada soesoenan seri boepati; inilah si Pandjang gagah berani, kalah melanggar negeri Betawi.

dibawah doeli jang dipertoean
 kapitan Tjina dikasihi
 memberi lilin banjak sekali
 negeri Kartasoera sangatlah ramai
 1080 Tjina berwajang setiap hari
 main wajang di Kartasoera
 kapitan Pandjang sakit hati
 si Pandjang itoe Tjina mengerti
 sekalian Tjina diingati
 wajang Tjina boekannya Djawa
 di Kartasoera seboeah lodji
 karena kita sadjakan perang
 djika dilanggar sehari koerang
 setelah soedah ia berkata
 1090 disoeroeh doedoek oléh baginda
 doedoek diatas koersi sang nata
 kepada dipati Danoe Radja
 si Pandjang dikiri radén dipati
 kapitan Pandjang beranikah mati
 hatikoe sakit malam dan siang
 Pekalongan Tegal dan Batang
 kapitan Pandjang terlaloe soeka
 malam dan siang m-m-a-d-oe-p-a ⁴⁾
 ampoen toeankoe dibawah kaki
 1100 djanganlah lambat beri lestari
 padoeka nata mésem memandang
 segera diberi bawat sebatang
 si Pandjang itoe gagah ⁵⁾ berani
 sepatah katanja segera diasi ⁶⁾
 soesoenan memanggil Mangkoe Nata
 kedoeanja goelang-goelang ⁸⁾ baginda
 baginda bertitah oedjar ¹⁰⁾ berseri
 mana melawan boenoeh sekali
 adapoen akan kapitan Pandjang
 1110 hatikoe sakit makan ta^c kenjang ¹²⁾
 manteri dipati diberi djandji
 meriam dipasang malam hari
 sampai berboenji tiga kali
 djanganlah lambat datang ¹³⁾ lestari
 Mangkoe Nata dan Mangkoe Joeda
 mohon berlangkap alat sendjata

sertanja dengan Tjina sekalian
 oléh soesoenan seri boepati
 Tjina banjak ganti-berganti
 sekalian Tjina berboeat bakti
 malamnja memasang kembang ¹⁾ api
 Tjina membalik negeri Djakarta
 menaroeh dendam kepada Kompeni
 malam dan siang pikir ditjari
 sendjatanja disoeroeh perbaiki
 tjerita baharoe boekannya lama
 kapitan litnan jang mendiami
 lodji tiada disini koebilang
 selesai ²⁾ disini toeroen ke Semarang
 si Pandjang menghadap padoeka nata
 dekat dipati Danoe Radja
 tersenjoem manis mengandika
 si Pandjang koesoeroeh berperang poela
 bertitah poela ³⁾ seri boepati
 berperang lagi dengan Kompeni
 désakoe berpoeloeh riboe jang hilang
 habis djadjahan wétan Semarang
 menjembah seri Nara Indra
 hendak berperang dengan Welanda
 lodji disini baik diboeangi
 soepaja poeas rasanja hati
 mendengar tjakap kapitan Pandjang
 si Pandjang soeka boekan kepalang
 diharapi oléh seri boepati
 karenanja baik boedi pekerti ⁷⁾
 dengan adiknja Mangkoe Joeda
 bagoes enom lagi perwira ⁹⁾
 malam sekarang amoeklah ¹¹⁾ Kompeni
 siapa menjembah itoe hidoepi
 koesoeroeh meroeboeh kota Semarang
 désakoe berpoeloeh boeah jang hilang
 oléh soesoenan seri boepati
 waktoe itoelah mengepoeng lodji
 manteri dipati diingati
 serta ra'jat seisi negeri
 kedoeanja menjembah padoeka nata
 badjoe sapoetangan sekalian rata ¹⁴⁾

1) B k-m-b-oe-ng. 2) B s-l-i-s-i. 3) B poela^c. 4) Misschien: menghadap padoeka. 5) A Tjina.
 6) A d-a-s-i B d-l-r-i-i-a-s-i. 7) A karena kebal lagi mengerti. 8) A kedoeanja tameng dada. 9) A
 bagoes enom perdjorit moeda. Tusschen 1106 en 1107 in A 2 verzen: Mangkoe Nata en zijn broer ver-
 schijnen voor den vorst. 10) A manis. 11) B amoek^c lah. 12) A hatikoe sakit mangkin terkenang.
 13) A beri. 14) 1116 en 1117 in A uitvoeriger in 4 verzen

doea beradik ¹⁾ berdjandjian ²⁾
 Mangkoe Joeda jang kemoedian
 setelah malam soedahlah hari
 1120 sepoeloeh orang datang bersoenji
 si njonja tersenjoem mésem memandang
 ketjil molék ⁵⁾ léhérnja djindjang
 katanja apa chabar berita
 terlénggok manis menepoek ⁶⁾ dada
 Mangkoe Nata menjahoeti
 mesti djangan ⁸⁾ berketjil hati
 njonja peranakan anak ⁹⁾ di Bantan
 manis sebarang kelakoean
 kedoeanja doedoek diatas geta
 1130 bertoeakar tjintjin sama permata
 bertoeakar tjintjin sama didjari
 nilam poealam intan baidoeri
 si njonja orang keras hati
 kapitan litnan mendjarai
 tiada apa perbantahan
 kena goena pedjadjaran ¹¹⁾
 si njonja sangat soekattjita
 sehari semalam beroelit djoega
 rebah bangoen diatas geta
 1140 soesoe diraba pinggang terboeka
 karena lama beroléh bertemoe
 pantoen dan njanji berbagai tjoemboe
 terkedjoet meriam djenadja ¹³⁾ berboenji
 gégér gempar seisi negeri
 kepada ketika dinihari
 gégér gempar didalam kota
 Boegis Mangkasar orang Welanda
 beratoes orang didalam lodji
 orang mengamoek habislah mati
 1150 Mangkoe Joeda datang lestari
 dipintoe lodji banjak berdiri
 beratoes orang didalam lodji
 ditikam dipedang oléh ¹⁶⁾ keperi
 radén aria Mangkoe Nata
 rebah tergoeling diatas bata
 Mangkoe Joeda berani soenggoeh
 Nasrani banjak mati berpoeloeh
 Mangkoe Nata loepakan diri

Mangkoe Nata bangkit berdjalan
 dengan sendjata kelengkapan
 Mangkoe Nata masoek kelodji
 kepada si njonja minta ³⁾ lindoengi ⁴⁾
 pinggangnja ramping dadanja bidang
 moekanja manis ramboetnja pandjang
 radén aria Mangkoe Nata
 djahat dan baik katakan djoega ⁷⁾
 sahaja datang sebab boedi
 poekoel sembilan ditoeoet lodji
 bininja oléh kapitan litnan
 Mangkoe Nata poenja kenalan
 si njonja dengan Mangkoe Nata ¹⁰⁾
 embanan toekang anak Djakarta
 seperti lakoe laki isteri
 embanan toekang anak Betawi
 bertitah doea laki isteri
 seboelan njonja tidoer sendiri
 kapitan litnan poenja boeatan
 tidoer diroemah pendajangan
 bertemoe dengan Mangkoe Nata
 poetjat manis warnanja moeka
 si njonja dengan Mangkoe Nata
 ramboet ditjioem bae ¹²⁾ tjempaka
 dipeloek ditjioem serta dipangkoe
 badan jang doea mendjadi satoe
 malam hari ketika soenji
 manteri dipati mengepoeng lodji
 kapitan litnan ditikamnja mati ¹⁴⁾
 diamoeknja oléh Mangkoe Nata
 bersoenggoeh hati melawan djoega
 Bali Soembawa Kodja Nasrani
 Mangkoe Nata tinggal sendiri ¹⁵⁾
 sertanja beratoes berlari-lari
 pintoe diroeboeh bersoenggoeh hati
 Mangkoe Nata mengembari
 berteriaklah ia minta ¹⁷⁾ tolongi
 toeboehnja tiada ada jang loeka
 berteriak tiada lagi koesa
 pintoe lodgi soedah diroeboeh ¹⁸⁾
 Bali Soembawa banjak terboenoeh
 Mangkoe Joeda sakit hati

1) A soedahlah pesti. 2) A perdjandjian B beperdjandjian. 3) B minta. 4) In A volgen 9 verzen over de verhouding tusschen deze vrouw en haar man (vgl. 1133 e.v.). 5) B molé. 6) B menepoek. 7) 1124 en 1125 in A 6 verzen. 8) A njonja djangan B mesti sadjangan. 9) A piskal 10) 1129 t/m 1144 niet in A. 11) B dipedjadjaran? 12) B bahoe. 13) B dj-n-dj-a. 14) Tusschen 1145 en 1146 in A nog 2 verzen: vele tientallen dooden. 15) In A volgen 3 verzen, die niet in B voorkomen, dan 1153, 1154, 1155 en daarna 1150 en 1151. 16) A dipikoel. 17) B minta. 18) Aan 1156 gaan in A 2 verzen vooraf: Mangkoe Joeda stond voor de poort en zocht een weg om binnen te komen.

dibakarnya gedoeng didalam lodji
 1160 Welanda ditangkap orang lestari ²⁾
 kalimat sahadat diadjadi ⁴⁾
 perintah ⁶⁾ disoeroeh soenat kembali
 djanganlah disoenat doea kali
 tersenjoem manis padoeka nata ⁹⁾
 bertitah seri Nara Indra ⁹⁾
 sekaliannja habis diperiksa ¹¹⁾
 pelir galoetnja ¹²⁾ diamat-amati
 disoeroeh tangkap berbanjak-banjak
 menangis berkata berteriak ¹⁴⁾
 1170 soesoenan bertitah wadjah ¹⁷⁾ berseri
 dengarkan oléhmoe akoe berdjandji
 selama nin kami beloemkan doesta
 djikalau akoe berbalik kata
 sekalian Welanda dikasihi
 diberi bini diboeat manteri
 soesoenan tersenjoem mésem doerdja
 berkain Bali sapoetangan Kosta
 setelah soedah selesai lodji
 sembahnja apakah lagi dinanti
 1180 si Pandjang disoeroeh toeroen lestari ²⁵⁾
 ra'jat poen banjak ia diberi
 si sapoe djagat ²⁷⁾ diberikan
 meriam tembaga zaman-berzaman
 Tjina poen sangat setianja
 dimana Tjina dihimpoenkannja ²⁹⁾
 tiada berhenti soerat si Pandjang
 segenap Tjina ³⁰⁾ soeratnja datang
 sekalian Tjina ditanah Djawa
 siapa tiada menoeroet kata
 1190 sekalian Tjina terkedjoet rata
 memboeat lobang menggali bata
 sekalian Tjina hatinja gojang
 menaroeh harta menggali lobang
 di Kartasoera Tjina berhimpoen
 kepada soesoenan Tjina bermohon
 meriam keradjaan di Kartasoera

Welanda berpoeloeh orang jang lari ¹⁾
 dibawa ³⁾ menghadap seri boepati
 disoeroehkan mengadjar segala manteri⁵⁾
 semoanja berkata memeloek kaki
 soedah bersoenat ⁷⁾ dinegeri Welandi ⁸⁾
 mendengar Welanda berani doesta
 sekarang baik kita periksa ¹⁰⁾
 disoeroehkan loerah dengan petinggi
 dengan lawé didjeratnja mati
 makin memangat berkotjak-kotjak ¹³⁾
 koeloep ¹⁵⁾ poen boléh djoega beranak¹⁶⁾
 bersoenat orang tiada jang mati
 soedah ¹⁸⁾ bersoenat koeberti bini
 toeroen-temoeroen ¹⁹⁾ mendjadi radja
 negeri Kartasoera roesak ²⁰⁾ binasa ²¹⁾
 oléh soesoenan seri boepati
 djadi temengoeng rangga ngebi ²²⁾
 Welanda memakai menoeroet Djawa
 badjoenja bertepi dengan perada ²³⁾
 si Pandjang menghadap seri boepati
 kota Semarang roeboehkan lagi ²⁴⁾
 oléhnja soesoenan seri boepati
 Djawa radén ²⁶⁾ lebih seketi
 oléh soesoenan radja hartawan
 kepada si Pandjang diserahkan
 dengan segala keloearganja ²⁸⁾
 Toeban Lasem Rembang Djoewana
 ke Pekalongan Tegal dan Batang
 menjamar² sambil ³¹⁾ berdagang
 dengan si Pandjang satoe bitjara ³²⁾
 hartanja dirampas habis binasa
 banjak jang tjoetjoer air mata
 djalannja akan menaroeh harta
 Tjina koelon wétan Semarang ³³⁾
 semoanja mengikoet kapitan Pandjang
 berpoeloeh laksa tiada berhitoeng ³⁴⁾
 si sapoe djagat dibawanja toeroen ³⁵⁾
 meriam besi boekan tembaga

1) A orang Welanda banjaklah mati. 2) A ditangkap diikat dengan lestari. 3) B dibawa. 4) A diladjadi. 5) A santeri. Tusschen 1161 en 1162 in A een vers: zij worden onderwezen. 6) A kemoedian. 7) A berpotong. 8) Volgt in A nog een vers, dat een versterking is van 1163. 9) A 1164 seri Nara Indra en 1165 padoeka nata. 10. B peri'sa. 11) B diperi'sai. 12) A g-a-l-t-nj B k-a-l-oe-t-nj. 13) A B k-oe-d-j-k; kotjak? Misschien bedoeld kotjah (het rijm eischt -ak). 14) A menangis sambil berteteriak. 15) B koeloep. 16) A heeft tusschen 1169 en 1170 4 verzen over het verzet der Hollanders tegen het besnijden. 17) A soesoenan tersenjoem manis. 18) A l-i-m-b-h. 19) A toeroen temoeroen B toeroen, waardoor het vers te kort is. 20) A ini B roesak. 21) Tusschen 1173 en 1174 heeft A 2 verzen: de Hollanders droegen Javaansche kains. 22) A hetzelfde uitvoeriger in 3 verzen. A ngebi (Jav. ngabehi) B d-ng-l, schrijffout? 23) A in 3 verzen hetzelfde uitvoeriger. 24) A tusschen 1179 en 1180 6 verzen: de vorst draagt si Pandjang groote achtung toe. 25) A si Pandjang disoeroeh ratoe bestari. 26) A daratan. 27) A si sapoe djagat B si s-k-s-na-k-a. 28) A koelawarganja. 29) A segenap pesisir datang soeratnja. 30) A dimanajkapitan. 31) A menjamar² orang B menjamar sambil (maat!). 32) 1188 en 1189 niet in A. 33) 1192 volgt in A na 1193: didalam hatinja terlaloe gojang, sebab berperang boekan berdagang. 34) A berpoeloeh laksa tidoer beremboen. 35) Tusschen 1195 en 1196 A 4 verzen: geven een beschrijving van de drukte.

- pandjangnja lebih sebelas depa
didalamnja dapat dimasoeki
keloear masoek setiap hari
1200 si Pandjang toeroen bertaboeran ²⁾
berpoeloeh orang pedjogétan ³⁾
soearanja manis haroem wangi
reboet-mereboet memoeati ⁶⁾
Djawa dan Tjina ⁷⁾ beberapa keti
siapa laloe meminta ganti
si Pandjang djalan terlaloe ramai
berdjalan djoega malam dan siang
sorak gemoeroeh boekan kepalang
malam poen sampai ke Pergoeta ¹⁰⁾
1210 diboeboeh pasir tanah dan bata
setelah soedah haripoen siang
katanja boenoeh Welanda di Semarang
sekalian Tjina mendengar kata
serta lengkap dengan sendjata
Tjina datang laloe menjereboe
negeri Semarang haroe-biroe
Tjina datang laloe menerpa
Boegis Mangkasar Bali Soembawa
koemandoer bimbang didalam hati
1220 memberi tahoe kenegeri Betawi
sekalian keperi dengan adjaran ¹⁶⁾
tiada ingat tidoer dan makan
koemandoer itoe sahadja ¹⁷⁾ penakoet
ke Betawi kepada idelir Himop
berlajar tiada lagi berhenti
negeri Semarang terseboet lagi
koemandoer Semarang hatinja doeka
Boegis Mangkasar Bali Soembawa
dagang poen banjak di ¹⁹⁾ Semarang
1230 Djohor Kampar Siam ²¹⁾ Palémbang
[lebih seratoes perahoenja dagang
terkedjoet semoeanja boekan kepalang
lebih seratoes perahoenja dagang
terkedjoet semoeanja boekan kepalang
sekalian dagang doekatjita
terkenang anak bininja rata
- dibawanja toeroen dengan bersegera
kambing berpoeloeh berlari-lari
dibawanja toeroen dengan pedati ¹⁾
dengan sendjata kelengkapan
berbagai tingkah ⁴⁾ kelakoean
memberi gemar ⁵⁾ didalam hati
Djawa dan Tjina ganti-berganti
mengérét meriam dengan pedati
ronggég dipangkoe sesoeka hati
soraknja gemoeroeh tiada berhenti ⁸⁾
laloe dipadang goenoeng dan djoerang
tiada djaoeh ⁹⁾ lagi Semarang
si Pandjang menjoeroeh berboeat kota
siang hari ¹¹⁾ kelilingan rata
si Pandjang menjoeroeh Tjina berperang
hartanja ambil tiada koelarang
toeroen diatas goenoeng Pergoeta ¹²⁾
ke Semarang meroeboeh pagar bata
orangnja banjak berpoeloeh riboe ¹³⁾
bitjara Welanda tiada bertentoe
hendak membalas perang Djakarta ¹⁴⁾
semoeanja masoek kedalam kota
memboeat soerat dengan lestari
diberikan ¹⁵⁾ kepada sepeloeh keperi
malam dan siang pergi berdjalan
lima poeloeh ketoen seorang oepahan
doea soeratnja djalan dilaoet
disoesoernja ¹⁸⁾ barat jang kelim kaboet
angin poen salah digergadji
dilanggar Tjina setiap hari
menjoeroeh berlengkap alat sendjata
ra'jat sertainja lebih selaksa
sempit mendawai bondjor ²⁰⁾ pemboeang
perahoenja seloep kanting pentjalang
diirik Welanda disoeroehnja perang ²²⁾
menangis bertjoetjoer air mata]
setengah ²³⁾ disoengai banjak digalang
diirik ²⁴⁾ Welanda disoeroehnja perang
menangis bertjoetjoer air mata
siang poen keloear dengan sendjata ²⁵⁾

1) Tusschen 1199 en 1200 A 2 verzen : een uitweiding over geopende pajoengs e.d. 2) A bertataboean. 3) A peronggengan. 4) B tingka. 5) A rawan. 6) A m-m-a-t-oe-n-i. 7) A Djawa poen banjak. 8) A i.p.v. 1205 en 1206 3 verzen met denzelfden inhoud; rijm!. 9) B djaoe. 10) A kepinggir kota B k-p-r-k-oe-t (een berg, vrgl. 1213). 11) A amat bagoes. 12) A goenoeng Pergoeta B k-oe-r-ng p-r-k-oe-t. 13) A Tjina banjak berpoeloeh riboe, kepalanja kapitan Siboeek Aloe. 14) 1217 en 1218 in A tusschen 1214 en 1215. 15) A d-i-dj-oe-l-oe-ng. 16) A kandaraan. 17) A dasar. 18) A disoesoelnja. 19) A dari. 20) A s-i-m. 21) A Bandjar. 22) 1231 en 1232 niet in A; ze zijn overbodig, vermoedelijk verlezing van een afschrijver in B. Vrgl. ook rijm 1232. 23) A sepalih. 24) A diérak B diiri- (ook in 1231). 25) A laloe berlengkap alat sendjata. Tusschen 1236 en 1237 volgen in A 2 verzen: Si Pandjang begeeft zich naar buiten.

- koemandoer keloear ketengah médan ¹⁾ beberapa poeloeh orang kapitan
 toedjoe poeloeh ratoes senapang toenggoelnja terdiri kibar-kibaran ²⁾
 sampailah koemandoer keloear kota ra'jat sertanja beberapa laksa
¹²⁴⁰ serta lengkap dengan sendjata dibawah pajoeng dengan bendéra
 tamboer berboenji bersahoet-sahoetan ³⁾ kiri kanan baris komandan
 koperal marinjoe sertanja soerian ⁴⁾ kapitan litnan dengan adjidan ⁵⁾
 lagonder ⁶⁾ itoe orang Welandi ialah mata-mata orang Kompeni
 dibelakang baris ia berdiri mendjaga manakah ra'jat jang lari
 empat lima poeloeh Welandi seorang lagonder seékor koeda
 bergodék ⁷⁾ lagi berboeloe dada memoekoel orang mana jang ada ⁸⁾
 orang Tjina soedah menanti menaroeh dendam didalam hati
 datang menempoeh ⁹⁾ baris Kompeni mengamoek tiada takoetkan mati
¹²⁵⁰ tikam-menikam pedang-memedang ¹⁰⁾ gemerentjing boenji menetak keléwang¹¹⁾
 gemparnja boekan sebarang-barang poekoel-memoekoel dengan senapang
 orang pahatan banjak berboenoh ditombak ¹²⁾ Tjina dengan boeloeh
 tiada kota ¹³⁾ pestilah roeboeh bangoen lari bersoenggoeh-soenggoeh
 litnan alperés banjak mati empat lima orang ¹⁴⁾ sekali
 seketika djoega datanglah ganti oepahnja dilipat digandai ¹⁵⁾
 Sing Séh ¹⁶⁾ djadi kepala perang mengamoek tiada membilang orang
 bininja hilang hatinja bimbang tjakapnja meroeboeh kota Semarang
 ialah Tjina sangat terbilang sikapnja sebagai harimau garang
 kepalanja goendoel djangoetnja pandjang gila kaparat memandjangkan ¹⁷⁾ pedang
 memandjangkan¹⁸⁾ pedang terlompat- seorang poen tiada berani dekat
 [lompat
¹²⁶⁰ djangoetnja pandjang sehingga poesat segala melihat hatinja dahsat ¹⁹⁾
 toeboehnja besar seperti kerbau ²⁰⁾ ia mengamoek laloe menjereboe ²¹⁾
 baris Welandia jang ditoedjoe seperti ombak dilaoet seleboe ²²⁾
 perang itoe sampai kemalam petaroengan ²³⁾ soengai airnja dalam
 Tjina beriboe berbadjoe tilam diamoeknja Welandaterdjoe menjelam²⁴⁾
 gempar boekan sebarang-barang Tjina mengamoek datang merangsang
 lakoenja tiada membilang orang menggila-gila memandjangkan pedang
 Sing Séh sangat poesing hatinja memandjangkan pedang sangat pandainja
 tiga orang moesoeh dihadapannja sekali pantjoeng pénggal oléhnja
 orang Kompeni berhamboeran terdjoe kesoengai bereboet djalan
¹²⁷⁰ anak Melajoe negeri Periaman ramboetnja diair beriritan
 menjeberang soengai bersoenggoeh hati daripada sangat takoetkan mati
 Djohor Kampar anak Patani Padang Periaman Taroesan Djambi
 Boegis Mangkasar banjak berani tertawa melihat orang jang lari
 membedil ²⁵⁾ melawan bersoenggoeh hati diamoek Tjina bertaboeran lari
 Tjina mengamoek berpoesing-poesing Tjina keloear dari dalam bénténg [toeng
 Peranakan Boegis dari Bantajoeng ²⁶⁾ ramboetnja terpandjang bagai dikoen-

1) A koemandoer keloear ia melawan. 2) Volgen in A nog 2 verzen over de legersterkte. 3) A bersa-
 hoetan. 4) A koperal dan keperi soerian adjidan. 5) A romandan. 6) A l-g-o-n-d-o-r B l-a-g-n-d-r-a.
 7) B begodé. 8) A memaloe tiada bertimbang rasa. 9) B menempoeh. 10) B pendang-memendang.
 11) A siapa memboenoh diboenoh poelang. 12) A dipantjoengan B ditombak. 13) A pasah.
 14) A parang. 15) A diganda lagi. 16) A si Pandjang. 17) A menggila² menghoenoes. 18) A main.
 19) A g-i-r-a-t. 20) A k-p-r, kapir (rijm!). 21) A ia mengamoek menjasar². 22) A orang Welandia
 habislah gempar, ada jang lari menjoesoep bangkai. 23) B p-t-i-r-o-e-g-n. 24) 1265 t/m 1280 niet
 in A. 25) B memedil. 26) Waarschijnlijk Bantaéng.

- anak Betawi peranakan Malaka
Tjina mengamoek datang menerpa
sekalian Tjina mengamoek rata
1280 baris Kompeni gempar belaka
berbalik² baris Kompeni
dipohon asam kami ¹) berdiri
anak Melajoe peranakan Semarang
ditoedjoekan kepada kapitan Pandjang
terbalik-balik baris Kompeni
dipohon asam kami berdiri
anak Melajoe peranakan Batoebara
bertemoe Tjina delapan setara
beberapa laksa Tjina berperang [marang
1290 membedil ⁷) menoejoe koemandoeer Se-
koemandoeer terkedjoet memboeang diri
berbangoen bangkit berlari-lari
gemparnja djangan dikata lagi
lagonder menegah tiada diasi ⁶)
disangka orang koemandoeer loeka
sebelah laet disoeroeh boeka
harta koemandoeer dengan piskal
doea orang goendiknja tinggal
koemandoeer sangat sakit hati
1300 malam dan siang ternanti-nanti
terseboet kembali perkataan
Himop hendak diboenoehkan
tiap² hari berbitjara
poekoel-memoekoel samanja ¹³) kata
djénderal dengan idelir sekalian
negeri binasa kelilingan
djénderal berkata ganti-berganti
kapitan amberal menjahoeti
setelah soedah haripoen siang
1310 beberapa riboe djika dibilang
bitjaranja tiada keroean
ketika itoe tidoer ta^c makan ¹⁷)
orang banjak pergi berdjalan
sekalian masoek kekota intan
amberal menjoeroeh ganti-berganti ²⁰)
orang jang lebih 'akal ditjari
- Keling Soerati peranakan Kosta
semoeanja terdjoen poetjatlah moeka
daripada hatinja terlaloe moerka
beratoes orang jang pénggal doea
beratoes orang jang bersemboenji
daripada sangat takoet dan ngeri ²)
memasang setinggi dengan senapang
badjoenja didjabat peloeroe diboeang
beratoes orang jang bersemboenji ³)
daripada sangat takoet dan ngeri
membawa ⁴) pemoeras pergi mendjara ⁵)
dibedilnja kena berhamboera ⁶)
beriboe-riboe dengan senapang
tjapiaunja kena dikepala terbang
moekanja tiada berdarah lagi
kedalam kota masoek lestari
baris Kompeni habislah lari ⁸)
memoekoel orang lari kembali
segeralah ditoetoep ¹⁰) pintoe kota
akan djalan mengankoet harta
semoeanja habis naik dikapal
kalaunja tidoer akan mengendjal ¹¹)
akan oetoesan ke Betawi
mengapakah tiada datangnja lagi
negeri Betawi kesoesahan
oléhnya djénderal idelir sekalian
masoek gedoeng didalam kota ¹²)
didalam gedoeng boekan gerédja
idelir Himop djoega jang disalahkan
laloe kekeboen kedalam hoetan
dengan idelir pan de Roi ¹⁴)
hari malam baik berhenti
datang kembali sekalian orang
gedoeng poen sesak ¹⁵) tiada lapang
keloear masoek bertjepat-tjepatan ¹⁶)
masoek kedalam kota intan
keréta beriboe ¹⁸) landja-landjaan ¹⁹)
sampai halaman berkoempoelan
berkeliling-keliling negeri Betawi
segenap kampoeng keliling negeri

1) A k-t-m-l B kami? vrgl. 1286. 2) A daripada sangat takoetnja hati. 3) 1285 t/m 1292 in A in andere bewoordingen. 4) B membawa. 5) B m-n-dj-a-r. 6) B b-r-h-m-b-oe-r-a. 7) B memedil. 8) A mati. 9) A lagah-lagoeh tiada berhenti. 10) A ditoetoep orang. 11) A pemetjal. 12) A hetzelfde uitvoeriger in 5 verzen. 13) A semoeanja. 14) A sekalian hidelir begitoe lagi. 15) B sesa. 16) A kintjang-kintjangan. 17) A ketika itoe bertanda rana. 18) A beratoes. 19) B lantja-lantjaan. 20) A amberal menjoeroeh tiada berhenti.

mentjari 'akal terlaloe soekar
 hati dimana tiadakan gentar
 1320 negeri Betawi sangat berlénggang
 kekota intan sekalian orang
 orang poen banjak beberapa laksa
 poekoel-memoekoel samanja kata
 sekalian setengah ³⁾ kesoekaran
 poekoel-memoekoel perkataan
 berkata-kata samboet-menjamboet
 piskal boekan koemandoer laoet
 goesar sangat kapitan amberal
 katanja berani seorang ⁶⁾ piskal
 1330 mengapa berani berdiri saksi
 djikalau Himop diboenoeh Kompeni
 piskal diam tiada berkata
 karena amberal terlaloe moerka
 kepada amberal djénderal berkata
 toempas langis ⁷⁾ gedoeng binasa
 kembali lagi poela ⁸⁾ katanja
 toedjoeh delapan sembilan soeratnja
 Himop menjahoet berpandangan ¹¹⁾
 Tjina dipanggil berkawan²
 meminta ¹²⁾ Tjina benarlah béta
 1340 djénderal Palkenir jang poenja dosa
 orang jang benar digoesari
 bitjara tiada dengan boedi
 menipoe tiada berkira-kira
 hatinja sakit ¹⁵⁾ berbalik moerka
 menipoe dimana dapat bersoenji
 semoeanja tahoe orang Betawi
 segala idelir berdiam diri
 bangkit berdiri memegang koersi
 idelir Himop harimau djantan
 1350 kepada djénderal dipaloekan
 Himop berkata bangkit berdiri
 boekan perawan béta nin lagi
 segala idelir kintjang-kintjangan
 gégér gempar dikota intan
 gégér gempar keliling negeri
 dengan Himop idelir berani

orang berbantah samanja besar
 Welanda merdika semoeanja keloear
 bitjaranja besar boekan kepalang
 halaman diberi berladang-ladang ¹⁾
 semoeanja masoek kedalam kota
 dibawah langit² ²⁾ kain mota
 Welanda besar ketjil sekalian
 tiga boelan beloem kesalahan ⁴⁾
 kepada djénderal banjak mengikoet
 mengatakan salah idelir Himop ⁵⁾
 radja dilaoet segala kapal
 Himop idelir jang besar 'akal
 bitjara besar boekankah ini
 piskal diboenoeh orang kembali
 toeboehnja gemetar poetjatlah moeka
 katanja berani andjing tjelaka
 Himop nin idelir jang besar dosa
 kiri dan kanan keliling kota
 dinegeri Sélong meminta ⁹⁾ Tjina
 Tjina membalik sebab bitjaranja
 toean djénderal poenja boeatan
 hartanja diambil diperdajakan
 Tjina jang miskin jang hina papa
 hartanja ditipoe beberapa djoeta
 djikalau salah beberapa lagi ¹³⁾
 sebab itoelah roesak Betawi
 réal Tjina beberapa djoeta ¹⁴⁾
 itoelah djadi roesak Djakatra
 Tjina gempar seisi negeri
 hendak berkata tiada berani ¹⁶⁾
 djénderal marah tiada terperi
 memaloe idelir Himop berdiri
 mengangkat koersi doea belah tangan
 gégér gempar dikota intan
 dipaloe Palkenir memaloe kembali
 daripada maloe baiklah mati
 dengan amberal radja laoetan
 seperti gégér amoek-amoekan ¹⁷⁾
 mengatakan djénderal berkelahi
 poekoel-memoekoel samanja koersi

1) A berlaladang. 2) A dibawah laladang. 3) A terlaloe sangat. 4) A tiga boelan tiada berkepoetoesan. 5) Op 1326 volgen in A 2 verzen, waarin vermeld, dat velen, die promotie wilden maken, kwamen getuigen. 6) A soeatoe. 7) B langoes. 8) B poela. 9) B meminta. 10) A ratoes. 11) B berpandangan. 12) B meminta. 13) 1341 en 1342 niet in A. 14) A laksa. 15) A soeka. 16) In andere bewoordingen vermeldt A de feiten van 1346 t/m 1358 in 11 verzen. 17) B amoek-amoekkan.

- djénderal Palkenir sangatlah moerka
 segeralah ia memakai makota
 oléhnja djénderal dikerasi
 1360 sebarang soekanja sadjakan djadi
 kepada opas djénderal berkata
 landros ¹⁾ didalam dan diloeat kota
 landros itoe kepala keperi
 kedoeanja datang dengan lestari ²⁾
 djénderal berkata bersoenji²
 koesoeroeh hantarkan ³⁾ negeri Welandi
 titah perintah dikerdjakan
 dirantai léhér kaki dan tangan
 oléh Palkenir kepala negeri
 1370 disoeroehnja bawa kenegeri Welandi
 koemandoer laoet disoeroeh pergi
 koemandoer segeranja menjahoeti
 djénderal berkata berdekak kaki
 koemandoer disoeroeh dengan lestari
 koemandoer bangkit diatas koersi
 titah perintah itoe poen djadi
 soerat besar dengan kiriman
 doea idelir djadi oetoesan
 doea idelir kanan dan kiri
 1380 bangkit berdjalan berpajoeng tinggi
 idelir Himop orang bangsawan
 kapalnja laloe dilajarkan
 doea idelir akan sertanja
 kata djénderal njata salahnja
 kapal berlarja hampirkan malam
 terlaloe goendah hati didalam
 kapal berlarja bertentangan
 malam dan siang dilajarkan
 berlarja djoega malam dan siang
 1390 ombak besar boekan kepalang
 siang dan malam dilajarkan
 idelir Himop dipersembahkan
 air menjemboer sampai dikoeroeng
 tali dan takel berdengoeng²
 ladjoenja sebagai koeda berlari
 dilaoet Sélan terlaloe ngeri
- mérah padam warnanja moeka
 katanja berani Himop tjelaka
 karena djénderal kepala negeri
 sekalian orang takoet dan ngeri
 panggil landros jang kedoea
 soeroeh kemari ada bitjara
 tangkap-menangkap didalam negeri
 kiri kanan djénderal berdiri
 Himop ditangkap dengan lestari
 biarnja diboenoeh oléh Kompeni ⁴⁾
 Himop tertangkap dikota intan
 kedalam kapal ditaroehkan
 biarnja ⁵⁾ Tjina banjak sekali
 diboeat saksi kepada Kompeni
 membawa ⁶⁾ Himop kenegeri Welandi ⁷⁾
 berapa béta diberi gadji
 berkata² tiada berboenji ⁸⁾
 tiga poeloeh riboe réal koebéri
 berdiri serta memberi tabi
 sebarang tempat djangan berhenti
 tandanja djénderal idelir sekalian
 berlarja kapal disoeroehkan
 membawa soerat kenegeri Welandi
 naik kapal dengan napiri
 didalam kapal dirantaikan
 kenegeri Welandi ditoedjoekan
 mengikoet Himop kenegeri Welandi
 Himop jang betoel disalahkannja
 lagah-lagoeh memasang meriam
 dilaoet Sélan hendak tenggelam
 laloe diselat dioedjoeng Bantan
 timboel tenggelam ditengah laoetan
 ladjoenja sebagai boeroeng terbang
 sebelah laoet oedjoeng Palémbang
 timboel tenggelam dilaoet Sélan
 tiga poeloeh riboe dapat oepahan
 karena ombak sebagai goenoeng
 roepanja kapal tiada tertangoeng
 karena riboeat tiada berhenti
 pinggang gala³ semoeanja bertali

1) A jang. 2) A kepada djénderal datang lestari. 3) A, hantar ke, hier beter. 4) A heeft tusschen 1366 en 1367 nog 8 verzen met bijzonderheden over de veiligheidsmaatregelen, die Valckenier nam t.o.v. Van Imhoff. 5) A, bininja, lijkt ons beter. 6) B membawaz. 7) Tusschen 1371 en 1372 heeft A 2 verzen: er werden twee leden van den Raad van Indië mee naar Nederland gezonden. 8) De verzen 1373 t/m 1488 ontbreken in B. In A zijn zij genummerd 1611 t/m 1726.

koemandoer laet sangat berani
 ombak menjemboer kanan dan kiri
 1400 keras perintah koemandoer laet
 hati dimana tiadakan takoet
 koemandoer berkata beberapa kali
 belajar djangan takoet dan ngeri
 talinja poetoës beberapa kali
 takel petjah segera diganti
 beratoes naik segenap tiang
 mengganti tali takel tembérang
 ombak sebagai goenoeng jang tinggi
 anak bendika ²⁾ terlaloe ngeri
 idelir Himop orang bangsawan
 1410 poetjatlah moeka koeroeslah badan
 Himop berkata perlahan²
 rantai léhér minta kendoerkan
 koemandoer soeka boekan kepalang
 hitam manis léhérnja djindjang
 riboet topan jang kelim kaboet
 didalam topan jang kelim kaboet
 riboet topan dilajarkan
 njonja lekat didalam pangkoan
 serta disoeroeh doedoek ditilam
 1420 terlaloe goendah hati didalam
 idelir Himop berkata lagi
 koemandoer diberi réal seketi
 koemandoer menjahoet bersoenji²
 mata² djénderal ada disini
 kata koemandoer djanganlah goesar
 tiada lama barang sebentar
 koemandoer laet jang pandjang besar
 mata memandang njonja Mangkasar
 laloe berkata njonja disamboet
 1430 tangan njonja soedah dipéngkoet ³⁾
 idelir Himop diam tepekoer ⁴⁾
 menangis peketik Jakob Mosel
 kapal belajar bertentangan
 poetjoek tiang berlelihatan
 laloe disana terlaloe ngeri
 diatas koeroeng koemandoer berdiri

diasat koeroeng diatas koersi
 di Sélan sampai di Malabari
 dilajarkan riboet jang kelim kaboet
 segenap tali djalan berpéngkoet ¹⁾
 kepada materos kanan dan kiri
 satoe seorang mendjaga tali
 segenap tiang dinaiki
 gantoeng²-an segenap tali
 tiada berhenti malam dan siang
 ladjoenja seperti boeroeng jang terbang
 gantoeng²-an segenap tali
 beloem sampai kenegeri Welandi
 hatinja tiada lagi keroean
 njonja rampasan berkelilingan
 kepada koemandoer jang kewakilan
 seorang njonja ini oepahan
 memandang njonja geloeng beroelang
 ketjil molék sedang ditimang
 rantai diboeka njonja disamboet
 dipeloek léhér ditjioem ramboet
 tenggara kentjang dari haloan
 dipeloek ditjioem seloeroeh badan
 karena kapal hendak tenggelam
 ombak besar airnja dalam
 minta tinggal dari Soerati
 njonja ditambah doea orang lagi
 béta nin toean tiada berani
 pestilah saja diboenoeh Kompeni
 ditoeboeh béta boangkan rantai
 ambillah njonja jang pandjang lampai
 doedoek memegang rantai berlénggar
 hitam manis moekanja boentar
 didalam riboet jang kelim kaboet
 sahoentja toean béta nin takoet
 hati didalam sebagai hantjoer
 sampai diselat poelau Lendoehoer ⁵⁾
 malam dan siang dilajarkan
 dielat ombak dilaoet Sélan
 banjak batoe kanan dan kiri
 dengan teropong mentjermini ⁶⁾

1) A b-r-p-l-ng-k-oe-t. De laatste letter zou ook een h kunnen zijn, daar een dergelijke schrijfwijze van de slot-h met 2 stippen meermalen in dit hs voorkomt, b.v. seloeroeh v. 1418. Bedoeld Jav. pengkoeh? (rijm!). 2) A b-n-d-i-g. 3) Zie 1400. 4) A terpaekoer. 5) A Ceilon! 6) A m-n-tj-a-r-a-m-i-n-i.

- batoe banjak tiada terperi
 gemetar loetoet ia berdiri
 si njonja djoega sangat terkenang ¹⁾
 1440 pingganja ramping léhérnja djindjang
 diambil dipangkoe koemandoe laoet
 tangannja koekoeh itoe berpéngkoet ²⁾
 ombaknja besar airnja dalam
 masoek kekoeroeng doedoek ditilam
 kita berlajar djangan berhenti
 tiada berhenti barang sehari
 njonja diam tiada menjahoet
 diambilnja kain tarik selimpoet
 tiada lagi diseboetkan
 1450 enam boelan ditengah djalan
 hati didalam terlaloe poesang
 berlajar djoega malam dan siang
 idelir Himop hatinja rawan
 serta dibawa dengan perlahan
 akan soerat dari Djakarta
 oléh Kompeni segera dibatja
 datang soerat poela kemoedian
 inilah tanda jang kenjataan
 soerat besar dipersembahkan
 1460 laloe dibatja dipergantikan
 sekalian Kompeni sangatlah moerka
 katanja Himop andjing tjelaka
 soerat Palkenir ditoendjoekkannja
 saksi beratoes bininja Tjina
 sekalian kapitan sama memandang
 itoelah sebabnja djadi berperang
 didalam soeratnja minta ampoeni
 dilarap Himop ditidoeri
 sekalian Kompeni héran tertjengang
 1470 amat bagoes léhérnja djindjang
 diseboet andjing diseboet babi
 mendjadi idelir baroe sehari
 tjapak melanggar kenegeri Sélong
 berpoeloeh boeah peti ditanggoeng
 beriboe² harta Kompeni
 dengan rantai datang kemari
 mengatakan dirinja amat tjerdik
 terlaloe banjak membawa goendik
 mereboet makota tjapak mengganti
 hati koemandoe terlaloe ngeri
 njonja ditoléh kanan dan kiri
 hitam manis geloeng beroelang
 anak kapitan Tjina Semarang
 didalam kilat jang kelam kaboet
 kalaukan djatoeh kedalam laoet
 tambahan riboet siang dan malam
 kalau ta^c képék ³⁾ soesah menjelam
 perintah djénderal dari Betawi
 mengapa tiada lagi mengerti
 didalam riboet jang kelam kaboet
 soeka tertawa koemandoe laoet
 malam dan siang dilajarkan
 timboel tenggelam ditengah laoetan
 ombaknja besar boekan kepalang
 kenegeri Welanda itoepoen datang
 moekanja poetjat koeroeslah badan
 kepada Kompeni dipersembahkan
 ketika itoe djoega dibawa
 mendengar boenjinja sekalian moerka
 tandanja pétor idelir sekalian
 bininja Tjina jang sekalian
 kepada Kompeni radja bangsawan
 oléh Kompeni Welanda sekalian
 mérah padam warnanja moeka
 mengapa Betawi roesak binasa
 demikian boenji dalam soeratnja
 mengiringkan idelir Himop semoeanja
 diatas koersi doedoek telentang
 Kompeni goesar boekan kepalang
 inilah njonja dari Betawi
 itoelah moelanja djadi kelahi
 melihat njonja geloeng beroelang
 kembang ramboetnja intan dikarang
 idelir Himop oléh Kompeni
 melebihi² kepala negeri
 hartakoe berpoeloeh laksa didjoeloeng ⁴⁾
 si radja Kandi orang beroentoeng
 diboeang oléh binatang ini
 patoetkah beratoes membawa bini
 siang dan malam ia berolék
 hitam manis ketjil dan molék
 hendak mendjadi kepala negeri

1) A tergenang. 2) Zie 1400. 3) A t-a-k-i-p-i-e. 4) A d-dj-oe-l-oe-ng synoniem van diberikan (vrgl. 1220).

1480 gila kaparat andjing jang ini
 djénderal idelir didjadikannja
 Tjina berketi mati oléhnja
 oléh Kompeni hendak diboenoeh
 behana goesar sangat gemoeroeh
 Kompeni goesar boekan kepalang
 katanja Himop bawa sekarang
 Himop dibawa dengan perlahan
 berkata Kompeni Welanda sekalian
 idelir Himop hatinja gojang ¹⁾
 1490 air matanja berlinang-linang
 serta ²⁾ datang berlari-lari
 Himop nin salah biarnja mati
 sekalian Kompeni ³⁾ maloe-maloean
 kedalam gerédja berkoempoelan
 Kompeni berpoeloe orang jang ⁴⁾ datang
 idelir Himop dibawa orang
 titah perintah segala Kompeni
 disoeroeh batja ganti-berganti
 segala Kompeni Welandi berkata
 1500 hoekoem mati ta^c dapat tiada
 poekoel-memoekoel perkataan
 jang mati hendak dihidoeplan
 berkata lemah lembot ⁵⁾ Kompeni
 berbagai djawab soedah ditjari
 idelir Himop toendoek poen diam
 bitjaranja seperti laot jang dalam
 Himop hendak dihoekoemkan
 sahoetnja Himop ini gandjaran
 kepada Kompeni Himop berkata
 1510 béta jang benar dapat tjelaka
 djénderal Palkenir dari Djaktra
 béta mati tiada berdosa
 djénderal Palkenir bimbang goelana
 daripada sangat takoet hatinja
 mereboet makota benarlah kami
 Palkenir mendjadi perawan soenti

negeri besar mendjadi soenji
 daripada kamoe sangat djahatnja
 daripada hendak mereboet bininja
 idelir Himop orang jang soenggoeh
 seperti goenoeng jang hendak roeboeh
 seperti lakoe harimau garang
 Himop poen segera dibawa orang
 moekanja poetjat koeroeslah badan
 baiklah ia segera gantoengkan
 kiri dan kanan ia memandang
 saudaranja banjak jang soedah datang ⁶⁾
 semoeanja berkata kepada Kompeni
 tiada salahnja kami reboeti ⁷⁾
 karena Himop orang bangsawan
 poekoel-memoekoel perkataan ⁸⁾
 diatas koersi doedoek telentang
 kaki kedoea terlénggang-lénggang ⁹⁾
 soerat Palkenir bawa ¹⁰⁾ kemari
 soepaja dengar seisi negeri
 Himop nin orang jang besar dosa ¹¹⁾
 sebab meroesak negeri Djaktra
 sebanjak 'akal dikeloearkan ¹²⁾
 katanja Himop engkau dengarkan
 Himop sahadja engkau nan mati
 menghilangi ¹³⁾ mati soekar sekali ¹⁴⁾
 hatinja terang boekannja kelam
 dibilangnja Himop air dikolam
 oléhnja Kompeni Welanda sekalian ¹⁵⁾
 berboeat kota dinegeri Sélan
 soerat Palkenir djangan dipertjaja ¹⁶⁾
 djénderal Palkenir penipoe dia
 soeratnja telédor ¹⁷⁾ semata²
 kepada idelir baik periksa ¹⁸⁾
 moepakat hendak menjamboet Tjina
 Djaktra hendak diberikannja
 Tjina melanggar banjak sekali
 menangis menghadap ¹⁹⁾ diatas koersi

1) A hati Himop sangattlah gojang. 2) A beschrjft in 13 verzen de positie van Van Imhoff; bovendien moest tijdens de voltrekking van het vonnis gezongen en muziek gemaakt worden, gelastte de „Kompeni”. 1490¹ luidt in A tatkala hendak digantoeng orang. 3) A saudaranja B seperti. 4) A djikalau tiada minta kembali. Op 1492 volgen daarna in A 6 verzen vermeldende eenige uitvoeringsmaatregelen. 5) A kapitan. 6) A beratoes keréta landja-landjaan. 7) A orang besar sekalian. 8) B t-r-a-i-ng-k-ng a-ng-k-ng; verwarring van alif en lám?, dus terlénggang-lénggang. Anders: terankang-ankang (kangkang) A katanja Himop bawa sekarang, Himop poen segera dibawa orang. 9) B bawa^c. 10) A salahnja A katanja Himop bawa sekarang, Himop poen segera dibawa orang. 11) B mehilangi. 12) A Himop tiada terkira. 13) A dikenakan. 14) A berkata poela sekalian. 15) B mehilangi. 16) A Himop tiada lagi jang koedapati. 17) Tusschen 1507 en 1508 in A 2 verzen: zang en muziek zou de voltrekking van het vonnis begeleiden. 18) A i.p.v. 1509 4 verzen: Van Imhoff bestijgt het schavot en doet een laatste poging zijn rechters te vermurwen. 19) A doesta. 18) Tusschen 1512 en 1513 in A 9 verzen: Van Imhoff beschuldigt Valckenier en somt eigen verdiensten op. 19) B mengadap.

dipakainja djawab hoeloebalang di Betawi béta menggalang² kenegeri Sélong itoepoen béta
 1520 sepoeloh laksa hilang belandja ampoen Kompeni jang bidjaksana béta mengakoe seorang goelana²⁾ sebagai noeri Himop berkata apatah lagi lain bitjara tatkala berboenji baris meriam Kompeni mendengar sekalian diam ideler kedoea menjembah segera soerat Palkenir djangan dipertjaja kedoeanja menjembah ganti-berganti
 1530 sajang sekali Himop nan mati berbagai-bagai poela sambahnja dari awal sampai achirnja serta disoeroeh doedoek dikoersi barang katanja itoe diasi djénderal Himop jang setiawan⁹⁾ kepada orang kaja¹⁰⁾ sekalian berdatang sembah Himop kembali selama 'oemoer djanganlah diganti pintanja Himop dikaboelkan
 1540 djadilah djénderal lagi bangsawan Himop mendjadi kepala negeri tjap¹⁴⁾ besar diberi Kompeni dinegeri Welanda diwastoekan serta menjoeroeh kapitan litnan major dan piskal koperal dan keperi lorong halaman diperhiasi adapoen kapitan dengan soerian tetoenggoel pajoeng didirikan akan ra'jat seisi negeri
 1550 segala tempat tiadakan soenji Himop keloear naik keréta kerétanja gading timpah perada meriam dipasang keliling rata dipasang baris bergerak kota diarak keliling didalam negeri segenap keboen segenap negeri djénderal Himop orang bangsawan

kepada Kompeni orang jang garang¹⁾ djikalau tiada negeri poen hilang karena Kompeni soedah binasa Sélong poen baik djadi sentosa serta orang kaja laksana sebab itoelah Betawi sempoerna³⁾ Tjina poen penoeh keliling rata⁴⁾ meriam dipasang bergeraklah kota Tjina poen banjak hatinja dendam⁵⁾ senjap soenji seperti malam⁶⁾ memeloek kaki orang kaja Himop jang benar mendapat bahaja sambil menangis memeloek kaki béta kedoea tjakap⁷⁾ mengganti kepada Kompeni sekaliannja Himop poen segera dilepaskannja makan dan minoem ia diberi dikaboelkan djadi djénderal kembali⁸⁾ ideler kedoea jang dipohonkan itoepoen pintanja¹¹⁾ dikaboelkan memohonkan ampoen dibawah kaki¹²⁾ kalau beloem béta nan mati¹³⁾ karena Kompeni sangat berkenan makotanja emas diberi intan ganti Palkenir dari Betawi baron pan Himop ia dinamai Kompeni hendak beramai-ramaian¹⁵⁾ mengeloearkan segala alat keradjaan disoeroeh keliling didalam negeri segenap keboen keliling bidji keliling kampoeng ia berdjalan berpoeloh riboe kibar-kibaran segenap halaman ia berdiri dengan tamboer dengan napiri diarak keliling didalam kota djendélanja tjermin didalam rata meriam besi léla tembaga beriboe petjah djendéla katja dengan sorak tempik dan tari dengan soeling dengan napiri keréta berdjalan perlahan²⁾

1) 1517 en 1518 niet in A. 2) B k-l-a-n-a. 3) I.p.v. 1521 en 1522 heeft A 4 verzen met overeenkomstigen inhoud. 4) A Tjina penoeh dengan sendjata. 5) A Tjina poen penoeh berkellilingan. 6) A soenji senjap mendam sekalian. 7) A dimana dapat akan. 8) A Betawi. 9) A bangsawan. 10) A kepada kompeni Welanda. 11) A apa pintanja B pintan-nja. 12) 1537 niet in A. 13) Tusschen 1538 en 1539 heeft A nog een vers, betrekking hebbend op het verzoek van Van Imhoff. 14) A tjap B tjakap. 15) 1543 t/m 1566 ontbreken in B; daar A hier vele overbodige uitweidingen bevat, zijn achtereenvolgens de volgende verzen van A overgenomen: 1813 t/m 1820, 1835 t/m 1840, 1845 en 1846, 1849 t/m 1852 en 1861 t/m 1864.

beberapa riboe jang mengiringkan orangnja banjak beberapa keti
 1560 komandan datang disoeroeh Kompeni titah perintah diperkatakan dinegeri Betawi diradjakan segala Kompeni bangkit kembali naik keréta koeda berlari Himop berdjalan sehari-hari segenap keboen segenap bidji baron pan Himop ¹⁾ sangat terbilang doea boelan lamanja datang idelir kedoea dipohonkan
 1570 titah perintah dikatakan djénderal Himop mohon kembali tiga batang pajoeng terdiri memberi tabik ⁴⁾ djénderal Himop kapal dan kitji sahoet-menjahoet kapal dan kitji dilajarkan dengan bendéra kibar-kibaran tamboer berboenji bersahoet-sahoetan ⁶⁾ malam dan siang dilajarkan berlajar djoega tiada berhenti
 1580 ombak ⁷⁾ menjemboer kanan dan kiri bertioep angin mata selatan tiga boelan dari laoetan ⁸⁾ berlajar djoega sehari-sehari katanja djénderal djimat ¹⁰⁾ kemoedi kapal beriboe dari laoetan ¹²⁾ kapal dan kitji landja-landjaan goerendoer di Kap sangatlah goepoeh ¹³⁾ meriam dipasang lagah-lagoeh djénderal Himop masoek kenegeri idelir kedoea kanan dan kiri
 1590 kepada goerendoer djénderal berkata sahoet goerendoer soeatoepon tiada Himop berkata moekanja berseri béta tertangkap dari Betawi djénderal Himop jang banjak 'akal hatinja sakit dengan tawakal ¹⁹⁾ djénderal Palkenir disoeroeh tjari siapa mendapat beroléh gadjji ²¹⁾ sampai gerédja diperhentikan didalam gerédja soedah berhenti dititah perintah disoeroeh dengari Himop didjadikan djénderal bangsawan kapal seriboe diserahkan diiringkan oléh seisi negeri sekalian masoek tempat sendiri keliling kota didalam negeri lain daripada itoe banjaklah lagi makan dan minoem soelang-menjoelang kepada Kompeni bermohon poelang kepada orang kaja sekalian kapal beriboe diserahkan idelir kedoea kanan dan kiri ²⁾ naik kapal dengan napiri ³⁾ memasang meriam sebagai riboet sambil bermara ketengah laoet laloe diselat poelau Inggelan ⁵⁾ dipoetjak tiang beriritan melaloei selat poelau Inggelan timboel tenggelam ditengah laoetan ladjoenja sebagai koeda berlari hati dimana tiadakan ngeri siang dan malam dilajarkan letih lesoe rasanja badan karena hendak ⁹⁾ datang lestari toedjoekan ¹¹⁾ di Kap kita berhenti malam dan siang dilajarkan sekaliannja di Kap diperhentikan kapal banjak disangka moesoeh ¹⁴⁾ sekaliannja kapal djangkar dilaboeh ¹⁵⁾ dengan serdam dengan ¹⁶⁾ napiri masoek kota berpajoeng tinggi apa chabar negeri Djakarta ¹⁷⁾ soenji senjap chabar dan warta tiadakah goerendoer mendengari djénderal Palkenir poenja pekerti kepada goerendoer meminta ¹⁸⁾ kapal kepada Palkenir samanja djénderal kalaunja lari kenegeri Welandi ²⁰⁾ sepoeleoh laksa réal koeberi

1) A dinegeri Welanda Himop. 2) I.p.v. 1571 heeft A 3 verzen. 3) Het naar boord gaan beschrijft A uitvoeriger in 5 verzen. 4) A tabi. 5) A laloe diselat dioedjoeng Bantan. 6) A bersesahoetan. 7) B omba-. 8) A tiga boelan tiada melihat daratan. 9) A karena hendak B karena hendak dan (verschrijving!). 10) A hémat. 11) A toedjoe. 12) A kapal beriboe berhamboeran. 13) B goepoe-. 14) A 1587 na 1588. 15) A 1e en 2e helft van het vers verwisseld. 16) A dengan soeling serdam. 17) 1591 t/m 1594 heeft A in andere bewoordingen; daarna nog 4 verzen, waarin Van Imhoff gelast Valckenier op te sporen. 18) B meminta-. 19) A hatinja sakit bertambah sangkal. 20) A oléh sekalian kantor Kompeni. 21) A siapa mendapat dengan lestari. B kawi i.p.v. gadjji, blijkens de tweede helft van het vers zal dit laatste bedoeld zijn. Vrg. ook blz. 60, noot 12.

- kepada goerendoer titah diberi
 1600 laet jang besar kelilingi
 malam dan siang dilajarkan
 tiada lagi diperhentikan
 sepanjang laet tiada berhenti
 dilanggar dirantjah laet didaki ⁵⁾
 landja-landjaan kapal dan kitji
 djénderal Himop bangkit dikoersi ⁶⁾
 berkirim soerat ke Malaka
 keliling laet tjarikan djoega
 berkirim soerat segenap negeri
 1610 meminta ¹¹⁾ seloep kapat dan kitji
 kapitan banjak diberi bini
 siapa mendapat beroléh gadji ¹²⁾
 djanganlah menaroeih ¹³⁾ sjak dan sangka
 tjarikan Palkenir djangan tiada
 karena Himop sangatlah moerka
 kenegeri Siam mampir Kambodja
 kapal berpoeloeih disoeroehkannja
 kenegeri Djepoen kenegeri Tjina
 beriboe kapal kitji mentjari
 1620 meskinja lama tiada berhenti
 riboet dan topan dilajarkan
 segenap poelau kelilingan
 segenap laet poelau didjaga
 malam dan siang dimata-mata
 siapa enggan disoelakan
 kepada siapa mengadoekan
 bertitah poela toean djénderal
 disitoepoen béta meminta ¹⁸⁾ kapal
 koemandoer piskal hatinja takoet
 1630 perintah djénderal Himop ditakoet ²²⁾
 kapal dan kitji berhamboeran
 ombak ²⁴⁾ besar mata selatan
 oléhnja Himop djénderal jang garang
 disitoelah banjak kapal mengadang
 titah perintah datang kembali
 djikalau tiada tjapkoe ini
 hari inilah koesoeroeh tjari
 bertemoe kapalnja bawa ¹⁾ ke Betawi ²⁾
 kepoelau Djawa ditoedjoekan ³⁾
 timboel tenggelam ditengah laoetan
 dengan serdam soeling ⁴⁾ napiri
 disoesoel riboet tenggara mandi
 daripada sangat takoet dan ngeri
 katanja toedjoekan di Keling berhenti ⁷⁾
 meminta ⁸⁾ kapal djaga-djaga
 djénderal Palkenir jang ⁹⁾ tjelaka ¹⁰⁾
 barang-dimana kantor Kompeni
 Palkenir tjari bersoenggoeh hati
 serta djénderal Himop berdjandji
 seratoes riboe réal koeberi
 tiadakan oebah seperti kata
 kalaunja berlajar kenegeri Welanda
 Palkenir ditjari keliling doenia ¹⁴⁾
 kenegeri Manila kenegeri Poelaka ¹⁵⁾
 oléh Himop djénderal laksamana
 daripada Himop sangat moerkanja
 poelau Seriboe dikelilingi
 sebab ada penghiboer hati
 kapal dan kitji landja-landjaan
 timboel tenggelam ditengah laoetan
 kapal dan kitji beberapa harga
 bila gerangan dapat jang ditjinta
 oléhnja Himop harimau djantan ¹⁶⁾
 sakit dan pedih semoea dirasakan ¹⁷⁾
 kepada koemandoer kepada piskal
 dioedjoeng¹⁹⁾ Malaka baris ke Kampar²⁰⁾
 menoendoekkan kepala ²¹⁾ gemetar loe-
 beratoes kapal kitji dan seloep [toet
 berperai-perai ²³⁾ sepanjang laoetan
 balik ketepi landja-landjaan ²⁵⁾
 sebelah laet oedjoeng ²⁶⁾ Palémbang
 sampai ke Lampoeng ²⁷⁾ seperti bandjang
 kepada kapitan kapal dan kitji
 laet djangan diberikan soenji

1) B bawah. 2) A bertemoe kapal tanah Betawi. 3) A heeft tusschen 1600 en 1601 nog 52 verzen, waarin uitvoerig de maatregelen worden opgesomd, die werden genomen om Valckenier in handen te krijgen. 4) A dengan tambor serdam. 5) A Himop terkedjoet bangkit berdiri. 6) A djénderal berkata bangkit berdiri. 7) Tusschen 1606 en 1607 heeft A 4 verzen: Van Imhoff zorgt, dat overal het bevel Valckenier gevangen te nemen bekend wordt. 8) B meminta. 9) A andjing. 10) Tusschen 1608 en 1609 heeft A 4 verzen: naar alle richtingen voeren schepen uit om Valckenier te zoeken. 11) B meminta. 12) A gadji B kawi. 13) A lagi. 14) A geeft in andere bewoordingen, doch eveneens 10 verzen, 1615 t/m 1624 weer. 15) B p-l-oe-l-k; de eerste l waarschijnlijk een verschrijving. 16) A oléh Himop djénderal bangsawan. 17) A semoeanja itoe dirasakan. Op 1626 volgen in A nog 4 verzen, waarin weer gewag gemaakt wordt van de vele schepen, die trachten Valckenier te ontdekken. 18) B meminta. 19) B dihoedjoeng. 20) A dioedjoeng Malaka berbaris kapal. 21) A mendapatkan kapal. 22) A, diikoet, beter. 23) A berpair. 24) B omba. 25) A takoetnja hati tiada bangaran, si njonja lekat dalam pangkoean. 26) A poelau. 27) A sampai di Kap.

berlepaslah djénderal Himop kembali berhamboer mentjari soenggoeh hati berperai-perai ²⁾) kapal dan kitji Palkenir hendak didapati tiada berhenti dilajarkan ombak besar angin soesoelan landja-landjaan kapal dan kitji balik lama lima poeloeh hari memasang meriam djénderal Himop asapnja moemboel kelam kaboet berani soenggoeh sang adji Sélan setelah njata berpandangan kedoeanja soeka poela bertemoe ⁷⁾) dimakan lagi berboekoe oléhnya djénderal peti diboeka si radja Kandi mésem⁸⁾) doerdja pisau ¹⁰⁾) dan goenting dipersembahkan djanganlah toean salah ambilan berpoeloeh djenis tjermin moeka tepinja keliling timpah perada segeralah diambil oléh sang nata djanganlah radja tiada pertjaja banjaklah kain akan pemberi ¹⁵⁾) hilang lama baharoe diganti ¹⁶⁾) meriam beriboe kali dipasang seisi negeri hatinja gojang timoer laoet angin ¹⁸⁾) menjelesai lama hilang baroekan sampai ¹⁹⁾) kapal poen sampai ketepi kota djénderal Himop mésem berkata soekatzita sang adji Sélan kedatangan Himop jang setiawan ²³⁾) memberi hormat ganti-berganti malam dan siang ramai sekali adapoen akan toean djénderal soeratnya kepada kapitan amberal kepada landros soeatoe pesan djénderal Palkenir itoe rantaikan ²⁹⁾)

berpoeloeh kapal seloep dan kitji ¹⁾) belajar menoedjoe negeri Betawi angin poen salah digergadji toedjoeh hari lagi sampai Betawi goenoeng Bantan lamat-lamatan ³⁾) kata nan Himop ke Sélong balikkan ladjoenja seperti boeroeng menari sampai laboehan Sélong berhenti ⁴⁾) boenjinja gemoeroeh seperti riboet si radja Kandi goepoeh terkedjoet keloear dengan tachtta keradjaan ⁵⁾) berpeloeok serta berpegang ⁶⁾) tangan roti dan anggoer akan pendjamoe sahabat nan lama boekannya baharoe mengambil moelmoel boeatan Kosta bertemoe sahabat sangatlah ⁹⁾) soeka beberapa poela djenis pakaian ¹¹⁾) sebab mengakoe handai dan tolan ¹²⁾) boeatan toekang dinegeri Welanda si radja Kandi mésem¹³⁾) doerdja ¹⁴⁾) djénderal Himop mésem berkata tiliklah tjermin adalah roepa moelmoel tenoenan negeri Soerati ambil nin toean penghiboer ¹⁷⁾) hati dari pagi sampai kepetang sangkanja si radja kandi berperang kapal poen masoek kedalam soengai tali ditambah ditepi pantai ²⁰⁾) tersenjoem manis diatas geta ²¹⁾) marilah doedoek kakanda bertachtta ²²⁾) makan dan minoem bermain-main diberinja seriboe kemoeliaan ²⁴⁾) Himop dengan si radja Kandi biola digosok dengan njanji²⁵⁾) [kapal²⁷⁾] ke Betawi meminta ²⁶⁾) tiga poeloeh membawa kapal soeroehkan piskal ²⁸⁾) djangan tiada engkau kerdjakan goendiknja³⁰⁾) bagoes ke Sélong hantarkan

1) A heeft i.p.v. 1637 en 1638 4 verzen, waarvan de eerste 2 vertellen, dat iedere kapitein een vrouw kreeg en de laatste 2 overeenkomen met 1637 en 1638. 2) A berpair². 3) A ketanah Djawa ditoedjoekan. 4) Tusschen 1644 en 1645 heeft A 2 verzen, waarin de aankomst te Ceilon wordt herhaald en vermeld, dat de vorst zich naar buiten begaf. 5) 1647 is in A een van de in noot 4 bedoelde verzen. Tusschen 1646 en 1648 heeft A 5 verzen, waarin de dapperheid en macht van den vorst van Kandi worden beschreven. 6) A berdjabat. 7) A h-o-r-m-a B h-r-a-m. 8) A tersenjoem B masamlah. 9) A tiadalah. 10) A lading. 11) A berpaling tiada maoe menerima. 12) A ada jang lain masakan sama. 13) A mésem¹³⁾ B masamlah. 14) 1656 en 1657 ontbr. in A. 15) A jang dibongkari. 16) A tampi. 17) A pengliipoer B pengiboer. 18) A tamboer dilaoet. 19) A t-m-p-i. 20) A iniliah ambil barang dipakai. Tusschen 1664 en 1665 heeft A 4 verzen: Van Imhoff vleiende den vorst. 21) A heran tertjengankalikan rata. 22) A malam dan siang dimata², ia inikah soeodjarnja kata. 23) A bangsawan. 24) Tusschen 1668 en 1669 A een vers, waarin Van Imhoff verzocht wordt niet spoedig terug te keeren. 25) Tusschen 1670 en 1671 heeft A 7 verzen, waarin de feestelijkheden worden vermeld, die ter eere van Van Imhoff werden gehouden. 26) B meminta². 27) A ke Betawi menjoeroeh soeatoe piskal. 28) A serta membawa tiga poeloeh kapal, soeratnya kepada kapitan amberal. 29) A tangkapkan. 30) B goendiknja jang (vers te lang)

1640

1650

1660

1670

- soerat soedah diberikan kapal poen segera dilajarkan belajar tiada berhenti lagi malam dan siang tiada berhenti balik kiri balik kekanan ¹⁾)
- 1680 ombak ²⁾) besar angin soesoelan tiada berhenti dilajarkan tenggara kentjang dari haloean terseboet perkataan poela kembali makan dan minoem ramai sekali djénderal Palkenir hatinja senang tiada lagi jang menggalang dengan segera dibatjanja lajang dilanggar oléh kapitan Pandjang ra'jat Kompeni ³⁾) banjaklah mati
- 1690 koemandoer tiada melawan lagi adapoen akan toean djénderal ⁷⁾) doea poeloeh boeah meminta ⁸⁾) kapal major Bérkoman disoeroehkan litnan alpérés dengan adjidan segala kapitan segeralah datang katanja major himpoenkan ¹²⁾) orang sekalian ra'jat hatinja gojang disini poen baharoe berhenti perang katanja apa kedjadian diri
- 1700 enggan perintah tiada berani banjak orang berlindoeng diri anak Kosta peranakan Soerati ¹⁶⁾) kapitan berpoeloeh dipersalini ¹⁷⁾) djadilah gempar seisi negeri keperi mentjari dengan goesar banjaklah orang berpoetar-poetar perintah datang samboet-menjamboet kalau datang orang memagoet ²²⁾) keperi seperti matjan dihoetan
- 1710 semoeanja orang berloempatan sekalian berhimpoen dikota intan beberapa poeloeh orang kapitan ²⁵⁾) kapitan Islam boekan Welandia kapitan Boegis Bali Soembawa segala kapitan dari Betawi réal beberapa poeloeh peti ²⁸⁾)
- piskal di Sélong djadi oetoesan ketanah Djawa ditoedjoekan angin poen salah digergadji karena hendak datang lestari oendoer mara dilajarkan letih lesoe rasanja badan ketanah Djawa ditoedjoekan timboel tenggelam ditengah laoetan djénderal Palkenir diam di Betawi dengan serdam soeling napiri idelir Himop soedah diboelang ketika itoe soerat poen datang mengatakan soesah negeri Semarang lambat dibantoe pestilah hilang Tjina banjak ⁴⁾) beberapa keti kedalam kota membawa ⁵⁾) diri ⁶⁾) menjoeroeh kepada kapitan amberal pergi ke Semarang membawa ⁹⁾) lasjkar memberi tahoe segala kapitan komandan marinjoe ¹⁰⁾) kapitan litnan ¹¹⁾) kepada major kepala perang kita membantoe negeri ¹³⁾) Semarang banjak menjoempah kapitan Pandjang sekarang ini pergi ke Semarang berkata dengan anak dan bini isterinja menjoeroeh bersemboenji ¹⁴⁾) kedalam hoetan lari bersoenji ¹⁵⁾) bergeloeng menjamar bini-bini segala orangnja disoeroeh mari ¹⁸⁾) siapa enggan ditangkap keperi ¹⁹⁾) banjak didapat laloe ditampar ²⁰⁾) setengahnja ²¹⁾) berkata tolong gemetar hati dimana tiadakan takoet ditampar digotjoh ²³⁾) ditarik ramboet seorang poen tiada boléh ²⁴⁾) melawan anak bininja bertangis-tangisan Kompeni menaroe perdjandjian toenggoelnja terdiri kibar-kibaran kapitan Krokot dan Mangga doea kapitan Melajoe daing Mebéla ²⁶⁾) oléh Kompeni diberi gadji ²⁷⁾) diberikan kepada orang jang pergi

1) A berbalik kekiri berbalik kekanan. 2) B omba. 3) A orang Tjina. 4) A melanggar. 5) A berlindoeng. 6) Tusschen 1690 en 1691 heeft A 2 verzen, waarin het gedrag van den commandeur van Semarang wordt gehekeld. 7) A djénderal Palkenir hatinja gentar. 8) B meminta. 9) A memboeat B membawa. 10) A major. 11) Tusschen 1694 en 1695 heeft A 4 verzen, welke een opsomming bevatten van de verschillende kapiteins en luitenants. 12) A kerahkan. 13) A perang. 14) A katanja bininja segeralah lari. 15) A banjaklah orang jang bersemboenji, kedalam hoetan membawa diri. 16) A serani. 17) A sekalian kapitan semoeanja pergi. 18) A tjari. 19) A siapa enggan ditampar. 20) 1705 en 1706 in A uitvoeriger in 4 verzen. 21) B s-t-ng-nj; h vergeten! 22) A membikoet. 23) A ditindjak ditampar. 24) A berani. 25) A kapitan B Kompeni (rijmt). 26) A kapitan Melajoe kapitan Djawa. 27) A djandji. 28) A keti.

dikota intan orang berhimpoen
 tiga hari makan dan minoem
 ra'jat berhimpoen berpoeloeh djenis
 1720 ketjil molék hitam dan manis
 segala ra'jat disoeroehkan
 toedjoeh delapan riboe senapang ³⁾
 sendjata banjak jang dibawa
 obat dan peloeroe sendawa ⁴⁾ gerinda
 major Bérkoman bangkit berdiri ⁶⁾
 pajoeng berpoeloeh batang terdiri
 major ganti djénderal berdjalan
 ketanah wétan ditoedjoekan
 1730 belajar djoega malam dan siang
 sehari sampai karang Sindoelang
 tiada berhenti dilajarkan
 goenoeng berpoeloeh kelihatan
 riboet topan dilajarkan
 toedjoeh hari lama didjalan
 kapal belajar dikoeala Semarang
 sekalian itoe memoeat orang
 kapitan Pandjang hatinja ngeri
 digoenoeng Pergoeta ia berdiri
 keras perintah kapitan Pandjang
 1740 diboeatnja kota malam dan siang
 Djawa koetoeok Tjina tjelaka ¹⁴⁾
 tebalnja lebih tiga depa
 meriam kapal kitji berboenji
 major Bérkoman masoek negeri
 beberapa riboe baris senapang
 kiri kanan baris kapitan
 segala sendjata segera dibawa
 obat peloeroe sendawa gerinda
 kapitan banjak berpoeloeh orang
 1750 memakai boelang dan kopiah tjabang
 badjoe berkantjing sampai kesikoe
 kantjingnja intan berbagai batoe
 entjik ¹⁹⁾ Dja'par peranakan Bantan
 dibawah pajoeng ia berdjalan
 berapa poeloeh banjak kapitan
 daing Mebéla kapitan Bahman

Boegis Mangkasar Ambon dan Boeton
 isoek hari disoeroehnja toean ¹⁾
 arak diminoem anggoer ²⁾ dan anis
 lakinja berperang toendoek menangis
 keloear didalam kota intan
 kedalam kapal dimoeatkan
 meriam besi léla tembaga
 ra'jat jang pergi lebih selaksa ⁵⁾
 kapitan berpoeloeh sertanja pergi
 naik kapal dengan napiri ⁷⁾
 kapal dan kitji dilajarkan
 toenggoel ⁸⁾ ditiang beriritan
 seloep dan kitji kantung pentjalang
 kapal kelaet takoetkan karang ⁹⁾
 menjoesoer ¹⁰⁾ tepi ketanah wétan
 goenoeng Sendari ¹¹⁾ lamat-lamatan
 seloep dan kitji kantung pentjalang ¹²⁾
 major Bérkoman ke Semarang datang
 kitji seloep kantung dan pentjalang
 disoeroeh djénderal membantoe perang
 melihat kapal seloep dan kitji
 bantoean Kompeni dari Betawi
 menjoeroeh Djawa memboeat kerandjang
 sampai kelaet laloe melintang ¹³⁾
 berboeat bénténg batang kelapa
 meriamnja sedikit tiada berapa
 lagah-lagoeh beratoes kali
 dengan tamboer dengan ¹⁵⁾ napiri ¹⁶⁾
 dihadapan major ia berdjalan
 toenggoelnja terdiri kibar²-an
 masoek kedalam kota semoea ¹⁷⁾
 meriam besi léla tembaga
 naik kedarat terlénggang-lénggang
 lakoenja sebagai harimau jang garang
 berlapis-lapis memakai badjoe ¹⁸⁾
 ada jang emas sepoeloeh matoe
 badjoenja seorang kantjingnja intan
 memboeat-boeat ²⁰⁾ tingkah kelakoean
 ialah bertjakap amoek-amoekan ²¹⁾
 kapitan Melajoe negeri Periaman ²²⁾

1) A toeroen. Tusschen 1718 en 1719 heeft A 2 verzen, vermeldende, dat majoor Bérkoman, die zeer dapper was, legerhoofd werd. 2) A sopi. 3) A senapan; dit verschil komt herhaaldelijk voor. Ook heeft A senapang en B senapan. 4) Voor sendawa heeft B overal sedia. 5) Tusschen 1724 en 1725 heeft A 6 verzen, die een beschrijving geven van de uittocht der troepen. 6) A dikoersi. 7) Volgen op 1726 in A 2 verzen met bijzonderheden over dit vertrek. 8) A bendéra. 9) Tusschen 1730 en 1731 heeft A 4 verzen over storm onderweg en het gevaar, dat men liep tegen de rotsen te slaan. 10) A menjoesoel. 11) A Sendari B k-m-p-oe-l(?) 12) Van de verzen 1733 t/m 1736 zijn in A eenige halve verzen verwisseld, terwijl sommige in andere bewoordingen gesteld zijn. 13) A sampai kelaet seperti bandjang. 14) A kena koetoeok Tjina jang papa. 15) A serdam. 16) Tusschen 1744 en 1745 heeft A 2 verzen over deze landing. 17) 1747^s en 1748^s zijn in A verwisseld. 18) 1751 en 1752 ontbr. in A. 19) A entji B entji. 20) A mengolah². 21) A ialah opsir kepertjajaan. 22) Volgt in A nog een vers over kapitein Abdalsalam.

ramboetnja ikal patah ¹⁾ mengoerai ialah kapitan jang baik boedi tingkah lakoenja ³⁾ sangat perlénté

1760 kapitan itoe sangat terbilang koelintnja tegoech sampai ketoelang seketika djoega bangkit berdiri orang Bantan bertaboeran ⁵⁾ lari masjhoer zamannja perang di Bantan segala kapitan datang berkawan ⁶⁾ 'Abdalkarim djadi kapitan orangnja kebal banjak pahatan berpajoeng tinggi ia berdjalan badjoenja gadoek ¹¹⁾ kantjingnja intan

1770 entjik Soelaiman djadi kapitan litnan alpérés soerian adjidan ialah kapitan sangat boediman kenegeri Semarang disoeroehkan ialah opsir mata-mata Kompeni berdjalan ia berpajoeng tinggi Kemal ad-din mendjadi tinggi ialah opsir ¹⁶⁾ sangat berani diseboet orang kapitan Djawa badjoenja roki keliling rénda

1780 berpoeloeh riboe dapat warisan kepadanya banjak permainan segala kapitan tahoe mengadji katanja ampoen jang mahasoetji segala kapitan dari Djakatra atapnja genting dindingnja ¹⁸⁾ bata masing² mesdjid sendiri ¹⁹⁾ choetbahnja Allah nabi dipoedji kapitan banjak berpoeloeh orang sekalian masoek kekota Semarang

1790 berpoeloeh riboe orang bantoean dengan sendjata kelengkapan bantoean datang banjak sekali Ambon Boeton Bandan Ternati beberapa poeloeh riboe terhimpoe berapa seratoes ²⁴⁾ pentjalang Ambon radja Ternati naik ke Semarang

barang perintah tiada lalai ²⁾ bahasa dan 'adat banjak mengerti gadjinja seratoes seboelan diberi kena peloeroe paling-palang toedjoech belas depa dibawanja terbang mengamoek banjak orang jang mati ⁴⁾ sebab karenanja oentoenglah Kompeni hikmatnja banjak jang kelihatan minta⁷⁾ adjari 'ilmoe pahlawan⁸⁾ [hoean⁹⁾ soenggoehpoen moeda banjak pengeta-gadjinja seratoes didalam seboelan diboeat-boeat ¹⁰⁾ barang kelakoean emas diberi kepala rotan ¹²⁾ dibawahnja banjak orang pahatan bandéranja terdiri kibar-kibaran ¹³⁾ manis ¹⁴⁾ sebarang perkataan bininja tinggal bertangisan seratoes seboelan gadji diberi tingkahnja manis meroesak hati ¹⁵⁾ ganti bapanja jang soedah mati seboelan seratoes diberi gadji orangnja beriboe Bali Soembawa berdjalan sangat berléléwa diboeatnja akan perhiasan karena ia orang bangsawan ¹⁷⁾ oesoel kitab jang tinggi² gadji ini Toehankoe jang memberi gedoeng keboennja diloeat kota djendélanja keliling daripada katja sekalian kapitan dari Betawi ²⁰⁾ ahirnja sampai do'a ²¹⁾ berhenti mengikoet major kepala perang koemandoer soeka boekan kepalang sebelah timoer mata selatan ²²⁾ radja Ternati harimau djantan dari Djakatra dinegeri Boni Lombok Koepang Boni Rati ²³⁾ Boegis Mangkasar Ambon dan Boeton orangnja bersegera ke Semarang toeroen ²⁵⁾ dibawah pajoeng bertjekak ²⁶⁾ pinggang

1) Ikal patah; Klinkert (Mal. wdb.) zet hierbij een vraagteeken. Misschien krullend en golvend, vrgl. patah majang. 2) A pandjang nipis ramboetnja ikal, boendanja Melajoe bapanja Mangkasar. 3) A dalamnja itoe. 4) A mengamoek tiada tekem berani (t-k-m-b-a-r-a-n-i). 5) A habislah. 6) A segala daing dengan kapitan. 7) B minta. 8) A heeft na 1765 nog 2 verzen, waarin een inheemsch bevelhebber wordt genoemd. 9) A kedjian. 10) A tartaloe manis. 11) B gadoe. 12) A pakaiannja seperti penganenan, menoeendjoekkan dirinja radja hartawan. 13) A peranakan Melajoe negeri Periaman. 14) A lemah lemboet. 15) A lélawanja bagoes manggoenoeng seri. 16) A kapitan. 17) A kepadanya banjak permata intan, njonja berpoeloeh jang bertangisan. Er volgen in A op 1781 nog 22 verzen met bizonderheden over de verschillende aanvoorders. 18) A tawingnja. 19) 1786¹ en 1787¹ in A verwiseid. 20) A sekalian mesdjid diperhiasi. 21) A pada 'ali. 22) 1790 en 1791 volgen in A eerst na 1795. 23) B heeft steeds r-a-t-i i.p.v. Roti; ook in A komt dat voor. A Lombok Koepang Soembawa Bali. B Lomboe. 24) A poeloeh. 25) In A volgen nog 2 verzen over den vorst van Ternate, aansluitend aan 1791 (vrgl. noot 22). 26) B bertjekak.

berdjalan kekanan kiri memandang
daing Mebéla menjahoet lestari
si Pandjang berani melawan Kompeni
1800 keréta datang dengan bersegera
radja Ternati naik keréta
major dipintoe gedoeng berdiri
selamat datang radja Ternati
meriam beratoes kali dipasang
makan dan minoem soelang-menjoelang
makan dan minoem beberapa hari
dengan serdam serta 4) napiri
dipati Semarang ketakoetan
kadang kedajan 7) oléh soesoenan
1810 malam dan siang berpikir lari 9)
bertjakaplah ia menolong Kompeni
tjakap memboenoh kapitan Pandjang
diberi senapang seratoes batang
lari tiada mengikoet 10) djalan
kedarat mendapatkan soesoenan
si Pandjang menjoeroeh dengan lestari
didalam soeratnja minta 13) tolongi
meminta 14) bantoe serta segerakan 15)
kalau berperang akoe alahan
1820 bantoean Kompeni banjak sekali
Lombok 16) Koepang Manggarai
melanggar Kompeni berpoeloeh kali
berperang dengan bersoenggoeh hati
setelah soerat 18) soedah dibatja
kepada dipati Danoe Radja
radén dipati disoeroehkan
ra'jat poen banjak jang mengiringkan
beradja manik beradja niti 20)
dibawahnja 21) diberi seriboe manteri
1830 bangkit bermohon 22) radén dipati
beradja manik beradja niti 20)
radén dipati bangkit berdjalan
sepanjang hoetan dengan tandoean
padang dan goenoeng tempat beranti
terseboet perkataan poela kembali
major Bérkoman pergi kemédan

katanja dimana binatangnja 1) si Pan-
dengan Bahman kapitan Bali [djang
bénténgnja tebal terlaloe tinggi 2)
dindingnja dioekir timpah perada
berdjalan masoek kedalam kota
berdjabat tangan memberi tabi 3)
disoeroehnja doedoek dikoersi tinggi
diatas kota negeri Semarang
memberi hormat bantoean datang
anggoer anis mentéga roti
biola digosok dengan njanji 5)
hendak lari banjak kenangan 6)
karena Kompeni mengambat 8) djalan
menghadap major pagi soré
melawan si Pandjang sama sendiri
major soeka boekan kepalang
malam hari ki dipati hilang
mengaroeng 11) doeri didalam hoetan
hartanja banjak jang ketinggalan
kepada soesoenan seri boepati
moesoh dilawan 13) banjak sekali
soeratnja datang kepada soesoenan
berolé maloe doeli jang dipertoean
dari Betawi datang di Boni
Ambon Boeton Bandan Ternati 17)
soedah lari melawan kembali
daripada maloe biarnja mati
bertitah seri Nara Indra
menjoeroeh berlempak alat sendjata 19)
olé doeli jang dipertoean
sepoeloeh laksa Djawa daratan
ialah patih radén dipati
sertanja ra'jat lebih seketi
kepada soesoenan seri boepati
bermohon menjembah segala manteri
dengan sendjata kelengkapan
sambil berboeroe 23) kidjang mendjangan
djoerang berpoeloeh djalannja mandi 24)
di Semarang berperang setiap hari
sertanja berpoeloeh orang kapitan

1) A b-i-n-t-ng (bénténg). 2) A bénténgnja tebal daripada lodji. 3) B tabi^z. 4) A soeling.
5) Tusschen 1807 en 1808 heeft A nog 8 verzen over dezen intocht. 6) A kesoesahan ia saling benaran,
hendak lari kalau kedapatan. 7) A k-d-a-ng k-d-i-n B g-d-ng g-d-i-n. 8) A menabet. 9) A dipati
Semarang berserah diri. 10) A m-r-oe-k-oe-i. 11) A mengambah. 12) B minta^z. 13) A didapat.
14) B meminta^z. 15) A meminta bantoe saling-paksa. 16) B Lombo^z. 17) A wijdt nog 2 verzen
aan deze hulptroepen. 18) A soerat si Pandjang. 19) A uitvoeriger in 3 verzen. 20) Met de kenteeken-
nen van de waardigheid (?) 21) B dibawaknja. 22) A bermohon berangkat. 23) A mentjari. 24) A
padang dan hoetan dimasoeki, djoerang dan goenoeng jang tinggi^z.

- daing Mebéla kapitan Bahman beberapa riboe baris senapang soerian alpérés dengan komandan ²⁾ sekalian kapitan diatas koeda ³⁾ kapitan Krokot di Mangga doea orang Tjina soedah menanti keloear dengan gendang dan ketjapi Saboek Aloe ⁵⁾ Tjina jang garang hatinja sakit bininja hilang pinggangnja ramping dadanja bidang lakoenja manis roepanja sedang ⁹⁾ bininja djoega didalam hati hilang tertawan perang Betawi Saboek Aloe Tjina berani berseroe ^{2 10)} ia sendiri ¹¹⁾ diatas koeda berseroe-seroe djikalau engkau beloemkan tahoe daing Mebéla sangatlah moerka berlari ⁹⁾ melanggar dengan koeda ¹²⁾ daing Mebéla datang memandang ¹³⁾ daing Mebéla dengan keléwang kedoeanja bertemoe sama berani tendang-menendang berpoeloeh kali Saboek Aloe Tjina jang garang berkeliling ² pantjoeng ¹⁶⁾ keléwang Saboek Aloe berani soenggoeh bangoen bangkit datang menempoeh Saboek Aloe gagah perkosa kedoeanja seperti orang jang gila sekalian Tjina berlari-lari beramoek-amoekan banjaklah mati ¹⁹⁾ daing Mebéla asalnja Mangkasar toeboehnja poetih ramboetnja ikal diberi rajat beberapa riboe antara selang berapa hari dengan tamboer dengan napiri radja Ternati djadi kepala Bahman mendjadi pengapit ²¹⁾ kiwa beberapa riboe baris senapang ²²⁾ kanan dan kiri baris kapitan kapitan Melajoe peranakan Periaman kanan kiri baris adjidan ¹⁾ toenggoelnja terdiri kibar-kibaran sekalianja lengkap dengan sendjata kapitan Boegis Bali Soembawa ⁴⁾ dengan panah dengan seligi toenggoelnja berpoeloeh batang terdiri peranakan Bagelén ⁶⁾ digoenong Malang hitam manis dadanja bidang ⁷⁾ bininja djoega jang dikenang ⁸⁾ peranakan Tjina dinegeri Padang bahasa dan 'adat banjak mengerti djika didjoel seriboe dibeli dibawah pajoeng ia berdiri manakah litnan anak Betawi manakah alpérés dikampoeng Baroe akoelah kapitan Saboek Aloe lakoenja seperti gajah jang meta kapitan Saboek Aloe djoega diterpa Saboek Aloe dipegang ¹⁴⁾ pinggang ¹⁵⁾ Saboek Aloe menghoenoes pedang tikam-menikam ganti-berganti siapa rebah bangoen berdiri daing Mebéla biasa berperang Saboek Aloe memantjoengkan ¹⁷⁾ pedang daing Mebéla ditandangnja roeboeh dengan keris paroeng ia menggotjoh bertikam dengan daing Mebéla sendjata patah berganti poela datang menempoeh baris Kompeni ¹⁸⁾ hari malam perang poen berhenti kembali berperang diangkat besar menghadap moesoeh dengan tawakal ²⁰⁾ Boegis Mangkasar dikampoeng Baroe major keloear perang kembali toenggoel berpoeloeh batang terdiri pengapit ²¹⁾ kanan daing Mebéla dengan litnan Djambatan tiga berdiri tiga lapis dimédan ²³⁾ toenggoelnja terdiri kibar-kibaran ²⁴⁾

1) A komandan. 2) A adjidan. 3) A kota. 4) A kapitan Boegis kapitan Bima. 5) A s-i-b-oe-k-a-l-oe B s-a-b-oe-a-l-oe. 6) A Benggali. 7) A tjakap meroeboeh kota Semarang. 8) A volgorde 1846², 1846¹. 9) A elok manis sederhana sedang. 10) A berseroe² B berseroe (maat!). 11) A berperi. 12) A melanggar dengan gadjah dan koeda. 13) A daing Mebéla beraninja sedang. 14) A ditjekaknja. 15) B pinggangnja. 16) A pantjoeng B m-m-n-dj-ng-k-n (maat!). 17) A bermain B m-m-n-dj-ng-k-n. 18) A Boegis Mangkasar anak Betawi, beramoek²-an banjaklah mati. 19) A daing Mebéla jang ditolongi. 20) A beraninja tampai mengandjar-mengandjar. Op 1869 volgt in A een vers, dat rijmt op 1870: daing Mebéla berani tentoe, hatinja keras sebagai batoe. Waarschijnlijk in B vergeten (rijm!). 21) A pengawat. 22) A kompeni. 23) A ditengah médan sama berdiri. 24) A dengan tamboer serdam napiri, Tjina melanggar kanan dan kiri.

orang Tjina soedah menanti ¹⁾
 menghoenoes pedang berlari-lari
 baris senapang telah berboenji
 1880 soedah membedil ²⁾ oendoer lestari
 tiadalah lagi diperhentikan
 kepada Tjina ditoedjoekan
 orang Tjina banjaklah mati
 hendak mengamoek bantoean Boni
 radja Ternati dengan si Pandjang
 sorak gemoeroeh boekan kepalang
 radja Ternati sangat terbilang
 sikapnja seperti harimau jang garang
 tikam-menikam ganti-berganti
 1890 tendang-menendang berpoeloh kali
 radén dipati sampai ke Semarang
 ketika itoe orang berperang
 kedoeanja bertemoe sama berani
 lelahnja djangan dikata lagi
 poelangnja ia ketempat sendiri
 radja Ternati hampirkan mati
 si Pandjang bertemoe radén dipati
 katanja njaris akoe ¹⁰⁾ nan mati
 radja Ternati gagah perkosa
 1900 menikam teroes rasanja dada
 radén dipati Danoe Radja
 soedah 'adatnja djadi poenggawa
 radja Ternati bertjerita
 kapitan Pandjang gagah perkosa ¹³⁾
 soenggoehlah si Pandjang gagah berani
 Kaliwoengoe itoe désa sang nata
 seorang gandék djadi kepala
 ki Ranga kekasih seri boepati
 goendiknja delapan perawan soenti
 1910 Kaliwoengoe didatangi
 Djawa banjak diboenhnja mati
 ki Ranga marah boekan kepalang
 mengandjoer hingga ¹⁹⁾ sampai kelawang
 empat bininja ²¹⁾ menoenngoehi
 memeloek léhér tangan dan kaki
 ki Ranga kekasih oléh soesoenan
 ditengah médan banjak sekali
 menjereboe menempoeh baris Kompeni
 selapis-lapis ganti-berganti
 berganti-ganti baris senapang
 peloeroe berhamboer seperti hoedjan
 si Pandjang marah berlari-lari
 dipapak ³⁾ oléh radja Ternati
 tikam-menikam pedang-memedang ⁴⁾
 seperti ombak menepoek ⁵⁾ karang ⁶⁾
 dinegeri Boegis sampai ke Semarang ⁷⁾
 ialah masihoer berani berperang
 si Pandjang dengan radja Ternati
 siapa rebah bangkit berdiri
 gégér gempar boekan kepalang
 radja Ternati dengan si Pandjang
 si Pandjang dengan radja Ternati ⁸⁾
 hari malam perang berhenti
 goendah goelana didalam hati
 si Pandjang tiada ingatkan diri ⁹⁾
 soeka nan djangan dikata lagi
 bertikam dengan radja Ternati
 menendang menjampoekkan kepala ¹¹⁾
 baikkan ada tolong berhala
 berkata manis mésem doerdja
 melainkan ingat kemoedian keloeke ¹²⁾
 berkata kepada daing Mebéla
 menikam teroes ¹⁴⁾ rasanja dada
 seketika lagi matilah kami ¹⁵⁾
 désa soesoenan ¹⁶⁾ di Kartasoera
 dinamai seri boepati ki Ranga
 berpajoeng bawat diberi bini ¹⁷⁾
 memilih ki Ranga soeka hati ¹⁸⁾
 dilanggar Tjina datang bersoenji
 ki Ranga marah tiada terperi
 mengambil tombak dengan keléwang
 bininja menerpa ²⁰⁾ memeloek pinggang
 katanja djangan perang kiai
 Tjina poen datang menémbaki ²²⁾
 anak bininja habis tertawan

1) A heeft soedah menanti van 1877 en berlari-lari van 1878 verwisseld. 2) B memedil. 3) A dida-
 patkan B dipapa. 4) B pendang-memendang. 5) B ombak en menepoek. 6) A seperti ombak
 karang Sindoelang. 7) 1887 t/m 1890 niet in A. 8) A heeft i.p.v. 1893 15 verzen, waarin de moed van
 si Pandjang en den vorst van Ternate geschilderd wordt. 9) A kapitan Pandjang demikian lagi.
 10) A katanja sedikit goea. 11) 1899 en 1900 niet in A. 12) A poela B k-l-oe-k. Op 1902 volgen in
 A 2 verzen, waarin de vorst van Ternate den moed van si Pandjang roemt. 13) B perkasah. 14) A
 delah. 15) A heeft i.p.v. 1905 4 verzen van dezelfde strekking; in B moet iets zijn weggevallen, want
 het rijm is hier niet in orde. Verder heeft A voor 1906 nog 2 verzen: een menigte Chineezen ging naar
 Kaliwoengoe. 16) A seri Nara Indra. 17) A uitvoeriger in 3 verzen. 18) A memilih mana sesoeka
 hati. 19) A ia berdjalan. 20) A itoe. 21) A bininja banjak jang. 22) A memboenoehi.

radén dipati pergi kepaséban ¹⁾
goesar seri Nara Indra
berperang tiada dengan bitjara
1920 goesar sangat seri boepati
terseboet perkataan poela ⁴⁾ kembali
sebarat setimoer berkelahi
bitjara lain poela Kompeni
segala kapitan diberi djandji
kita berperang ésoek hari
adalah kepada soeatoe hari
Tjina mengikoet lebih seketi
Saboe Aloé ⁹⁾ pengawat kanan
baris senapang berhamboeran
1930 Singséh mendjadi pengapit ¹²⁾ kiri
berapa banjak orang jang mati
sekalian kapitan mengoendoeri
kedalam hoetan berlari-lari
berpoeloeh riboe merangsang ¹⁴⁾
major berdiri ¹⁵⁾ bertjekak pinggang
meriam dipasang disegerakan ¹⁷⁾
lagah-lagoeh didalam hoetan
meriam beratoes kali berboenji
Tjina terkedjoet banjaklah mati
1940 si Pandjang kena peloeroe dikaki
bagai delima peloeroe besi
soenggoehlah si Pandjang gagah berani
Tjina beratoes jang mendjagai
Saboe Aloé ²¹⁾ pengapit kanan
menempoeh peloeroe sebagai hoedjan
Singséh kena peloeroe besi
hendak mengamoek ia berdiri
kapitan Pandjang sakit hati
malam dan siang pikir ditjari
1950 si Pandjang memboeat satoe dandanan
toedjoeh delapan ratoes adangan
Tjina banjak tahoe bekerdja
sepalih pandjang sepoeloeh hasta
pedang beratoes jang diikati
besi bertadjam banjak diberi

ke Kartasoera kedengaran
djahatnja lakoe si Danoe Radja
mengapa memboenoeh sama koela ²⁾
ditaroeh disimpan ³⁾ didalam hati
di Semarang berperang tiada berhenti ⁵⁾
kedoea péhak banjaklah mati
meriam dibaris ⁶⁾ dihoetan soenji
oléh major radja Ternati
Tjina mengamoek tinggalkan lari
si Pandjang keloe ar perang ⁷⁾ kembali
toenggoelnja berpoeloeh jang ⁸⁾ terdiri
mengamoek menempoeh baris sena-
tjampoer gaoel tiada keroean ¹¹⁾ [pang ¹⁰⁾
mengamoek ra'jat radja Ternati
larilah ia sebab djandji
seorang tiada menahan lagi
dibelakang meriam sama ¹³⁾ berdiri
kintjang-kintjangan menghoenoepedang
katanja meriam segeralah ¹⁶⁾ pasang
kepada Tjina ditoedjoekan
peloeroe berhamboer ¹⁸⁾ sebagai hoedjan
léla tembaga meriam besi ¹⁹⁾
dengan gerinda dihoedjani
iapoen rebah koedanja mati ²⁰⁾
bangkit menghoenoepedang berdiri
hendak mengamoek bantoean Boni
diangkat dioesoeng dibawa lari
beratoes kena peloeroe senapang
ditangkap Tjina oendoer perlahan
besarnja seperti boeah ketjapi
beratoes Tjina membawa ²²⁾ lari
karena Tjina banjaklah mati
hendak membalas tipoe Kompeni
adangan ditangkap berkawan-kawan
hendak dibawa ²³⁾ ketengah médan
diambilnja kajoe pandjang sedepa
diikatnja ditindik selama doea
pandjang kajoe kanan dan kiri
tjeroetjoekan sebagai doeri

1) A pergi kepaséban B k-a-s-i-s-i-m-p-n. 2) Tusschen 1919 en 1920 heeft A 2 verzen over de meenitg van den vorst. 3) A itoepoen ditaroeh. 4) B poela. 5) A di Semarang perang setiap hari. Tusschen 1921 en 1922 heeft A 26 verzen, waarin de moed der aanvoerders geschilderd wordt, en een beschrijving wordt gegeven van een tweegevecht tusschen den vorst van Ternate en de Chinees Saboe Aloé. 6) A diatoer. 7) A ia. 8) A batang. 9) A Siboe Aloé B Saboe Aloé. 10) A kapitan. 11) A habis oendoer baris senapan, haoer biroe tiada keroean. 12) A pengawat B pengapit. 13) A ia. 14) A beberapa banjak itoepoen datang. 15) A berkata. 16) A meriam segera disoeroeh. 17) A meriam segera soeroeh boenjian. 18) A datang. 19) 1938 en 1939 komen overeen met 4 verzen van A (1938 = A 2439¹ en 2441², 1939 = A 2440¹ en 2442²). 20) De verzen 1940 t/m 1969 ontbreken in A, in welk Hs 32 regels onbeschreven zijn gelaten. 21) B Saboe Aloé. 22) B membawa. 23) B dibawa.

satoe akar bawa satoe kerandjang tangannja kiri dengan telaboeng sekalian kerandjang dibadjoei seloear badjoenja ditjeloepe
 1960 'adjaib soenggoeh perboeatan memberi takoet kelakoean orang-orangnja dipajoengi diberi tombak gendaga lonté djadilah soedah perboeatan kapitan Pandjang pergi kemédan radja Ternati ditengah médan berpoeloeh riboe baris senapang si Pandjang memanggil radja Ternati
 1970 djikalau soenggoeh engkau berani radja Ternati sangatlah moerka kapitan Bahman ⁴⁾ pengapit kiwa radja Ternati bangkit berdiri sekalian mara baris Kompeni tamboer berboenji bersahoetan ⁶⁾ beberapa lapis ditengah médan kapitan Pandjang Tjina mengerti ékornja soedah diboeboeh ⁸⁾ api kapitan Pandjang oendoer ⁹⁾ lestari salang oengti ¹⁰⁾ membawa ¹¹⁾ diri
 1980 mengamoek merantjah baris senapang beriboe-riboe memboenoeh orang melanggar merantjah baris Kompeni beberapa riboe orang jang mati kapitan Pandjang soeka tertawa tambahan api bernjala-njala beratoes lagonder mati Kompeni mendjaga orang perang jang lari sekalian lagonder diatas koeda tingkah dan polah ¹⁷⁾ bagai raksasa
 1990 dengan koedanja landja-landjaan siapa lari dibalikkan ¹⁸⁾ lagonder seperti matjan dihoetan tatkala masa amoek adangan radja Ternati diatas koeda kapitan Boegis Bali Soembawa beratoes datang dengan ²⁰⁾ lestari

menanggoeng seperti roepa orang tangannja kanan menghoenoeh pedang kain gadjah langking koeberi ¹⁾ diminjak djarak diminjak Bali mengikoet roepa meniroe ²⁾ bantoean seperti matjan datang dihoetan beratoes-ratoes banjak sekali seperti lakoe perdana manteri 'ilmoe hikmat tipoe-tipoean adangan ditoenda dibawa berdjalan sertanja berpoeloeh orang kapitan toenggoelnja terdiri kibar-kibaran andjing bertaring kanan dan kiri marilah bertikam sekali lagi melompat ³⁾ naik keatas koeda pengapit kanan daing Mebéla naik koeda berlari-lari ⁵⁾ dengan tamboer dengan napiri kiri kanan baris senapang ⁷⁾ dengan Tjina berhadapan adangan beratoes berpajoeng tinggi Tjina bersorak sambilnja lari sertanja Tjina lebih seketi adangan menempoe¹²⁾ barisKompeni¹³⁾ gemparnja boekan sebarang-barang ¹⁴⁾ Boegis Mangkasar ¹⁵⁾ Lombok dan Koepang adangan mengamoek membawa ¹⁶⁾ api kena sendjata sama sendiri adangan mengamoek dengan sendjata orang Kompeni banjak binasa dibelakang orang perang berdiri siapa lari dipoekeolnja pesti sekaliannja lengkap dengan sendjata berani memoekoel samanja koela dengan pedang dengan senapang disoeroehnja perang saling-matian seorang tiada berani melawan lagonder lari saling benaran kapitan Bahman daing Mebéla beratoes sertanja ¹⁹⁾ dengan sendjata dengan koedanja berlari-lari

1) k-oe-b-r-i, een soort stof? 2) De laatste letter is het teeken voor de i, zonder stippen; Jav. (me)niroe? 3) A lantaa. 4) A Bahman mendjadi; A heeft steeds pengawat waar B pengapit heeft. 5) I.p.v. 1972 en 1973 heeft A 4 verzen. 6) A bersesahoetan. 7) A senapang, een verschil, dat voorkomt overall waar volgens rijm -an moet staan. 8) A berisi. 9) A balik. 10) A oe-a-ng-s(?)-i-t-n B-a-oe-ng-t-i. 11) B membawa. 12) A mengamoek B menempoe. 13) Tusschen 1979 en 1980 A 2 verzen, waarin vermeld, hoe heftig de strijd was. 14) De beschrijving van den strijd in de verzen 1980 t/m 1993 heeft A in geheel andere bewoordingen (eveneens 14 verzen). 15) B Mangasar. 16) B membawa. 17) B polak. 18) B dibalik akan. 19) A berpoeloeh datang. 20) A orang berpoeloeh datang.

- daing Mebéla radja Ternati
 orang bantoean banjaklah mati
 Lombok ²⁾ Koepang Boni Rati
 2000 orang Kompeni banjaklah mati
 malam dan siang pikir ditjari
 major poen segera ⁴⁾ berboeat kota
 batang kelapa boekannja bata
 tiga empat ⁷⁾ kota Kompeni
 meriam diangkat ⁸⁾ dengan lestari
 meriam beratoes kali dipasang
 dengan peloeroe paling-palang
 Saboek Aloe Tjina jang garang
 berpatah-patah segala toelang
 2010 bedil-membedil ganti-berganti
 Singséh poen ¹⁴⁾ kena peloeroe besi
 Tjina membedil membalas kembali
 lagah-lagoeh berpoeloeh kali
 gila kaparat kapitan Pandjang
 diatas kota disoeroeh pasang
 berperang tiada lagi bertentoe
 barang bitjara haroe-biroe
 haroe-biroe petetakan ¹⁷⁾
 memasang meriam saling-reboetan
 2020 tatkala meriam Tjina ¹⁸⁾ berboenji
 berlapis-lapis banjak ¹⁹⁾ berdiri
 orang mati ²⁰⁾ banjak sekali
 berdjoran berlorong mati Kompeni
 Tjina membedil ²³⁾ tiada lagi
 oléhnya segala anak Betawi
 daing Mebéla asalnja Mangkasar
 dengan gerinda Tjina dilémpar
 radja Ternati ²⁷⁾ sebelah kanan
 melémpar gerinda seperti hoedjan
 2030 bénténg Tjina dilémpari
 oléh segala anak Betawi
 meriam dipasang dipergantikan
 barang jang kena berhamboeran
 meriam beratoes kali berboenji ³¹⁾
 léla tembaga ³³⁾ meriam besi
 Tjina berperang kealahan ³⁴⁾
- adangan mengamoek dikembari ¹⁾
 Ambon Boetan Manggarai
 hari malam perang berhenti
 major Bérkoman sakit hati ³⁾
 soepaja djadi menang berkelahi
 sebelah koelon karang Widara ⁵⁾
 tingginja sependjang batang kelapa ⁶⁾
 balai-wartinja tinggi-tinggi
 léla tembaga meriam besi ⁹⁾
 oléhnya major kepala perang
 menoedjoe membedil ¹⁰⁾ bénténg si Pan-
 kena ¹¹⁾ peloeroe paling-palang [djang
 kemana-mana dibawa ¹²⁾ terbang
 Tjina dengan orang Welandi ¹³⁾
 toelangnja patah Singséh poen mati ¹⁵⁾
 peloeroe batoe boekannja besi
 itoepoen banjak djoea ¹⁶⁾ jang mati
 meriam diboeat paling-palang
 sebarang kena habis terbang
 soedah mati Saboek Aloe
 samanja meriam akan peloeroe
 Tjina poen soedah kealahan
 meriamnja petjah berhamboeran
 berpoeloeh riboe baris Kompeni
 dibedilnja Tjina banjaklah mati
 Tjina membedil berpoeloeh kali ²¹⁾
 seketika rapat poela kembali ²²⁾
 meriamnja petjah habis sekali
 bénténg Tjina dikelilingi
 kebénténg Tjina datang ²⁴⁾ menjasar
 gemoeroeh berboenji bagai ²⁵⁾ halilintar ²⁶⁾
 sebelah kiri kapitan Bahman
 kapitan Melajoe negeri Periaman
 dengan gerinda dihoedjani ²⁸⁾
 orang Tjina banjaklah mati
 kebénténg Tjina ditoedjoekan ²⁹⁾
 peloeroe hamboer sebagai hoedjan ³⁰⁾
 diatas keréta ³²⁾ jang tinggi-tinggi
 orang Tjina banjaklah mati
 si Pandjang djadi beringisan ³⁵⁾

1) A ditébaki B dikembarani. 2) B Lomboe. 3) 2000 en 2001 niet in A. 4) A major menjoeroeh. 5) A 2002² en 2003² verwisseld; Welandi i.p.v. Widara. 6) A tingginja lebih toedjoeh depa. 7) A empat lima. 8) A diatoer. 9) Tusschen 2005 en 2006 heeft A 4 verzen, in welke de majoor nieuwe bevelen uitdeelt. 10) A bedil toedjoekan. 11) A terkena. 12) A dibawanja B dibawa. 13) A Tjina djoega jang banjak mati. B Welandi. 14) Niet in A. 15) Tusschen 2011 en 2012 heeft A 8 verzen over den strijd, waaruit vooral de moed van den vorst van Ternate blijkt. 16) A. djoega. 17) A tiada keroean perkataan. B petetae-an. 18) A itoe. 19) A ia. 20) A Melajoe. 21) A Tjina membedil dengan lestari. 22) A 1 vers voor 2023 t/m 2025. 23) B memendil. 24) A kebénténg si Pandjang ia. 25) A gemoeroeh seperti. 26) B allintar. 27) B t-r-n-i-t-i. 28) A bénténg si Pandjang ditawaki, dengan pélor soeroeh oedjani. 29) A kebénténg si Pandjang segera toedjoekan. 30) A orang Tjina berlarian, terkena pélor tiada tertahan. 31) A meriam dipasang tiada berhenti. 32) A kota. 33) A rantaka. 34) B k-a-oe-l-a-n-n. 35) B b-r-i-ng-i-s-n. A 4 verzen i.p.v. 2036 en 2037.

menjoeroeh tiada boléh perlahan
 sekalian Tjina sakit hati ¹⁾
 Tjina ³⁾ banjak diboenoehnja mati
 2040 oléhnja segala orang Kompeni
 dengan gerinda ganti-berganti ⁵⁾
 setelah malam ketika soenji
 seorang ⁷⁾ tiada menahan lagi
 malam hari beloemkan siang
 sorak gemoeroeh boekan kepalang
 berpoeloeh riboe orang Kompeni
 bénténg Tjina ditawaki ¹⁰⁾
 major Bérkoman kepala perang
 beriboe-riboe gerinda hilang
 2050 perang Semarang soedah berhenti
 ke Kartasoera radén dipati
 seri boepati berhati gojang
 mentjari pikir malam dan siang
 baginda menjoeroeh bersoenji-soenji
 djikalau maoe bersobat lagi
 béta tiada lagikan sajang
 mengangkat perintah kapitan Pandjang
 Welanda mendengar soekalah hati
 sekalian itoe diberi djandji
 2060 koemandoer membalas soerat kembali
 manakah toean radén dipati
 soesoenan itoe bertitah lagi
 iapoen datang dengan lestari
 seri boepati mengandika
 akan sekarang apa bitjara
 memboeat soerat bersoenji-soenji
 kemoedian soerat itoe diganti
 baginda bertitah moeka berseri
 bawa oléhmoe soeratkoeh ini
 2070 baginda bermadah tersenoem doerdja
 sepoeloeh riboe ra'jat engkau bawa
 radén dipati bangkit berdjalan
 ra'jat mengikoet berkawan-kawan
 berdjalan dengan kelengkapan
 tiadalah patoet dengan kesalahan
 berdjalan tiada berhenti lagi

Tjina poen banjak bertangisan
 si Pandjang djadi ²⁾ djahat pekerti
 sekalian hendak pergi lari
 bénténg Tjina dilémpari ⁴⁾
 hari ⁶⁾ malam perang berhenti
 orang Tjina habis lari
 berdjalan ⁸⁾ menoejdjoe kenegeri Pati
 berboenjilah tamboer akan berperang
 mengepoeng bénténg kapitan Pandjang
 Boegis Mangkasar anak Betawi
 dengan sorak tempik dan tari ¹¹⁾ [djang ¹²⁾
 melémpar gerinda kebénténg si Pan-
 demi ditilik bénténg poen porang ¹³⁾
 bantoean Betawi Boni kembali ¹⁴⁾
 si Pandjang diam dinegeri Pati
 karena si Pandjang kalah berperang
 soepaja bahaja djanganlah datang
 kenegeri Semarang pada Kompeni
 minta boeangkan radén dipati
 radén dipati membelakang
 melanggar Kompeni dari Semarang
 segera memanggil segala keperi
 disoeroeh merantai radén dipati
 kepada soesoenan seri boepati
 kapal nan banjak soedah menanti
 menjoeroeh memanggil radén dipati
 doedoek menjembah dibawah kaki
 kepada dipati Danoe Radja
 soepaja djangan dapat bahaja
 soesoenan dengan radén dipati
 disoeroeh bawa dengan lestari
 ke Semarang engkau kepada Kompeni
 barang katanja engkau djawabi ¹⁵⁾
 kepada dipati Danoe Radja
 serta pilih manteri poenggawa
 serta sepoeloeh manteri pilihan
 pada rasanja tiada terdjalan
 membawa soerat meroesak badan
 itoepoen soedah takdir Toehan
 melaloei padang goenoeng jang tinggi

1) A Tjina berperang bersakit hati. 2) A karena si Pandjang. 3) A koelanja. 4) A terlaloe keras perang Kompeni, tiada poetoeh sehari. 5) A djika disoeroet banjakkah lagi. 6) A apabila. 7) B s-oe-a-o-r-ng. 8) A lari. 9) In A volgen nog 2 verzen, waarin de majoor bevel geeft de bénténg der Chineezen te bestoken. 10) A t-a-w-a-k-i B d-i-t-a-w-a-k-i (zonder stippen!). Vgl. Soend. tewak. 11) A dengan gerinda dilémpari. In A volgen nog 5 verzen, waarin de commandant van Semarang si Pandjang uitdaagt, hetgeen bij de officieren, die dit hoorden een glimlach opwekte, want tot dan toe had hij zich niet zeer dapper gedragen. 12) De halfverzen van 2048 en 2049 in A in andere volgorde: A 2543¹ en 2541², A 2542¹ en 2542²; laloe ditilik bénténgnja p-oe-a-ng. 13) A p-oe-a-ng B p-oe-r-ng. Soend. porang? In A volgen thans 53 verzen, waarin vermeld wordt, dat de commandant vergunning gaf de goederen der Chineezen te rooven en hoe hiervan gebruik gemaakt werd. 14) 2050 t/m 2327 ontbr. in B; het zijn de verzen A 2597 t/m 2746, A 2763 t/m 2858 en A 2907 t/m 2938. 15) A djawapi

djoerang telaga djalannja mandi
 radén dipati sampai ke Semarang
 dipapak dengan baris senapang
 2080 radén dipati dilestarikan
 kapal poen segera dilajarkan
 soerat Kompeni datang kembali
 djikalau soenggoeh dengan Kompeni
 Boemi Nata sangat berani
 karena Welanda banjaklah mati
 pintanja Kompeni dikaboelkan
 pasoek negeri diberikan
 Peraboe Djaga begitoe lagi
 hatinja sakit tiada terperi
 2090 Boemi Nata harimau djantan
 kenegeri Padang diboeangkan
 soerat Kompeni tiada berhenti
 memberi kain berpoeloeh peti
 Welanda soedah mendapat djalan
 soeratnja datang poela kemoedian
 diminta Kompeni beberapa kali
 djikalau soenggoeh seri boepati
 itoepoen lagi diberikan
 didjoeloeng kedésa Balambangan
 2100 ra'jat sangat hatinja gojang
 djikalau tiada serinja kembang
 terseboet perkataan poela kembali
 terlaloe sangat sakitnja hati
 si Pandjang hendak ke Kartasoera
 dengan pangéran Peraboe Djaga
 si Pandjang mendengar dinegeri Pati
 Boemi Nata gagah berani
 kapitan Pandjang terlaloe soeka
 Tjina banjak beberapa laksa
 2110 berdjalan ia dengan lestari
 orang Tjina lebih seketi
 malam sampai ke Kartasoera
 dibakarnja dalem Boemi Nata
 kapitan Pandjang Tjina mengerti
 gégér gempar seisi negeri
 Tjina melanggar beberapa laksa

sampai ke Semarang radén dipati
 hormat Kompeni boekan kepalang
 masoek kekota ditangkap orang
 kedalam kapal ditaroehkan
 kenegeri Sélong ditoedjoekan
 kepada soesoenan seri boepati
 Boemi Nata dipohonkan lagi
 menggalang² bitjara Kompeni
 diboenoehnja mati beriboe keti
 oléhnja doeli jang dipertoean
 radja besar lagi hartawan
 diam di Djawa di Kaligali
 bitjaranja tiada keroean lagi
 ditangkap oléh koemandoer matjan
 Peraboe Djaga bertangisan
 ke Kartasoera berpoeloeh kali
 kepada soesoenan seri boepati
 soeka hatinja tiada bangaran
 Peraboe Djaga itoe dipohonkan
 pangéran Peraboe Djaga berani
 apa diminta sadja diberi
 Peraboe Djaga radja bangsawan
 manteri dipati bertangisan
 poedi djembroet soedahlah hilang
 hilang sekali pestilah sajang
 kapitan Pandjang dinegeri Pati
 mentjari pikir tiada berhenti
 takoetkan pangéran Boemi Nata
 sebab karenanja ra'jat binasa
 Peraboe Djaga radén dipati
 di Kartasoera tiada lagi
 segera berdjalan ke Kartasoera
 hendak melanggar seri Nara Indra
 malam dan siang tiada berhenti
 hendak melanggar seri boepati
 Tjina poen banjak beberapa ¹⁾ laksa
 dengan melirang dengan sendawa
 api mendjadi disoraki
 lari membawa anak dan isteri
 gégérlah negeri Kartasoera

1) In het Hs een p vergeten: b-b-r-a.

- banjak mengamoek manteri poenggawa
Tjina melanggar pada halaman ¹⁾
gégér gempar dari paséban
2120 gemparnja djangan dikata lagi
dengan padoeka mahadéwi
seri boepati lenjap ²⁾ dimata
djatoeh kehoetan belantara ³⁾
air matanja bertjoetjoeran
memandang poeteranja tiadalah makan
menangis sangat seri boepati
poeteranja diemban berganti-ganti
beberapa kali melihat matjan
banjak 'ilmoe jang dipertoan
2130 soesoenan sangat sakitnja hati
seketika berdjalan doedoek berhenti
seperti tiada rasanja terdjalan
lemah lemboet barang kelakoean
poeteranja lekat dari pinggang
poetih koening mendjadi érang
poetera dipeloek ditangisi
adoeh emas ningsoen goesti
lamanja tiada memakan nasi
tergojang² ia berdiri
2140 beberapa lamanja tiadalah makan
koekoes api itoe kelihatan
baginda bertitah moeka berseri
itoelah toean koekoes api
permaisoei lemah lemboet
koekoes api itoe diikoet
berdjalan djatoeh ketanah koelon
digoenoeng tinggi naik toeroen
sedang lagi orang berpasar
reboet-mereboet djoel toekar
2150 kenegeri Madioen baginda datang
rémanja bagoes mendjadi djabang
seri boepati dipasar terdiri
ditoléh kekanan ditoléh kekiri
baginda sangat soesah hati
terkintjang² ia terdiri
baginda bermadah goestikoe toean
- bangkai bertimboen dipagar bata
banjaknja tiada lagi bangaran
Tjina megamoek meminta djalan
bangkit terkedjoet seri boepati
poetera disamboet dibawa lari
tiga berpoetera padoeka nata
tidoer segenap pintoe goeha
seri boepati sepandjang djalan
dalam embanan bertangisan
dengan jaji mas mahadéwi
didalam hoetan didalam doeri
poetera dan isteri bertangisan
matjan dipandang lari kehoetan
melihat lakoe permaisoei
poeteranja dipeloek ditangisi
daripada sangat kelelahan
sebagai poetjoeng keanginan
ramboetnja ikal léhérnja djindjang
sebagai patah roepanja pinggang
roepanja tiada terbawa lagi
diriba serta disoesoei
kaki nan banjak terkena doeri
lemah gemelai ⁴⁾ sebagai loeli
moekanja poetjat koeroeslah badan
lagi djaoeh lamat-lamatan
kepada ratoe mas permaisoei
tiadalah djaoeh lagi nan negeri
poetera diemban tangan dipéngkoet ⁵⁾
berdjalan sambil teroerai ramboet
lebih seboelan tidoer beremboen
djatoeh kepasar negeri Madioen
ketika waktoe panas lapar
minjak beboréh dan boenga rampai
toeboehnja koening mendjadi érang
pinggangnja ramping dadanja bidang
poetera menangis meminta nasi
air matanja itoe ditahani
melihat lakoe permaisoei
poetera dipeloek dan ditangisi
djangan nan sangat bertangisan

1) A p-d-a-l-m-n. 2) A lenjap. 3) A belantara. 4) A g-oe--m-a-l-ai. 5) A d-p-i-ng-k-oe-t (Jav. pengkoeh?).

apa gerangan hendak dimakan
 diamlah goesti diamlah nanang
 poetera menangis dibawa berkintjang ¹⁾
 2160 ditoléh kekiri ditoléh kekanan
 lemah gemelai roepanja badan
 soesoenan berdiri dibelakang
 sapoetangan batik diboeat boelang
 terlaloe sangat doeka-tjinta
 poetera berkata nasi dipinta
 poetera menangis dibawa lari
 serta berkata bersoenji²
 orang pasar semoeanja memandang
 didalam hatinja siapakah gerang
 2170 orang berkata banjak sekali
 tjahaja moekanja manis berseri
 poetera menangis meminta nasi
 lamang tetal nasi kaboeli
 berkata doeli jang dipertoean
 djangan banjak toean nan makan
 baginda bermadah moeka berseri
 akan boedimoe koebalas pesti
 orang dipasar pada berkata
 jaji mas ajoe menjahoet segera
 2180 setelah soedah didengari
 datang dengan tandoean djoeli
 dia ⁴⁾ berhenti seri boepati
 malam dan siang tiada berhenti
 kapitan Pandjang terlaloe soeka
 dengan Tjina beberapa laksa
 gedoeng bata segera diboeka
 Tjina merampas terlaloe soeka
 banjak kagoengan seri boepati
 emas berpikoel intan berpeti
 2190 parakan beratoes orang pilihan
 orang Tjina tiada berkenan
 orang Tjina habislah lari
 gégér gempar seisi negeri
 naik kegoenoeng jang tinggi²
 bergerak ra'jat keliling negeri
 ada jang mentjari ke Djaragara

poetera disamboet dibawa berdjalan
 kita didalam negeri orang
 air mata baginda berlinang²
 menangis baginda perlahan²
 sebab nan lama tiada makan
 tapih poetih sehelai dipinggang
 air matanja berlinang-linang
 seorang tiada menaroeih harta
 soesoenan diam tiada berkata
 menoendjoek wadé ²⁾ dengan ³⁾ nasi
 diamlah emas intan baidoeri
 pada terkedjoet tertjengang-tjengang
 moekanja élok gilang-gemilang
 madahnja siapa gerangan ini
 patoet mendjadi kepala negeri
 banjaklah orang itoe memberi
 dodol wadjik apam soerabi
 kepada anakanda poetera bangsawan
 kalau mendjadi penjakit badan
 kepada orang memberi nasi
 anak lakimoe koedjadikan manteri
 jaji mas ajoe ini siapa
 inilah soesoenan Pakoe Dilaga
 oléh segala dipati manteri
 dibawanja keroemah radén pandji
 orang berdjaga berganti-ganti
 lain tjerita poela kembali
 merampas harta seri Nara Indra
 réal banjak berpoeloh laksa
 tempatnja réal beriboe joeta
 si koetoe la'nat andjing tjelaka
 dirampas si Pandjang djahat pekerti
 dibawanja lari dengan pedati
 selir badan jang dipertoean
 dibawa mendjadi menjoesahkan
 membawa harta berpoeloh keti
 mentjari soesoenan seri boepati
 goeha jang gelap disoeloehi
 mentjari soesoenan seri boepati
 dimana negeri ditjari djoega

1) A b-r-k-oe-n-dj-ng. 2) A w-a-d-a-i. 3) A kedengan. 4) A d-i, disana bedoeld?

bergerak ra'jat manteri poenggawa
 ra'jat mentjari beberapa keti
 segenap lorong djalan berhenti
 2200 terseboet segala manteri poenggawa
 segala padang hoetan dan rimba
 gemparnja boekan sebarang-barang
 habis menangis sekalian orang
 bergerak ra'jat pergi mentjari
 segenap roemah kampoeng ditjari
 segala padang hoetan ditjari
 semoeanja habis didjalani
 manteri poenggawa beriboe²
 tidoer dan makan tiada maoc
 2210 didalam goeha egong berboenji
 padang dan hoetan tiada jang soenji
 soenggoeh dihoetan didalam rimba
 sebab mentjari seri Nara Indra
 beberapa soedah soesoenan ditjari
 serta sekalian dipati manteri
 bendé berboenji segenap hoetan
 berpeloeh² memboenoh matjan
 padang dan goenong habis ditjari
 adoeh bangsawan jang baik boedi
 2220 kemana gerangan makota 'alam
 djika oempama laoet jang dalam
 katanja si Pandjang djahat pekerti
 ampoen hamba dibawah kaki
 perintah datang dari Mataram
 djikalau didalam laoet jang dalam
 manteri poenggawa tiada berdaja
 ombaknja besar boekan terkira
 ditjari djoega tiada berhenti
 berpair² segala manteri
 2230 ada jang mentjari ke Koeripan
 disana chabar lamat-lamatan
 ia mendengar soedahlah pesti
 kenegeri Madioen iapoen pergi
 gégér gempur djangan dikata
 selamat sempoerna dengan²) poetera
 sekalian datang berlari²

itoepon tiada seri Nara Indra
 mentjari soesoenan seri boepati
 malam harinja bertimboen api¹)
 pada mentjari seri Nara Indra
 masoek segenap pintoe goeha
 seperti negeri akan berperang
 sebagai ombak menempoeh karang
 para dipati poenggawa manteri
 sampai kekeboen keliling bidji
 dimana² ada nan negeri
 itoepon tiada didengari
 didalam hoetan pada bertoenggoe
 itoelah tiada djoega bertemoe
 boléh didengar seri boepati
 apabila malam bertimboen api
 gemoeroeh seperti didalam benoea
 itoepon tiada bertemoe djoega
 mendalam hoetan mendalam doeri
 dengan ra'jat seisi negeri
 kiri dan kanan bersesahoetan
 berbagai satwa jang kelihatan
 malam dan siang tiada berhenti
 kemana gerangan membawa diri
 terlaloe goendah hati didalam
 ombaknja besar soesah menjelam
 dengan goestikoe jang baik boedi
 tiadalah toeankoe sampai hati
 menjoeroeh mentjari siang dan malam
 manteri poenggawa soesah menjelam
 tjeboer²-an ditengah segara
 dipoekoelnja naik kedarat poela
 setengah mentjari di Singasari
 disana tiada seri boepati
 sepalih mentjari ke Panaroekan
 entah lain atawa soesoenan
 segera berdjalan dengan lestari
 disana bertemoe seri boepati
 mengatakan ada seri Nara Indra
 sekaliannja itoe terlaloe soeka
 menjembah kepada seri boepati

1) Hs A heeft tusschen 2199 en 2200 nog 16 verzen, welke handelen over den pangéran van Madoera, die zich gereed maakte voor den strijd; daarna zijn 32 regels onbeschreven gelaten en gaat het ms verder met vers 2200. 2) A kedengan.

serta memeloek dibawah kaki
berdatang sembah para dipati
baik toankoe patik atoeri
2240 soesoenan tersenjoem mengandika
pindahkan roemah di Kartasoera
serta pindah seisi negeri
tanahnja panas terlaloe pesti
para dipati manteri poenggawa
dalem dipindah dengan bersegera
dalem dipindah dengan lestari
di Kartasoera mendjadi soenji
di Solo soedah mendjadi negeri
dengan djempana tandoean djoeli
2250 djaman ini berpindah negeri
soedah diam seri boepati
terseboet djénderal dari Betawi
dengan tamboer dengan napiri
ada kepada soeatoe hari
terlaloe sangat goendahnja hati
mimpi Himop mendjadi matjan
mengamoek tiada dapat dilawan
Palkenir sangat hatinja rawan
karena 'akalnja bagai laetan
2260 segala idelir tempat berkata
malam dan siang ia tertjinta
Tendang disoeroeh mendjadi radja
djénderal hendak kenegeri Welanda
sementara akoe lagipoen pergi
pakai segala tjapkoe ini
karena Himop tiadalah mati
koela-warganja banjak sekali
idelir Tendang jang diwakili
Tendang disoeroeh mendjadi tinggi
2270 titah perintah soedah diberi
pajoeng keradjaan soedah terdiri
meriam beratoes kali berboenji
dengan serdam soeling napiri
djénderal berlepas dari Djakarta
malam dan siang berlajar djoega
tiada berhenti dilajarkan
tetoenggoel banjak kibar-kibaran
kapal nan soedah dilajarkan

soekanja patik bertemoe goesti
demang temenggoeng rangga dan ngebi¹⁾
poelang kepada negeri sendiri
kepada segala manteri poenggawa
pindah ke Solo kita nin poela
di Kartasoera biarnja soenji
tiap² moesim berkelahi
menjembah kepada seri Nara Indra
di Solo poela berboeat negara
di Solo poela berboeat negeri
matjan beroeang jang mendiami
kesana pindah seri boepati
sepanjang djalan terlaloe ramai
di Kartasoera hoetan kembali
datang kepada sekarang ini
makan dan minoem sehari-hari
karena berperang soedah berhenti
djénderal Palkenir doedoek dikoersi
tidoer malam dirasoek mimpi
meroengkoop menerkam idelir sekalian
itoelah 'alamat naik keradjaan
idelir Himop jang ditahakan
lagi tjerdik lagi bangsawan
hendak berlajar kenegeri Welanda
kepada idelir Tendang berkata
oléh Palkenir dari Djakarta
melawan Himop berbitjara
kenegeri Welanda kepada Kompeni
memerintah ra'jat seisi negeri
sebabnja tjerdik lagi mengerti
takoetnja kalau mendjadi tinggi
oléh djénderal dari Betawi
djénderal Palkenir kenegeri Welandi
djénderal Palkenir toeroen sekotji
naik kapal dengan napiri
hadapan belakang kota Betawi
memberi hormat Palkenir pergi
empat boeah kapal dibawa
soenting kanan poelau Pertja
laloe diselat dioedjoeng Bantan
dipoetjoek tiang beriritan
bendéranja banjak didirikan

1) A ng-b-i; B in 3092 ng-b-é-h-i.

ditengah laoet landja-landjaan
 2280 berlarja djoega malam dan siang
 hati dimana tiadakan bimbang
 Palkenir melihat sangatlah ngeri
 djangan kapalnja kita dekati
 sekalian kapitan djaga-djaga
 kapal djénderal soedahlah njata
 kapal djaga-djaganja djénderal Himop
 hati dimana tiadakan takoet
 sekalian kapal datang lestari
 ladjoenja seperti boeroeng menari
 2290 malam dan siang dilajarkan
 djatoeh kelaoet mata selatan
 kapal beriboe jang menoentoeti
 sekalian kapitan takoet dan ngeri
 berhenti segala kapal dan kitji
 djénderal Palkenir hatinja ngeri
 kapal Palkenir lamat-lamatan
 hendak tenggelam ditengah laoetan
 beriboe kapitan kapal dan kitji
 toean djénderal djanganlah lari
 2300 Palkenir tiada menjahoeti
 lagah-lagoeh beratoes kali
 meriam dipasang sependjang laoet
 oendoer mara kapal mengikoet
 djénderal Palkenir sangat mengerti
 disitoe Palkenir terlaloe ngeri
 diselatnja poelau Madoegaskar
 berlapis² berdjadjar²
 djénderal Palkenir terlaloe ngeri
 kapal mengepoeng banjak sekali
 2310 landja-landjaan kapal dan kitji
 serta dapat diikat mati
 djénderal Palkenir segera berkata
 kepada goerendoer ia berkata
 katanja Palkenir lepaslah béta
 dengan Himop hendak berkata
 katanja lepas apalah kami
 sambil menangis memboeka peti
 Palkenir berkata beberapa kali
 kapalnja dibawa dengan lestari

tandanja orang besar berdjalan
 soenting kanan tanah Palémbang
 kapal beberapa riboe mengadang
 katanja kapal manakah ini
 ambil kelaoet djaoehi tepi
 sahoet-menjahoet berkata²
 karena datangnya dari Djakarta
 di Kap sampai kenegeri Kalikoet
 beriboe kapal segenap laoet
 kapal Palkenir itoepoen lari
 malam dan siang tiada berhenti
 kenegeri Welanda ditoadjoekan
 hendak tenggelam ditengah laoetan
 landja-landjaan kapal dan kitji
 kelaoet selatan tiada berani
 laoet selatan jang ditakoeti
 menangis tiada berhenti lagi¹⁾
 berlarja menoedjoe mata selatan
 berbalik menoedjoe poelau daratan
 diatas koeroeng ia berdiri
 sekarang baik menjerah sendiri
 memasang meriam sambillah lari
 oendoer mara kapal dan kitji
 kapal ditengah negeri Kalikoet
 lari didalam jang kelam kaboet
 kenegeri Soerati toedjoean lari
 beriboe kapal kitji menanti
 kapal dan kitji bertatai-tatai
 sampai di Kap seperti pagar
 gemetar loeloet doedoek dikoersi
 djénderal tiada beroléh lari
 kapal Palkenir dikelilingi
 goerendoer di Kap jang memboeati
 sambil tjoetjoer airnja mata
 kenegeri Welanda lepaskan béta
 hendak berlarja kenegeri Welanda
 sedikit tiada berdosa béta
 hendak bertemoe dengan Kompeni
 tiga ratoes riboe réal koeberi
 barang katanja tiada diasi
 berlarja menoedjoe negeri Betawi

1) Op 2295 volgen in A 48 verzen, waarin zeer wijdoopig de reis van Valckenier beschreven wordt.

- 2320 malam dan siang dilajarkan
oendoer mara dari laoetan
oendoer mara kapal dan kitji
Palkenir tiada diseboet lagi
terseboet poela soeatoe tjerita
kepada amberal soerat dibawa
kapitan amberal bangkit berdjalan
segala idelir poela kemoedian
soerat dibatja dengan lestari
titah perintah³⁾ banjak sekali
2330 banjak perintah didalam soerat
sekalian idelir hatinja dahsat
didalam soeratnja meminta⁶⁾ kapal
djjikalau soenggoeh kapitan amberal
goendah goelana hati didalam
minta⁹⁾ tolongi siang dan malam
amberal menjoerat pembalasan¹⁰⁾
serta dengan idelir sekalian
didalam soeratnja minta¹²⁾ ampoeni
Palkenir lari kenegeri Welandi
2340 soerat poen segera diberikan
tiga poeloeh kapal¹⁵⁾ diserahkan
piskal bangkit diatas koersi
tiga poeloeh boeah kapal dan kitji¹⁹⁾
kapal dan kitji dilajarkan
doea boelan dari laoetan
piskal segera toeroen iskotji²²⁾
sertanja dengan si radja Kandi
soerat dibatja dengan lestari
didalam soerat²⁵⁾ minta²⁶⁾ ampoeni
2350 berljajar pergi²⁸⁾ kenegeri Welandi
berkata kepada si radja Kandi
Palkenir dimana beroléh djalan
djika Palkenir dilepaskan
goerendoer di Kap béta harti³¹⁾
lepas Palkenir kenegeri Welandi
djénderal berkata diatas koersi
- ketanah Djawa¹⁾ ditoedjoekan
tenggara kentjang dari haloean
berljajar djoega tiada berhenti
tjerita lain poela kembali
soeroehan Himop sampai Djakatra
disamboet dengan bersegera
dengan amberal serta komandan
masoek kedalam kota intan
oléhnya idelir pan de Roi²⁾
perintah Himop djénderal mengganti⁴⁾
djénderal Palkenir disoeroeh tangkap
hati gentar⁵⁾ moekanja poetjat
djénderal Himop jang banjak⁷⁾ 'akal
serahkan kapal kepada piskal
ma' loemlah kiranja radja laoetan⁸⁾
kirimkan toean kenegeri Sélan
didalam gedoeng dikota intan
sembahnja bentjampoer¹¹⁾ poedji-poedjian
kepada djénderal Himop berani¹³⁾
beberapa lama soedahnja pergi¹⁴⁾
kepada piskal jang kewakilan
disoeroehkan bawa¹⁶⁾ kenegeri¹⁷⁾ Sélan
kepada amberal memberi tabi¹⁸⁾
berlepaslah piskal dari Betawi
kenegeri Sélan²⁰⁾ ditoedjoekan
sampailah piskal laboehan Sélan²¹⁾
bertemoe Himop doedoek dikoersi
piskal poen segera memberi tabi²³⁾
boenjinja²⁴⁾ sembah beberapa poedji
mengatakan djénderal Palkenir lari²⁷⁾
Himop mendengar moekanja berseri
Palkenir tiada beroléh lari
kapal berdjaga sepandjang laoetan²⁹⁾
goerendoer di Kap³⁰⁾ béta soelakan
makan oepahan sahadjakan pesti³²⁾
goerendoer di Kap pestilah mati³³⁾
piskal nan apa chabar di³⁴⁾ Betawi

1) A Djawah. 2) A p-n-d-a-r-o-i B p-n-d-r-o-a-i-f. 3) B titah per (-intah vergeten!). 4) A kembali. Tusschen 2329 en 2330 heeft A 18 verzen, waarin wordt vermeld, dat Thedens ontstelde bij het vernemen van dit bericht, want hij dacht aan hetgeen hij misdreven had; een zijner misdaden wordt beschreven. 5) A berdebar lenjap. 6) B meminta. 7) A besar. 8) I.p.v. 2334 en 2335 heeft A 6 verzen, waarin de verslagenheid van de leden der Hooge Regeering wordt geschilderd. 9) B minta. 10) A akan balasan. 11) A diiringi. 12) B minta. 13) A kepada Himop kepala negeri. 14) A beberapa boelan soedah nan pergi. 15) A kapal nan segera. 16) B bawa. 17) A kepoelau. 18) B tabik. Tusschen 2342 en 2343 heeft A 4 verzen, welke handelen over het vertrek van den „piskal”. 19) A, tiga poeloeh kapal dibawanja pergi, is beter dan B. 20) A Sélong. 21. Voor 2345, 2346 en 2347 heeft A 15 verzen, waarin uitvoeriger de reis en de aankomst op Ceilon behandeld wordt. 22) A sekotji. 23) B tabi. 24) A didalamnja. 25) A amberal hidelir. 26) B minta. 27) A lari B soedah lari (vers te lang!). 28) A Palkenir berljajar; de eerste en tweede helft van dit vers in A verwijseld. 29) A heeft 4 verzen, waarin bovendien wordt meedeeld, waar deze schepen zich bevonden. 30) A kapitan berpoeloeh. 31) A boenoehkan. 32) A karena tentoe dapat oepahan. 33) A 4 verzen, waarin gewezen wordt op de schranderheid en macht van Valckenier. 34) A warta i.p.v. chabar di.

piskal menjahoet dengan lestari ¹⁾
 wangkang tiada berani ²⁾ datang
 Tjina tiada barang seorang
 2360 toempas langis gedoeng binasa
 kedarat laloe sampai Djakarta
 Himop diam pikir ditjari ⁵⁾
 meminta ⁶⁾ Tjina keliling negeri
 dipindah dengan anak dan bini
 tiada modal ditolongi
 kapal dan kitji dilajarkan
 tiadalah lagi diperhentikan
 ada jang pergi ke Malaka
 kenegeri Keling ¹⁰⁾ Kosta Benggala
 2370 berpindah dengan anak dan bini
 dimoeat kedalam kapal lestari
 terseboet djénderal Himop kembali
 makan dan minoem ramai sekali
 makan dan minoem soelang-menjoelang
 pagi hari sampai kepetang
 djénderal Himop meminta ¹⁷⁾ diri
 radja tinggal djénderal kembali
 si radja Kandi menjahoet kata
 meskinja djaoeh elat segara
 2380 kedoeanja tersenjoem moekanja berseri
 naik kapal berpajoeng tinggi
 memasang meriam djénderal Himop
 kapal dan kitji samboet-menjamboet
 meriam dipasang beriboe kali ²³⁾
 dengan tamboer serdam ²⁵⁾ napiri
 Himop kembali dengan keradjaan
 timboel tenggelam dilaoet Sélan
 berlajar djoega kapal dan kitji ²⁹⁾
 ombak menjemboer kanan dan kiri
 2390 kapal dan kitji landja-landjaan
 ketanah Djawa ditoedjoeakan
 lajar banjak ditambahi
 ladjoenja seperti boeroeng menari

Betawi toean sangatlah soenji
 selama ³⁾ perang kapitan Pandjang
 diloear kota sebagai padang
 kiri dan kanan hadapan kota
 itoelah toean pemandangan ⁴⁾ mata
 kapitan berpoeloech disoeroeh pergi
 hendak dipindah ke Betawi
 oléh Himop jang baik boedi ⁷⁾
 berdagang biar sesoeaka hati ⁸⁾
 ditengah laoet landja-landjaan
 menoedjoe negeri jang disoeroehkan
 ke Siam laloe mampir Kambodja ⁹⁾
 berpoeloech riboe Tjina jang soeka ¹¹⁾
 peranakan Tjina Kotjing dan Kotji ¹²⁾
 sekalianja dibawa ¹³⁾ ke Betawi ¹⁴⁾
 didjamoe oléh si radja Kandi
 dengan serdam dengan ¹⁵⁾ napiri
 karena Himop berangkat ¹⁶⁾ poelang
 beberapa hari malam dan siang
 bermohon kepada si radja Kandi ¹⁸⁾
 djanganlah loepa kira akan kami ¹⁹⁾
 selamat djénderal poelang Djakarta
 djaoeh dan dekat sahabat djoega ²⁰⁾
 djénderal Himop bangkit ²¹⁾ berdiri
 dengan tamboer dengan ²²⁾ napiri
 boenjinja gemoeroeh sebagai riboet
 sambil bermara ketengah laoet
 memberi hormat ²⁴⁾ si radja Kandi
 membalas orang jang baik boedi ²⁶⁾
 kapal dan kitji keriboetan ²⁷⁾
 bendéra ditiang beriritan ²⁸⁾
 ladjoenja sebagai boeroeng jang menari
 dengan tamboer dengan napiri ³⁰⁾
 ditengah segara sepandjang laoetan
 malam dan siang dilajarkan
 sekalian lajar kapal dan kitji
 dengan tamboer dengan napiri

1) A piskal berkata moeka berseri. 2) A lagikan. 3) A s-l-i-m-b-h. 4) A penglihat. 5) A Himop berpikir didalam hati. 6) A meminta B memintoe. 7) A oléhnya Himop djénderal mengerti. 8) Tusschen 2365 en 2366 A 4 verzen, waarin uitvoeriger vermeld de opdracht aan en het vertrek van de kapiteins. 9) Niet in A. 10) A Keling B kekiling (verschrijving!). 11) A réla. Volgen op 2369 in A nog 3 verzen: de Chineezen hadden vernomen, dat Valckenier vervangen was door Van Imhoff. 12) A dimoeat kedalam kapal dan kitji. 13) B dibawa. 14) A dibawa poelang dengan lestari, kapal dan kitji sampai Betawi. 15) A soeling. 16) A karena djénderal hendaklah. 17) E meminta. 18) A uitvoeriger in 3 verzen. 19) A radja tinggal saja nan pergi, ada nan itoe datang kembali. 20) A djanganlah loepa kirakan saja. Tusschen 2379 en 2380 heeft A 2 verzen over het afscheid. 21) A djénderal bangkit laloe. 22) A serdam. 23) A meriam beriboe kali berboeni. 24) A tabi. 25) A dengan. 26) A heeft tusschen 2385 en 2386 nog 8 verzen over het verloop van de reis. 27) A heeft 2386² en 2387² verwisseld. 28) A benderanja banjak kibar-an. 29) A berlajar tiada lagi berhenti. 30) A heeft 5 verzen i.p.v. 2389 t/m 2399.

- berlajar djoega malam dan siang
ladjoenja sebagai boeroeng terbang
landja-landjaan kapal dan kitji
katanja Himop djimat kemoedi
hilang lenjap ¹⁾ goenoeng Palémbang
ladjoenja sebagai boeroeng jang²⁾ terbang
2400 djénderal menjoeroeh kapitan kitji
berlajar tiada berhenti lagi
Himop menjoeroeh kapitan litnan
kepoelau Kelapa minta dapatkan
kapitan litnan segeraldah pergi
sampailah ia kenegeri Betawi
djénderal Himop minta dapatkan
ditengah laoet landja-landjaan
amberal soedah mendengar warta
beratoes seloep kitji pergata
2410 major berdjalan keliling negeri
kekampoeng Welanda Tjina Serani
major komandan mendjaga kota
makan dan minoem bersoeka-soeka
amberal idelir sekalian pergi
naik kapal seloep dan kitji
di Bantan sampai kepoelau Oebi
di Onderos sampai kepoelau Poeteri
koemandoer laoet kapitan litnan
2420 beriboe³ banjak keréta
mendapatkan Himop sekalian rata
beroembang³ ditengah laoet
amberal idelir terlaloe takoet
adapoen akan toean djénderal
melihat seloep kitji dan kapal
berdatang sembah idelir pan de Roi
akan kapal seloep dan kitji
djénderal sangat soeka-tjinta
diatas koeroeng ia berkata
2430 kapal djénderal dilajarkan
tamboer berboenji bersesahoetan
berlajar menoedjoe negeri Betawi
dengan serdam soeling napiri
kapal amberal idelir sekalian
- bendéra segenap tiang tembérang
dipoekoel riboet oedjoeng Palémbang
djénderal Himop doedoek dikoersi
toedjoekan sekali negeri Betawi
berlajar djoega malam dan siang
kepoelau ³⁾ Kelapa Himop poen datang
memberi tahoe seisi negeri ⁴⁾
sehari semalam sampai Betawi
kepada idelir jang sekalian
dengan sekalian perhiasan
berlajar dengan seboeah kitji
mendapatkan idelir berlari²
karena memakai tachta keradjaan
dengan bendéra kibar-kibaran
Himop sampai kepoelau Kelapa
berbaris² dengan bendéra
dengan litnan koperal dan keperi
memberi tahoe seisi negeri
amberal idelir kepoelau Kelapa
keloear masoek dengan keréta
serta ra'jat seisi negeri
dengan tamboer soeling napiri
kitji dan seloep banjak sekali
dipesisir banjak keréta menanti
major dan piskal dengan komandan
komisaris ⁵⁾ koperal soerian
orang pergi kepoelau Kelapa
dengan seloep kitji pergata
didalam riboet jang kelayam kaboet
melihat tingkah kelakoean Himop
menjoeroehkan major dengan ⁶⁾ piskal
sekaliannja itoe disoeroeh tatau ⁷⁾
toeankoe ampoen dibawah kaki
didjadar disini sampai Betawi
serta berdiri memakai makota
bongkarlah saoeah berlajar kita
dengan segala boenji-boenjian
tiada berhenti sepanjang laoetan
seloep dan kitji kanan dan kiri
ramainja tiada lagi terperi
major dan piskal kapitan litnan

1) B lenjap. 2) A jang B kan. 3) B kepoeloeh. 4) 2400 t/m 2597 ontbreken in B; het zijn de verzen
A 3067 t/m 3078, A 3089 t/m 3176, A 3401 t/m 3432, A 3467 t/m 3532. 5) A k-m-a-s-r-i-s. 6) A ke-
dengan. 7) Rijm!

berlajar djoega perlahan-lahan
 amberal idelir toeroen dikitji
 orang bertanja disana-sini
 djénderal berkata terlaloe manis
 kapitan litnan dengan alpérés
 2440 berbaris² dengan senapan
 litnan alpérés dengan soerian
 ialah disoeroeh memerintahkan
 menata baris kiri dan kanan
 keréta banjak soedah menanti
 peranakan Kosta anak Betawi
 djénderal sampai kepoelau Poeteri
 meriam dipasang beratoes kali
 keréta djénderal disana ada
 keréta gading timpah perada
 2450 djénderal Himop terlaloe soeka
 djénderal toeroen dengan keréta
 diatas kepala kirap-kirapan
 diarak Himop dengan keradjaan
 amberal idelir kiri dan kanan
 beberapa riboe keréta berdjalan
 beratoes orang jang naik koeda
 keloear masoek didalam kota
 meriam dipasang terlaloe ramai
 meriam dikapal seloep dan kitji
 2460 djénderal masoek kota Betawi
 menendoekkan kepala memberi tabi
 naik keréta koeda berlari
 meriam dikapal seloep dan kitji
 idelir banjak kanan dan kiri
 beriboe orang jang djalan kaki
 dengan permainan ia berdjalan
 peranakan Melajoe peranakan Bantan
 njonja banjak kanan dan kiri
 dengan keréta koeda berlari
 2470 berdjalan keliling dengan keréta
 berdjalan laloe keloear kota
 segenap kampoeng Tjina berhenti
 seketika berdjalan berhenti kembali
 keréta banjak berkelilingan
 keloear masoek landja-landjaan
 meriam dipasang keliling kota

beratoes bendéra kibar-kibaran
 tatkala Himop dipoelau Kelapa ¹⁾
 bendéra dipasang keliling negara
 kepada major dan komisariss
 sekalian laskar soeroeh berbaris
 segenap lorong tempat berdjalan
 sekaliannja itoe dengan pakaian
 serdadoe dengan laskar sekalian
 dengan koedanja landja-landjaan
 keréta Welanda anak Serani
 rata² pada berpajoeng tinggi
 memberi hormat seisi negeri
 dengan tamboer serdam napiri
 dengan keréta idelir kedoea
 boeatan toekang negeri Djakarta
 berseri² warnanja moeka
 makotanja emas berpermata ²⁾
 seperti bintang gemerlapan
 keréta mengikoet berkawan²
 major dan piskal kapitan litnan
 koemandoer laoet koperal soerian
 anak Serani peranakan Kosta
 memerintahkan orang berjoeta²
 keliling kota kanan dan kiri
 sehari-hari tiada berhenti
 Tjina Welanda memberi tabi
 daripada sangat takoet dan ngeri
 berboenji meriam keliling negeri
 sahoet-menjahoet berganti-ganti
 dengan tamboer soeling napiri
 menggosok ³⁾ biola sambil bernjanji
 mengikoet Himop perlahan²
 kemoedian peranakan negeri Periaman
 mengarak Himop keliling negeri
 keraboenja sebagai kembang melati
 segenap kampoeng memeriksa
 gedoeng dan keboen banjak binasa
 Himop memandang kanan dan kiri
 berkeliling² didalam negeri
 djénderal berdjalan perlahan²
 mengikoet djénderal pergi berdjalan
 hadapan belakang sekalian rata

1) Rijk! Waarschijnlijk stond er oorspr. Poeteri en is dat door een afschrijver verbeterd; in het volgende vers negeri in negara? 2) A berprimata. 3) A mengosok.

meriam besi léla tembaga
 amberal idelir sekalian pergi
 piskal dan litnan berganti²
 2480 keliling keboen djénderal berdjalan
 keboen nan banjak mendjadi hoetan
 sekalian habis didjalani
 dengan tamboer serdam napiri
 keréta beriboe landja-landjaan
 terlaloe ramai sepanjang djalan
 sekalian soedah diketahoei
 kekota intan ia nan pergi
 beloem tetap doedoek dikoersi
 bas kapal soeroeh kemari
 2490 bas Welanda datang lestari
 himpoenkan toekang seketika ini
 sajangnja béta boekan terperi
 bas kapal segeralah pergi
 akan titah soedah diberi
 ialah disoeroeh mendjenaki¹⁾
 dimana kampoeng jang sangat soenji
 segala kampoeng disana-sini
 toekang banjak dari Djakarta
 setiap hari toekang bekerdja
 2500 terseboet kembali perkataan
 malam dan siang dilajarkan
 masjhoerlah soedah ke Betawi
 opas disoeroeh dengan lestari
 landros kedoea bangkit berdjalan
 kedoeanja soedah dapat wakilan
 konistabel diberi djandji
 djika Palkenir ditangkap keperi
 Palkenir datang soedahlah pesti
 segala opas soeroeh kemari
 2510 opas beratoes pergi berdjalan
 titahnja Himop disampaikan
 habis didengar seisi negeri
 gégér djangan dikata lagi
 Himop bertitah dengan perlahan
 berkata kepada idelir sekalian
 patoetlah ia dipermoeliakan

gelap gempita negeri Djakarta
 kepada djénderal memberi tabi
 kemoedian menjembah seisi negeri
 sambil memoengoet boenga-boengaan
 perang si Pandjang membinasakan
 djénderal Himop balik kembali
 diiringkan ra'jat seisi negeri
 dipintoe kota berkelilingan
 dengan alat tachtta keradjaan
 djénderal Himop segera kembali
 masoek kegedoeng doedoek dikoersi
 Himop berkata moeka berseri
 karena hendak berbaik negeri
 Himop bermadah manis berseri
 soeroehkan ia berbaik negeri
 melihat roesak negeri Betawi
 memanggil toekang disana-sini
 bas kapal jang diwakili
 apa jang koerang segera diberi
 orang kaja jang mendiami
 negeri Betawi mendjadi ramai
 merapat papan menjoesoen bata
 berboeat gedoeng berboeat kota
 djénderal Palkenir ditengah djalan
 kapalnja²⁾ sampai ke Oedjoeng Bantan
 Himop dipintoe gedoeng berdiri
 landros kedoea soeroeh kemari
 bertemoe Himop dikota intan
 soedahlah djadi perdjandjian
 oléhnja Himop kepala negeri
 pasang meriam dengan lestari
 Himop nan soeka tiada terperi
 soeroeh mengerah seisi negeri
 dengan koedanja landja-landjaan
 kepada isi negeri sekalian
 Palkenir datang poela kembali
 orang berkoempoel beberapa keti
 djénderal Palkenir soeroeh dapatkan
 dengan alat tachtta keradjaan
 oléh isi negeri sekalian

1) A m-n-dj-a-n-k-i. 2) A k-p-k-nj.

akoe berbalik poela kasihan ¹⁾
 timboel tenggelam ditengah laoetan
 Palkenir seorang jang bangsawan
 2520 Palkenir seorang djénderal jang besar
 kepadanya engkau djanganlah goesar
 karena Palkenir orang jang tinggi
 Himop berkata moeka berseri
 segala poelau dilaoet Betawi
 dipoelau Damar dipoelau Oebi
 kapal dan kitji seloep sekalian
 bendéra dipasang kibar-kibaran
 sekalian dengan tamboer napiri
 meriam beratoes dipasangi
 2530 negeri poen soedah diperhiasi
 minoem anggoer anis dan sopi
 banjak orang disoeroehkan
 djénderal Palkenir itoe segerakan
 akan perintah dari laoetan
 kitji dan seloep kapal sekalian
 kapal nan soedah dilajarkan
 beratoes kapal jang mengiringkan
 berlajar menoedjoe negeri Betawi
 sampai Palkenir kepoelau Poeteri
 2540 djénderal Palkenir segera berhenti
 koemandoeer laet toeroen sekotji
 djénderal Himop dikota intan
 bertitah kepada kapitan litnan
 kapitan litnan bangkit berdiri
 kepada amberal ia nan pergi
 titah perintah disampaikan
 djangan Palkenir diperhentikan
 kepada koemandoeer djénderal berkata
 djangan lambat berilah segera
 2550 sekalian idelir segeralah pergi
 katanja toean toeroen lestari
 setelah titahnja didengari
 seketika djoega Palkenir pergi
 toeroen Palkenir dengan pakaian
 dengan perintah Himop bangsawan
 Palkenir soedah sampai ketepi

kapalnja toenda dari laoetan
 menangis tiada berkepoetoesan
 dengan béta sama tandingan
 dengan akoe ia sepintar
 akoe nan patoet samanja besar
 sebab karenanja akoe mengganti
 kepada ra'jat seisi negeri
 bendéranja soedah sama berdiri
 dipoelau Onderos dipoelau Poeteri
 kapitan amberal jang memerintahkan
 di Betawi didjadar sampai ke Bantan
 makan dan minoem terlaloe ramai
 kapal dan seloep berganti-ganti
 segenap kampoeng disana-sini
 dengan biola soeling napiri
 mendapatkan Palkenir ke Oedjoeng
 titahnja Himop dikota intan [Bantan
 amberal disoeroeh memerintahkan
 bendéranja terpasang kibar²-an
 kapal Palkenir dilaoet Bantan
 berlajar dengan tahta keradjaan
 dengan tamboer serdam napiri
 perintah Himop disana berhenti
 kapal dilaboeh dengan lestari
 menghadap ²⁾ Himop kepala negeri
 dengan segala idelir sekalian
 Palkenir dapatkan dengan keradjaan
 naik keréta koeda berlari
 serta bertemoe memberi tabi
 Palkenier toean soeroeh segerakan
 bertemoe Himop dikota intan
 Palkenir soeroeh naik keréta
 berdjalan soeroeh bermakota
 bertemoe Palkenir doedoek dikoersi
 dipanggil Himop kepala negeri
 djénderal Palkenir toeroen dikitji
 dipaloekan tamboer dengan napiri
 makota emas disoeroeh kenakan
 Palkenir memakai jang kesoedahan
 beriboe² keréta menanti

1) A kasian. 2) A mengadap.

- orang banjak sekalian berdiri
 djénderal Palkenir memakai makota
 diarak orang beberapa joeta
 2560 meriam diatoer diatas kota
 segenap kota meriam ada
 Himop berkata bersoenji²
 djangan loepa kirakan djandji
 dipanggil landros kedoea rata
 kedoeanja datang dengan keréta
 kedoeanja itoe kepala keperi
 ialah temenggoeng dari Betawi
 keperi beratoes soedah menanti
 sekalian itoe dipesani
 2570 itoelah titah djénderal kemoedian
 barang siapa ada jang enggan
 perintah soedah didengari
 berkintjang³ sama berdiri
 djénderal Palkenir poela dikata
 daripada sangat berat makota
 diarak dengan tamboer napiri
 biola digosok dengan ²) njanji
 berarak didalam negeri Djakarta
 setelah soedah dekat gerédja
 2580 Himop keloear dikota intan
 major dan piskal kapitan litnan
 betoel gerédja itoe berhenti
 Palkenir tangkap ia disini
 setelah soedah titah diberi
 meriam dipasang berganti²
 dirantai léhér tangan dan kaki
 dengan tamboer serdam napiri
 Palkenir ditangkap didalam kota
 djénderal Himop segera berkata
 2590 tatkala Palkenir ditangkap keperi
 beratoes orang kena djedjaki
 meriam dipasang tiada berhenti
 maloe Palkenir tiada terperi
 meriam dipasang semoanja rata
 asapnja moemboel gelap gempita
 Palkenir ditangkap soedahlah njata
 ketika itoe djoega dibawa
 didalam gedoeng kota Betawi
 orang mendjaga bersoenggoeh hati
 2600 Himop berkirin soerat da'wa
 kepada Palkenir memberi tabi
 masoek kenegeri dengan ¹) keréta
 berkeliling² sekalian rata
 beratoes besi dengan tembaga
 kiri dan kanan keliling rata
 kepada konistabel mengerti
 pasang meriam keliling negeri
 landros diloear dan didalam kota
 kepadanya didjoeloeng rantai selaka
 tangkap-menangkap didalam negeri
 kepadanya habis diwakili
 segenap kampoeng ia berdiri
 djangan menaroeh takoet dan ngeri
 ta boléh tiada kita kerdjakan
 seketika djoega disoeroeh soelakan
 sekalian keperi berkemas diri
 segenap halaman adalah keperi
 terlénggang³ naik keréta
 diarak orang beberapa joeta
 dengan gendang tempik dan tari
 berkeliling ³) didalam negeri
 kembali masoek kedalam kota
 disana berhenti segala keréta
 diiringkan oléh idelir sekalian
 keréta beriboe landja-landjaan
 berkata kepada koperal dan keperi
 rantai léhérnja tangan dan kaki
 Palkenir ditangkap segala keperi
 diatas kota kanan dan kiri
 ketika itoe meriam berboenji
 dikota intan begitoe lagi
 dihadapan ra'jat sekalian rata
 sekarang Palkenir koetangkap poela
 gégér gempar keliling negeri
 berpoeloeh³ ra'jat jang mati
 keliling kota kanan dan kiri
 disangkanja soenggoeh dihormati
 meriam dikawal seloep pergata
 meriam baris bergerak kota
 diikat dengan rantai selaka
 ditaroeh ia kedalam pendjara
 dikoeoeng dengan anak dan bini ⁴)
 djendélanja keliling djeradjak ⁵) besi
 kepada Palkenir didalam pendjara

1) A d-a-n; ng vergeten! 2) A kedengan. 3) A berkakoeliling. 4) 2598 t/m 2603 alleen in B; A heeft hier een uitvoerige beschrijving van 38 verzen. 5) B djeradjoe, vrgl. vers 2363 noot 6.

dibawa dihantar orang bersegera
Palkenir menjoerat pembalasan
disoeroehkannya segera dipersembahkan
djénderal Himop menjoeroeh poela
toempas langis ¹⁾ negeri Djakarta
disoeroeh ²⁾ dihantar dengan lestari
goendah goelana didalam hati
djénderal Palkenir meminta ³⁾ nanti

2610

akan djawabnja lagi ditjari
Palkenir menjoerat beberapa lama
diambil disamboet serta ⁵⁾ dibatja
berkirim soerat tiada berhenti
roesak binasa negeri Betawi

Palkenir membalas soerat kembali
makanja roesak negeri Betawi
Himop membatja soerat tertawa
semoenja tahoe orang Djakarta
oléhnya koperal soerat dibawa

2620

disamboet ⁷⁾ dibatja dengan segera
Palkenir menjoerat beberapa hari
boekannya salah daripada kami
Himop menjoerat perganti-gantian
soeratnja disoeroeh bitjarakan
sekaliannja itoe diberi gadji

Palkenir salah hoekoemnja mati
haraplah akan berbitjarakan ¹⁰⁾

Palkenir salah itoe soelakan [ngeri
menghoekoem ¹³⁾ djangan ¹⁴⁾ takoet dan

2630

béta nan salah hoekoemkan ¹⁵⁾ mati
berkirim soerat tiada berhenti
perkataan didalam kitab jang tinggi
soerat poen banjak dibitjarakan
poekoel-memoekoel perkataan
djénderal Palkenir sangat mengerti
Himop djénderal kepala negeri
berkirim soerat ganti-berganti
lembarnja banjak beratoes kodi ¹⁸⁾
bitjaranja tiada poetoensja lagi
idelir kedoea itoepoen mati ²⁰⁾

Palkenir membatja poetjatlah moeka
kepada Himop dikota intan

djawabnja bagai riboet dan topan
mengatakan Palkenir dapat tjelaka
djénderal Palkenir empoenja dosa
Palkenir membatja seorang diri
tiada terdjawab Palkenir mati
kepada Himop kepala negeri
tiada terdjawab keserahkan diri ⁴⁾
dipersembahkan kepada Himop berse-

djénderal Himop soeka tertawa [gera
didalam seboelan berpoeloeh kali
djénderal Palkenir poenja pekerti
membalas soerat kepala negeri
tingkah dan lakoe ⁶⁾ Himop sendiri
serta berkirim soerat segera
menipoe Tjina itoe siapa

kepada Palkenir didalam pendjara
Palkenir poetjat warnanja moeka ⁸⁾

sambil menjoerat djawab ditjari
banjak salahnja Himop sendiri
Welandi sepoeloeh orang pilihan ⁹⁾

soepaja poetoes perbantahan
oléhnya Himop kepala negeri
béta nan salah begitoe lagi
toean semoenja ¹¹⁾ djadi timbangan

béta nan salah segera ¹²⁾ gantoengkan
meskipun béta kepala negeri

Palkenir jang salah begitoe lagi
balas-membalas ganti-berganti ¹⁶⁾

mendengar boenjinja djadi mengerti
oléh Welandi jang kewakilan

kedoeanja soerat bersamaan
berkirim soerat banjak sekali ¹⁷⁾

tjerdiknja sebagai boeroeng noeri
berpoeloeh tahoen tiada berhenti

tingginja tiga kali berdiri
digedoeang didalam kota Betawi ¹⁹⁾

ditjegar akan djénderal Himop ganti ²¹⁾

1) B langoes. 2) A soerat. 3) B meminta. 4) A mentjari pikir dengan lestari, malam dan siang tiada berhenti. 5) A diambil soerat laloe. 6) A tingkah polahnja. 7) A soerat. 8) A djénderal Palkenir hatinja doeka. 9) 2622 t/m 2624 alleen in B; A heeft hier 45 verzen (A 3589 t/m 3633). Van vers 2639 af vervolgt B met een gedeelte dezer hier weggelaten verzen (A 3600 e.v.). 10) A harapkan minta bitjarakan. 11) A karena soedah. 12) A baik. 13) B mehoekoem. 14) A sekalian ra'jat. 15) A hoekoemnja. 16) 2630 t/m 2633 heeft A in omgekeerde volgorde; 2632 luidt in A: soerat kedoea dibatjai, soäl dan djawab berganti. 17) 2634 2635 en 2636 niet in A. 18) A lembarnja tiada terbilang lagi. B g-m-b-r-nj etc., wat waarschijnlijk een schrijffout is. 19) A bitjaranja tiada berkesoedahan, orang berbantah samanja djantan. 20) A lari. 21) A, ditjegar Himop akan menganti, lijkts ons beter.

2640 bitjaranja tiada berkesoedahan ¹⁾ berbagai warna dibitjarakan mentjari 'akal malam dan siang pinggangnja ramping dadanja bidang selama Palkenir dipendjarakan ³⁾ daripada sangatnja kegemoekan ⁵⁾ djénderal Palkenir dalam pendjara gedoengnja besar didalam kota didjaga dengan bersoenggoeh hati makan tiga kali diberi

2650 djénderal Himop sakit hati idelir jang mati ⁸⁾ hendak diganti menjjeroehkan kepada seorang piskal membawanja ¹²⁾ kapitan amberal djanganlah lambat beri lestari soepaja tahoe seisi negeri Jakob Mosel segera dibawa seloear badjoe kopiah mota ketika itoelah dimandikan disaboen dilangir seloeroeh ¹⁵⁾ badan

2660 badjoenja roki keliling rénda ¹⁷⁾ tjapiau berénda ¹⁹⁾ atas kepala disoeroehkan doedoek diatas koersi idelir direktoer dinamai ²¹⁾ Jakob Mosel mendjadi tinggi héran ra'jatnja seisi negeri terlaloe amat besar toeahnja melompat naik disinggasana Jakob Mosel diwakili djikalau béta dahoeloe mati

2670 itoelah engkau koeberi pesan orang mendjaga diberi oepahan djika Palkenir tiadakan mati engkau poen goegoer sahadja pesti Jakob Mosel soekatjita titah didjoendoeng seriboe soeka akan titah soedah diberi kemoedian diam bersenang diri kerdjaan ²³⁾ banjak boekan kepalang ke Boni laloe keoedjoeng Padang

Himop poen soesah dalam ²⁾ kerdjaan Palkenir tinggal jang dipikirkan djénderal Palkenir hatinja gojang moekanja manis léhérnja djindjang terlaloe gemoek soedah badan ⁴⁾ barang jang dilangkah berdjatoehan ⁶⁾ beberapa poeloeh orang mendjaga ⁷⁾ atapnja genting pagarnja bata disoeroehkan Himop kepala negeri anggoer anis mentéga roti malam dan siang pikir ditjari Jakob ⁹⁾ Mosel soeroeh kemari ¹⁰⁾ djénderal Himop jang banjak ¹¹⁾ 'akal Jakob Mosel gala-gala kapal Jakob Mosel bawa kemari gala² kapal pemboeroe ¹³⁾ babi masoek kedalam kota Djakarta toeboehnja berloemoer gala-gala air pantjoeran kota intan ¹⁴⁾ kemoedian diberi ia ¹⁶⁾ pakaian badjoe atlas ¹⁸⁾ boekan déwangga sapoetangan tenoenan dinegeri Kosta oléhnja Himop nama diberi ²⁰⁾ terserah padanja harta Kompeni gala² kapal pemboeroe babi dibawahnja orang berpoeloeh keti sepoeloeh idelir jang dibawahnja Himop menoendjoekkan radjanja ²²⁾ oléhnja Himop kepala negeri djénderal Palkenir itoe ratjoeni didalam itoepoen baik pikirkan soepaja djadi pekerdjaan djadilah ia kepala negeri mendjadi pemboeroe babi kembali mendengar djénderal Himop berkata sebanjak ramboet diatas kepala djénderal Himop segeralah pergi keboennja diloear kota Betawi pergi berperang ²⁴⁾ pergi berdagang ke Kosta laloe ke Soerati ²⁵⁾

1) A berkepoetoesan. 2) A Himop haer diatas. 3) A dikoeroengkan. 4) A lemak gemoek sekalian badan. 5) A kelemahan. 6) A berdjempalikan. 7) 2646 t/m 2649 niet in A. 8) A idelir Himop. 9) A Joekob B Djakob; in 2653 B Jakob, in 2654 weer Djakob. 10) A kembali. 11) A besar. 12) A membawa soerat. 13) A pemboeroe B memboeroe. 14) A dengan air dari pantjoeran. 15) A sekalian. 16) A poela. 17) B réndah. 18) A seloearnja estop. 19) B beréndah. 20) A oléhnja Himop kepala negeri. 21) A nama diberi. 22) 2667 t/m 2677 niet in A. 23) A bitjara. 24) A menjjeroeh perang. 25) In het nu volgende gedeelte (de verzen 2679 t/m 2747) is slechts enkele malen een vers, dat overeenkomstig vertoont met een vers van A; het grootste gedeelte ontbreekt in A, welk Hs hier slechts 33 verzen heeft, A 3650 t/m 3682. A 3650: kepoelau Pertja ketanah Palémbang, ke Boni laloe keoedjoeng Padang, vindt men resp. in 2680^a en 2679^a.

2680 beriboe kapal kitji Kompeni
kenegeri Benggala ke Malabari
Himop menjjoeroeh kenegeri Poelaka
beloem biasa hendak mentjoba
djénderal dan idelir soedah bitjara
seorang keloear berpoeleoh laksa
kapal berlajar malam dan siang
seperti patah roepanja tiang
tiada berhenti dilajarkan
tiang soembing ditoeroenkan
2690 berlajar djoega malam dan siang
sepanjang laet berhati gojang
kapitan kapal sangat bertjinta
iskipér ²⁾ banjak berboeang harta
disoeroehkan radja masoek lestari
ini harta banjak berpoeleoh keti
kapitan kapal dapat tjelaka
malam dan siang berlajar djoega
dagangan habis berbasahan
tiga boelan lama didjalan
2700 iskipér segera toeroen iskotji
bertemoe Himop kepala negeri
karena kapal soedah gala
kapitan berbagai warna tjerita
dagangan diangkat didjemoeri
kain benang beriboe kodi
djénderal Himop berkoempoelan
makan dan minoem dikota intan
kapada idelir djénderal berkata
akan dagangan datang dari Poelaka
2710 karena harta sama sendiri
sekalian soedah idelir menjahoet ⁶⁾
setelah soedah moepakat rata
berpoeleoh riboe orang berkata
diangkat ditaroeh dari halaman
sebelah laet pinggir laetan
dagangan dibenam dengan lestari
kain soetera benang mas Roemi
iskipér ⁸⁾ itoe disoeroeh poela
pala dan tjengkij sahang dibawa ¹⁰⁾
2720 harta habis didalam kapal ¹²⁾

kepoeleu ¹⁾ Pertja tanah Palémbang
kenegeri Djepoen Kotjing dan Kotji
modalnja poen banjak lebih sedjoeta
tiga boelan berlajar dari Djakatra
modal keloear samanja rata
kapitan disoeroeh djénderal bersegera
ladjoenja sebagai boeroeng terbang
ombak poen besar boekan kepalang
kelaoet besar ditoedjoekan
timboel tenggelam dari laetan
ladjoenja boekan sebarang-barang
kenegeri Poelaka iapoen datang
dilarangkan radja berniaga
memberi radja beberapa laksa
djoel beli ramai sekali
berapa lama poelang Betawi
berlajar poelang kenegeri Djakatra
kapal poen gala tahan timba
tahan timba sepanjang laetan
sampai Betawi dilanggarkan
masoek kedalam kota Betawi
menjembahkan kapal dipoeleu ⁸⁾ Poeteri
sepanjang laet tahan timba
djénderal Himop soeka tertawa
kain soetera benang mas Roemi
djika terdjoel modal kembali
dengan direktoer idelir sekalian
dagangan basah dibitjarakan
berniaga sekarang boeang tjelaka
kita bakar diloear kota
boekannja harta dari Kompeni
didjoel dibakar sertalah kami
dagangan diangkat keloear kota
sajangnja dagangan dinegeri Poelaka
bertimboen diloear kota intan
orang mendjaga dengan senampang ⁴⁾
beratoes bandela beriboe kodi ⁵⁾
mendjadi aboe ⁷⁾ dimakan api
disoeroeh Himop ⁹⁾ kenegeri Manila
sampai Manila ¹¹⁾ dapat tjelaka
kiranja iskipér bermain soendal ¹³⁾

1) B kepoeleoh. 2) B a-s-k-p-i-r, in 2700 a-s-k-p-r, daarentegen in 2718 en 2720 weer a-s-k-p-i-r.
3) B dipoeleoh. 4) A heeft 9 verzen i.p.v. 2679 t/m 2715, waarin slechts worden vermeld de landen
waarop en de producten waarin men handel dreef; 4 verzen (A 3659, 3661, 3662 en 3663) volgen
dan, die te vergelijken zijn met 2716, 2718, 2719 en 2720; daarna volgen bijzonderheden, die in
A ontbreken. 5) A dagangan banjak dibenami, api bernjala terlaloe tinggi. 6) rijm! oorspr. berperi?
7) B hoboe. 8) A kapitan. 9) A be(r)lajar. 10) A membawa apioen tjengkij dan pala.
11) A disana kapitan. 12) A modal (h)abis tiada lagi. 13) A kareno kapitan bermain djoedi.

- obat dan peloeroe jang lagi tinggal
toempas langis ¹⁾ habis sekali
itoelah harta jang ada lagi
kapitan kapal masoek lestari
berkata menangis memeloek kaki
djéndral Himop segera berkata
disoeroehkan poela ke Manila
kapal poen segera dilajarkan
berapa boelan lama didjalan
2730 ramai sangat berniaga
lebihnja banjak berpoeloeh laksa
kapitan itoe sangat mengerti
berlajar poela ia kembali
kapitan kapal sangat soeka
kenegeri Keling ⁴⁾ Kosta Benggala ⁵⁾
berdagang lebih beratoes keti
sangat soeka didalam hati
kapitan segera masoek negeri
mendapatkan Himop kepala negeri
2740 sekalian soerat soedah dibawa
oléhnya djéndral Himop dibatja
dagangan banjak tiada terbawa
disoeroeh angkat dengan bersegera
mengangkat harta berpoeloeh hari
kapitan diberi sembilan keti
kapitan segera meminta ⁷⁾ diri
dilepas ⁸⁾ serta diberi kitji
terseboet kembali perkataan
selama banjak boléh rampasan ¹⁰⁾
2750 siang dan malam terlaloe ramai
beristerikan radén galoeh di ¹³⁾ Bali
ajoe manis baik ¹⁴⁾ parasnja ¹⁵⁾
bini ¹⁶⁾ jang lain tiada bergoena
pangéran Madoera gagah berani
beberapa poeloeh para dipati
pangéran Madoera gagah ¹⁸⁾ perkosa
beroléh ²⁰⁾ rampasan berdjoeta²
pangéran Madoera sangat ²¹⁾ berani
Rembang Lasem Djoewana Pati
2760 dilanggar dirampas pangéran Madoera
Toeban Gresik menjembah rata
- kapitan menangis hatinja sebal
léla tembaga meriam besi
kapitan poen poelang sampai Betawi
bertemoe Himop kepala negeri
diberinja hoekoem minta ²⁾ mati
kapitan djangan sangat bertjinta
pala dan tjengkik timah dibawa
kenegeri Manila ditoadjoekan
sampai Manila diperhentikan
djoel beli dari Manila
berlajar poela kenegeri Poelaka
berdagang laba berpoeloeh keti
kenegeri Djepoen ³⁾ Kotjing dan Kotji
beroléh laba berdjoeta-djoeta
balik poela kenegeri Manila
kenegeri Tjina poelang pergi
sembilan tahoen poelang Betawi
kedalam kota berpajoeng tinggi
serta bertemoe memberi tabi ⁶⁾
dipersembahkan kapitan kapal bersegera
laki isteri iapoen soeka
kapal nan penoeh réal semata
ditaroeh digedoeng didalam kota
pergi kelaoet poelang pergi
diberi lagi seboeah kitji
berlepas diri kerdja Kompeni
bermohonlah ia kenegeri Welandi
pangéran Madoera ditanah wétan ⁹⁾
malam dan siang bersoeka-soekaan ¹¹⁾
karena pangéran beroléh isteri ¹²⁾
roepanja sebagai peranakan peri
dinegeri Madoera tiada samanja
daripada pangéran sangat kasihnja
ra'jatnja banjak beberapa keti ¹⁷⁾
beratoes-ratoes poenggawa manteri
melanggar pasir ¹⁹⁾ tanah Djawa
banjak memboenoeh Tjina Welanda
berani menggalang-galang ²²⁾ Kompeni
dilanggar Pangéran banjak jang mati ²³⁾
désa berpoeloeh boeah binasa
berperang besar ²⁴⁾ di Soerabaja ²⁵⁾

1) B l-a-ng-oe-s. 2) B minta. 3) B Tjepoen. 4) B k-l-i-l-ng. 5) B Menggala. 6) B tabik.
7) B meminta. 8) B d-i-l-a-p-i-s. 9) Van 2748 af komen de Hss weer overeen. 10) A selama diatas
tahta keradjaan. Beroléh i.p.v. boléh zou beter zijn (vgl. 2757). 11) A sekesoekaan. 12) A baharoe
beristeri ketoedjoe hati. 13) Niet in A. 14) A élok B naik (verschrijving!). 15) A p-r-i-s-nj.
16) A isteri. 17) 2754 en 2755 niet in A. 18) A sangat. 19) A menjoeroeh melanggar ke-.
20) A beroléh B boléh. 21) A gagah. 22) A menggalang² bitjara. 23) A Rembang Lasem dilanggar!
Tedjo Djapara Djoewana Pati. 24) A amarah temenggoeng. 25) A Soerabaja B Soeroebaja.

perang Soerabaja poen ramai
 beberapa riboe Madoera mati
 Sawanggaling mendjadi radja
 goeha berpoeloeh djalan bertapa
 temenggoeng Sawanggaling perkosa
 ra'jat Madoera banjak binasa
 Sawanggaling sangat saktinja
 manteri Madoera takoet padanja
 2770 pangéran Madoera peminoem ⁷⁾ arak
 manteri berpoeloeh kena tempelak ⁸⁾
 toetoeop sadjian segera diboeika
 demi dilihat dedak semata
 pangéran Madoera mendjadi moenkir
 radja Islam ¹³⁾ boekannya kapor
 pangéran Madoera didalam goesar
 désa pesisir ¹⁵⁾ habislah gempar
 pangéran Madoera harimau djantan
 dilanggarnya dipati Balambangan
 2780 negeri Madoera sangat ramai
 ra'jat Madoera beberapa keti
 pangéran Madoera banjak berpoetera
 radén temenggoeng poetera jang toea ¹⁸⁾
 radén temenggoeng dipelihara
 pangéran Toendjoeng empoenja poetera
 dari Bangkalan baik keradjaan ²¹⁾
 tiga boelan ia bertataboehan ²²⁾
 pangéran Toendjoeng itoe poen mati
 bininja diambil dikawini
 2790 radén temenggoeng poetera pertama ²³⁾
 pakaiannya emas berpermata ²⁴⁾
 pangéran Madoera soekatjita
 malam dan siang manteri berdjaga
 negeri Toendjoengan ²⁶⁾ pangkat ia diberi
 bangoen ²⁸⁾ taroena ia beristeri
 pangéran Madoera gagah berani
 isterinja banjak dahoeloe mati

pangéran ¹⁾ melanggar berpoeloeh kali
 diamoek Sawanggaling ²⁾ jang sakti
 djadi temenggoeng di Soerabaja
 maloe padanja pangéran Madoera
 berperang dengan pangéran ³⁾ Madoera
 diamoeknja gempar manteri poenggawa ⁴⁾
 sebesar galah ⁵⁾ batang gandjarnya
 pangéran Madoera sangat moerkanja ⁶⁾
 haram moetlak arak dan toek ⁸⁾
 digoesari diberi makanan dedak
 oléh segala manteri Madoera ¹⁰⁾
 katoeng kandoengnja ¹¹⁾ air mata
 malam dan siang mendalam tabir ¹²⁾
 mengakoe soesoenan dari pesisir
 melanggar laloe ¹⁴⁾ kenegeri Bangar
 pangéran Madoera mengoebar ^{2 16)}
 menjoeroeh melanggar ketanah wétan
 laloe kenegeri Toendjoeng petjinan
 menjoeroeh ke Bali ¹⁷⁾ poelang pergi
 Madoera bertjampoer dengan Bali
 boekan seiboe banjak sebapa
 di Badoeling ¹⁹⁾ ia mendjadi radja
 Djawa berpoeloeh bertjerita ²⁰⁾
 saudara oléh pangéran Madoera
 seorang isterinja sama bangsawan
 pangéran Toendjoeng meninggalkan
 radén Djoerat pangéran kembali
 berpoetera seorang laki-laki
 kasih sajang pangéran Madoera
 embanan toekang dari Djakra
 karena baroe beroléh poetera
 makan dan minoem bersoeke-soeka ²⁵⁾
 radén temenggoeng poetera mengerti ²⁷⁾
 bininja bagoes penoedjoe ²⁹⁾ hati ³⁰⁾
 sanak ³¹⁾ soesoenan akannya bini
 beristeri poela poeteri di Bali

1) A Madoera. 2) A s-w-ng-g-a-l-i-ng B s-a-w-ng-k-oe-l-i-l-i-ng. B maakt vaak geen onderscheid tusschen k en g en eenige malen reeds hebben wij een overbodig invoegsel li gesignaleerd (vgl. 2735 noot 4); vermoedelijk luidt de naam Sawanggaling. 3) A orang. 4) A terlaloe banjak mati dan loeka, pangéran Madoera sangatahi moerka. 5) A sebagai p-r-i-ng. 6) A orang Madoera takoet semoenanja, tiada berani melawan padanja. 7) A meminoem. 8) A itoelah air haram moetlak. 9) B manteri Madoera banjak jang kaloet (rijml). 10) I.p.v. 2772 en 2773 heeft A 2 verzen, die den moed van den pangéran van Madoera beschrijven. 11) A zie 2805 noot 7 (berlinang²). 12) A malam dan siang mentjari pikir, didalam tirai didalam tabir. B heeft tabi (rijml). 13) A pangéran Madoera. 14) A berbitjara. 2784 en 2785 volgen in A eerst na 2793. A heeft hier 2 verzen, luidende: pangéran Madoera itoe dipati, pangéran Toendjoeng kepala negeri; tatkala pangéran Toendjoeng nan mati, radén Djoerat akan mengganti. 21) A pangéran Toendjoeng radja Bangkalan. 22) A tiga boelan bertinggal tian. 23) A radén temenggoeng diberi nama. 24) A dan primata. 25) A malam dan siang bersoeke², dengan segala manteri poenggawa. 26) B t-n-dj-oe-ng-n. 27) A radén temenggoeng dikasihni, anak radja kepala negeri. 28) A beloem. 29) A ketoedjoe. 30) Tusschen 2795 en 2796 heeft A 10 verzen, die een beschrijving geven van de macht van den radén temenggoeng, die vorst werd te Madoeling. 31) A saudaranja.

- bertatajoengan pagi soré
 Bali banjak didjadikan tinggi
 2800 Hoedjan Panas berpajoeng tinggi
 Matjan Alas itoe berani ²⁾
 Kaboerandjang djadi poenggawa
 Mégam · nd · ng kekasih radja
 Bali beratoes jang dibesarkan
 manteri Madoera terlaloe sopan
 manteri berpoeloeh jang digoesari
 hendak diboenoeh biarnja mati
 adapoen akan temenggoeng poetera
 Bawéan Gresik anak Madoera
 2810 makin bertambah goesar pangéran ¹²⁾
 hendak membalik dikatakan
 radén temenggoeng segera berkata
 djangan diboenoeh manteri Madoera
 bitjara pangéran salah sekali
 sepatah kata segera diasi
 radén temenggoeng minta sampaikan
 segala manteri kami pohonkan
 pengalasan mohon kembali
 doedoek menjembah sepeloeh djari
 2820 ampoen sampéjan dibawah kaki
 Bali kaparat lain negeri
 pangéran Madoera salah ambilan
 pangéran menoeroet mengadoe soeltan
 adalah kepada soeatoe hari ¹⁶⁾
 radén temenggoeng berbini poeteri
 radén temenggoeng menjoeroehkan
 dipanggil iboe pergilah toean
 berkata serta sepah diberi
 toean pergi roemah poen soenji
 2830 bertoe kar tjintjin sama didjari
 seperti orang bertjerai mati
 Toeban Gresik Soerabaja ²¹⁾
 adapoen akan negeri Madoera
 bini kang poetera dipersembahkan
 hati pangéran diroendjang soeltan
 tiada patoet tingkah dan lakoe
 pangéran Madoera beramai-ramai ¹⁾
 hamba sahaja poeteri di Bali
 Babi Alas begitoe lagi
 sekalian itoe peranakan Bali
 Asoe Alas Bali akoe ³⁾ sembah ⁴⁾
 Koeda Keterangan ⁵⁾ anak Madoera
 dipoedji Bali ⁶⁾ oléh pangéran
 berpoeloeh manteri bertangis-tangisan ⁷⁾
 ke Badoeling lari membawa ⁸⁾ diri ⁹⁾
 radén temenggoeng mendjagāi ¹⁰⁾
 lemah lemboet barang bitjara ¹¹⁾
 beriboe-riboe minta diperhamba
 ke Badoeling menjoeroeh pengalasan
 radén temenggoeng bertangis-tangisan
 mengapa pangéran salah tampa ¹³⁾
 negeri sajang roesak binasa
 selama beristeri poeteri di Bali
 banjak terboenoeh hamba sendiri
 berkata kepada pengalasan
 meski ¹⁴⁾ diloeoen pangéran
 bertemoe pangéran Bangkalan mandi
 poetera sampéjan minta ¹⁵⁾ ampoeni
 sajang diboenoeh hamba sendiri
 terbalik mengapa dikasihi
 bitjara ini disalahkan
 bini manteri dihimpoeinkan
 pangéran menjoeroeh ¹⁷⁾ bini manteri ¹⁸⁾
 dikatakan disamboet poeteri di Bali ¹⁹⁾
 kepada ratoe ajoe pingitan
 djangan lama dari Bangkalan ²⁰⁾
 kasih-mengasih laki isteri
 kakanda tinggal seorang diri
 radén temenggoeng laki isteri
 pergi tiada kembali lagi
 Rembang dan Lasem dipoelau ²²⁾ Djawa
 poelau lain elat segara
 oléhnya bini manteri sekalian
 minta ²³⁾ diboet akan kiriman
 pangéran Madoera lakoe begitoe

1) A tentajoengan setiap hari, Madoera dengan peranakan Bali. Hierop volgen in A 4 verzen, die in de daarop volgende verzen herhaald worden; in B komen zij éénmaal voor. 2) A manteri. 3) akoe kan hier niet goed zijn, beter ware jang di-. 4) I.p.v. 2802 en 2803 heeft A 2 verzen, welke de drukte in het rijk beschrijven. 5) A B k-oe-d-k-t-r-a-ng-n. 6) A ia dipoedji B wali. 7) A heeft 4 verzen tusschen 2805 en 2806, welke overeenkomen met 2770 t/m 2773; het vierde vers luidt: berisi dedak semoeanja rata, berlinang² airnja mata (vgl. 2773) noot 11). 8) B membawae. 9) A segala manteri sakitlah hati, beratoes² Madoera lari. 10) A mendjangani. 11) I.p.v. 2808 en 2809 heeft A 2 verzen, waarin wordt vermeld, dat vele Madoeresche manteri's naar den radén temenggoeng vluchtten. 12) A pangéran Madoera salah ambilan. 13) A verhaalt het verloop van deze zending (2812 t/m 2823) in andere bewoordingen (16 verzen). B tumpah. 14) B m-s-a-k-i. 15) B mintae. 16) A pangéran Madoera terseboet lagi. 17) A menjoeroeh kepada. 18) A para manteri B perdana manteri (hierdoor wordt het vers te lang). 19) A radén temenggoeng empoenja isteri, kataan panggil poeteri Bali. 20) A heeft 3 verzen i.p.v. 2827 t/m 2837. 21) B Soerobaja. 22) B poeloeh. 23) B mintae.

tiada sajang akan menantoe
 radén ¹⁾ temenggoeng ternanti-nanti
 seboelan koerang sepoeleoh hari
 2840 beriboe² ampoen toeankoe
 bini ⁵⁾ sampéjan soedahlah tentoe
 setelah chabarnja ⁶⁾ didengari
 berkata kepada poenggawa ⁷⁾ manteri
 radén temenggoeng tergoelak-goelik
 djikalau segera kiranja goendik
 malam dan siang bertangis²-an
 moekanja poetjat koeroes badan ¹²⁾
 menangis lebih sepoeleoh hari
 terkenang bini baik boedi ¹⁴⁾
 2850 maloe bertjampoer dengan sajang
 kepada Himop ia nan datang
 djénderal Himop belas kasihan ¹⁸⁾
 djanganlah lagi banjak kenangan
 kepada major djénderal berkata
 djanganlah lambat berilah segera
 berpoeloeh seloep kitji pergata
 meriam besi léla tembaga
 gégér gempar anak Djakarta
 naik kapal seloep pergata
 2860 radén temenggoeng diadjadi
 berperang ra'jat kita kasihi
 tambahan djangan loepakan diri
 bawalah seloep kapal dan kitji
 dengan manis Himop berkata
 djoenganja koerang makan belandja
 radén temenggoeng terlaloe soeka
 kapal dan kitji seloep dibawa
 malam dan siang dilajarkan
 belajar tiada ²⁶⁾ diperhentikan
 2870 belajar djoega malam dan siang
 pergi berperang boekan berdagang
 kapal berlaboeh di Sembilang
 kantung pentjalang dari laboehan ²⁹⁾
 kapal banjak ³⁰⁾ diselat Mengari
 sekaliannja datang dari Betawi
 major P · s · m · t ³²⁾ berboeat soerat

memboeang ke Inggeris Bangkahoeloe
 bininja tiada datangnja lagi ²⁾
 berdatang sembah seorang manteri ³⁾
 pangéran Madoera menglilo ⁴⁾
 diberikan ke Inggeris ke Bangkahoeloe
 radén temenggoeng mengempaskan diri
 katanja pangéran ⁸⁾ sampainja hati ⁹⁾
 daripada sangat berhati sakit ¹⁰⁾
 sepoeleoh diambil sahadjakan baik ¹¹⁾
 diatas geta didalam peradoean
 terkenang ratoe ajoe pingitan
 malam dan siang pikir ditjari ¹³⁾
 air diminoem serasa doeri ¹⁵⁾
 ke Djakarta belajar dengan pentjalang
 menangis ¹⁶⁾ minta ¹⁷⁾ tolongi berperang
 katanja djangan menangis toean
 negeri Madoera didalam tangan
 menjoeroeh berlekap alat sendjata
 ra'jat bawa barang selaksa
 memoeat ¹⁹⁾ segala alat sendjata
 obat dan peloeroe sendawa ²⁰⁾ gerinda
 anak Perenggi peranakan Kosta ²¹⁾
 dengan segala alat sendjata ²²⁾
 oléhnja Himop dari Betawi
 soepaja djadi menang berkelahi
 malam dan siang pikir ditjari
 langgar Madoera bersoenggoeh hati
 kepada radén temenggoeng poetera ²³⁾
 menjoeroehlah toean kepada béta
 berdiri memberi tabik ²⁴⁾ bersegera
 berlepaslah radén temenggoeng poetera ²⁵⁾
 ketanah wétan ditoedjoeakan
 sepoeleoh hari lebih didjalan
 kapal dan kitji kantung pentjalang
 radén temenggoeng ke Badoeling ²⁷⁾ da-
 dengan sendjata kelengkapan ²⁸⁾ [tang
 hendak menangkap pangéran Bangkalan
 seloep pergata berpoeloeh ³¹⁾ kitji
 Madoera dilanggar oléh Kompeni
 didalamnja banjak kata jang djahat

1) A pangéran. 2) A seboelan lama bininja pergi. 3) A manteri berkata bersoenji², isteri sampéjan hilanglah goesti. 4) A m-ng-l-i-l-o B m-ng-a-l-i-k-o, Jav. lila? 5) A isteri. 6) A soedah. 7) A dipati. 8) A pangéran terlaioe. 9) Tusschen 2843 en 2844 heeft A 2 verzen over het optreden van den dipati van Toeban. 10) A tertjinta isterinja terlaioe tjerdik. 11) A dimana hati tiadakan serik, karena isteri boekannja goendik. 12) A lebih seboelan ta² boléh makan. 13) A menangis djoega tiada berhenti, dalam peradoean seorang diri. 14) A daripada sangat bersakit hati. 15) Op 2849 volgen in A nog 4 verzen over het verdriet van den radén temenggoeng. 16) A katanja. 17) B minta^c. 18) A kasian. 19) A bermoeat. 20) A sendawa B soedah. 21) A disoeroeh berlekap alat sendjata. 22) A naik seloep dengan pergata, Kompeni melanggar negeri Madoera. 23) 2864 en 2865 niet in A. 24) A memberi tabi poelang B tabi^c. 25) A berlepaslah ia dari Djakarta. 26) A tiada lagi. 27) A koemandoe. 28) 2872 en 2873 niet in A. 29) B laboean. 30) A berlaboeh. 31) A kedengan. 32) A B p-s-m-t; een naam, die hiermee overeenkomt, hebben wij niet kunnen vinden.

kemoedian soerat ditaroeh tamat soerat itoe ¹⁾ disoeroehnja bawa beratoes sertanja anak Djakarta sampai alpérés kedalem radja ³⁾ 2880 dibatja oléh pangéran Madoera boenjinja ⁶⁾ soerat daripada kami pangéran Madoera boesok hati barang perintah berpeloetan malam dan siang engkau pikirkan sedikit tiada menaroeh maloe patoet digantoeng dimoeka pintoe radén temenggoeng terseboet lagi bininja hilang meminta ganti 2890 diminta tiada dapat tiada djikalau tiada menoeroet kata pangéran Madoera sangat moerka radén Djoerat ini perwira ditjariknja soerat diatas koersi ¹⁵⁾ katanja alpérés andjing Welandi alpérés segera menjahoet kata salinan orang jang diseraja ¹⁸⁾ sedia mengamoek meminta diri 2900 alperés itoe biasa perang bebat tjindai kerisnja malang alpérés itoe orang terbilang ketika itoe hari poen petang kepada major ia berkata mendengar soerat temenggoeng poetera malam dan siang berbitjara poekoel-memoekoel samanja kata major kepala perang berkata kirimlah soerat segenap désa 2910 radén temenggoeng menjoerat lagi soerat banjak ganti-berganti orang Djawa berpeloeh ²²⁾ laksa radén temenggoeng terlaloe soeka malam dan siang bertataboean amat gemoeroeh dipaséban dari pagi sampai petang

oléhnya major segera dilipat kepada ²⁾ alpérés anak Malaka Boegis Mangkasar di Mangga doea soerat disamboet ⁴⁾ dengan bersegera pangéran masam ⁵⁾ warnanja moeka djénderal Himop kepala negeri ⁷⁾ mengharoe ⁸⁾-biroe désa ⁹⁾ Kompeni binatang alas babi hoetan ¹⁰⁾ patoetlah menantoe akan kirimkan babi hoetan anak asoe dilamboeng dipoekoel dengan soemamboe^e soeratnja sekoetoe ¹¹⁾ dengan Kompeni oeroepannya mari poeteri Bali poeteri Bali dengan bersegera ¹²⁾ baiklah berlengkap alat sendjata kepada alpérés ia berkata ¹³⁾ matjan lagi ¹⁴⁾ dari Madoera moekanja mérah sebagai api mengamoeklah acoe mengembari ¹⁶⁾ pangéran Madoera djanganlah moerka¹⁷⁾ membawa soerat kepada radja beloem waktoenja hari berkelahi selamat datang selamat kembali badjoenja roki kopiah tjabang ramboetnja dioerai dari belakang berdiri segera bermohon poelang ¹⁹⁾ kepada major alpérés datang ²⁰⁾ pangéran Madoera sangatlah moerka, major mendengar soeka tertawa ²¹⁾ major dengan temenggoeng poetera sertanja litnan Djembatan tiga radén temenggoeng mendjadi kepala ra'jat toean dengan bersegera kenegeri Rembang kenegeri Pati djawabnja baik datang lestari sekalian datang dengan sendjata tersenjoem manis warnanja moeka ²³⁾ radén temenggoeng dipati ²⁴⁾ di Toeban ²⁵⁾ poenggawa manteri tatajoengan ²⁶⁾ bermain gandjar tombak jang pandjang

1) A Kompeni. 2) A pada. 3) A alpérés sampai kedalam kota. 4) A didjoeloeng. 5) A beroebah mérah. 6) A inilah. 7) A djénderal Himop dari Betawi. 8) B mengaroe. 9) A kantor. 10) 2884 t/m 2887 niet in A. 11) A satoe. 12) A kepada si rama anakanda pinta. 13) A kepada alpérés anak Malaka. 14) A harimau djantan. 15) A ditjarik²-nja soerat Kompeni. 16) A mengamoeklah engkau kalau berani. 17) 2896 t/m 2899 niet in A. 18) B d-s-r-a-i-a-l-r (rijm! diseraja?). 19) A bangkit dikoersi soeka tertawa, alpérés poelang dengan bersegera. 20) niet in A. 21) 2905 t/m 2911 heeft A iets beknopter in 4 verzen. 22) A Djawa banjak beberapa. 23) Tusschen 2913 en 2914 heeft A 2 verzen: allerwegen heerschte drukte. 24) B d-a-p-a-t. 25) A terlaloe ramai bertindik²-an. 26) I.p.v. 2915 en 2916 heeft A 4 verzen: hetzelfde uitvoeriger, o.a. bermain gandjar tentajoengan; ki mas Rangga Lawé Toeban; ia bermain terlaloe ramai, bertentajoengan menoeroet Bali (Rangga Lawé is een bekende figuur uit de Jav. geschiedenis ± 1300; een door hem geleide opstand had zijn centrum in Toeban. Krom, Hindoe-Javaansche Geschiedenis, blz. 373).

sorak gemoeroeh malam dan siang ¹⁾
 tatajoengan ganti-berganti
 dipati Toeban bangkit berdiri
²⁹²⁰ tataboean ³⁾ bersahoet-sahoetan
 berbagai djenis permainan
 pangéran Madoera terseboet poela ⁴⁾
 tiada berhenti ⁵⁾ orang bekerdja
 negeri Madoera sangat berlénggang
 pangéran berboeat témbok ⁷⁾ dikarang
 batoe diatas goenoeng jang tinggi
 ra'jatnja banjak beberapa keti ⁹⁾
 témbok karang itoepoen djadi
²⁹³⁰ meriam diatoer banjak sekali
 banjak warnanja perboeatan
 seboeah dekat pada halaman
 empat lima lawang gopoera
 tingginja tiga poeloeh depa
 témbok ¹⁸⁾ karang paséban ¹⁹⁾ djadi
 dioedjoeng témbok ²²⁾ karang berdiri
 meriam beratoes didjédjékan ²⁴⁾
 boekan sebarang-barang angkatan ²⁵⁾
 segenap paséban bertaboeran
 Bali Madoera ta^f tahankan ²⁸⁾
²⁹⁴⁰ didalam paséban banjak ²⁹⁾ sendjata
 setinggar senapan beberapa laksa
 segala paséban tiadakan soenji
 loerah bebekel dengan petinggi
 orang berdjaga malam dan siang
 dengan tombak gandjar jang pandjang
 manteri disoeroeh akan pangéran ³⁵⁾
 dengan sendjata kelengkapan
 kepala djaga segala manteri
 segala manteri berganti-ganti
²⁹⁵⁰ terseboet radén temenggoeng poetera
 ra'jat berhimpoen beberapa laksa
 major toeroen dari laoetan
 berpoeloeh riboe ³⁸⁾ baris senapang
 naik kedarat dengan lestari
 berpoeloeh riboe orang ⁴⁰⁾ Kompeni
 berlapis² baris senapang

seperti ombak menempoeh karang
 keloear dengan ki petinggi ²⁾
 berlawan dengan temenggoeng pati
 dari Badoeling dinegeri Toeban
 tamboer berboenji dari laoetan
 menjoeroeh berlempang alat sendjata
 ra'jat Madoera ⁶⁾ berpoeloeh laksa
 orang berhimpoen malam dan siang
 tempat médan karang ⁸⁾ berperang
 diangkat keloet dilaboehi
 Madoera bertjampoer ¹⁰⁾ dengan Bali
 hampirkan sampai selat ¹¹⁾ Mengari ¹²⁾
 beratoes meriam tembaga besi ¹³⁾
 berboeat empat ¹⁴⁾ boeah paséban
 berdjadar sampai pinggir laoetan
 dioekir disoengging timpah ¹⁵⁾ perada
 témbok ¹⁶⁾ dipandang ditengah ¹⁷⁾ segara
 atapnja genting tjari ²⁰⁾ Betawi ²¹⁾
 lambat-lamatan dengan ²³⁾ negeri
 ketengah laoet ditoedjoekan
 pangéran Madoera harimau djantan ²⁶⁾
 para dipati manteri sekalian ²⁷⁾
 bermain gandjar tatajoengan
 tombak gandjar saloet selaka ³⁰⁾
 malam dan siang disoeroeh djaga ³¹⁾
 berpoeloeh dipati beratoes manteri ³²⁾
 menghantar³³⁾ makanan poelang pergi³⁴⁾
 dengan setinggar dengan senapang
 sampai keloet témbok karang
 berdjaga segenap pinggir laoetan
 di Sotja ³⁶⁾ laloe sampai Toendjoengan
 malam dan siang tiada berhenti ³⁷⁾
 moesoeh datang djoega dinanti
 dengan major satoe bitjara
 serta lengkap dengan sendjata
 melanggar Madoera djalan Toendjoengan
 toenggoel ³⁹⁾ terdiri kibar-kibaran
 dengan tamboer soeling napiri
 ditengah médan sama ⁴¹⁾ berdiri
 pengapit kiri dipati Toeban ⁴²⁾

1) A sorak gemoeroeh boekan kepalang. 2) 2918 t/m 2921 niet in A. 3) B t-t-i-oe-n (verschrijving!). 4) A pangéran Madoera poela dikata. 5) A malam dan siang. 6) A Madoera Ball. 7) B t-m-b-a-c. 8) A akan. 9) A ket B laksa (rijm!). 10) A Djawa Madoera. 11) A poelau. 12) 2928 t/m 2937 komen overeen met A, maar de volgorde is anders, nl. A 3868, 3873, 3875, 3876, 3878, 3877, 3868i en 3879², 3869, 3871, 3872. 13) A lèla rantaka meriam besi. 14) A toedjoeh. 15) B t-m-p-l. 16) A tampak B t-m-b-a-c. 17) A dari. 18) B t-m-b-a-c. 19) A itoepoen. 20) A tjara. 21) A atapnja genting soedahlah djadi. 22) B t-m-b-a-c. 23) A keloet. 24) A didjadar kan. 25) A pekerdjaan. 26) A pangéran Madoera poenja angkatan. 27) 2938 en 2939 niet in A. 28) t-h-n-i-o (onduidelijk)-a-k-n (de derde en vierde letter geschreven als één letter met één stip boven en twee beneden). 29) A warna. 30) A tombak gandjar meriam rantaka. 31) A malam dan siang orang bekerdja. 32) A bertataboeran dipati manteri. In A 2942 tusschen 2939 en 2940. 33) B mengantar. 34) Voor 2943 en 2944 heeft A 3 verzen. 35) A dipati manteri disoeroehkan. 36) A Sotja B Sodja. Het eerste wordt hier bedoeld (vgl. Dumont Aardrijkskundig woordenboek van Nederlandsch Oost-Indië, blz. 559). 37) 2948 t/m 2952 heeft A beknopte in 3 verzen. 38) A beriboe². 39) B t-oe-ng-g-l-oe-l. 40) A baris. 41) A ia. 42) A pengawat kiri Rangka Law Toeban. A heeft steeds pengawat waar B pengapit heeft.

pengapit kanan kapitan litnan
 orang Madoera ¹⁾ berpoeloh laksa
 2960 Kaboerandjang pengapit kiwa
 sekalian lengkap dengan ⁵⁾ sendjata
 memaloe bendé Joeda Nataka ⁷⁾
 berboenijlah baris ⁸⁾ kapitan litnan
 samanja gandjar bertombakan
 orang Madoera banjaklah mati
 baris Kompeni tiada berhenti
 marah kiai Joeda Nataka
 kedoea mengamoek datang menerpa
 Kaboerandjang gagah perkosa
 2970 ditikam oléh ki mas Rangga
 ki mas Rangga itoe berani
 Kaboerandjang mengoendoeri
 kiai ¹³⁾ Joeda Nataka itoepoen loeka
 dipantjoeng ¹⁴⁾ litnan Djambatan tiga
 Hoedjan Panas datang lestari ¹⁵⁾
 kedoeanja itoe peranakan Bali
 dipati Toeban berlari-lari
 Babi Alas digandjoeri
 Babi Alas datang merangsang
 ditikam dengan gandjar jang pandjang
 2980 Hoedjan ²¹⁾ Panas datang menerpa
 bertemoe litnan Djambatan tiga
 kedoea manteri itoe berani
 seorang poen tiada mengoendoeri
 antara selang berapa hari
 dengan tamboer serdam ²⁴⁾ napiri
 ra'jat poen banjak berpoeloh laksa
 sekalian lengkap dengan sendjata
 tamboer berboenji bersahoetan ²⁷⁾
 sangatlah gemoeroeh ditengah médan
 2990 bertataboean para dipati
 rebahlah gandjar Madoera Bali
 tikam-menikam orang berperang
 sorak gemoeroeh boekan kepalang
 kerasnja perang orang Kompeni
 selapis-selapis ganti-berganti

dengan Madoera berhadapan
 pengapit ²⁾ kanan ki Joeda Nataka ³⁾
 radén mas demang ⁴⁾ djadi kepala
 tombak gandjar beberapa laksa ⁶⁾
 berperanglah Kompeni dengan Madoera
 meroeboehkan gandjar dipati Toeban ⁹⁾
 peleroenja senapang sebagai hoedjan ¹⁰⁾
 pengapit kanan pengapit kiri
 orang Madoera banjaklah mati
 Kaboerandjang sangatlah moerka
 baris Kompeni gempar belaka ¹¹⁾
 mengamoek seperti lakoe raksasa ¹²⁾
 Kaboerandjang itoepoen loeka
 adinja oléh temenggoeng pati
 loekanja dibebat dengan lestari
 kena keléwang dari kepala
 oendoerlah ia dengan bersegera
 Babi Alas berlari-lari
 mengamoek major baris Kompeni ¹⁶⁾
 kerétanja berpoeloh poenggawa manteri ¹⁷⁾
 tergoeling-goeling ¹⁸⁾ bangkit berdiri
 lakoenja sebagai harimau garang ¹⁹⁾
 Babi Alas terbalik terkongkang ²⁰⁾
 mengamoek Kompeni banjak binasa
 bertikam seorang ²²⁾ tiada jang loeka
 tikam-menikam ganti-berganti
 hari malam perang poen berhenti ²³⁾
 radén temenggoeng melanggar lagi
 toenggoel berpoeloh batang ²⁵⁾ terdiri
 Djawa bertjampoer anak ²⁶⁾ Djakatra
 berperanglah Kompeni dengan Madoera
 pengapit kiri pengapit kanan
 berboenijlah gendang tataboean ²⁸⁾
 pengapit kanan pengapit kiri ²⁹⁾
 berperanglah Madoera dengan Kompeni ³⁰⁾
 dengan tombak gandjar jang pandjang ³¹⁾
 sebagai ombak menempoe ³²⁾ karang
 memasang baris tiada berhenti
 orang Madoera banjaklah mati

1) A Madoera Bali. 2) B mengapit. 3) A k-i-oe-d-a-n-t-k B k-i-i-oe-d-n-t-a-g-a. 4) A mas temenggoeng. 5) A berkilat warna. 6) A tombak gandjar dangan dikata. 7) A Joeda Nataka B d-n-t-a-g-a. 8) A bendé. 9) A kiri kanan baris adjian. 10) I.p.v. 2963 t/m 2965 heeft A 7 verzen, die uitvoeriger den strijd beschrijven. 11) A laloe mengamoek tiada bersangka, baris Kompeni oendoer mara. 12) A Kaboerandjang manteri Madoera, mengamoek sebagai gadjah jang meta. 13) A ki. 14) A dipedang. 15) A kembali. 16) A manteri Madoera peranakan Bali, ia mengamoek bersoenggoeh hati. 17) A baris Kompeni datang lestari, dipati Toeban sangat berani. 18) A rebah bangoent. 19) A Hoedjan Panas manteri Madoera, lakoenja sebagai orang gila. 20) 2979 en 2980 niet in A. B tekkongkang. 21) B oedjan. 22) A sama. 23) I.p.v. 2983 heeft A 7 verzen, waarin een uitvoerige schildering van den strijd gegeven wordt. 24) A dengan. 25) A pajoeng bendera banjak. 26) A Djawa dengan peranakan. 27) A bersesahoetan. 28) A temenggoeng Pati dipati Toeban, gemoeroeh boenjinja tataboean. 29) A berboenji bendé para dipati, disahoet oléh pengawat kiri. 30) A diamoek oléh baris Kompeni. 31) De beschrijving van den strijd in 2992 t/m 2997 heeft A in andere bewoordingen en iets uitvoeriger (10 verzen). 32) B menempoe.

radén mas demang itoepoen mati
 banjaklah mati poenggawa manteri
 manteri Madoera banjaklah lari ¹⁾
 berbajang misai bagai sentagi ²⁾
 3000 manteri poenggawa banjaklah mati
 tangis gemoeroeh keliling negeri
 kelilingan negeri haroe-biroe
 kematian ⁶⁾ anak dan bapa
 pangéran Madoera kasihan ⁷⁾
 dibawa ⁸⁾ memaloe tataboean
 pangéran Madoera menjoeroeh pergi
 bertapa diatas goenoeng jang tinggi
 pangéran Madoera segera berkata
 radén N.rim.t tolonglah sahaja
 3010 berbagai warna jang dikatakan
 sebelah laoe Balambangan ¹⁵⁾
 sekaligus itoe orang ¹⁶⁾ Kompeni
 berperang soedah berpoeloeh kali
 menjembah radén N.rim.t berkata ¹⁷⁾
 adapoen akan negeri Madoera
 segala perintah diserahkan
 serta berboenji ²⁰⁾ tataboean
 dipati Bandjar pangéran Koesoema
 radén N.rim.t terlaloe soeka
 3020 kasih-mengasih soedahlah tentoe
 'ilmoe ²⁵⁾ hikmat kedoeanja tahoe
 soeka-tjinta pangéran Bangkalan
 terseboet major ²⁷⁾ temenggoeng poetera
 melanggar mendedjoet datang bersegera ²⁹⁾
 oesir-mengoesir ³⁰⁾ ia berperang
 sorak gemoeroeh boekan kepalang
 beriboe-riboe baris Kompeni
 berperang dengan ³³⁾ bersoenggoeh hati
 membedil tiada berhentian ³⁴⁾
 3030 orang Madoera berhamboeran
 raden N.rim.t berlari ²⁾
 orang Kompeni banjaklah mati
 radén N.rim.t gagah perkosa
 orang ³⁹⁾ Kompeni gempar belaka
 pangéran Koesoema ditengah médan
 datang ⁴¹⁾ menempoeh baris senapan

kena peloeroe berpoeloeh bidji
 orang Madoera habis lari
 melanggar ²⁾ soengai air jang soetji
 balik mengamoek bersoenggoeh hati ⁴⁾
 segenap kampoeng banjak sekali ⁵⁾
 malam dan siang tiadakan soenji
 segala ra'jat berdoekatjita
 banjak jang mati manteri dan saudara
 banjak jang mati anak manteri pilihan
 hati jang sakit dihiboerkan ⁹⁾
 radén N.rim.t disoeroeh tjari
 disamboet ¹⁰⁾ masoek kedalam poeri ¹¹⁾
 sambil bertjoetjoer airnja mata ¹²⁾
 berperang ra'jat banjak binasa ¹³⁾
 tingkah dan polah ¹⁴⁾ peperangan
 kapal dan kitji banjaklah toean
 berpoeloeh kapal seloep dan kitji
 orang Madoera banjaklah mati
 toeankeoe djangan sangat bertjinta
 bélanja ¹⁵⁾ badan njawa koela
 didalam negeri kelilingan ¹⁹⁾
 segala paséban bersahoetan ²¹⁾
 ke Madoera datang mengembara ²²⁾
 laloe diangkat ²³⁾ akan saudara
 moeda bangsawan baroe bertemoe ²⁴⁾
 ganti-berganti ia bergoeroe ²⁶⁾
 beroléh perdjoerit poetera bangsawan
 menjoeroeh berlengkap alat sendjata ²⁸⁾
 berperanglah Kompeni dengan Madoera
 bertikam tombak gandar jang pandjang ³¹⁾
 beramoek bertetakkan keléwang ³²⁾
 membedil tiada berhenti lagi
 orang Madoera banjaklah mati
 beriboe-riboe ³⁵⁾ baris senapan
 bangkai bertimboen ditengah médan
 mengamoek menempoeh ³⁶⁾ baris Kompeni
 gemparnja djangan dikata lagi ³⁷⁾
 mengamoek seperti Gatot-Katja ³⁸⁾
 berapa ratoes mati dan loeka ⁴⁰⁾
 kena peloeroe sebagai hoedjan
 mengamoek ⁴²⁾ seperti harimau djantan ⁴³⁾

1) A lari dengan bersoenggoeh hati. 2) A melompat di-. 3) B s-n-t-a-k-l, Jav. setagi? 4) A terlihat brenogs (b-r-o-ng-o-s) seperti tadji, balik mengamoek baris Kompeni. 5) 3000 t/m 3005 heeft A beknopt in 2 verzen. 6) B k-m-a-t-i-i-n. 7) B k-i-a-h-n. 8) B dibawa-. 9) B dihiboerkan. 10) A disoeroeh. 11) A negeri. Tusschen 3007 en 3008 heeft A 2 verzen, die de aankomst van radén N.rim.t vermijden. 12) A kepada radén N.rim.t perkosa. 13) A boeah hatikoe tjermin moeka, sekarang toean apa bitjara. 14) A daripada lakoenja B polak. 15) A Sembilangan. 16) A sekalian bantoean dari. 17) A perkosa. 18) A bélanja B bélanja. 19) A kelling negeri poelau Bangkalan. 20) A memaloe. 21) A radén N.rim.t harimau djantan. 22) A be(r)lajar ke Djawa djatoeh ke Madoera. 23) A laloe diangkat B diambilnja a-d-i-k k-oe (adikoe?). 24) A kasih-mengasih kedoeanja itoe, sama bangsawan lagi ber'ilmoe. 25) A segala. 26) A heeft 1 vers tusschen 3021 en 3022: dag en nacht verheugde men zich samen. 27) A radén. 28) A melanggar Madoera djalan di Sotja. 29) A Boegis Mangkasar anak Djakatra. 30) A terlaloe ramal. 31) A siapa menombak ditombak poelang. 32) A seperti ombak menempoeh karang. Tusschen 3026 en 3027 heeft A nog 2 verzen over de gevechten. 33) A ia berperang. 34) A diperhentikan. 35) A selapis. 36) A kepada. 37) A Boegis Mangkasar anak Betawi, beriboe^e loeka dan mati. 38) A g-a-t-o-t k-t-j-a B g-a-t-g-a-t. Vrgl. Kats, Het Javaansche toneel, I. Wajang poerwa, blz. 92. 39) A baris. 40) A banjaklah mati pada seketika. 41) A laloe. 42) A lakoenja. 43) Tusschen 3036 en 3037 heeft A nog 4 verzen over den strijd.

- kedoanja dipati itoe ¹⁾ berani
beriboe² orang jang mati
pangéran Koesoema itoe berani
3040 kena peloeroe beratoes kali
berperang djoega setiap hari
diboenoech radén N · rim · t jang sakti
radén N · rim · t itoe hoeloebalang
berganti mendjadi kepala perang
kedoanja anak radja terpoedji
pangéran Koesoema meminta diri
pangéran Koesoema sangat ⁷⁾ terbilang
tatkala ia bermohon poelang
padanja berkata pangéran Madoera
3050 di Madoera diam bersama-sama
ketika pangéran Koesoema kembali
sampai hati meninggalkan kami
pangéran Koesoema mésem berkata
malam dan siang kami bertjinta
setelah soedah meminta ¹⁰⁾ diri
berlajar sampai kenegeri sendiri
tiada berperang lamanja ¹¹⁾ seboelan
kapitan litnan jang ¹²⁾ disoeroehkan
kapitan litnan segeralah pergi
3060 malam dan siang tiada berhenti
kapitan litnan ¹⁵⁾ kedalam kota
oléhnja djénderal Himop dibatja
djénderal Himop sangatlah moerka
gégér gempar negeri Djakarta
kapitan Islam diberi tahoe
kapitan Pekodjén kapitan Melajoe
Jakob Mosel diwakili
selama ²⁰⁾ djénderal Himop nan pergi
berpoeloeh kapal ²¹⁾ kitji dibawa
3070 berpoeloeh riboe anak Djakarta
meriam beratoes poetjoek dibawa ²⁴⁾
obat dan peloeroe soesoen ²⁵⁾ gerinda
bertioep angin mata selatan
kanting pentjalang landja-landjaan
berlajar djoega malam dan siang
kalau terlanggar karang Sedoelang ²⁶⁾
- mengamoek major membawakan diri ²⁾
ketika itoe oendoer Kompeni
mengamoek major membawakan diri ³⁾
koelitnja tiada makan besi ⁴⁾
Kompeni banjak jang soedah mati
mengamoek major bersoenggoeh hati ⁵⁾
pangéran Koesoema sangat ⁶⁾ terbilang
beriboe-riboe memboenoech orang
oléh ra'jat seisi negeri
hendak poelang kenegeri sendiri
di Madoera mendjadi kepala perang
pangéran Madoera terlaloe sajang
dioepah bini réal selaksa ⁸⁾
pangéran Koesoema tiada koesa
radén N · rim · t tiada kasi
hendak poelang kenegeri sendiri
lama ⁹⁾ nan soedah mengembara
terkenangkan toean padoeka rama
pangéran Koesoema toeroen lestari
terseboet poela perang kembali
radén temenggoeng kesoesahan
kapada djénderal minta ¹³⁾ bantoean
berlajar dengan seboeah kitji
toedjoeh belas hari ¹⁴⁾ sampai Betawi
ketika itoelah soerat ¹⁶⁾ dibawa
mengatakan ra'jat banjak binasa
menjoeroeh berlempak alat sendjata
orang berhimpoe beberapa laksa ¹⁷⁾
kapitan Krokot dan Pisang ¹⁸⁾ Batoe
daing Mebéla dikampoeng Baroe ¹⁹⁾
oléhnja Himop kepala negeri
Mosel mendjadi kepala negeri
kanting pentjalang seloep pergata
sekaliannja lengkap dengan ²²⁾ sendjata ²³⁾
jang pandjang empat lima depa
berlepaslah Himop dari Djakarta
kapal dan kitji dilajarkan
ketanah wétan ditoedjoekan
kapal kelaet takoetkan karang
dilaet Tjirebon terambang²

1) A gagah. 2) A ditengah médan berlari-lari. 3) A pangéran Koesoema segera kembali, radén N · rim · t begitoe lagi. 4) A diiringkan oléh dipati manteri, pangéran Madoera soekalah hati. 5) A beriboe² berketi². 6) A ningrat. 7) A ningrat. 8) I.p.v. 3049 t/m 3056 heft A 10 verzen in geheel andere bewoordingen, doch van dezelfde strekking. 9) B lamah. 10) B meminta². 11) A lebih B lamahnja. 12) Njet in A. 13) B minta². 14) A tiada berapa. 15) A laloe masoek. 16) A soerat kiriman itoe. 17) A Hodja Serani anak Malaka. In A volgen hierna nog 2 verzen, waarin deze opsomming wordt voortgezet. 18) A p-i-s-ng B p-i-s-l-ng. 19) Tusschen 3066 en 3067 heft A 4 verzen, waarin een aantal inheemsche kapiteins wordt vermeld. 20) B selamah. 21) A berpoeloeh². 22) A lengkap dengan alat. 23) A heft 2 verzen tusschen 3070 en 3071: Van Imhoff gaat aan boord. 24) A beratoes meriam jang dibawanja. 25) A sendawa. 26) A s-n-d-oe-l-ng B s-d-oe-l-ng.

ditengah laoet bersoeroehan
 soeltan kanoman kasepoehan
 3080 manteri berani gagah perkosa
 diminta tiada boléh tiada
 djangan lambat beri lestari
 moeati seloep ⁴⁾ kapal dan kitji
 titah perintah didengari
 naik kapal seloep dan kitji
 Pekalongan Tegal dan Batang
 djénderal Himop meminta ⁸⁾ orang
 satoe soerat ke Semarang datang
 minta sepoeloeh manteri terbilang ¹⁰⁾
 djanganlah lambat berilah segera
 3090 siapa tiada menoeroet kata
 Rembang Lasem Djoewana Pati
 demang temenggoeng rangga dan ngabéhi
 titah perintah dikatakan
 manteri dipati siapa jang enggan
 kenegeri Timoer doea pentjalang
 kepada goerendoer meminta orang
 soerat datang tiada berhenti ¹⁷⁾
 Ambon Boeton Bandan Ternati
 dengan sendjata kelengkapan
 3100 Kompeni beroléh kemaloean
 titah perintah dikatakan
 besar dan ketjil siapa jang enggan
 orang poen banjak berapa laksa ²²⁾
 naik seloep kitji pergata
 orang bantoean banjak sekali
 Lombok Koepang Manggarai
 beberapa laksa djika dibilang
 sekalian berlajar ke Madoera datang
 djénderal Himop dari Djapara
 3110 ra'jat sertanja beberapa laksa
 kapal banjak dilajarkan
 sekalian menoedjoe ketanah wétan
 tamboer berboenji²⁵⁾ bersahoet-sahoetan
 poelau Madoera kelihatan
 kapal banjak dari laboehan

kepada soeltan ke Tjirebonan
 minta sepoeloeh manteri pilihan
 Kompeni melanggar negeri Madoera ¹⁾
 ra'jat sertanja barang selaksa ²⁾
 djikalau soenggoeh bersobat kami ³⁾
 makan belandja gadji Kompeni ⁵⁾
 gégér ra'jat keliling negeri ⁶⁾
 berlajarliah djénderal Himop kembali ⁷⁾
 ketiganja negeri soeratnja datang
 dengan sendjata kelengkapan perang ⁹⁾
 kiai dipati tolong perang
 seorang manteri ¹¹⁾ seriboe orang
 serta lengkap dengan ¹²⁾ sendjata
 ditangkap ditaroeh dalam pendjara
 Tajoe ¹³⁾ Djapara soeratnja lagi
 himpoenkan ra'jat didalam ¹⁴⁾ negeri
 kepada isi negeri sekalian
 koetangkap ke Sélong diboeangkan ¹⁵⁾
 ke Boni laloe ke Oedjoeng Padang ¹⁶⁾
 dengan sendjata kelengkapan perang
 ke Manggarai ke Boni Rati
 meminta ¹⁸⁾ orang dengan lestari ¹⁹⁾
 diminta djangan berlambatan ²⁰⁾
 melanggar Madoera kealahan ²¹⁾
 kepada isi negeri sekalian
 hoekoemnja ditangkap disoelakan
 sekaliannja lengkap dengan sendjata
 berlajar menoedjoe negeri Madoera ²³⁾
 Boegis Mangkasar Boni Rati
 Ambon Boeton Bandan Ternati
 dengan sendjata kelengkapan perang ²⁴⁾
 dengan seloep kanting pentjalang
 berlajar menoedjoe negeri Madoera
 lengkap dengan alat sendjata
 seloep dan kitji landja-landjaan
 segeraljah menjoeroeh akan berperang
 ditengah segara sepandjang laoetan
 sampai laboehan dilajarkan
 separo dilaoet Sembilangan

1) A ra'jat sertanja barang selaksa, semoeanja lengkap dengan sendjata. 2) A tolongi toean apalah béta. 3) A djikalau soenggoeh sekali ini. 4) A moeat kedalam. 5) A gempur ra'jat didalam negeri. 6) A berlepas djénderal dengan lestari. 7) A meriam dipasang beratoes kali, serta tamboer dengan napiri. 8) B meminta. 9) A djénderal minta tolongi perang, seboeah negeri seriboe orang. 10) A hoeloebalang. 11) A dipati. 12) A soerat berlengkap alat. 13) A Tadjoé. 14) A selsi. 15) A heeft hier een vers, dat gelijk is aan 3099e en 3100e. 16) A Pandang. 17) A soeratnja datang ganti-berganti. 18) B meminta. 19) A melanggar Madoera minta tolongi. 20) 3099 en 3100 niet in A (zie noot 15). 21) A k-a-oe-a-l-h-n B k-a-h-l-a-h-n. 22) A orang poen banjak berlaksa. 23) Tusschen 3104 en 3105 heeft A 2 verzen: zeer velen gaven aan den oproep van Van Imhoff gevolg. 24) I.p.v. de verzen 3107 t/m 3120 heeft A 74 verzen, die een beschrijving bevatten van de reis en aankomst van Van Imhoff, de feestelijkheden die aan den strijd vooraf gingen en het begin van den oorlog tusschen de vloot van Van Imhoff en de Madoeresche troepen aan de kust. 25) B b-r-nj-i (een b vergeten).

- dengan sendjata kelengkapan major dengan temengoeng poetera mengatakan ra'jat banjak binasa djénderal Himop harimau garang
- 3120 Boegis Mangkasar di Oedjoeng Padang ra'jat toedjoe delapan laksa Tjirebon Semarang anak Djapara ³⁾ sekalian berdiri ditengah médan kepala perang orang pilihan ⁴⁾ pengapit kiri kapitan Djawa sertanja kapitan di Mangga doea pengapit kiri ditambahi kapitan Krokot anak Betawi berlapis-lapis baris senapang
- 3130 litnan alpérés dengan adjidan tamboer peperangan telah berboenji berdjalan mara baris Kompeni radén Djajaningrat berani ra'jat Madoera lebih seketi radén Djajaningrat djadi ¹⁰⁾ kepala moeloet kiri Joeda Nataka ¹²⁾ mendjadi ékor segala ¹³⁾ manteri moeloet kanan pengapit kiri kedoeanja bertemoe laloe berperang
- 3140 sorak gemoeroeh boekan kepalang baris senapang telah berboenji orang Madoera banjaklah mati tamboer berboenji bersesahoetan peloeroe senapang sebagai hoedjan ra'jat Madoera banjak lari sekalian menjoeroeh bawakan diri radén Djajaningrat moerka ²⁰⁾ dihoedjani Kompeni dengan gerinda manteri poenggawa kesoesahan
- 3150 dibawa lari tataboean radén Djajaningrat poen mati boekannja timah peloeroe besi ra'jat Madoera berhamboeran pangéran Bangkalan bertataboean gégér gempar keliling negeri
- diselat Mengari sampai Toendjoengan mendapatkan djénderal Himop bersegera djénderal Himop sangatlah moerka segeralah menjoeroeh akan berperang Ambon Boeton Lombok ¹⁾ dan Koepang Djawa bertjampoer anak Djakarta ²⁾ sekalian lengkap dengan sendjata berpoeloeh riboe baris senapang kapitan ⁵⁾ Melajoe negeri Periaman pengapit kanan daing Mebéla dengan litnan Djambatan tiga kapitan Bahman kapitan Bali sekalian kapitan berpajoeng tinggi ⁶⁾ kanan kiri baris komandan ⁷⁾ toenggoelnja berdiri kibar-kibaran dengan serdam soeling napiri tiga lapis médan berdiri berdjalan ketengah médan berdiri ⁸⁾ mengikoet perang naga jang sakti ⁹⁾ moeloet kanan radén aria ¹¹⁾ mendjadi ékor manteri Madoera sekalian dibawah pajoeng ¹⁴⁾ berdiri bertaboeran para dipati ¹⁵⁾ [djang ¹⁶⁾ bertikamkan tombak gandjar jang pan-sebagai ombak oedjoeng Palémbang ¹⁷⁾ selapis-lapis ganti-berganti ¹⁸⁾ dengan gerinda dihoedjani pengapit kiri pengapit kanan bangkai bertimboen ditengah médan bertahan dimédan para manteri ¹⁹⁾ menempoe merantjah baris Kompeni mengamoek dengan radén aria ²¹⁾ manteri ²²⁾ Madoera oendoer mara menempoe ²³⁾ peloeroe sebagai hoedjan ²⁴⁾ manteri Madoera oendoer perlahan kena peloeroe berpoeloeh bidji manteri Madoera habis lari gempar poen sampai kepaséban gamelan ²⁵⁾ poen segera diperhentikan radén Djajaningrat jang mati

1) B Lombok. 2) A peranakan Djawa anak Djakarta. 3) A Djoewana Pati Tadjoé Djapara. 4) A kepala perang seorang kapitan. 5) A peranakan. 6) A kapitan Krokot kapitan Bali, dibawah pajoeng ia berdiri. 7) I.p.v. 3129 t/m 3132 heeft A 1 vers: de Madoerezen waren in afwachting. 8) A masoek berperang dengan lestari. 9) 3134 niet in A. 10) A itoe. 11) A mas Rangga. 12) A ki Joeda Nataka. 13) A dipati. 14) A dibawah pajoeng ia. 15) A tataboennja sekalian pada berboenji. 16) A tikam-menikam pedang-memedang. 17) A seperti ombak menempoe karang. 18) A berlapis baris Kompeni, membedil tiada berhenti lagi. 19) 3145 en 3146 niet in A. 20) A perkosa. 21) A mengamoek dengan ki Joeda Nataka. 22) A orang. 23) B menempoe. 24) 3149 t/m 3154 toonen slechts wat den inhoud betreft overeenkomst met A; 3150¹, 3151² en 3152 zijn gelijk aan A (4172¹, 4173¹ en 4174). 25) B g-m-a-l-n.

pasangan radén N·rim·t jang sakti
 manteri poenggawa banjak jang loeka
 radén aria radén mas Rangga
 tangis gemoeroeh kelilingan rata
 3160 kematian anak dan bapa
 pangéran Madoera hendak lari
 ampoen toankoe dibawah kaki
 kantung ⁵⁾ pentjalang banjak sekali
 dengan poetera goendik dan bini
 segala gedoeng habis diboecka ⁷⁾
 dimoeat ditaroeh ⁸⁾ didalam banawa ⁹⁾
 seloep pentjalang dihadirkan
 djikalau moesoeh tiada terlawan
 beberapa ratoes orang bertoenggoe
 3170 orang mendjaga berpadjoe-padjoe
 radén N·rim·t harimau djantan
 dengan alat tachta keradjaan
 radén N·rim·t setengah perwira ¹⁶⁾
 sikapnja bagai Gatot-Katja
 pakaiannja emas bertjampoer intan ¹⁹⁾
 sampailah ia ketengah médan
 radén N·rim·t gagah berani
 kena peloeroe beratoes bidji ²²⁾
 melompat naik keatas koeda
 3180 mengamoek sebagai gadjah jang meta
 daing Mebéla berlari-lari
 tikam-menikam berganti-ganti
 daing Mebéla sangatlah moerka
 kerisnja parang patah doea
 daing Mebéla itoepoen loeka
 pahanja kena keris ²⁷⁾ meléla
 daing Mebéla dibawa lari
 daing Mebéla loepakan diri
 Boegis Mangkasar ²⁸⁾ banjaklah mati
 3190 Lombok Koepang Boni Rati
 baris Kompeni kiri dan kanan
 oendoer mara masih melawan
 tamboer djandji lari ²⁹⁾ boenji
 orang ³¹⁾ Kompeni banjaklah mati
 djénderal Himop berhati doeka

mendjadi kepala perang berganti
 peloeroe dengan gerinda ¹⁾
 kedoeanja mati petjah kepala
 segenap kampoeng negeri Madoera
 sanak saudara koela-warga
 radén N·rim·t mendjangani ²⁾
 patik nan ³⁾ hidoep beloemkan mati ⁴⁾
 pangéran hendak lari kembali
 bermoeat hara ⁶⁾ berpoeloeh hari
 mengambil emas intan selaka
 siapa ta^c datang itoe ¹⁰⁾ tjelaka
 tali dan lajar dinaikkan ¹¹⁾
 baik ¹²⁾ pentjalang dilajarkan
 malam dan siang diam disitoe ¹³⁾
 mendjaga harta beratoes riboe
 pergi kemédan bertataboean ¹⁴⁾
 pajoeng bendéra kibar-kibaran ¹⁵⁾
 bagoes anom lagi koeasa ¹⁷⁾
 mengamoek seperti gadjah jang meta ¹⁸⁾
 manis ²⁰⁾ sebarang kelakoean
 dengan Kompeni berhadapan
 dibawah pajoeng ia ²¹⁾ berdiri
 tersenjoem menoléh kanan dan kiri
 baris Kompeni jang ²³⁾ diterpa
 ra'jat ²⁴⁾ Kompeni gempar belaka
 mendapatkan radén N·rim·t jang sakti ²⁵⁾
 lompat-melompat kanan dan kiri
 menikam radén N·rim·t koeasa
 itoepoen masih berperang djoega
 ditikam radén N·rim·t perkosa ²⁶⁾
 direboet litnan Djambatan tiga
 oléh segala anak Betawi
 darahnja menjemboer banjak sekali
 diboenoeh radén N·rim·t jang sakti
 Ambon Boeton Bandan Ternati
 membedil tiada diperhentikan
 bangkai bertimboen ditengah médan
 dengan serdam dengan ³⁰⁾ napiri
 beloemkan petang ³²⁾ perang berhenti
 melihat daing Mebéla loeka ³³⁾

1) A heeft 8 verzen i.p.v. 3157 t/m 3160. 3157* is te kort in verband met de maat. 2) A mendjangani B mendjagani. 3) Niet in A. 4) Tusschen 3162 en 3163 heeft A 4 verzen over radén N·rim·t o.a. vermeldende, dat op hem alle hoop gevestigd was. 5) A seloep. 6) A B arta. 7) B dimoecka. 8) A vermoede, dat op hem alle hoop gevestigd was. 9) A banawa B benawi (rijml). 10) A siapa tahoe datang. 11) A banawa banjak disediakan, tali dan air soeroeh naj^c kan. 12) A naik. 13) 3169 en 3170 niet in A. 14) A dengan keradjaan. 15) A berdjalan dengan boenji-boenjian, serta pengawat kiri dan kanan. 16) A radén N·rim·t gagah perkosa. 17) A déwasa. 18) A sikap perang teraloe bisa, mengamoek sebagai lakoe raseksa. 19) A perdjorit besar radja bangsawan. 20) A pantas. 21) A koening. 22) A kali. 23) A itoe. 24) A orang. 25) 3181 t/m 3188 niet in A. 26) B perkoesa. 27) B k-i-r-i-s. 28) A orang Kompeni B Mangasar. 29) A tamboer lari itoe. 30) A soeling. 31) A karena. 32) A beloem malam. 33) 3195 en 3196 niet in A.

- ditaroeh obat dengan segera
radén N · rim · t telah kembali ¹⁾
setengah ³⁾ gagah lagi berani
soekatjita hati pangéran
- 3200 segenap paséban bersesahoetan
makan dan minoem terlaloe ramai
tataboean telah berboenji
major poen segera disoeroehkan
beriboe-riboe baris senapang
naik kedarat dengan lestari
dengan tamboer serdam napiri
tiga lapis baris Kompeni
koperal marinjoe banjak sekali
radén N · rim · t pergi kemédan
- 3210 pajoeng bendéra kibar-kibaran
radén N · rim · t perdjoerit sakti
mengangkat ¹¹⁾ perang dengan lestari
oléhnja major kepala perang
dengan peloeroe paling-palang
radén N · rim · t soenggoeh ¹⁵⁾ berani
kena peloeroe tetap ¹⁷⁾ berdiri
dibedil dengan baris senapang
soentingnja ¹⁸⁾ emas intan dikarang
radén N · rim · t sangatlah moerka
- 3220 mengamoek dengan manteri Madoera ²¹⁾
major dibawah ²²⁾ pajoeng berdiri
baris senapang tiada berhenti ²⁴⁾
baris berboenji kiri kanan
berpoeloeh riboe peloeroe senapang
orang Kompeni banjaklah mati
radén N · rim · t perdjoerit sakti
oendoer ²⁸⁾ mara baris Kompeni
serta membedil oendoer lestari
orang Kompeni beberapa laksa
- 3230 major melihat sangatlah moerka
membedil tiada diperhentikan
peloeroe banjak ³⁰⁾ sebagai hoedjan
manteri Madoera banjaklah mati
radén N · rim · t gagah berani
- dibeat dimana tempat jang loeka
dipoedji ²⁾ ra'jat seisi negeri
banjak memboenoeh orang Kompeni
menjoeroehkan memaloe tataboean
piloeka ⁴⁾ seléndro tjari ⁵⁾ wétan
radén N · rim · t dengan manteri ⁶⁾
segenap paséban tiadakan soenji ⁷⁾
oléhnja Himop ketengah médan ⁸⁾
menjelak naik djalan Toendjoengan
meriam dibawa ⁹⁾ banjak sekali
ditengah médan sama berdiri
litnan alperés kanan dan kiri
kapitan berpoeloeh berpajoeng tinggi
dengan alat tachta keradjaan
dengan Kompeni berhadapan
dibawah pajoeng ia ¹⁰⁾ berdiri
berdjoeroe ²⁾ segala ¹²⁾ manteri
meriam berpoeloeh kali dipasang ¹³⁾
kena batang pajoeng poen ¹⁴⁾ terbang
pajoengnja hilang segera ¹⁶⁾ diganti
tersenjoem menoléh kanan dan kiri
radén N · rim · t harimau garang
kena peloeroe habislah ¹⁹⁾ terbang
melompat naik keatas koeda ²⁰⁾
lakoenja sebagai gadjah jang meta
menjoeroeh membedil kanan dan kiri ²³⁾
dengan gerinda dihoedjani
memasang ganti-dipergantikan ²⁵⁾
ditengah médan sebagai hoedjan
orang Madoera begitoe lagi ²⁶⁾
dengan gerinda dihoedjani ²⁷⁾
selapis ³⁾ ganti-berganti
baris belakang mara kembali
diamoek radén N · rim · t perkosa
membedil melémparkan gerinda
oendoer mara ²⁹⁾ baris senapan
bangkai bertimboen-timboen ³¹⁾ dimédan
orang Kompeni begitoe lagi ³²⁾
mengamoek merantjah baris Kompeni

1) A radén N · rim · t sangat terpoedji. 2) A oléh. 3) A lagi. 4) A p-i-l-k B p-i-l-o-e. 5) A tjara-
6) A para manteri. 7) A bertataboean tiada berhenti, dimana kampoeng ada dipati. 8) 3203 t/m
3208 niet in A. 9) B dibawah. 10) A koening. 11) A memangkoe. 12) A dipati. 13) A eerste en
tweede heftt verwisseld. 14) A terkena pajoeng ditangan. 15) A gagah. 16) A segera B s-oe-k-r;
B laat vaak de stip van de g weg en de derde lettergreep van achter heeft meermalen oe i.p.v. e, dus:
segera. 17) A masih. 18) B s-t-ng-nj; n vergeten! 19) A lantias naik keatas. 20) A heftt op de
plaats van 3219^a vers 3220^a; 3220^a luidt bij A; amoek sebagai boeta raseksa. 21) A amoeknja sangat
boekn terkira. 22) B dibawah. 23) A menjoeroeh membedil tiada berhenti. 24) A baris senapan
kanan dan kiri. 25) A berboenji baris bersesahoetan, memasang tiada diperhentikan. 26) A melawan
djoega bersoenggoeh hati. 27) I.p.v. 3226 t/m 3229 heeft A 6 verzen; enkele halve verzen zijn gelijk,
maar komen voor in andere volgorde. 28) A oendoer B Madoera. 29) A berganti-ganti. 30) A pe-
lornja banjak B peloeroe (maat!). 31) A bangkai bertimboen ditengah. 32) 3233 t/m 3252 heftt A
beknopt in 6 verzen.

- radén N·rim·t itoe perkosa
 anak Betawi anak Djapara
 baris senapang tiada berhenti
 soedah membedil oendoer lestari
 beriboe-riboe baris Kompeni
 3240 diamoek radén N·rim·t jang sakti
 kapitan Melajoe negeri Periaman
 melémpar gerinda ketengah médan
 litnan Djambatan tiga berani
 radén N·rim·t ditémbaki
 ditikam dipantjoeng dengan pedang
 ditémbak ditjintjang ¹⁾ dengan keléwang
 gemerentjing boenji sendjata
 kapitan Krokot kapitan Bima
 litnan alpérés berbadjoe paksi ²⁾
 3250 radén N·rim·t terlaloe berani
 radén N·rim·t gagah perkosa
 litnan Djambatan tiga poen loeka
 berperang djoega setiap hari
 terseboet Himop kepala negeri ³⁾
 tjarilah Bali satoe ⁵⁾ saudara
 dapati ⁶⁾ chabar jang amat njata
 dengari barang kelakoean
 djikalau soedah kedapatan ⁷⁾
 radén N·rim·t itoe perkosa ⁸⁾
 3260 djikalau ia lalaikan ¹⁰⁾ ada
 titah perintah ¹²⁾ soedah diberi
 peranakan Bali dari Betawi
 banjak Bali dari Madoera
 berbagai² warna tjeritera
 chabar poen banjak didengari
 ketengah médan poelang pergi
 setelah chabar soedahlah njata ¹⁶⁾
 kepada major ia ¹⁷⁾ berkata
 beratoes meriam soedah terisi
 3270 peloeroe berpaling rantai ¹⁹⁾ diberi
 ketengah médan ditoedjoean
 djikalau ada orang berdjalan
 adalah kepada soeatoe hari
 ketengah médan ia nan pergi
 berkeliling-keliling kesana-sini
 berdjalan ia ketika pagi
- mengamoek seperti lakoe sang Bima
 beratoes-ratoes mati dan loeka
 selapis² berganti-ganti
 baris belakang mara kembali
 ditengah médan banjak berdiri
 melawan djoega bersoenggoeh hati
 sertanja berpoeloeh orang kapitan
 peloeroe berhamboer sebagai hoedjan
 kapitan banjak berlari-lari
 koelitnja tiada dimakan besi
 radén N·rim·t harimau garang
 berpatah-patah gandjar jang pandjang
 menikam radén N·rim·t perkosa
 keléwang banjak jang patah doea
 kapitan banjak berbadjoe besi
 dengan gerinda dihoedjani
 mengamoek seperti gadjah jang meta
 darahnja menjemboer laloe kemoeka
 kedoea péhak banjaklah mati
 menjoeeroehkan balik ⁴⁾ anak Betawi
 jang satoe hati barang bitjara
 tingkah kelakoean pangéran Madoera
 radén N·rim·t harimau djantan
 disitoelah kita boeat dandanan
 banjak memboenoeh anak Djakatra ⁹⁾
 soesah mengalah akan ¹¹⁾ Madoera
 berpoeloeh orang ¹³⁾ Bali mengerti
 mentjari sahabat jang satoe hati
 kepada Himop minta ¹⁴⁾ diperhamba ¹⁵⁾
 akannja radén N·rim·t perkosa
 tingkahnja radén N·rim·t jang sakti
 berbagai warna jang dilihati
 djénderal Himop terlaloe soeka
 isilah ¹⁸⁾ meriam soeroehkan djaga
 léla tembaga meriam besi
 segenap meriam orang berdiri
 beberapa hari jang demikian
 kepadanja Bali ditanjakan ²⁰⁾
 radén N·rim·t perdjoerit sakti
 lima orang pergi bersoenji ²¹⁾
 berbagai warna jang dilihati ²³⁾
 sampailah waktoe tengah hari ²³⁾

1) B d-tj-i-n-tj-ng (Mal. tjentjang). 2) B p-k-s-i (pangsi?). 3) A terseboet djénderal Himop kembali.
 4) A Bali. 5) A marilah Bali sanak. 6) A dengari. 7) A berketahoean. 8) A perwira. 9) A
 berperang ia djadi kepala. 10) A masiilah. 11) A soesah kalahnja negeri. 12) A setelah titah.
 13) A berpoeloeh². 14) B minta². 15) I.p.v. 3263 t/m 3265 heeft A 5 verzen. 16) A setelah habis
 didengar kata. 17) A djénderal. 18) A sekalian. 19) A pélor paling² (polang-paling?) banjak.
 20) A kepada Bali jang ditanjakan. 21) A lima orang berdjalan kaki. 22) A berkeliling médan kanan
 dan kiri, berdjalan bersoenji tengah hari. 23) A waktoe sekalian orang jang soenji, berbagai² pikir ditjari.

oléhnya Himop ¹⁾ ditanjakan
 banjak menjahoet perlahan-lahan ²⁾
 djéndral Himop soekatjita
 3280 pasanglah meriam sekalian rata
 akan perintah soedah diberi
 meriam dipasang banjak sekali ⁴⁾
 tiadalah lagi diperhentikan
 ketengah médan ditoedjoean
 dipasang djoega kanan dan kiri
 radén N · rim · t dimédan berdiri
 dengan meriam dibedili
 radén N · rim · t kedatangan djandji ⁹⁾
 pahanja terkena paling-palang ¹⁰⁾
 3290 radén N · rim · t itoepoen terbang ¹²⁾
 gégér gempar keliling negeri
 pangéran Madoera bangkit berdiri
 pangéran Bangkalan itoepoen lari
 naik pentjalang dengan lestari
 toedjoe delapan seloep pergata
 boedjang perawan jang bagoes roepa
 kanting pentjalang dilajarkan
 terhalang-halang keriboetan ¹⁵⁾
 pentjalang pangéran dilajarkan
 3300 oendoer ¹⁸⁾ mara dari laetan
 radén N · rim · t ketikanja mati
 reboet-mereboet ramai sekali
 radén temenggoeng radja kembali ²¹⁾
 menjembah sekalian para dipati
 radén temenggoeng naik keradjaan
 malam dan siang bertataboean
 sangat soeka manteri poenggawa
 mentjari Tjina jang doerhaka ²⁴⁾
 seloeroeh ²⁶⁾ tanah Djawa berlénggang
 3310 negeri Madoera berhenti perang
 kapitan ²⁸⁾ Pandjang mendjadi bala
 sebarang Tjina diboenoeh segera ³⁰⁾
 Tjina ditanah Djawa poen lari
 kenegeri Bandjar banjak sekali
 tatkala zamannja kapitan G-m-b-r ³²⁾

siapa gerangan ditengah médan
 radén N · rim · t itoelah toean
 kepada major djéndral berkata
 meriam besi léla tembaga
 major poen bangkit ³⁾ segera berdiri
 boenjinja gemoeroeh keliling negeri
 meriam dipasang dipergantikan ⁵⁾
 peloeroe berhamboer ⁶⁾ sebagai hoedjan
 meriam beratoes ⁷⁾ ganti-berganti
 sertanja habis sekaliannja mati
 peloeroe berpaling kena dikaki ⁸⁾
 ditengah médan ia berdiri
 koelitnja tegoeh hantjoerlah ¹¹⁾ toelang
 djatoeh keboemi njawanja hilang
 mengatakan radén N · rim · t itoe mati
 menjamboet isterinja poeteri di Bali
 dengan poetera goendik dan bini
 berlajar menoedjoe kenegeri Bali
 sarat penoeh memoeat ¹³⁾ harta
 semoeanja menangis poetjatlah moeka ¹⁴⁾
 seloep pergata keriboetan
 banjak tenggelam ditengah ¹⁶⁾ laetan
 kenegeri ¹⁷⁾ Bali ditoedjoean
 tenggara kentjang dari haloean
 pakaianja dirampas anak Betawi ¹⁹⁾
 nilam poealam intan baidoeri ²⁰⁾
 djéndral Himop mendjadi tinggi ²²⁾
 manteri poenggawa seisi negeri ²³⁾
 di Madoera djadi panembahan
 memberi hormat orang bantoean
 radén temenggoeng mendjadi radja
 dimana didapat ²⁵⁾ diboenoeh sadja
 soedah ²⁷⁾ perangnja kapitan Pandjang
 Tjina beriboe diboenoeh orang
 ditjari panembahan Madoera ²⁹⁾
 hartanja diambil toempas binasa
 segenap negeri membawa ³¹⁾ diri
 daripada takoet akan Kompeni
 Tjina beriboe ³³⁾ lari ke Bandjar

1) A djéndral. 2) A Bali menjahoet kiri dan kanan. 3) A major berangkat. 4) A meriam dipasang dengan lestari. 5) A pasang meriam dengan senapan. 6) A pelornja datang. 7) A banjak. 8) I.p.v. 3287 en 3288 heeft A 2 verzen, die in omgekeerde volgorde hiermee overeenkomen. 9) A radén N · rim · t itoe berani. 10) A paling-palang B peloeroe paling-palang. Dit laatste is wel duidelijker, maar te lang in verband met de maat. 11) A remoeklah. 12) A radén N · rim · t terbang malajang. 13) A berisi. 14) A membawa(h) seloep manteri poenggawa. 15) A terhalang sarat ketimpalan (k-t-m-p-i-l-n). 16) A dari. 17) A kepoelau. 18) A oendoer B Madoera. 19) A pakaianja emas intan baidoeri. 20) A uitvoeriger in 3 verzen. 21) A kembali B d-b-a-l-i. meermalen dibali i.p.v. dibalik (Javaansch); A lijkt ons beter. 22) A I.p.v. 3303 2 verzen. 23) 3304 t/m 3306 niet in A. 24) A orang Tjina sangat disiksa. 25) A ada. 26) A seloeroeh B sepoeloch lagi (verschrijving?). 27) A s-a-l-i-m-b-l-i. 28) A karena si. 29) A disoeroeh tjari segenap désa. 30) A djoega. 31) B membawa. 32) in A wordt deze naam gespeld K-m-b-r. 33) A beriboe-riboe.

seberang¹⁾ pebian kantung²⁾ bertani³⁾ kapitan G-m-b-r Tjina perkosa⁴⁾ segala Tjina ditjoekai rata kapitan G-m-b-r Tjina mengerti
 3320 memberi hasil banjak sekali wangkan banjak⁷⁾ poelang pergi koerang modal ditolongi beratoes-ratoes perahoe dagang Djohor Kampar Siam Palémbang perahoe berlapis¹²⁾ dipelaboehan¹³⁾ para dipati manteri sekalian dititahkan oléh seri boepati segenap¹⁵⁾ kampoeng tiada soenji pangéran Madoera terseboet poela
 3330 dari laoetan¹⁸⁾ ditengah segara sependjang laoet bertangisan beberapa boelan dari aroengan²⁰⁾ pangéran Madoera mengandika berlajar toedjoe²²⁾ mata oetara berlajar djoega malam dan siang seperti patah roepanja tiang beras dan air tiada lagi²³⁾ dinoesa Sirih beberapa hari berlajar poen sampai kepoelau Datoe réal diboelang ketika itoe
 3340 pangéran Madoera banjak kenangan²⁷⁾ boeah nipah berhanjoetan²⁸⁾ orang Tambangan³⁰⁾ memberi api³¹⁾ seboekoe séréal dihargai orang Tambangan serang alang berdjoelal beras³³⁾ oentoengnja datang orang Tambangan banjak³⁴⁾ mengerti beras dan ikan toeankoe³⁵⁾ beli pangéran Madoera minta³⁶⁾ tolongi
 3350 djangan lambat beri lestari beras sekojan soedah³⁸⁾ dibajar goenoeng beratoes berdjadar²⁾ 40) djoekoeng poen banjak jang kelihatan segera dipanggil oléh pangéran kesoengai Baroe kantungnja²⁾ sampai banjak sekali beroléh harta dikatakannja akan⁵⁾ padoeka nata kekasih oléh seri boepati emas dan réal berpoeloh peti⁶⁾ tiap²⁾ moesim tiada berhenti⁸⁾ baik pekerti seri boepati [lang seloep dan lamboe⁹⁾ kantung¹⁰⁾ pentja-Boegis Mangkasar di Oedjoeng Padang¹¹⁾ ramai segenap kampoeng petjinar segenap kampoeng tataboean bertataboean sekalian¹⁴⁾ manteri gamelan rarantjakan berhari²⁾ 16) menangis tjoetjoer air mata¹⁷⁾ berlajar lari¹⁹⁾ oendoer mara pangéran menjesal perboeatan poetera dan bini²¹⁾ kelaparan oebahkan segera penghoeloe kita malam dan siang doega-doega ladjoenja sebagai boeroeng terbang pangéran poen sampai ketanah seberang air hoedjan akan mandi ditanam emas réal²⁴⁾ diboemi pikir pangéran haroe-biroe²⁵⁾ kedalam air beberapa²⁶⁾ riboe berlaboeh dilaoet soengai Tambangan dikapoer²⁹⁾ dimakan seperanakan tembatoe jang toemboeh didjoeli³²⁾ dibajar pangéran dengan lestari anak boeahnja oléh ki Langlang sepoeleoh réal beras segantang pangéran Madoera didoestai negeri Bandjar djaoeh sekali beras sekojan bawa³⁷⁾ kemari segantang sebelas réal koeberi pangéran Madoera ia³⁹⁾ berlajar terpendang terlihat⁴¹⁾ koeala Bandjar orang berkerang⁴²⁾ mentjari ikan koeala Bandjar jang ditanjakan

1) A, diseberang, beter dan B. 2) A resp. lanting en lantingnja. 3) Rijn in de war! 4) A koeasa. 5) A dikatakan titah. 6) A keti. 7) A Limpau. 8) A tiap²⁾ moesim berpoeloh kali. 9) A kitji. 10) A kantung B lanting (B schrijft meermaalen de k als l). 11) A Pandang. 12) A berlapis²⁾. 13) A B dipelaboehan. 14) A dipati. 15) A dimana. 16) A gendang seroelai keliling negeri. 17) A menangis tiada lagi berkala. 18) A laoet. 19) A perahoe berlajar. 20) A ketika lagi ditengah laoetan B haroengan. 21) A anak bininja jang. 22) A baik menoedjoe. 23) A beras dan air (h)abis sekali. 24) A menaroe harta didalam. 25) A berlajar sampai kepoelau Datoe, pikirnja tiada lagi bertentoe B kepoeloh i.p.v. kepoelau (komt meermaalen voor) en hari i.p.v. Datoe (rijm!). 26) A diboelang dilaoet berpoeloh. 27) A berlajar didalam kelaparan. 28) A tembatoe timboel berhamboeran. 29) A diambil. 30) B Timbangan. 31) A api B makan (rijm!). 32) A didjoeli B didjoelkan (rijm!). 33) A ketika itoe. 34) A sangat. 35) A sampéjan. 36) B minta. 37) B bawa. 38) A itoe. 39) A m-m-b-a, wat membawa zal moeten zijn. 40) A banjaklah tampai. 41) A kepada. 42) A Koein.

- pangéran bertanja sambil memandang anak Madoera boekan Semarang orang poen banjak ²⁾ menjahoeti koeala Bandjar jang tampak ⁴⁾ ini ⁵⁾ pangéran Madoera sangat soeka
- 3360 ditjandak Inggeris dari koeala kapal berlaboeh malam dan siang soeroehan kompeni Inggeris ⁹⁾ berdagang kapalnja dilaoet soengai Maloeka ¹¹⁾ kapitan Inggeris ¹²⁾ minta ¹³⁾ harta pangéran poen ¹⁴⁾ menjahoeti hendak mengamoek biar mati zamannja temengoeng Djaja Nagara Inggeris memegang pangéran Madoera menjoeroeh doeli jang dipertoean
- 3370 berganti-ganti ²⁰⁾ datang soeroehan goesar sangat seri boepati dengan lantjanja moedik sendiri ²³⁾ Inggeris sampai ke ²⁴⁾ Kajoetangi tangkap kapitan Inggeris lestari seri Kampoeng bangkit berdjalan diboengoenja ²⁹⁾ Inggeris ketika makan ditampar digotjoh perlahan-lahan ³¹⁾ dirantai léhér bertangis^{2-an} ³³⁾ kapitan kapal ³⁴⁾ boekannya boedoe
- 3380 dinegeri orang mengharoe-biroe katanja djempoet djoeroebasa ³⁶⁾ adapoen akan pangéran ³⁸⁾ Madoera kapitan menjoeroeh didalem rantaikan dibawa si Dj·mp·l kepaséban titah perintah seri boepati kapal Inggeris direboeti sampailah pangéran ke Kajoetangi hormat besar ⁴¹⁾ seri boepati diberi seriboe kemoeliaman
- 3390 pangéran Madoera persembahkan radén ajoe dikerasa ⁴⁴⁾
- kita nan anak ditanah seberang ¹⁾ datang kemari kalah berperang pangéran djangan terkenang lagi ³⁾ sehari masoek sampai ⁶⁾ kenegeri hendak masoek dengan bersegera pangéran poen ⁷⁾ tjoetjoer air mata ada jang poelang ada jang datang ⁸⁾ dinegeri ¹⁰⁾ Bandjar membeli sahang kapitan Inggeris soekatjita toedjoeh delapan sembilan laksa sangatlah poesing didalam ¹⁵⁾ hati poeteri di Bali tiada koekasi ¹⁶⁾ bapaknja oléh ¹⁷⁾ Soeta Delipa ¹⁸⁾ terdengar oléh ¹⁹⁾ padoeka nata kelaet mengambil pangéran Bangkalan Inggeris tiada maoe ²¹⁾ memberikan kapitan ²²⁾ dipanggil dengan lestari seboeah roemah boeroek diberi [pati seri ²⁵⁾ Kampoeng dipanggil²⁶⁾ seri boe-djangan diboenoeh kita tjeretja ²⁷⁾ sertanja berpoeleoh panakawan ²⁸⁾ ditangkap dikerasi berdjempalikan ³⁰⁾ kapitan Inggeris poelau Inggelan ³²⁾ sebagai andjing perboeroean modalnja banjak beratoes ³⁵⁾ riboe sahadjakan pesti beroléh maloe persembahkan katakoe ³⁷⁾ kepada radja kelaet ambil dengan bersegera kepadanja si Dj·mp·l diberikan ³⁹⁾ disebarkan kepada jang dipertoean menjoeroeh kelaet dengan lestari pangéran dibawa ⁴⁰⁾ ke Kajoetangi dengan anak goendik dan bini roemah ki Soeta Djaja ⁴²⁾ diberi oléh doeli jang dipertoean poeteranja radén ⁴³⁾ ajoe Roman diperisteri ⁴⁵⁾ oléh seri boepati

1) A toean ini siapakah gerang. In A volgen op 3355 nog 2 verzen, waarin de pangéran antwoord geeft op deze laatste vraag. 2) A orang itoe. 3) A pangéran djangan walang hati. 4) B tanpa A ditepi. 5) A ini B isi (verschrijving!). 6) A kedalam i.p.v. sampai ke. 7) A iapoen i.p.v. pangéran poen. 8) 3361 en 3362 volgen in A na 3366. 9) A pergi. 10) A kenegeri. 11) A m-a-l-oe-k B m-l-oe-k-a. 12) A iapoen hendak. 13) B minta-. 14) A tiada. Eerste en tweede helft van het vers in A verwisseld. 15) A rasanja. 16) A hendak mengamoek ia bernati, poetera dan bini jang mendjangan. 17) A temengoeng. 18) A d-i-p B d-l-i-p. 19) A kepada. 20) A berbolik². 21) Niet in A. 22) A Inggeris. 23) A iapoen datang ke Kajoetangi. 24) A Inggeris soedah di. In B ontbrekt ke. 25) A si. 26) A bentji sangat. 27) A orang berpoeleoh disoeroeh pergi, kapitan Inggeris tangkap lestari. 28) A si Kampoeng itoe disoeroekan, oléh doeli jang dipertoean. 29) A d-b-oe-ng-oe-n-nj B d-b-oe-ng-nj (vgl. Jav. woengoe en woengon). 30) A b-r-dj-m-p-a-l-i-k-k-n B b-r-tj-m-p-a-l-a-l-i-k-k-n. 31) A saling benar. 32) A kapitan Inggeris sangat bantahan. 33) A kaki dan tangan. 34) A Inggeris. 35) A berpoeleoh. 36) A kepada si Dj.mp.l ia berkata. 37) A béta. 38) B mangan. 39) 3383, 3384 en 3385¹ heeft A in geheel andere bewoordingen. 40) A dibawa moedik. 41) A hormat besar B hormat (vers te kort). 42) A roemah soeatoe poela. 43) A bernama. 44) A dikerasani. 45) A ditidoeri.

- membawa harta banjak sekali radén ajoe mas jang moeda dipinang dipati Wira Nata pangéran Madoera ketika lari emas réalnja beberapa keti ²⁾ soedah baik ke Bandjar lari ⁴⁾ kenoesa ⁶⁾ Sirih datang bersoenji terseboet poela soeatoe tjerita
- ³⁴⁰⁰ habislah sekali ⁸⁾ warna bitjara orang bantoean soedah kembali ¹⁰⁾ Boegis Mangkasar Boni Rati djénderal Himop menjoeroeh pergi dengan si Pandjang djahat pekerti diwartakan didalam Djakarta siapa mendapat diberi harta berpoeloh seloep kapal dan kitji ke Djohor Kampar ke Patani ¹¹⁾ bergerak segala orang kaja
- ³⁴¹⁰ berpoeloh seloep kitji pergata diselat Bantan seloep bertoenggoe orang mentjari berpadjoe-padjoe pangéran Madoera tengah ditjari disoeroeh tjari didapati djénderal Himop menjoeroeh poela ke Bandjar mentjari pangéran Madoera disoeroehkan djénderal Himop ¹³⁾ lestari ladjoenja sebagai boeroeng menari ¹⁴⁾ hendak masoek kemalaman ¹⁵⁾
- ³⁴²⁰ orang Koein mentjari ikan bertanja sambil membeli ¹⁷⁾ ikan banjak ¹⁸⁾ menjahoet saling-reboetan Kroeinbérga bertanja poela djikalau soenggoeh seperti kata ²⁰⁾ mendengar oepahan semoeanja gopoh djikalau chabar tiadakan soenggoeh ²²⁾ Kroeinbérga soekatjita selemba seorang dibahagi rata
- ³⁴³⁰ orang diberi pestilah soeka toea ²⁶⁾ moeda sama berkata njatalah chabar ²⁷⁾ didengari
- tapihnja berkembang intan baidoeri poetera pangéran Bangkalan djoega dikaboelkan oléh pangéran Madoera ¹⁾ dinoesa Sirih lama berhenti ditanam ditaroeh ³⁾ didalam boemi ada seorang ⁵⁾ Inggeris mengerti diambilnja harta dibawanja lari djénderal Himop dari Madoera ⁷⁾ Himop nan segera ⁹⁾ poelang Djakarta Tjirebon Semarang anak Betawi Ambon Boeton Bandan Ternati pangéran Madoera disoeroeh tjari siapa mendapat selaksa diberi kapitan Pandjang pangéran Madoera tiga poeloh riboe réal Welanda kenegeri Benggala kenegeri Soerati laloe kenegeri Kotjing dan Kotji di Betawi menjoeroeh dengan segera mentjari keliling dipoelau ¹²⁾ Djawa berpär² berpoeloh riboe ada jang kenegeri Bangkahoeloe kapitan Pandjang poen begitoe lagi kalaunja djadi balik kembali kepada kapitan Kroeinbérga dinegeri Bandjar kalaunja ada berlajar dengan seboeah kitji sampailah dikoeala Bandjar berhenti djoengkoeng poen banjak kelihatan pangéran Madoera jang ditanjakan ¹⁶⁾ bertoekar dengan sapoetangan adalah disini pangéran Bangkalan berkata soenggoeh kawan bapa ¹⁹⁾ selemba seorang sapoetangan Kosta sekaliannja berkata dada ditaboeh ²¹⁾ biarlah kami ²³⁾ mati diboenoeh segeralah ²⁴⁾ mengambil sapoetangan Kosta didjeratkan kapitan ²⁵⁾ diatas kepala barang rahasianja habis terboeka di Kajoetangi pangéran Madoera Kroeinbérga toeroen sekotji

1) A dikaboelkan oléh padoeka nata. 2) A beberapa poeloh boeah peti. 3) A dipaté pangéran. 4) A soedah mematé be(r)lajar kembali. 5) A ada seorang B minta² k-m-i-n-oe-s? (corrupt!). 6) A kepoelau noesa B k-m-n-oe-s. 7) A djénderal Himop berangkat segera. 8) A segala. 9) A djénderal Himop. 10) Van 3401 t/m 3414 is 3401¹ gelijk aan A (4403¹); het tweede halfvers van A (4403²) is gelijk aan 3403²; 3404 = A (4404). De andere verzen niet in A. 11) B Pantani. 12) B dipoeloh. 13) A dengan. 14) A soeri. 15) A k-a-a-l-a-ng-n. 16) 3420² en 3421² in A verwisseld. 17) A menoekar. 18) A orang. 19) A soenggoeh-soenggoeh djangan berdoesta. 20) A djikalau betoel loe berkata. 21) A sekalian berkata bersoenggoeh². 22) A ia berkata dada ditaboeh. 23) A saja. 24) A laloe. 25) A didjeratkannya segera. 26) A B toeha. 27) A setelah soedah.

berdajoeng masoek kedalam ¹⁾ negeri
 kepada sjahbandar ia berkata
 djanganlah lambat berilah segera
 sertanja memberi boeah tangan
 kepada sjahbandar diberikan
 Kroeinbérga dibawa pergi
 datang menghadap ⁶⁾ seri boepati
 akan soerat dari Djakarta
 3440 disamboet diboeka ⁸⁾ seri Nara Indra
 soerat itoepoen diberikan ¹⁰⁾
 tiada jang lain permintaan
 diminta ¹³⁾ tiada dapat tiada
 berikan kapitan ¹⁵⁾ Kroeinbérga
 padoeka nata ¹⁶⁾ mengandika
 tersenjoem baginda mésem berkata
 Kroeinbérga menjahoeti
 kerdja nan ¹⁹⁾ béta datang kemari
 djam djénderal dari Djakarta
 3450 membeli moelanja ²²⁾ itoepoen béta
 tiga goelda ²⁴⁾ satoe pasmat
 kapitan Kroeinbérga ²⁶⁾ kaparat
 Kroeinbérga Welandi mengerti
 pangéran djangan toean lindoengi
 pangéran Madoera sangat ditjari
 keliling segenap negeri
 djika terdengar toean djénderal
 berpoeleoh kitji seloep dan kapal
 sarat lengkap dengan sendjata ³²⁾
 3460 toeankoe baik ³⁴⁾ bitjara
 berani ³⁶⁾ kapitan Kroeinbérga
 djénderal Himop djikalau moerka
 djénderal Himop harimau djantan
 pikirlah doeli jang dipertoean
 pangéran Madoera gagah berani
 Madoera gagah pangéran lari
 goesar seri Nara Indra ⁴¹⁾

betoel kebandar ²⁾ berpajoeng tinggi
 kami ³⁾ oetoesan dari Djakarta
 bawa menghadap padoeka nata ⁴⁾
 lading goenting saroeng Bantan ⁵⁾
 tandanja selamat pelajaran
 sehari sampai ke Kajoetangi
 sertanja membawa djam berboengi ⁷⁾
 dipersembahkan oléh Kroeinbérga
 kertasnja koening timpah ⁹⁾ perada
 disamboet dibatja soerat toelisan ¹¹⁾
 pangéran Madoera jang dipohonkan ¹²⁾
 kepada soeltan seri Nara Indra ¹⁴⁾
 pangéran Madoera kalaunja ada
 kepada kapitan Kroeinbérga
 pangéran Madoera itoe kauminta ¹⁷⁾
 berkata ¹⁸⁾ kepada seri boepati
 disoeroeh menghantar djam bernjanji ²⁰⁾
 kepada toean koeberikan sahadja ²¹⁾
 tiga riboe koeberi ²³⁾ réal Welandi
 bilangannja satoe réal boelat ²⁵⁾
 harganja ditaroeh didalam soerat
 berkata ²⁷⁾ kepada seri boepati
 karena lagi berlawan ²⁸⁾ Kompeni
 berpoeleoh pergata seloep dan kitji ²⁹⁾
 beloem didapat beloem berhenti
 pangéran Madoera dinegeri ³⁰⁾ Bandjar
 datang ke Bandjar membawa ³¹⁾ lasjkar
 obat dan peleroe sendawa ³³⁾ gerinda
 berperang sebab pangéran Madoera ³⁵⁾
 berkata kepada padoeka nata
 negeri toeankoe roesak binasa
 berperang dimana dapat dilawan ³⁷⁾
 pangéran Madoera akan teladan
 rajatnja banjak beberapa ³⁸⁾ keti ³⁹⁾
 tiada lari diboenoeh Kompeni ⁴⁰⁾
 kepada kapitan Kroeinbérga

1) A sampai ke. 2) A naik ke darat. 3) A béta. 4) A bawa menghadap seri Nara Indra. B even-
 eens mengadap. 5) 3435 en 3436 niet in A. 6) A perintah B mengadap. 7) A serta membawa
 djam njanji. 8) A oléh. 9) B t-m-p-l. 10) A ditjatoekan. 11) A dibatjakan oléh djoeroetoelis
 l-ts-oe-n-n. 12) Tusschen 3442 en 3443 heeft A 4 verzen, die bijna letterlijk hetzelfde inhouden,
 als de 4 daarop volgende. 13) B diminta. 14) Lezing van A, B kepada s-r-i-n-a-r-a-a-i Nara
 Indra. 15) A kepada. 16) A seri boepati. 17) A dengan tersenjoem baginda bersabda, pangéran
 Madoera disini ada. B kauminta. Op 3446 volgen in A 2 verzen, waarin de vorst herhaalt, dat
 de pangéran zich aldaar bevond. 18) A mengatoer. 19) Niet in A. 20) A disoeroeh djénderal
 dari Betawi. B mengantar. Op 3448 volgen in A 2 verzen, waarin Kroeinbérga den vorst voor-
 stelt vriendschap te sluiten met de Compagnie. 21) A djoega. 22) A membeli moelanja B mengam-
 bil maulana. 23) A konon. 24) B k-oe-l-d, B verwaarloost vaak het verschil tusschen k en g;
 te lezen goelda? (gulden?). 25) 3451 en 3452 niet in A. 26) k-r-oe-i-n-p-r-g-i (verknoid). 27) A
 me(n)gatoer. 28) A berlawan B b-r-w-n (een lettergreep vergeten!). 29) Voor 3455 en 3456 heeft
 A 4 verzen. 30) A ada di. 31) B membawa. 32) A serta dengan alat sendjata. 33) A sendawa
 B sedia. 34) A baik djoega. 35) A sebab orang berperang djoega. 36) A akan. 37) A berperang
 dimana boléh melawan. 38) A lebih. 39) A seketi. 40) A Madoera kalah oléh Kompeni, tiada lari
 pestilah mati. Tusschen 3466 en 3467 heeft A 4 verzen: de vorst verklaart, dat hij zich van de Compagnie
 niets aantrekt. 41) A goesar sangat seri padoeka.

Himop djénderal dari Djakatra
 3470 djanganlah diberi berlambatan
 dengan sendjata kelengkapan
 djanganlah lambat beri lestari ³⁾
 pangéran Madoera ada disini ⁴⁾
 takoet kapitan Kroeinbérga
 toeankoe ampoeni apalah kita ⁶⁾
 Kroeinbérga takoet dan ngeri
 bangkit ⁹⁾ berdiri mohon kembali
 hilirnja waktoe tengah hari
 Kroeinbérga sakit hati
 3480 seloepnja menanti dari ¹⁸⁾ Kalajan
 pangéran didapat perasaan ¹⁵⁾
 Kroeinbérga hatinja poesang ¹⁷⁾
 masoek keloeat ketika ¹⁸⁾ pasang
 kaparat kapitan Kroeinbérga
 obat dan peleroe sendawa ²⁰⁾ gerinda
 mentjari 'akal malam dan siang
 hendak meroesak ²²⁾ perahoe dagang
 itoelah pikirnja didalam hati
 memasang meriam berpoeloe kali
 orang keloeat ²⁵⁾ tiada berani
 3490 Kroeinbérga menémbaki
 terseboet poela di Kajoetangi
 berhimpoenlah segala para dipati
 sesak penoeh ²⁹⁾ dari paséban
 poekoel-memoekoel perkataan
 berhimpoenlah ³⁰⁾ dipati poenggawa
 toedjoeh delapan sembilan hari [manteri
 pangéran hendak disemboenjian
 pangéran Wira Nata menantoenja ³²⁾
 tiada maoe pangéran ramoe ³⁴⁾
 3500 pangéran Madoera tiada maoe ³⁶⁾
 dipati Wira Nata ³⁷⁾ poen garang
 djikalau Kompeni kesana datang
 adapoen akan padoeka ³⁹⁾ nata
 iapoen datang dengan ⁴⁰⁾ bersegera

soeroeh kemari titah sang nata ¹⁾
 djénderal Himop harimau djantan
 akoelah menghadap ²⁾ ditengah médan
 djénderal Himop soeroeh kemari
 tangkap dan rantai dengan lestari ⁵⁾
 berkata poetjat warnanja moeka
 tersalah sebab terlandjoer kata ⁷⁾
 gementar seperti kedinginan mandi ⁸⁾
 hiliri ia ¹⁰⁾ di Kajoetangi
 sampai ke Bandjar malam hari ¹¹⁾
 keseloepnja datang naik lestari ¹²⁾
 berlaboeh dilaoet disoengai Tamban ¹⁴⁾
 sekarang lepas poela ¹⁶⁾ ditangan
 seloepnja berhanjoet kesoengai Moesang
 sampai diselat dipoelau ¹⁹⁾ Kembang
 berlengkap segala alat sendjata
 dikoeala hendak membala-bala
 keloeat masoek mengikoet ²¹⁾ pasang
 kenegeri Bandjar djangan datang
 Kroeinbérga pikirnja pesti ²³⁾
 lagah-lagoeh beberapa hari ²⁴⁾
 mengambil daoen kajoe dan séhé ²⁶⁾
 chabarnja masjhoer keliling negeri ²⁷⁾
 Kroeinbérga soedah kembali
 sekalian menghadap ²⁸⁾ seri boepati
 menghadap ²⁸⁾ doeli jang dipertoean
 membitjarakan pangéran Bangkalan
 dipaséban menghadap ²⁸⁾ kepala negeri ³¹⁾
 bitjaranja tiada poetoeh lagi
 disoeroehkan lari ke Mangapan
 lari mendjadi ajam hoetan ³³⁾
 hendak membawa ke Barito ³⁵⁾
 baiklah mati daripada maloe [boeang ³⁸⁾
 hendak membawa kekampoeng Pem-
 ialah tjakap melawan berperang
 menjoeroeh memanggil padoeka adinda
 menjembah ⁴¹⁾ seri Nara Indra

1) A soeroeh kemari dengan bersegera. 2) A B mengadap. 3) A djénderal Himop soeroeh kemari. Het tweede halfvers = 3472¹. 4) A djika djénderal soenggoeh laki². 5) Tusschen 3472 en 3473 heeft A 4 verzen, waarin de woede van den vorst beschreven wordt. 6) A béta. 7) A sebah patik tersalah kata. 8) Niet in A. 9) A laloe. 10) A (h)lilirlah ia. In B ontbreekt ia (maat!). 11) Niet in A. 12) A keseloep naik berpajoeng tinggi. 13) A seloep diloearnya soengai. 14) A Telan. 15) A pangéran ta^c dapat pengerasaan. 16) A rasanja soedah lepas. 17) A p-oe-s-ng (Jav. poeseng) B p-oe-s-i-ng (rijm!). 18) A dibawanja. 19) B dipoeloe. 20) A sendawa B sedia. 21) A meneroet. 22) A memboeroe. 23) A kapitan Kroeinbérga Nasrani. 24) A meriam dipasang setiap hari, boenjinja sampai ke Kajoetangi. 25) A Koein. 26) A mentjari tiram mengambil séhé. 27) A orang merénggé (m-r-i-ng-g-i, Soend.?) tiadalah lagi, Kroeinbérga jang diketahoel. 28) A B mengadap. 29) A seketika doedoek. 30) A banjak. 31) A dipaseban meng(h)adap seri boepati. 32) 3498¹ en 3499¹ in A in andere volgorde. 33) A lari nin sangat k-p-a-r-a-k-n. 34) A pangéran Madoera tiada berkenan. 35) A ke Barito B l-i-r-i-n-o-a. 36) B mahoe. 37) A Wira Nata B warnanja. 38) A kenegeri Pemboeang B k-a-k-m-p-b-oe-r-ng. 39) A pidoeka. 40) A iapoen datang dengan B pangéran soré datang. 41) A doedoek menjembah.

- masoek penoeh dipaséban
para dipati manteri sekalian ³⁾
berdatang sembah padoeka adinda ⁵⁾
pangéran Madoera ratjoen semata
djika Kroeinbérga berchabar
3510 kemari datang kapal melanggar ⁶⁾
negeri besar sajang soenji
djikanja ⁸⁾ salah badan sendiri
padoeka adinda dimaloei
tambahan poela ¹⁰⁾ seri boepati
berdatang sembah demang temenggoeng
kepada Kompeni ¹²⁾ toeankoe djoeloeng
kedoeanja perlahan² berkata ¹⁴⁾
karena mentoea ¹⁶⁾ pangéran Madoera
ketika waktoe tengah hari
3520 disoeroehkan hantar dengan lestari
djoeragan¹⁷⁾ 'Abdalahim disoeroeh pergi
soäl dan djawab ditjari ¹⁸⁾
pembekal Hartawan akan teman ²⁰⁾
kepadanja banjak berbagai ²²⁾ pesan
pembekal Hartawan ketikanja pergi
badjoe soetera benang emas Roemi
lakoenja sebagai akan berperang
koelitnja tegoeh ²⁵⁾ lagi gantjang
'Abdalahim mendjoendjoeng doeli
3530 hilirlah ia di Kajoetangi
djoeragan 'Abdalahim ketika pergi
'Abdalahim bangkit berdiri
djoeragan 'Abdalahim kebilangan
berdajoeng sampai keperbantahan
berlajar berdajoeng didekati ²⁹⁾
Kroeinbérga jang ³¹⁾ berdiri
kapitan Kroeinbérga berkata
djoeragan ³³⁾ 'Abdalahim menjahoet se-
warkatoe 'l ichlas itoe dibatja [gera
3540 didalamnja terseboet pangéran Madoera
Kroeinbérga banjak ³⁷⁾ memberi
katanja djoeragan tolonglah kami
menghadap ¹⁾ doeli jang dipertoean ²⁾
membitjarakan ⁴⁾ pangéran Bangkalan
radja besar di Martapoera
apatah goenanja menaroeh bala
pangéran Madoera dinegeri Bandjar
terseboet ⁷⁾ orang berperang besar
djikalau berperang banjaklah mati
apatah takoet melawan Kompeni
sepatah berkata segera diasi ⁹⁾
kepala negeri lagi mengerti ¹¹⁾
pangéran Madoera baik ditoendoeng
apalah goenanja lagi ditolong ¹³⁾
takoetkan pangéran Wira Nata ¹⁵⁾
tersenjoem manis seri Nara Indra
memboeat soerat seri boepati
kepada Kroeinbérga Nasrani
membawa soerat seri boepati
disoeroeh balik ¹⁹⁾ dengan lestari
disoeroeh oléh ²¹⁾ jang dipertoean
dipati ²³⁾ djangan berbantahan
ditjatoei oléh seri boepati
sapoetangan batik boeatan Betawi
bebatnja tjindai kerisnja malang ²⁴⁾
toeboehnja hitam goela gesang ²⁶⁾
sekalian ²⁷⁾ menjembah seri boepati
sampai ke Bandjar mamlah hari
bininja menangis menahan pergi ²⁸⁾
katanja selamat tiada koemati
pergi keloet djadi oetoesan
seloepnja Welanda kelihatan
serta ³⁰⁾ dekat dilompati
hatinja poenja bertjampoer negeri ³²⁾
datang kemari apa bitjara
membawa soerat padoeka nata ³⁴⁾
dihadapan kapitan Kroeinbérga ³⁵⁾
kapitan Kroeinbérga tertawa ³⁶⁾
lading goenting kelamkari
persembahkan ³⁸⁾ kepada seri boepati ³⁹⁾

1) B mengadap. 2) A seketika doedok dari paséban, bertitah doeli dengan perlahan. 3) A apa bitjara adinda toean. 4) A akan perkara. 5) A nata. 6) A pestilah datang seloep dan kapal. 7) A sebabnja. 8) A djika B dj-g-a-nj (djikanja?). 9) 3513² en 3514¹ in A in andere volgorde. 10) A oléh padoeka. 11) A radja besar kepala negeri. 12) A Welanda. 13) A kalau bahaja tiada tertangoeng. 14) A kedoeanja menjembah perlahan kata. 15) A Wira Nata B wartanja. 16) A menantoenja oléh. 17) Niet in A. 18) A d-i-l-a-dj-r-i. 19) A naik. 20) A pembekal Hartawan mengiringkan. 21) A dititahkan doeli. 22) A berbagai² boenjinja. 23) A ingat⁴. 24) I.p.v. 3527 heeft A 3 verzen. 25) A tebal. 26) Is in A het laatste halfvers van de 3 niet in B voorkomende verzen. 27) A, serta, is hier beter. 28) 3531 en 3532 niet in A. 29) A seloep Welanda jang didatangi. 30) A, inlah toean beta, beter dan B. 31) B persembahkan. 32) Niet in A. 33) A membawa soerat seri Nara Indra. 34) A uitvoeiger in 5 verzen. 35) A Kroeinbérga terlaloe soeka. 36) A, inlah toean beta, beter dan B. 37) B persembahkan. 38) Niet in A, maar tusschen 3540 en 3541 heeft A een soortgelijk vers.

diminta djangan berlambatan
persembahkan ¹⁾ kepada jang diper-
Kroeinbérge hatinja gojang [toean ²⁾
kain ⁴⁾ tjindai kerisnja malang
Kroeinbérge hatinja ⁵⁾ ngeri
lading goenting tjermin diberi
katanja kapitan Kroeinbérge
3550 persembahkan kepada padoeka nata
djanganlah lambat beri lestari
kalaunja mendjadi penjakit negeri
djoeragan ⁸⁾ 'Abdalrahim menjahoeti
nantikan enam ⁹⁾ toedjoeh hari
Kroeinbérge hatinja soeka
katanja djoeragan ambillah segera
Kroeinbérge poen poelanglah
siang dan malam tiada berkara
djoeragan 'Abdalrahim berbal ¹²⁾
3560 akan bitjara soedahlah djadi
lari ¹³⁾ dengan goendik dan bini
orang menanti ¹⁵⁾ banjak sekali
diboelang ¹⁷⁾ dilaoet soengai Kalajan
berhanjoet ¹⁹⁾ sampai kesoengai Telan
pangéran Madoera poen lari
tamatlah soedah karangan ini

tamat soerat ini kepada doea poeloeh
hari boelan rabioe 'l-achir adapoen
jang poenja toean radja
midjer Parkoear adanja
sanat 1232
tahoen
tamat

pangéran Madoera itoe larikan
béta menanti ³⁾ disoengai Telan
pembekal Hartawan masih dipandang
terkintjang ²⁾ dengan keléwang
disoeroehnja doedoek ⁶⁾ diatas koersi
sertanja sepasang kelamkari
toean kedoea tolonglah béta ⁷⁾
segerakan lari pangéran Madoera
pangéran Madoera soeroehkan lari
sepoeloeh hari béta berhenti
kapitan djangan bersoesah hati
pangéran Madoera sahadjakan lari
mengambil sekajoe sapoetangan Kosta
pembekal Hartawan diberi djoega ¹⁰⁾
berlajar dengan hatinja soeka ¹¹⁾
sampai ke Betawi negeri Djakarta
moedik menghadap seri boepati
pangéran Madoera hendak lari
seboeah perahoe besar ¹⁴⁾ diberi
ke Kalajan sampai ¹⁶⁾ ditinggalkan lari
menangis anak bini pangéran ¹⁸⁾
terlihatlah seloep lamat-lamatan ²⁰⁾
sekalian orang hamoen dan maki ²¹⁾
pada ketika djam poekoel doea berboenji

1) B persembahkan. 2) A persembahkan kepada dipati toean. 3) A menanti B onduidelijk geschreven: minta. 4) A bebat. 5) A terlaloe. 6) A melihat (H)artawan. 7) 3549 t/m 3552 niet in A. 8) Ontbreekt in A. 9) A barang. 10) A dengar (H)artawan bahagi rata. 11) I.p.v. de verzen 3557 t/m 3560 heeft A 6 verzen; het eerste vers vermeldt het afscheid van Kroeinbérge en den gezant; de 5 volgende handelen over de beraadslagingen in de paséban van den vorst. 12) B berbalik (rijm!). 13) A (h)ilir. 14) A seboeah banawa boeroek. 15) A menoenda. 16) A ia. 17) A lepas. 18) A anak dan bini bertangisan. 19) A perahoe. 20) A seboeah seloep Wclanda kelihatan. 21) 3565 e.v. niet in A, welk He nog 148 verzen heeft na 3565 (zie Inleiding).

VOORSPEL VAN DEN CHINEEZENMOORD

§ 1. *Inhoudsopgave*

De vorst van Kandi was zeer machtig en had een ontelbaar aantal onderdanen. Onder den vorst stond een dipati, genaamd Adikarang, welke werd terzijde gestaan door vier mangkoeboemi's; elk dezer had zeventig mantri's onder zich, die ieder aan het hoofd van een „negeri” stonden.^I

De schepen der Compagnie voeren aan en af om handel te drijven, want zij was zeer bevriend met den vorst en ieder jaar kwam er een gezantschap met brieven en een geschenk.

De Compagnie wilde op Ceilon een loge vestigen en sloot een overeenkomst met den vorst van Kandi: zij zou edelsteenen opkopen en kreeg van den vorst vergunning een stad te bouwen.^{II} Men zond bericht naar Batavia, dat men met den vorst tot overeenstemming was gekomen en verzocht de noodige materialen te zenden. De Gouverneur-Generaal was buitengewoon verheugd en zond werklui en bouwstoffen. Dag en nacht werkte men aan de stad, die zeer stevig werd, omringd door een gracht met bruggen er over en voorzien van vele kanonnen.

Nu de Compagnie vasten voet gekregen had op Ceilon veranderde de vrees der Hollanders in moed; maar de onderdanen van den vorst kwamen in moeilijkheden en velen werden door de Nederlanders gedood.

De koning was zeer vertoornd: het contract met de Compagnie verbrandde hij, want zij wilde zich van het land meester maken, en hij bereidde zich voor ten oorlog. Adikarang bracht een groot leger op de been en verwoestte de stad. Toen Valckenier hiervan kennis kreeg was hij woedend en zond onmiddellijk versterking. Na hun aankomst werd de strijd hervat, doch ook zij werden door den vorst van Kandi verslagen.^{III} Het bericht hiervan bereikte Batavia, waarop Valckenier een nog grooter aantal schepen met volk naar Ceilon zond, doch ook deze werden vernietigd.^{IV} De Gouverneur-Generaal echter gelastte door te zetten en aan alle vestigingen der Compagnie werd om manschappen verzocht. Vele tienduizenden kwamen te Batavia bijeen en

vertrokken naar Ceilon. De vorst, een grimmige tijger gelijk, stond gereed met millioenen gewapende onderdanen. Het krijgsgeschreeuw was verschrikkelijk; weer werd de Compagnies macht vernietigd.

Opnieuw werd te Batavia een groote legermacht op de been gebracht; van alle nederzettingen kwamen troepen om de schande van Ceilon uit te wisschen. Onmiddellijk na aankomst werd de oorlog hervat; nog heviger dan te voren was de strijd. De Compagnie bracht Ceilon groote verliezen toe, doch de vorst versaagde niet; hij gelastte den mangkoeboemi's nog meer volk te verzamelen en geen duim achteruit te gaan, Adikarang werd met de leiding belast en moest 's vijands troepen omsingelen, opdat niemand zou ontsnappen.

Ceilon dreunde van het krijgsumroer.

Millioenen gewapende Kandianen wierpen zich op de troepen der Compagnie; deze wilden vluchten, maar vonden zich aan alle zijden omringd door Adikarang en de vier mangkoeboemi's met hun legerscharen. Als dolle olifanten vielen de Ceiloneezen op den vijand aan en een regen van pijlen daalde op de Hollandsche troepen neer. Deze laatsten weerden zich echter dapper: zonder ophouden werden de kanonnen afgevuurd, de trommels, fluiten en bazuinen weerklonken en de vaandels stonden nog overeind. Duizenden Kandianen werden gedood en gewond en zij werden gedwongen terug te trekken, doch zij keerden weer, vele millioenen sterk, en de Compagnie werd zeer in het nauw gedreven; voor de gedooide Kandianen kwamen weer honderdduizenden in de plaats. De majoor der Hollanders was een ervaren strijder en liet zonder onderbreking zijn troepen vuren, zoodat in de gelederen des vijands groote schade werd aangericht. De vorst, woedend over dit verloop van den strijd, maakte de mangkoeboemi's uit voor lafaards en schold Adikarang voor een jonge maagd. Rood van toorn stormden Adikarang en de mangkoeboemi's, te zamen met vele tienduizenden onderdanen, op den vijand af. Onweerstaanbaar waren zij, de majoor en vele officieren werden gedood, de vaandels stortten neer en de troepen weken. Het geheele leger werd verstrooid. De vorst was bijzonder verheugd en Adikarang en de mangkoeboemi's werden met geschenken overladen.

Na deze overwinning bleef men waakzaam en men liet aan de kusten postvatten.

Voor de vijfde maal bereikte de tijding Batavia, dat men verslagen was op Ceilon en weer werd van alle posten volk opgeroepen, teneinde 's Compagnies positie op Ceilon te verdedigen.

Van Imhoff werd door Valckenier in het kasteel ontboden en hem

werd opgedragen op Ceilon orde te scheppen en den vorst van Kandi gevangen te nemen. Twintig schepen zou hij meekrijgen en wanneer hij slaagde wachtte hem een ruime belooning en hooge positie. Van Imhoff antwoordde slechts vier schepen van den admiraal te willen hebben. Aan dit verzoek werd door den Gouverneur-Generaal voldaan en het werd overgebracht aan den admiraal, waarbij hem een schoone Makasaarsche als huursom werd aangeboden. De admiraal was hiermee zeer in zijn schik en stond toe de schepen te gebruiken. Nadat de in het kasteel bijeen gebleven Gouverneur-Generaal en Raden het resultaat hadden vernomen, keerde ieder naar huis terug.^V

Van Imhoff's vrouw, het plan vernemende, was zeer bedroefd en trachtte haar man er van terug te houden; echter tevergeefs. Ten einde raad wilde ze naar het kasteel gaan om de Hooge Regeering te verzoeken haar man niet naar Ceilon te zenden. Van Imhoff hield haar tegen en schertste, dat hij nog niet dood was en zij al niet anders deed dan weenen; maar, wanneer zij werkelijk van hem hield, moest zij hem honderdduizend réalen leenen, want het was noodig, dat hij vriendschap zou kunnen sluiten met den vorst. Uit eenige tientallen kisten kon hij nemen wat van zijn gading was en kort daarop vertrok Van Imhoff.^{VI}

Onderweg overdacht hij, hoe hij de zaak zou aanpakken; zijn schrijvers liet hij onafgebroken doorwerken met het opstellen van brieven, waarin hij kennis gaf van zijn komst als gezant van Gouverneur en Raden te Batavia. Bovendien bracht hij vele geschenken mee, niet van de regeering, doch bezittingen van zijn vrouw, want deze, een „peranakan Inggeris”, was zeer rijk.^{VII}

Na een reis van meer dan een maand, tengevolge van storm onderweg, kwam Van Imhoff voor de haven van Ceilon aan en liet den witten wimpel hijschen.^{VIII} Zijn komst veroorzaakte een hevige beweging op Ceilon; dag en nacht door kwam van alle kanten het volk, dat zwaar bewapend was, opzetten en vormde zich onder leiding van Adikarang en de mangkoeboemi's tot een machtig leger. De koning van Kandi, voorzien van de teekenen zijner vorstelijke waardigheid, kwam dit schouwspel gadeslaan.

Van Imhoff daalde intusschen af in een bootje en met slechts weinige volgelingen roeide hij naar den wal. Een der mangkoeboemi's vroeg hem op een zeer vijandelijke wijze, waarheen hij wilde, waarop Van Imhoff antwoordde, dat hij kwam als gezant van de Compagnie en niet om oorlog te voeren. Men wilde hem met steenen werpen, doch Adikarang verbood dit en gelastte hem ongemoeid aan

land te laten komen, daar het duidelijk was, dat hij niet met vijandelijke bedoelingen kwam. Direct na aankomst begaf Van Imhoff zich met bekwamen spoed naar den vorst, viel weenend aan zijn voeten en vroeg om lijfsbehoud. Eerbiedig overhandigde hij een brief aan den vorst, zeggende, dat deze van de Hooge Regeering te Batavia was, doch hij was door den schranderer Van Imhoff zelf tijdens de reis opgesteld. De koning glimlachte bij het lezen van dezen brief, en het schip vol geschenken getuigde van de oprechtheid der Compagnie. Van Imhoff vroeg nogmaals om vergeving en verzocht geen strijd meer te voeren, waarop de vorst antwoordde, dat het niet zijn schuld was, maar het werk van de Compagnie zelf. De geschenken werden vervolgens door den vorst in ontvangst genomen en men gelastte Van Imhoff op een stoel plaats te nemen, op één rij met de mangkoeboemi's. Men bewees hem veel eer, onthaalde hem op spijzen en dranken en begroette hem met bazuingeschal en kanonschoten.^{IX}

Het volk was verheugd, dat de strijd niet doorging.

Van Imhoff steeg in een rijtuig en werd in optocht naar de stad gevoerd, waar men hem een steenen huis schonk. Dagelijks ging hij uit om zich vrienden te verwerven, waardoor hij spoedig zeer bemind was.

Van Imhoff had honderden kisten met koopwaar meegebracht om handel te drijven, waarvan, hoewel hij ze liet bewaken, veel gestolen werd. Hij gelastte den wakers bij betrapping der dieven hen niet te dooden, want dat zou opnieuw strijd veroorzaken. Van Imhoff diende zijn beklag in bij den vorst; deze gelastte hem een omheining op te richten, waardoor hij zijn goederen beter zou kunnen bewaken, doch Van Imhoff antwoordde, dat deze al verscheidene malen was ingestort.

De koning maakte nu aan zijn onderdanen bekend, dat wie op diefstal betrapt werd, gevangen genomen en gespietst zou worden. Na het invallen der duisternis betrok Van Imhoff weer de wacht bij zijn goederen en snapte tientallen dieven, die snel gevangen genomen werden. Van Imhoff deelde het resultaat mee aan den vorst, die zeer beschaamd was en hij gelastte de dieven te spietsen. Van Imhoff echter verzocht de dieven vrij te laten en hen te waarschuwen, dat ze bij herhaling zeker gedood zouden worden. Dit maakte een diepen indruk op den vorst en hij was volkomen overtuigd van de oprechtheid van Van Imhoff; daarom stond hij hem toe een loge te bouwen en de noodige maatregelen te nemen, opdat de dieven niet te brutaal werden.^X

De vreugde van Van Imhoff was niet te beschrijven; naar Malaka

en verscheidene andere posten zond hij verzoeken om bouwstoffen en geschoolde werklieden, daar hij een stad wilde bouwen, naar Djakarta een brik met verzoek aan den „Generaal” geld en honderd pikool koper te zenden, en wel zoo spoedig mogelijk, daar hij thans op Ceilon een stad bouwde en zoo lang deze er niet was hij nog ongerust zou zijn. Te Batavia schudde men het hoofd om de listen van Van Imhoff, die er in geslaagd was Ceilon tot rust te brengen en men zond hem hetgeen hij gevraagd had.

Op Ceilon was men onafgebroken bezig met den opbouw der stad en toen het uit Batavia gezonden kapitaal verbruikt was, deed hij nogmaals een verzoek om geld en gereedschappen, hetgeen door de regeering te Batavia ingewilligd werd. Tengevolge van zwaar stormweer duurde het meer dan een maand voor men Ceilon bereikte. Met den bouw der stad ging men dag en nacht voort; grachten werden gegraven, bruggen gebouwd, er verrezen huizen en de wallen werden breed en hoog als die van Batavia.

De beleidvolle Van Imhoff deed vervolgens aan de regeering te Batavia het verzoek arme rondzwervende Chineezzen naar Ceilon te zenden.^{x1} De Gouverneur-Generaal las het schrijven van Van Imhoff alleen; hij was het hoofd des lands en wat hij zou bevelen moest gebeuren. Valckenier gelastte de hoofden der Chineezzen te roepen en hen te zeggen, dat hij zeer bezorgd was, wijl zij zijn vrienden waren. Na hun komst in het kasteel zei hij tot hen, dat volgens een bevel uit Holland alle Chineezzen te Batavia binnen een week naar Ceilon moesten worden overgebracht. De Chineezzen, deze tijding vernemende, ontstelden zeer; zij vroegen den „Generaal” hen te beschermen, opdat ze Djakarta niet hoefden te verlaten. Twintig duizend réalen wilde ieder hem geven; zoo kwamen verscheidene duizenden Chineezzen zich vrijkopen, zoodat hij de Chineezzen voor millioenen bedroog.^{x11}

Het verzoek van Van Imhoff werd ingewilligd en arme Chineezzen werden naar Ceilon gezonden.

Oorlog werd op Ceilon niet meer gevoerd, de stad was gereed gekomen en na vijf jaar verzocht Van Imhoff vervangen te worden, waarop de Gouverneur-Generaal een anderen „piskal” naar Ceilon zond.^{x111}

De vorst en Van Imhoff namen hartroerend afscheid van elkaar en na met veel eerbetoon uitgeleide te zijn gedaan voer Van Imhoff af naar Djakarta.^{x11v} Daar werd Van Imhoff met kanonschoten begroet en bevorderd tot „idelir”.

§ 2. Aanteekeningen

I. Aangaande de bestuursinrichting en rangorde der rijksgrooten in Kandi blijkt uit de door mij geraadpleegde Compagnies papieren niets. Valentijn ¹⁾ noemt onder het opschrift „Namen der Inlandsche bedienden, in de dorpen op Ceilon” van de hier vermelde rijksgrooten alleen mantri's en voegt daaraan de volgende verklaring toe: „Raadsheeren. Deze geven Raad en Daad, in Saaken van belang, en anderszins, zynde in de Regeering de naaste aan den Koning, by wiens sterven zulk een Mantri ook de naaste is om 't Bestier voor eerst in plaats van de Soon (zoo die nog onmondig is) op te vatten, en zoo 'er geen is, zoo bestierd hy met de andre Raaden, tot dat 'er weer een ander Koning gesteld is.” Zij zijn hier dus, in tegenstelling met het gedicht, de hoogste ambtenaren.

Misschien heeft de schrijver de situatie door een Maleischen bril bezien, want titels en rangorde toonen overeenkomst met die aan de hoven in den Indischen archipel; Cense ²⁾ vermeldt als rangorde der hoogste rijksgrooten volgens de oendang-oendang Kotawaringin: radja, dipati, arja, mangkoeboemi, etc.

II. Door het volkomen ontbreken van jaartallen en namen is de hier volgende passage voor tweeërlei uitlegging vatbaar:

1e kan bedoeld worden de eerste vestiging der Compagnie op Ceilon, waarna de bouw van een stad een oorlog zou hebben veroorzaakt, die na veel strijd met de komst van Van Imhoff tot een goed einde werd gebracht.

2e is het mogelijk, dat de auteur een bepaalde gebeurtenis onmiddellijk voorafgaande aan de komst van Van Imhoff tot uitgangspunt heeft genomen en onkundig was van het feit, dat de Compagnie reeds meer dan een eeuw op Ceilon gevestigd was.

Tegen de eerste opvatting kan men direct aanvoeren, dat volgens den Maleischen tekst reeds de eerste expeditie tegen den vorst van Kandi plaats had onder Valckenier, doch dit geldt eveneens voor het tweede geval, daar Valckenier pas tijdens het gouverneurschap van Van Imhoff over Ceilon Gouverneur-Generaal werd, al bedraagt hier het verschil slechts eenige jaren.

Sinds Joris van Spilbergen den 30en Mei 1602 op Batticaloa aankwam stond men in contact met den keizer van Kandi en reeds 11 Mei 1612 sloot de onderkoopman Marcelles de Boschhouwer een contract

1) Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indien, 5e dl, 1e st., blz. 7.

2) Cense, De Kroniek van Bandjarmasin. Acad. proefschr., Leiden, 1928, blz. 163.

met den vorst. Onze vestiging op Ceilon dateert van 11 Mei 1638, op welken datum Westerwold Batticaloa op de Portugeezen veroverde, waarna hij 20 Mei 1638 een contract met den vorst van Kandi sloot. ¹⁾

Neemt men aan, dat de schrijver aanvangt met te wijzen op de hier genoemde betrekkingen tusschen de Hollanders en Ceilon, zonder vermelding van bepaalde feiten en data, dan zal hij met de vestiging van een loge Colombo bedoeld hebben.

12 Mei 1656 werd onder Van der Meyden Colombo op de Portugeezen veroverd. De vorst was zeer vertoornnd, dat de Hollanders zonder overleg met hem de stad ingenomen hadden, want wel wilde hij de Hollanders als vrienden en bondgenooten tegen de Portugeezen, maar zij mochten niet een oppermachtige positie innemen, waardoor hij niet meer in de gelegenheid zou zijn de Portugeezen en Hollanders tegen elkaar uit te spelen.

Er ontstond een formeele oorlog tegen de Compagnie. 's Vorsten laskarijns ²⁾ stalen het vee van de Compagnie en richtten veel schade aan. Singaleesche troepen, die in 's Compagnies dienst waren, liepen naar den keizer over; de bewoners wilden geen diensten voor de Compagnie meer verrichten en de benedenlanden waren bijna ontvolkt. Men was genoodzaakt voortdurend patrouilles uit te zenden om strooperijen tegen te gaan en rebellen uit elkaar te jagen. ³⁾

De hier geschetste gevolgen van de verovering van Colombo vertoonnen overeenkomst met die, welke de auteur geeft van het stichten der loge en het vijandig optreden der Hollanders; de veldslagen tusschen de stichting der stad en de komst van Van Imhoff zouden dan verdeeld moeten worden over de periode 1656-1736. De beschrijving der veldslagen met millioenenlegers is meer in overeenstemming met de klassieke Maleische geschiedschrijving, dan met de werkelijkheid. ⁴⁾

Onderstellen wij, dat in het gedicht een geschiedkundig overzicht wordt gegeven van de ontwikkeling der Compagnies positie op Ceilon tot 1740, dan is er wel eenigen historischen ondergrond te ontdekken, doch twijfel aan de juistheid dezer opvatting ontstaat, wanneer wij bedenken, dat nimmer melding wordt gemaakt van de opvolging van een nieuwen vorst of het optreden van een nieuwen gouverneur (voor Van Imhoff), dat steeds dezelfde legeraanvoerder de troepen leidt en dezelfde Gouverneur-Generaal de zaken in Batavia bestiert. Boven-

1) Leupe, Beknopte Historie v. d. voornaamste gebeurtenissen op Ceilon etc. (Ber. Hist. Gen., 7e dl, 2e st., 1862, blz. 364, 366, 373 en 374.)

2) Inlandsche soldaten (Leupe, Beknopte Historie v. d. voornaamste gebeurtenissen op Ceilon etc. Ber. Hist. Gen., 7e dl, 2e st., 1862, blz. 514.)

3) Leupe, Beknopte Historie v. d. voornaamste gebeurtenissen op Ceilon etc. (Ber. Hist. Gen., 7e dl, 2e st., 1862), blz. 402 e.v.

4) Vrgl. aantekening IV.

dien komt het ons onwaarschijnlijk voor, dat een Inlandsch geschiedschrijver omtrent gebeurtenissen, die zich meer dan een eeuw voor zijn tijd afspelen, ons betrouwbare gegevens kan verschaffen.

Derhalve lijkt mij de onder punt twee genoemde voorstelling van zaken, waarbij gebeurtenissen, die zich onder den voorganger van Van Imhoff hebben voorgedaan, zijn opgeblazen tot de reeds vermelde feiten, meer voor de hand liggend.

31 Januari 1736 schrijft Gouverneur Diderik van Domburg naar Batavia ¹⁾, dat er onder de bevolking een oproerige beweging ontstaan was, aangestoot door uit 's konings land afkomstige kaneelchillers. De rebellen maakten bekend, dat de koning van Kandi de corle ²⁾ aan zich getrokken had en men geen arbeid voor de Compagnie meer hoefde te verrichten. In verschillende corles ontstonden opstanden. Eenige detachementen militairen werden uitgezonden om de zaak in orde te brengen: een compagnie van 72 grenadiers en eenige vertrouwde Inlanders onder den kapitein dessave ³⁾ Daniel Agreeen en de leden van den raad Gerrit Valk en Jurriaan Potken en een afdeeling van 50 militairen onder het hoofd Dirk Pieter Beekman en den luitenant Jan Pieter Clop. ⁴⁾ In de Hina corle had een troep van 400 man staken geplant en verklaard, dat de bewoners thans onder den vorst van Kandi stonden. Men besloot te Malwane en Attenegale twee fortjes te bouwen, ten teeken, dat het Compagnies gebied was, en er militie te laten postvatten. ⁵⁾

De Maccaré, die na den dood van Van Domburg het bewind waarnam, schrijft d.d. 30 Juni 1736 ⁶⁾, dat de bouw van de versterking te Attenegale veel kwaad bloed gezet had en het daardoor tot een oorlog met de bovenlanden gekomen was. Ondanks het verzet van den koning en de waarschuwingen van Compagnies dienaren om dezen steen des aanstoots weg te nemen, was de gouverneur met den bouw er van doorgegaan. Duizenden manschappen kwamen uit de bovenlanden afzakken en de bezetting van Attenegale, totaal 82 man onder den commandant-vaandrig Jan Willem Harmsen, werd verdreven en moest terugtrekken op Malwane met achterlating van twee veldstukken benevens ammunitie en goederen, waarop de wacht door den

1) Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 (2).

2) District (Leupe, Beknopte Historie v. d. voornaamste gebeurtenissen op Ceilon etc., blz. 514).

3) Gouverneur, districts-opperhoofd (Leupe, Beknopte Historie v. d. voornaamste gebeurtenissen op Ceilon etc., blz. 514).

4) Gouverneur Van Domburg en de raad aan G. en R., dd. 31 Januari 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]). De hier vermelde getallen geven een indruk van de geringe sterkte der uitgezonden expedities.

5) Gouverneur Van Domburg en de raad aan G. en R., d.d. 31 Januari 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

6) Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 (2).

vijand in brand werd gestoken.

De boven aangehaalde gebeurtenissen komen vrij nauwkeurig overeen met het tafereel, dat ons de Maleische auteur ophangt van de gebeurtenissen voor de komst van Van Imhoff, wanneer we in plaats van het fortje te Attenegale een stad denken. Mogelijk heeft de auteur deze verandering met opzet aangebracht, om den inzet van den strijd belangrijker te maken en daarmede meer luister bij te zetten aan het optreden van Van Imhoff, die straks op Java nog zulk een belangrijke rol moet spelen.

Weliswaar bestonden de moeilijkheden reeds voor de bouw van het fortje, doch daar de schrijver de ware oorzaak hiervan over het hoofd ziet, moet hij die wel verwaarloozen, zelfs indien hij ze gekend had. De bouw van een fortje moge de directe aanleiding tot het ontstaan van openlijke vijandelijkheden geweest zijn, de diepere oorzaak, waarmee de Compagnie voortdurend op Ceilon te kampen had, en die door den schrijver in 't geheel niet is aangeroerd, was het streng vasthouden aan het monopoliestelsel der Compagnie, waardoor de vorst zeer in zijn vrijheid beknot was en op de producenten zware lasten werden gelegd. De groote grief van de vorsten van Kandi was steeds, dat de Compagnie de havens gesloten hield, zoodat de vorst zich meermalen had uitgelaten „dat het sluijten der havenen een en het selfde was als of men haar de keel wilde toebinden”.¹⁾

Bovendien had het despotieke optreden van eenige gouverneurs en „een uijtsuijging van den gemeenen man, die de gemoederen op veele plaatsen als tot desperatie heeft gebragt” de stemming niet verbeterd.²⁾

Er zij nog gewezen op het feit, dat, in tegenstelling met de door den auteur gegeven voorstelling, van een openlijken oorlog door den vorst geen sprake was: wel was hij verbolgen op de Compagnie en liet b.v. 's Compagnies gezant Jacob de Jong vijf maanden wachten alvorens hem in audiëntie te ontvangen,²⁾ maar verklaarde, hoewel men mag aannemen, dat de vorst de hand had in de vele moeilijkheden³⁾, tegenover een door Van Imhoff naar Kandi gezonden gezantschap „dat het hof ten enemale onkundig was van alle het voorgevallen in de benedenlanden en dat den koning nog zijne groten zig in 't minste

1) Van Imhoff aan G. en R., d.d. 26 September 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [1]).

2) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan G. en R., d.d. 7 Augustus 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

3) In het schrijven van Maccaré en den raad aan G. en R. van 30 Juni 1736 wordt hier op gewezen. (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2].) In de missive van Van Imhoff en den raad op Ceilon aan G. en R. van 7 Augustus 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]) lezen wij over het optreden der rebellen „steunende op den bijstand of ten minsten de toelatinge van het hof”.

niet gemesleert hadden met alle de troublen die zij om allerhande andere oorzaken kwamen te attribueren." 1)

Tenslotte merken wij op, dat kaneel het product was, waardoor Ceilon waarde had voor de Compagnie, zoodat het sluiten van een contract om edelsteenen te koopen wellicht ontsproten is uit 's schrijvers eigen brein, die dit een begeerlijker handelsobject vond dan kaneel.

III. Bij de hierboven vermelde ongeregeldheden onder De Maccaré en de bestrijding daarvan door de Compagnies troepen is reeds gebleken, dat de in het gedicht beschreven groote veldslagen in werkelijkheid schermutselingen van kleine detachementen van de Compagnie met rebellen zijn; als voorbeeld noemen we nog den overval door een troep rebellen op den vaandrig Jan Harmen Crap, die met 12 man ter versterking naar het fortje Cattoene waren afgezonden en allen gevangen naar Kandi werden gevoerd. 2) Deze overvallen en botsingen zijn te onbelangrijk om er uitvoerig over uit te weiden.

IV. Van groote troepenendingen naar Ceilon, waarvan de auteur gewaagt, blijkt uit 's Compagnies papieren zeer weinig. De Maccaré deed aan Gouverneur en Raden het verzoek assistentie te zenden 3), waaronder gevraagd werden een aantal Boegineezen en Baliërs om de Singaleesche bovenlanders te beteugelen of op zijn minst te intimideeren. Ook naar Coromandel en Malabar wordt om hulptroepen geschreven 4), aan welk verzoek gevolg is gegeven. 5) Bovendien bracht Van Imhoff nieuwe troepen mee: een compagnie Europeesche militairen en drie compagnieën Baliërs. 6) Toch bestond het garnizoen der Compagnie ultimo Augustus 1736 slechts uit 2042 man, benevens 549 „zeevarenden". 7)

V. Van een aanbod van den Gouverneur-Generaal aan Van Imhoff twintig schepen mee te geven en den wensch van laatstgenoemde slechts vier schepen van den admiraal te willen gebruiken, heb ik geen

1) Res. van Dinsdag 8 Januari 1737 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

2) Appendix d.d. 6 Juli 1736 van de missive van De Maccaré en den raad aan G. en R. d.d. 30 Juni 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

3) De Maccaré en de raad aan G. en R., d.d. 30 Juni 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

4) Appendix d.d. 6 Juli 1736 van de missive van De Maccaré en den raad aan G. en R., d.d. 30 Juni 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

5) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan G. en R., d.d. 25 Sept. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

6) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan G. en R., d.d. 7 Aug. 1736 en 25 Sept. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

7) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan H. XVII, d.d. 12 Jan. 1737 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

bevestiging kunnen vinden; evenmin van de belooning, die de admiraal ontving. Wel staat vast, dat Van Imhoff niet met vier, maar met vijf schepen naar Ceilon is vertrokken. ¹⁾

Door de regeering te Batavia wordt aan Heeren XVII slechts bericht, dat tot gouverneur van Ceilon is aangesteld Gustaaf Willem van Imhoff „in wien wij vertrouwen te zullen hebben gevonden het vereijste character tot maintien van comp. gekrenkt respect, en de verdere vereyschte qualijtjen, die wij oordeelen dat noodzakelijk werden gerequireert in een gouverneur van dat important, en niet min lastig Gouvernement”. ²⁾

Niet juist is, dat het voorstel Van Imhoff tot gouverneur van Ceilon te benoemen van den Gouverneur-Generaal uitging, daar in bovengenoemd schrijven aan Heeren XVII wordt medegedeeld, dat de verkiezing van Van Imhoff tot gouverneur van Ceilon was „contrarie het sentiment” van den Gouverneur-Generaal, die meende, dat hij deel moest blijven uitmaken van de Hooge Regeering.

VI. Hetgeen zich afspeelt tusschen Van Imhoff en zijn vrouw is psychologisch zeker verantwoord; wanneer wij den auteur van het gedicht kenden en wisten uit welke bron hij zijn gegevens heeft geput zouden dergelijke mededeelingen misschien in beteekenis winnen.

Uit de ons ter beschikking staande gegevens blijkt, dat Van Imhoff niet alleen naar Ceilon vertrok, doch vergezeld van zijn gezin: voor het transport van den nieuwen gouverneur „met zijn Ed. familie” was bestemd het schip Hillegonda ³⁾; 23 Juli kwam de nieuwe gouverneur „met zijn familie” aan ⁴⁾; in 1736 is zijn een jaar te voren geboren zoon „te Colombo” overleden. ⁵⁾

Wat betreft de door Van Imhoff meegebrachte geschenken vermeldt het schrijven van Van Imhoff en den Raad op Ceilon van 7 Augustus 1736, ⁶⁾ dat de nieuwe gouverneur een aantal paarden voor den vorst van Kandi aan boord had. Over de vraag, wie de geschenken bekostigd had, wordt niet gesproken.

VII. Van Imhoff was gehuwd met Catharina Magdalena Huysman, dochter van Anthony Huysman, eerste raad en Directeur-Generaal van Nederlandsch-Indië, en van Johanna Catharina Pel-

1) Van Imhoff aan G. en R., d.d. 7 Aug. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [1]).

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 April 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Batavia, 1737 [2]).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 April 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Batavia, 1737 [2]).

4) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan G. en R., d.d. 7 Aug. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

5) Van Rhede v. d. Kloot, De Gouverneurs-Generaal, blz. 96.

6) Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 (2).

grom. Zij is te Batavia overleden 22 Juli 1744.¹⁾ Met de peranakan Inggeris zal dus niet zijn wettige vrouw bedoeld zijn.

In 1743 heeft Van Imhoff van een Inlandsche vorstin een vrije vrouw, Helena Pieters genaamd, ten geschenke gekregen, bij welke door hem buiten echt drie kinderen verwekt zijn.¹⁾ Ofschoon hij die vrouw pas krijgt tijdens zijn Gouverneur-Generaalschap, is het waarschijnlijk deze, welke door schrijver bedoeld wordt, tenzij de laatste beter ingelicht was, dan de Europeesche berichtgevers.

VIII. De reis van Van Imhoff duurde ruim zeven weken; na 1 Juni met vijf schepen straat Soenda te zijn uitgezeild kwam hij 23 Juli te Colombo aan. Door de slechte bezeildheid van twee schepen werd besloten deze achter te laten en met de drie overige vooruit te zeilen, wat echter niet veel voordeel bracht, want bezuiden de linie had men te kampen met windstilte en ten noorden er van troffen zij „sulke vehemente ja stormende en teffens so schrale winden” uit het noordwesten aan, dat de beide achtergelaten schepen reeds vijf en zes dagen later aan de oostkust van Ceilon aankwamen.

Den 21en ging Van Imhoff door naar Colombo.²⁾

IX. De beschrijving van de aankomst van Van Imhoff op Ceilon en de ontvangst door den vorst berust op de fantasie van den auteur. Zeer onverwacht kwam in den morgenstond van den 23en Juli de nieuwe gouverneur met twee jachten en een chaloup voor Colombo aan.³⁾ Van een ontvangst door den vorst was geen sprake, daar deze in Kandi, in het binnenland gelegen, resideerde, terwijl Colombo in het bezit der Compagnie was. De koning kreeg eerst kennis van de landing van een nieuwen gouverneur, doordat Van Imhoff zelf hem daarvan bericht zond.⁴⁾ Eveneens liet de nieuwe gouverneur in het heele land een publicatie afkondigen, waarin hij „op de allerfavorabelste wijze tot geruststelling der ingeseetenen” van zijn aankomst mededeeling deed.⁴⁾

X. Bij aantekening II is aangetoond, dat onder den voorganger van Van Imhoff noch van het bouwen eener stad noch van verwoesting daarvan sprake is geweest. Daar de schrijver echter zulks tot uitgangspunt neemt is het logisch, dat het optreden van den bekwamen

1) Van Rhede v. d. Kloot, De Gouverneurs-Generaal, blz. 96.

2) Van Imhoff aan G. en R., d.d. 7 Aug. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [1]).

3) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan G. en R., d.d. 7 Aug. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

4) Van Imhoff aan G. en R., d.d. 7 Aug. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [1]).

Van Imhoff moet culmineeren in den herbouw der stad. Waarin men met behulp van groote legers niet kon slagen gelukt aan Van Imhoff alleen, al wordt dit resultaat naar onze meening op minder eervolle wijze bereikt. De beschrijving van zijn optreden geeft ons een duidelijk beeld van de voorstelling, die de Inlandsche schrijver van een figuur als Van Imhoff had.

De kern van dit gedeelte van het gedicht is: Van Imhoff bereikte op vredelievende wijze, wat zijn voorganger met veel strijd niet gelukt was, namelijk vrede met den vorst en bevestiging van 's Compagnies positie op Ceilon.

De door hem gebouwde versterkte loge is het uiterlijke kenteeken van de macht der Compagnie.

Aan de hand van de brieven van Van Imhoff en den Raad op Ceilon aan de regeering te Batavia blijkt, dat deze kern tevens een kern van waarheid is.

In een aparten brief schrijft Van Imhoff aan Gouverneur en Raden te Batavia, ¹⁾ dat met zijn komst de toestand zeer ten voordeele van de Compagnie veranderde; het hof scheen in zijn schik met zijn komst en het volk eveneens, en hij voegt er aan toe: „het is mij ten minsten een groot genoeg en in den slegten toestand, waar in ik Ceylon vond, een groote troost en kragtige aanmoediging geweest, de gemeente binnen so weijnig dagen so seer verheugt te zien over mijne komste en selfs den inlander daar omtrent betuijgingen te horen doen die ik van deselve niet wel konde verwagten.”

In een brief van Van Imhoff en den Raad op Ceilon ²⁾ wordt meegedeeld, dat Van Imhoff gemeend heeft: „nogmaals den weg van minnelijkheid te moeten inslaan, alvorens tot eenige andere te treden”. Zijn tactiek had succes, want uit verschillende districten kwam bericht, dat de toestand rustig werd.

Uit een schrijven van 25 September ³⁾ blijkt, dat ook na de komst van Van Imhoff de rebellen zich nog steeds roerden.

9 November 1736 vertrok een gezantschap naar het hof te Kandi en keerde reeds 6 Januari 1737 terug, terwijl de vorige ambassade er vijf maanden over gedaan had; men werd zeer vriendelijk door den vorst ontvangen, welke verklaarde geen deel te hebben in de oproerigheden der benedenlanden en er van verzekerd te zijn „dat alles nu onder de regeering van den tegenwoordigen Gouverneur, wiens Per-

1) Van Imhoff aan G. en R., d.d. 7 Aug. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [1]).

2) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan G. en R., d.d. 7 Aug. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

3) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan G. en R., d.d. 25 Sept. 1736 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

zoon Sijn Majesteijt betuigd hadde hem niet onaangenaam te zijn, welhaast hersteld soude wesen..."¹⁾

De koning gaf voor het jaar 1737 vergunning tot het schillen van de kaneel en het vervoer van olifanten.¹⁾

De diefstallen, die tot zulk een voor Van Imhoff gunstigen uitslag geleid hebben, hadden werkelijk plaats, doch niet van door Van Imhoff meegebrachte goederen, maar het waren rooverijen uit in de nabijheid der stad gelegen tuinen en stallen der Compagnie.

XI. Het besluit rondzwerfende Chineezzen te deporteren werd eerst genomen na het aftreden van Van Imhoff als gouverneur van Ceilon en tijdens zijn lidmaatschap van den Raad van Indië; wel was reeds in 1732 tot een dergelijk middel besloten²⁾, doch de auteur kan slechts den eerstgenoemden maatregel bedoelen.

25 Juli 1740 wordt besloten³⁾ „alle suspecte swervende Chineezzen (onaangezien van een permissie briefje om te mogen overblijven voorzien zijn) ...te laten oppacken en in de boeyen overbrengen, omme door gecommitteerde Schepenen en de Secretaris geëxamineert zijnde, daar van by een duydelyk berigt aan dese regeering rapport te doen..." Alle verdachte Chineezzen, die niet konden aantoonen, hoe ze aan den kost kwamen, zouden naar elders gezonden worden.⁴⁾

XII. De misbruiken, bij het opvatten der Chineezzen begaan, mogen niet uitsluitend op rekening van Valckenier geschreven worden. Voor het mislukken van den maatregel van 25 Juli moeten in de eerste plaats verantwoordelijk gesteld worden de dienaren der justitie met de uitvoering belast, die rijke Chineezzen giften afpersten onder bedreiging anders opgevat te zullen worden.⁵⁾ Wel schijnt Valckenier bij het verleenen van permissiebriefjes zich aan misbruiken te hebben schuldig gemaakt. Valckenier was zelfs tegen den maatregel van het opvatten der Chineezzen geweest, want hij verwachtte daarvan groote consternatie onder hen, doch van zijn afwijkende meening was geen aantekening gehouden.⁶⁾ Elders⁷⁾ vinden we vermeld, dat Valckenier tegen het opvatten der Chineezzen was, omdat hij niet gaarne

1) Van Imhoff en de raad op Ceilon aan H. XVII, d.d. 12 Jan. 1737 (Overgekomen br. en papr. v. Ceilon, 1737 [2]).

2) Colenbrander, II, blz. 191.

3) Extract uit de notulen van Maandag 25 Juli 1740 (K.A. 59).

4) Relaes van het gepasseerde op Batavia 1741 (K.A. 59).

Men had het voornemen deze Chineezzen naar Ceilon te zenden, waar zij braak liggend land te bebouwen zouden krijgen („Korte aan Notutie wegens het verraadt ofte Rebelligheyt der Chineezzen op Batavia Ao 1740", K.A. 139 [2]).

5) Relaes van het gepasseerde op Batavia, 1741 (K.A. 59).

6) Secr. brief van Valckenier, d.d. 31 Oct. 1740 (K.A. 59).

7) „Remarqués", etc. „noopens het voorgevallene op Batavia" (K.A. 59).

ontdekt zag „de scandaleuse conduite door hem gehouden in het geeven van permissie-briefjes”.

Volgens den „Droom” van den opstand te Batavia ¹⁾ is reeds tijdens Gouverneur-Generaal Durven de groote ontevredenheid onder de Chineezzen ontstaan, door de afpersingen en knevelarijen, waaraan zij blootstonden. Onder zijn bewind werden de permissiebriefjes uitgevonden en een belasting op de Chineesche herbergen, die vele Chineezzen tot den bedelstaf bracht. De Chineesche natie was als „een spongie, dewelke door de Groote, jaar op jaar uitgedrukt wierd”. ¹⁾

De oorzaak der ontevredenheid zou dus reeds ontstaan zijn in de periode 1729–1732. ²⁾

Er schijnt ook reeds een uitbarsting bedreigd te hebben volgens het „Omstandig en Allernaeuwkeurigt Verhaal” ³⁾; hier wordt medegedeeld, dat dit verraad al gesmeed was door den Chineeschen luitenant Nilocko, doch door zijn overlijden in 1734 ging het niet door. Aan het sterfbed van zijn vader heeft zijn zoon Ni Hoekong moeten zweren het plan te zullen volvoeren. Deze datum is echter niet juist, daar Nilocko reeds begin 1733 (vermoedelijk 22 Januari) is overleden. ⁴⁾

Bij vergelijking van den Maleischen tekst met Hollandsche bronnen vinden wij in beiden melding gemaakt van door Valckenier gepleegde misbruiken. De inlandsche auteur doet het voorkomen, dat alleen Valckenier zich hieraan heeft schuldig gemaakt. Daarbij moeten twee correcties aangebracht worden:

1. Reeds lang voor Valckenier stonden de Chineezzen aan afpersingen en knevelarijen van de zijde van de hooge ambtenaren bloot.

2. De maatregel om suspecte zwervende Chineezzen op te vatten was aanleiding voor degenen, die met de uitvoering belast waren, hen, die er geld voor over hadden te laten loopen, terwijl gegoede Chineezzen, die geen geld wilden geven opgepakt werden; dat Valckenier bij deze laatste misbruiken betrokken was blijkt niet.

Tenslotte zouden wij nog willen vermelden als oorzaak van de groote onrust onder de Chineezzen, in het gedicht niet genoemd, het gerucht, dat zij, die naar Ceilon verbannen werden op zee door de Hollanders gedood en in zee geworpen werden. ⁵⁾

1) No V van de Verzameling van verscheidene echte Stukken van Batavia herwaards gezonden, blz. 123 e.v.

2) Veth, Java, II, blz. 454.

3) „Omstandig en Allernaeuwkeurigt Verhaal van den Oorsprong, Begin, Voortgang en gelukkige ontdekkinge van het vervloekt en Schelms Verraadt”, etc., blz. I (Koloniale Bibl.).

4) Hoetink, Chin. officieren te Batavia onder de Comp. (Bijdragen, dl 78, blz. 105).

5) „Korte aan Notutie wegens het verraadt ofte Rebelligheyt der Chineesen op Batavia Ao 1740.” (K.A. 139 [2]). Verhaal van de rebellie der Chineezzen (K.A. 139 [8]).

In de „Chronologische geschiedenis van Batavia”¹⁾ wordt dit een der voornaamste oorzaken van het samenrotten der Chineezen genoemd.

Resumeerend kunnen wij volstaan met één regel, voorkomend in een gedicht op den moord der Chineezen, aanwezig in het rijksarchief te 's-Gravenhage:

„De geldlust heeft het eerst veroorzaakt dit bedryv.”²⁾

XIII. Van Imhoff is ongeveer vier jaar gouverneur van Ceilon geweest: 23 Juli 1736 kwam hij te Colombo aan, 12 Maart 1740 vertrok hij naar Batavia.³⁾

XIV. De schrijver schijnt onkundig te zijn van het feit, dat de vorst begin 1739 was overleden⁴⁾, zoodat Van Imhoff geen afscheid neemt van denzelfden vorst, waarmee hij eenige jaren te voren vriendschap heeft gesloten.

1) Chronologische Gesch. v. Batavia, geschr. door een Chinees. Vertaald door Medhurst, Tijdschr. Ned.-Indië, 3e jrg, 2e dl, blz. 57.

2) K.A. 59.

3) Leupe, Beknopte Historie v. d. voornaamste gebeurtenissen op Ceilon etc. (Ber. Hist. Gen., 7e dl, 2e st., 1862, blz. 493, 496).

4) Leupe, Beknopte Historie v.d. voornaamste gebeurtenissen op Ceilon etc. (Ber. Hist. Gen., 7e dl, 2e st., 1862, blz. 496).

DE OPSTAND DER CHINEEZEN

§ 1. *Inhoudsopgave*

Van Imhoff legde dagelijks bezoeken af bij zijn vele vrienden in Batavia, terwijl hij intrigeerde en beschuldigingen uitsprak tegen Valckenier, er aan toevoegende, dat binnenkort Batavia verwoest zou worden.^I

De stad Batavia had vijf poorten, alle van wachten voorzien, waarover een „kapitan litnan” als hoofd. Aan de zeezijde lag de „pintoe Pebian”, de poort, waardoor de koopwaren gingen, links daarvan „Embrat”, waar goed de wacht gehouden werd, want er waren veel ongeloovigen en er geschiedde veel onrecht; „Pagerman” was de poort aan de linkerzijde der stad, wanneer men daar passeerde sloeg de vrees iemand om het hart: iederen dag vielen er dooden en er waren veel dieven. Aan de landzijde lag de „pintoe Besar”, waar een zeer druk verkeer van rijtuigen was. De vijfde poort was de „pintoe Ketjil”, goed van kanonnen voorzien, die gericht waren op de Chineesche wijk.^{II} De stad en het kasteel waren eveneens goed bewapend en vele honderden gewapende manschappen stonden er op post. In het kasteel was een groot en hoog steenen huis, waarin de bezittingen van de Compagnie waren opgeslagen.

De benadeelde Chineezzen kwamen bijeen bij Si Pandjang, een Chinees, die zeer moedig was.^{III} Er werden kisten met zwaarden gevuld en men sprak af onder het spelen van de wajang de „Kompeni” aan te vallen. Honderden kisten werden binnen Batavia gebracht, terwijl men den havenmeester bedroog en zei, dat het kisten met amfioen uit Soeratte waren. Daarna werden de zwaarden verdeeld, zooals afgesproken was.^{IV}

De kapitein-Chinees woonde in de stad in een fraai huis; hij bezat vele schepen en was zeer rijk. Er waren te Batavia zeer veel Chineezzen, die aan de Compagnie voordeel brachten; doch al was hun gelaat vriendelijk, hun innerlijk was daarmee niet in overeenstemming.^V

De Chineezzen besloten er niet langer over te spreken en Djakarta te verwoesten. Zij richtten een groot feest aan, er werd gegeten en gedronken, honderden staken vuurwerk af en in de Chineesche kam-

poengs werd de wajang vertoond. De drukte in de stad was onbeschrijfelijk; alle te Batavia woonachtige volkeren waren op de been.

Kapitein Pandjang ging zelf naar den Gouverneur-Generaal en deed het verzoek bij iedere poort der stad een wajangvertooning te mogen houden; vijf honderdduizend réalen wilde hij betalen. De landvoogd moest daarover eerst beraadslagen. Si Pandjang keerde verheugd terug, want als de Chineezzen rond de poorten bij de wajangvertooningen verzameld waren, wisten zij wat hun te doen stond.

Het was als ware het nieuwjaar: de Chineesche kapiteins waren bijeen en in alle Chineesche kampoengs waren feestelijkheden, terwijl zij den buitenstaanders wijs maakten, dat zij hun voorouders herdachten. De Bataviasche dames gingen per rijtuig de Chineesche kampoengs door om de feestelijkheden te aanschouwen. Zij hadden hun fraaiste kleeren en juweelen aan, en vergaten hun huiselijke plichten, hetgeen tot echtelijke twisten aanleiding gaf. Den dag na het verzoek van Si Pandjang riep de Gouverneur-Generaal de Raden bijeen, ten einde een besluit te nemen.

De Gouverneur-Generaal bracht het voorstel ter tafel en zei, dat er groote winst te behalen was voor de Compagnie: vijf honderdduizend réalen in een dag; per poort betaalden zij er honderdduizend, evenveel als de jaarlijksche opbrengst van Palembang. De Heeren Raden zwegen en keken elkaar aan, maar Van Imhoff zei, dat de Chineezzen verkeerde bedoelingen hadden en dat de vreugde over het geld spoedig verdwenen zou zijn, „want zij willen ons aanvallen en wij zullen vernietigd worden”. Een der leden stelde voor iedere poort goed te laten bewaken, doch Van Imhoff antwoordde, dat men in Batavia tienduizend man sterk was en dat de Chineezzen, oude en jonge inbegrepen, naar gissing over zeventig à negentig duizend man beschikten.^{VI}

Valckenier zweeg maar: zijn voorstel ging niet door.

Een Chinees, gezonden door kapitein Pandjang kwam vernemen, hoe de beslissing luidde. Van Imhoff wist raad: den Chinees werd eer bewezen en men schonk hem wijn en arak, want als hij dronken werd zou hij niet meer weten wat hij zei.

De Chinees raakte beschonken en men vroeg hem, waar de amfioen gekocht was, waarop hij antwoordde, dat er honderdduizenden zwaarden in de kisten waren om Djakarta aan te vallen.^{VII}

De Gouverneur en Raden ontstelden hevig en spoedden zich naar de Chineesche huizen in de stad om de kisten te openen. Van Imhoff steeg te paard en sloot alle poorten der stad.

In de kisten werden vele wapenen gevonden; men begon nu met mishandelen en berooven der Chineezen en tientallen hoofden werden gevangen genomen. Sommige werden opgehangen en allen kregen hooge boeten. De kapitein-Chinees werd geketend en in de gevangenis geworpen; ook hij betaalde de hooge boete, die de Compagnie vroeg, opdat hij niet gedood zou worden.^{VIII}

De dappere kapitein Pandjang gaf last er tijdens den nacht op uit te trekken; in de ommelanden werden tientallen Hollanders gedood en iedere tuin werd door honderden gewapende Chineezen doorzocht. De Gouverneur-Generaal was vertoornd en gaf order Pandjang te dooden. Vele duizenden soldaten begaven zich op weg, doch tienduizenden Chineezen wachtten hen op en men slaagde er niet in de opdracht uit te voeren.^{IX}

Er heerschte een hevige opschudding in alle kampoengs van de stad. Alle onder de Compagnie staande volkeren, die te Batavia gevestigd waren, streden mee tegen de Chineezen. In volle wapenrusting gingen zij langs de straat en de Chineezen, die men tegenkwam, werden gedood. Iederen dag dreven de lijken in de rivier van Batavia.^X

De stad werd ernstig bedreigd door Si Pandjang en het bestuur was zeer verontrust; dag en nacht werden nieuwe troepen verzameld en waren werklieden bezig de vervallen werken te herstellen. Bij iedere poort hielden twee leden van den Raad van Indië, voorzien van de noodige manschappen, de wacht. Zij waren daar de gemachtigden van den Gouverneur-Generaal.

Men vermaakte zich met eten en drinken, met fluitspel en bazuin-geschal, met vioolmuziek en gezang.

De stad en de poorten werden goed bewaakt, de vlaggen wapperden en ieder was vroolijk. Hetzelfde gold voor het kasteel. Iederen dag ging de Gouverneur-Generaal de stad rond en bezocht de poorten, waar hij met eerbetoon ontvangen werd. Hij was nochtans niet gerust en zocht dag en nacht naar middelen om uit de moeilijkheden te geraken. De stadspoorten werden steeds gesloten met een ijzeren sleutel, die door den Gouverneur-Generaal zelf bewaard werd. Thans werden de poorten dag en nacht goed bewaakt en werd de sleutel om beurten door de Heeren Raden bewaard, want deze waren in de plaats getreden van den Gouverneur-Generaal.^{XI}

In het kasteel waren duizenden vereenigd; het was goed voorzien van ammunitie en kanonnen, welke op de stad gericht waren. Men was overeengekomen om wanneer de vijand niet te weerstaan was zich in het kasteel terug te trekken en de stad te verwoesten, terwijl

Valckenier reeds met den admiraal had afgesproken, dat men, ingeval ook het laatste niet langer te houden zou zijn, zijn toevlucht zou nemen op de schepen ter reede en ook het kasteel zou vernielen.^{XII}

Vele malen deed het gerucht de ronde, dat de Chineezzen een aanval stonden te doen. De bevelhebber liet de kanonnen, groote zoowel als kleine, vullen, zoodat men den aanval der Chineezzen slechts had af te wachten. De Heeren Raden aan de poorten waren zeer geschrokken en vroegen den majoor de kanonnen te probeeren, waaraan deze gevolg gaf. De kanonnen werden beproefd op den Chineeschen kampoeng en na eenige keeren troffen ze doel.^{XIII} De Chineezzen hielden op dat oogenblik een wajangvertooning. Zij waren honderdduizenden sterk, allen gewapend en wilden Djakatra verwoesten, doch Si Pandjang zei hun nog eenigen tijd geduld te oefenen totdat de „oengti” gereed was. Dit was een legeraanvoerder in den vorm van een zeer groote pop, die er uitzag als een reus van Langka. Hij had den vorm van een mensch en was zoo lang als Rawana; tientallen Chineezzen waren er in om zijn hals, handen en voeten te bewegen, zoodat het een levend wezen leek. Omstuwd door honderdduizenden Chineezzen, onder het geroffel der troms en het geluid der ketjapi, terwijl de Chineezzen zonder ophouden juichten, ging de pop, die met velerlei kains behangen was, op de stad aan.^{XIV}

De verdedigers op de wallen, die dit alles zagen naderen, schrokken hevig. Ook de Gouverneur-Generaal en de Raden verkeerden in groote vrees en zij vroegen zich sidderend af, wat dat wel voor iemand kon zijn, doch Van Imhoff was zeer listig en hij vermoedde, dat het een maaksel der Chineezzen was. Valckenier, die zeer beangst was, stelde voor Batavia over te geven aan de Chineezzen; alle leden waren bedroefd en vereenigden zich met den raad van den Gouverneur-Generaal, uitgezonderd Van Imhoff, die verklaarde nog geen jonge maagd te zijn; men moest Batavia niet weggooien, maar zich tegen de Chineezzen verdedigen. Bij het hooren dezer woorden werd de Gouverneur-Generaal rood van woede en zei tot Van Imhoff, dat hij zeer twistziek was; wie weigerde zou hij laten onthoofden. Van Imhoff zweeg, doch hij overwoog zich van de kroon meester te maken. Deze kroon van goud met edelgesteenten voorzien woog 25 kati en was het symbool der vorstelijke macht. De Gouverneur-Generaal nam de kroon op en zette haar op tafel, waarna Van Imhoff opsprong en de kroon van tafel greep. Valckenier en de andere leden schrokken, toen ze zagen, dat Van Imhoff de kroon droeg, want den drager daarvan moest men gehoorzamen. Thans verweet Van Imhoff den Gouver-

neur-Generaal dat hij twistziek was en zei, dat hij tegenstand zou bieden aan de Chineezzen. Den majoor gelastte hij de noodige maatregelen te nemen ter verdediging der stad.^{xv} Het geschut en de amunitie werden gereed gezet; kapiteins, luitenants, sergeants, allen begaven zich naar hun posten en het volk werd gewapend. Er was een hevige beroering onder de vele volken, die binnen Batavia woonden.

Terwijl men pajoengs en vlaggen uitgestoken had en de trommels en bazuinen weerklonken, wachtte men den aanval der Chineezzen af.

Van de honderdduizenden Chineezzen deed een gedeelte een aanval op de schans Hollandia; de wachten sloten de zundgaten der kanonnen af en vluchtten. Van Imhoff was hierover zeer vertoornd, want alle kanonnen benevens de kisten met kruit en kogels stonden voor den strijd gereed.^{xvi}

Van Imhoff was iemand van buitengewoon groote begaafdheid, sterk, dapper en zeer ontwikkeld. Hij gaf bevel van de stadswallen af het vuur op de naderende Chineezzen te openen.

Honderdduizenden Chineezzen rukten rondom de „oengti” op om Batavia te verwoesten en juichten onafgebroken bij het zien van de zwijgende kanonnen. Bij de stadsgracht verdrongen de Chineezzen elkaar om deze over te steken. Zij waren niet te tellen, gelijk een zwerm vogels.

Van Imhoff was rood van woede; aan de manschappen, die de kanonnen bedienden, werden kruit en kogels uitgedeeld en men wachtte nog slechts op het sein van Van Imhoff. Nu kwam het bevel alle kanonnen af te vuren en begaven de majoor en de kapiteins zich naar de wallen.

De tamboers van de stad en het kasteel antwoordden elkaar. Aan alle zijden werden de op de Chineezzen gerichtte kanonnen afgeschoten; bulderend klonk het geluid door de stad, zoodat de huizen er van schudden. Het lawaai werd nog verhoogd door het rumoer der trommels, fluiten en bazuinen.

Het schieten ging zonder onderbreking voort, zoowel met kanonnen als met geweren, tengevolge waarvan vele ruiten sprongen. Het vreesaanjagend maaksel der Chineezzen werd getroffen, zijn kleeren raakten in brand en de Chineezzen er in werden verspreid. Aan alle kanten der stad schoot men de kanonnen af; vele jongeren schrokken en kleine kinderen huilden. Meer dan honderdduizend Chineezzen werden gedood, doch de overlevenden kwamen opnieuw opzetten en de lijken hunner gevallen makkers stapelden zij rondom de stad. De moedige Pandjang gelastte den Chineezzen die nog in leven waren de

stad te verwoesten, waarop zij van drie zijden op de stad aanvielen. Op de wallen stonden gewapende Inlanders, afkomstig uit verschillende deelen van den archipel. Van Imhoff leidde de verdediging tegen den vijand; de projectielen daalden op de Chineezzen neer als een regen in de zuid-oost moesson. De kanonnen waren tenslotte niet meer te gebruiken, daar de Chineezzen zeer dicht naderden, zoodat men hen uitsluitend met de geweren beschoot.

De dapperheid der Chineezzen werd veroorzaakt, doordat zij zich moed hadden ingedronken met sterke drank, opium en „gendjé”, zoodat zij den dood niet vreesden.

De dappere Pandjang gelastte de poort neer te halen, waarop men deze met ijzers ging rammeien. De Chineezzen deden verwoede attaques op de stad en van de verdedigers op de wallen werden velen gedood, waaronder de majoor, de bevelhebber der troepen. Er heerschte een hevige opschudding op de wallen, want de aanvoerder was gevallen. De honderdduizenden Chineezzen, die op alle poorten der stad hevige aanvallen ondernamen, werden door de Batavianen krachtig bestookt. Onder de verdedigers, wier getal in de tienduizenden liep, bevonden zich vertegenwoordigers van bijna alle rassen in 's Compagnies gebied.

De „kapitan litnan” werd thans legerhoofd, als opvolger van den gestorven majoor.

De aanvallen der Chineezzen hielden onafgebroken aan en ze stonden voor iedere poort; vooral de poort Pagerman moest het ontgelden, maar ook aan de zijde van Embrat bevonden zich vele Chineezzen.

De Heeren Raden waren zeer bevreesd; zij gelastten de poorten goed te bewaken en niet toe te laten, dat de Chineezzen zouden binnendringen, en zij gaven bevel de poorten te versterken met balken. Aan de zeezijde probeerde de vijand de Vierkantspoort te forceeren en trachtten zij de gracht over te steken, doch werden zoodanig door de kanonnen van het kasteel begroet, dat zij moesten terugtrekken.

Honderdduizenden Chineezzen waren gesneuveld en buiten de stad lagen de lijken opgestapeld; toch lieten de Chineezzen zich niet ontmoedigen en bleven aanvallen. De majoor, die de krijgskunst verstond, zei, dat men om de Chineezzen te verslaan op hun hoofd moest richten. Aan alle zijden der stad werd weer zonder onderbreking gevuurd, zoodat Batavia er van dreunde. Tenslotte moesten de Chineezzen de vlucht nemen; zij hadden geen kracht meer om den strijd voort te zetten en velen waren gedood.

Kapitein Pandjang was sterk en dapper; zijn zonnescerm werd

door een kogel getroffen, toch wilde hij met getrokken zwaard de stad binnendringen, doch werd door een kogel in den voet geraakt, terwijl zijn paard gedood werd, waarop hij terugtrok.

De Chineezzen vluchtten in wanorde het bosch in en lieten vrouw en kinderen weenend achter.^{XVII} De vrouwen waren de wanhoop ten prooi; zij wisten niet waarheen te vluchten en voelden zich als was hun hart verbrijzeld. Onder hen waren vele peranakans, die zeer schoon waren en rijk met juweelen getooid.

Ieder spoedde zich naar de echtgenooten der Chineezzen, de voor- namen per rijtuig. De huizen in de Chineesche wijk werden door- zocht en de knappe vrouwen geroofd, evenals haar goud en juweelen. Honderdduizenden Chineesche vrouwen werden met geweld mee- genomen, het geroofde bedrag liep in de honderdmillioenen en huizen en tuinen werden verwoest. De Batavianen hadden maar voor het uitzoeken; ze gedroegen zich als vorstenzonen en kozen zich vele bijvrouwen. Het is geen leugen, dat men voor een kwartje een vrouw kon koopen.^{XVIII}

De oorlog te Djakatra was geëindigd met een overwinning der Compagnie, maar toch had deze nadeel, want de stad was verlaten door de Chineezzen.^{XIX} Valckenier werd in het ambt van Gouverneur-Generaal hersteld.

Si Pandjang had zich naar Buitenzorg begeven en hier kwamen de overlevende Chineezzen bijeen. Zij waren meer dan honderdduizend in getal.^{XX} Van daar gingen de Chineezzen, die allen gewapend waren, onder leiding van Pandjang op marsch; in de désa's hielden zij stil om te eten, wanneer men hun dat niet gaf, roofden zij het. Nadat zij twee maanden onderweg geweest waren, legerden zij zich op een vlakte en ging Pandjang zijn opwachting maken bij den „radén dipati”, wien hij om hulp vroeg. Radén dipati Danoe Rédja bracht hem bij den vorst. Si Pandjang groette den vorst eerbiedig en deze vroeg hem naar de reden van zijn komst met zoo vele Chineezzen. Pandjang zeide, zich met zijn Chineezzen onder den soenan te willen stellen, waarover de vorst verheugd was.

Het was zeer druk in Kartasoera; de Chineezzen hielden wajang- vertooningen en staken 's avonds vuurwerk af.

Pandjang koesterde een wrok tegen de Compagnie; zijn volgelingen gelastte hij de wapenen te herstellen en hij hoopte in geval van oorlog binnen een dag de loge in te nemen en daarna naar Semarang op te rukken. Na eenigen tijd verscheen hij voor den vorst en vroeg deze hem of hij moed had opnieuw den strijd tegen de Compagnie op te

vatten, waarop Pandjang antwoordde zeer verlangend te zijn den oorlog tegen de Hollanders te hervatten en hij stelde voor zoo spoedig mogelijk de loge te Kartasoera te verwoesten.^{XXI}

De soenan ontbood Mangkoe Nata en zijn jongeren broeder Mangkoe Joeda en gaf bevel denzelfden nacht de Compagnie aan te vallen, ieder, die tegenstand bood te dooden, doch hen, die zich onderwierpen, in leven te laten. Kapitein Pandjang gelastte hij Semarang te verwoesten. Kanonschoten zouden het teeken zijn de loge te omsingelen.

De beide broers spraken af, hoe zij zouden optreden.

's Avonds ging Mangkoe Nata de loge binnen; tien man volgden hem in stilte. Aan de vrouw van den commandant verzocht hij hen te beschermen. Zij vroeg hem naar de reden van zijn komst, waarop Mangkoe Nata antwoordde, dat hij door een list binnen gekomen was en hoopte, dat zij niet gebelgd zou zijn. Reeds een maand sliep zij gescheiden van haar man, „de kapitan litnan”, en zij was zeer verheugd, dat Mangkoe Nata den nacht bij haar kwam doorbrengen. 's Nachts werden zij opgeschrikt door het gebulder der kanonnen: de heele stad bleek in rep en roer en de loge omsingeld. Tegen het aanbreken der dageraad werd de commandant doodgestoken. Mangkoe Nata met zijn mannen deden een verwoede aanval, maar de honderden in de loge verdedigden zich krachtig, zoodat velen sneuvelden en Mangkoe Nata alleen overbleef. Intusschen deed Mangkoe Joeda krachtige pogingen de loge binnen te dringen. Hoewel Mangkoe Nata zich hardnekkig verdedigde, was hij niet tegen de overmacht opgewassen en riep hij om hulp. Mangkoe Joeda slaagde er in de poort te rammeien en te hulp te komen, waarbij velen van de bezetting gedood werden.^{XXII} Het gebouw in de loge werd in brand gestoken en de Hollanders die vluchtten nam men gevangen en werden voor den vorst gebracht. Men leerde hun de geloofsbelijdenis en gaf bevel de Hollanders te besnijden, doch zij smeekten dit achterwege te laten, daar zij reeds in Holland besneden waren. Deze uitvlucht gelukte niet; de vorst beloofde bovendien aan degenen, die besneden waren, een echtgenoot. De soenan hield woord: de gevangenen kregen vrouwen en kwamen zeer bij hem in de gunst. Zij droegen de Javaansche kleederdracht en werden in verschillende ambten benoemd.^{XXIII}

Si Pandjang stelde den soenan voor niet langer te wachten en thans Semarang te verwoesten. De vorst gaf nu bevel daartoe. De Chineesche aanvoerder kreeg een groot aantal Javanen mee benevens de noodige kanonnen. Zijn getrouwe Chineezers verzamelden zich overal,

in Toeban, Lasem, Rembang en Djoewana. Naar tal van plaatsen zond hij brieven om versterking; zij, die zijn woorden niet opvolgden, werden van hun bezittingen beroofd. Onder de Chineezzen, die de brieven ontvingen, ontstond groote vrees en velen weenden. Hun goederen begroeven zij in den grond en allen volgden kapitein Pandjang. Te Kartasoera verzamelden de Chineezzen zich; zij waren vele honderdduizenden in aantal. Den soenan verzochten zij si sapoe djagat, het koninklijk kanon te Kartasoera, te mogen meenemen, welk verzoek werd toegestaan. Pandjang rukte verspreid op en publieke danseressen vergezelden het leger, dat uit vele honderdduizenden Javanen en Chineezzen bestond.^{xxiv}

Dag en nacht trok men voort door vlakten, over bergen en door dalen, tot men op zekeren avond de grenzen van Semarang bereikte. Van zand, aarde en steenen werden versterkingen opgeworpen en bij het aanbreken van den dag begonnen de Chineezzen den strijd. Zij wilden wraak nemen voor den oorlog te Batavia en verwoestten een steenen wal, wat in de stad een groote verwarring teweeg bracht. De commandeur was zeer bezorgd en zond met spoed bericht naar Batavia.

Iederen dag deden de Chineezzen aanvallen op Semarang, waar onder leiding van den commandeur de noodige maatregelen tot afweer werden genomen. Hij begaf zich aan het hoofd van zijn troepen, die meer dan tienduizend man sterk waren, naar het slagveld. In de achterhoede bevond zich een corps dragonders, allen Hollanders, met baarden en behaarde borst, die er voor waakten, dat niemand vluchtte.

De Chineezzen wachtten hen reeds op en stormden zonder vrees voor den dood op de Compagnies troepen af, waarmee zij spoedig in een hevig gevecht gewikkeld waren. Aan het hoofd der Chineezzen stond Sing Séh, een aanzienlijk Chinees, met een kaal hoofd, een langen baard en een lichaam als een karbouw. Als een woeste tijger sprong hij rond en stortte zich op den vijand. Alle Chineezzen vielen op de Compagnies troepen aan, want zij waren zeer verbitterd. De Hollanders werden door de verwoed strijdende Chineezzen teruggedreven en honderden werden door hun zwaarden in tweeën gespleten. Men richtte het vuur op den commandeur van Semarang en trof zijn hoed, waarop hij hevig verschrikt de stad in vluchtte. De verwarring was onbeschrijfelijk en de troepen trokken in wanorde terug, daar zij meenden, dat de commandeur gewond was. Binnen de stad gekomen sloten zij de poort, doch die aan de zeezijde werd geopend om de

goederen naar de schepen over te brengen. De commandeur was zeer geërgerd over het feit, dat hij niets meer hoorde van de naar Batavia gezonden gezanten.^{XXV}

In Batavia waren intusschen ernstige moeilijkheden ontstaan, doordat de Gouverneur-Generaal en Heeren Raden Van Imhoff ter dood wilden brengen. Iederen dag kwamen de leden der Hooge Regeering in het kasteel bijeen ter bespreking van de door Van Imhoff gemaakte fouten, welke zulke groote verwoestingen hadden teweeg gebracht. Dagelijks gingen duizenden het kasteel in en uit teneinde verklaringen af te leggen. Op het voorplein, onder een hemel van zeildoek, hadden uitvoerige discussies plaats; er waren vele moeilijkheden en drie maanden, zonder onderbreking, duurde de woordenstrijd. Velen stonden aan den kant van Valckenier en wierpen de schuld op Van Imhoff, want zij wilden promotie maken.

De Gouverneur-Generaal beschuldigde Van Imhoff er van de oorzaak te zijn van de verwoestingen, die overal waren aangericht; hij had verzocht Chineezen naar Ceilon te zenden, tengevolge waarvan deze in verzet gekomen waren. Van Imhoff antwoordde, dat Valckenier de schuldige was; wel had hij, Van Imhoff, om Chineezen verzocht, doch om arme, die zonder middel van bestaan waren. Daarentegen had Valckenier hiervan gebruik gemaakt om van gegoede Chineezen millioenen af te persen, waardoor de beweging onder hen ontstaan was. Iedereen in Batavia wist dat, doch men had geen moed het te zeggen.

Alle leden zwegen, maar Valckenier barstte in woede uit. Hij greep een stoel en sloeg daarmee naar Van Imhoff; deze vatte den stoel met beide handen aan en sloeg op zijn beurt den Gouverneur-Generaal, waarbij hij riep, dat hij zich niet door Valckenier liet slaan, want hij was geen jonge maagd en zou liever sterven dan beschaamd gemaakt worden.

Het kasteel was in opschudding, alsof er amok gemaakt werd.

In de stad werd bekend, dat Valckenier twistte met den dapperen Van Imhoff en zij elkaar met stoelen sloegen. Doch de Gouverneur-Generaal was het hoofd der regeering en wat hij wilde moest geschieden: Valckenier gelastte de beide landdrosten te roepen en gaf hun opdracht Van Imhoff gevangen te nemen; daarna zou hij naar Nederland gevoerd worden.^{XXVI}

Het bevel werd uitgevoerd, Van Imhoff werd gevangen genomen, geboeid en op een schip gebracht. Een aantal Chineezen werd eveneens naar Holland gezonden om als getuigen op te treden. Twee leden

van den Raad van Indië gingen mee om een brief van den Gouverneur-Generaal naar Nederland over te brengen en dezen mondeling toe te lichten. De commandeur der schepen kreeg het consigne nergens aan te leggen en ontving als belooning dertig duizend réalen.

Spoedig vertrok men van Batavia onder het gedreun der kanonnen en voer zonder onderbreking op het doel af. Onderweg had men met zware stormen te kampen, doch onder leiding van den commandeur werden alle maatregelen genomen om een ongestoorde voortgang der reis mogelijk te maken. Door den commandeur een vrouw ten geschenke te geven, wist Van Imhoff gedaan te krijgen, dat hij gedeeltelijk van zijn boeien bevrijd werd. Een poging van Van Imhoff den commandeur om te koopen en hem te bewegen Soeratte aan te doen mislukte; wel werd Van Imhoff geheel van zijn ketenen ontdaan.^{XXVII}

Zes maanden was men onderweg geweest, en dag en nacht doorgevaren, toen men in het vaderland aankwam. Van de komst werd kennis gegeven en de brief werd doorgezonden aan de Compagnie. De daarin vervatte beschuldigingen wekten dusdanig de woede op, dat besloten werd Van Imhoff op te hangen. Hij werd ontboden voor de Heeren en het vonnis werd hem medegedeeld.

Van Imhoff was iemand van aanzien en had vele vrienden; deze wendden zich tot de Compagnie, wat tot gevolg had, dat Van Imhoff's zaak opnieuw in behandeling genomen werd en men besloot hem nogmaals voor te leiden. De brief van Valckenier werd weer voorgelezen, waaruit duidelijk de schuld van Van Imhoff bleek. Na eenige beraadslagingen meende men, dat hij de doodstraf verdiend had.

Daarop vroeg Van Imhoff, of dit de belooning was voor zijn diensten; den brief van Valckenier moest men niet gelooven, want hij was onschuldig, wat zou blijken, wanneer men de meegekomen Raden van Indië ondervroeg. Valckenier daarentegen wilde Batavia overgeven aan de Chineezzen; dat hij zich van de kroon meester gemaakt had was waar, doch Valckenier gedroeg zich als een jonge maagd en weende maar. Slechts aan Van Imhoff was het te danken, dat Batavia behouden bleef. Naar Ceilon werd hij gezonden toen de Compagnie er reeds vernietigd was; toch slaagde hij er in de rust te herstellen.

Van Imhoff sprak als een papegaai en allen hoorden hem zwijgend aan; vervolgens kwamen de beide Raden van Indië zijn woorden bevestigen. Onmiddellijk werd Van Imhoff uit zijn gevangenschap ontslagen, in alle eer hersteld en benoemd tot Gouverneur-Generaal. Hij ontving een kostbare kroon en kreeg den adellijken titel van baron.

Van Imhoff werd gehuldigd en in optocht rondgevoerd; overal

hadden feestelijkheden plaats en vele honderdduizenden waren op de been.^{xxviii}

Twee maanden na aankomst nam hij afscheid en werd met groot eerbetoon en kanonschoten uitgeleide gedaan.

Met de snelheid van een hollend paard zeilde men dag en nacht voort en na drie maanden onderweg te zijn geweest, gelastte Van Imhoff koers te zetten naar de Kaap, waar men kort daarop voor anker ging. De nieuwe Gouverneur-Generaal bracht een bezoek aan den gouverneur en vroeg hem naar de berichten uit Batavia; voorts gaf hij order Valckenier op te sporen, die mogelijk naar Nederland zou willen vluchten. Hij gelastte de zee te bekruisen en beloofde honderdduizend réalen aan degeen, die hem vond. Nog verschillende posten deed Van Imhoff aan en overal beval hij waakzaam te zijn, opdat Valckenier niet zou ontsnappen. Naar alle Compagnies kantoren zond hij brieven met dezelfde opdracht en het verzoek schepen uit te zenden, teneinde Valckenier op te sporen. Ter aanmoediging schonk hij aan alle kapiteins een echtgenoot.

Duizenden schepen waren in de vaart om een ontsnapping van Valckenier onmogelijk te maken; van de Kaap af tot China en Japan toe was men op zijn hoede en vormde men als het ware een fuik, die Valckenier niet kon ontloopen.

Van Imhoff had inmiddels de reis voortgezet, doch reeds dicht tot zijn doel genaderd zijnde, besloot hij naar Ceilon terug te keeren, waar hij met groote vreugde door den vorst ontvangen werd, daar zij oude vrienden waren. Van Imhoff schonk fraaie geschenken aan den vorst en deze onthaalde den oud-gouverneur op spijsen, dranken en allerlei festiviteiten. Van Ceilon zond de Gouverneur-Generaal een „fiscaal” naar Batavia om 30 schepen te vragen en den landdrost op te dragen Valckenier gevangen te nemen en diens bijvrouwen naar Ceilon te zenden.^{xxix}

Om tot Valckenier terug te keeren, deze bevond zich in goeden welstand te Batavia en was verheugd, dat hij van Van Imhoff bevrijd was, toen de brief met de ongelukkige tijding van Semarang zijn rust kwam verstoren. Hij liet de noodige manschappen oproepen, die met twintig schepen naar Semarang vervoerd zouden worden. Velen vervloekten Si Pandjang, want pas was de strijd te Batavia geëindigd, of zij moesten weer naar Semarang vertrekken. Zij durfden niet te weigeren het bevel op te volgen, maar velen verborgen zich in de bosschen en anderen maakten zich lang haar en vermomden zich als vrouwen, doch zij werden opgespoord en gedwongen hun plicht te doen. In het

kasteel kwam men bijeen onder leiding van de Inlandsche kapiteins en deed drie dagen niet anders dan eten en drinken. Geweren, kanonnen, kogels en kruut werden in de schepen geladen; daarna scheepten de troepen zich in met aan het hoofd majoor Bérkoman, de bevelhebber der expeditie, en zijn kapiteins.

De vloot voer weg in oostelijke richting en na zeven dagen varens kwam men voor Semarang aan.^{XXX} Onder het gebulder der kanonnen begaf de majoor zich aan land, voorafgegaan door vele duizenden met geweren gewapende manschappen en omgeven door de kapiteins en de wapperende vaandels; daarna werd de ammunitie aan land gebracht. De Inlandsche kapiteins droegen schoone hoofddoeken of kopiah's en fraaie baadjes met gouden en diamanten knopen. Allen blonken uit door dapperheid en goede eigenschappen en zij waren uit menigen strijd als overwinnaars te voorschijn getreden. Bovendien verwaarloosden zij den godsdienst niet.

Vele tienduizenden, afkomstig uit alle deelen van den archipel, trokken de stad Semarang binnen, zoodat de commandeur weer moedschepte. De vorst van Ternate, in volle wapenrusting gestoken, kwam aan land onder een zonnenscherm; vervolgens reed hij in een kostbaar versierd rijtuig naar de stad, waar hij door den majoor ontvangen werd. Ter zijner eere werden de kanonnen afgevuurd en feestmaaltijden gehouden, opgeluisterd door muziek.^{XXXI}

De dipati van Semarang voelde zich niet gerust en zocht naar een gelegenheid om te vluchten. Hij zei den majoor, dat hij de Compagnie wilde helpen en in staat was kapitein Pandjang te doodden. De majoor voorzag hem van geweren en 's nachts verdween de dipati, maar hij volgde niet den weg, doch begaf zich dwars door de bosschen regelrecht naar den soenan.^{XXXII}

Kapitein Pandjang verzocht den vorst om versterking, daar de Compagnie eveneens hulp had gekregen, waartegen hij niet opgewassen was. De radén dipati met een leger van meer dan honderd-duizend Javanen kwam de voor Semarang gelegerde troepen versterken.

De strijd te Semarang duurde zonder onderbreking voort. De Compagnies troepen stonden onder leiding van majoor Bérkoman, die werd terzijde gestaan door tientallen inheemsche kapiteins.

Onder de Chineezzen trad op den voorgrond Saboek Aloe, wiens zeer schoone vrouw tijdens den strijd te Batavia gevangen genomen was; hij verlangde zeer wraak te nemen en daagde de Bataviasche luitenants uit. Daing Mebéla, een Makasaarsch kapitein, ontstak in

hevige woede, hij stormde naar buiten op Saboek Aloe af, en een tweegevecht volgde, waarbij nu eens de een, dan weer de ander in het voordeel was. Intusschen waren de Chineesche en de Compagniestroepen slaags geraakt met elkaar, doch 's avonds eindigde de strijd onbeslist.

Na eenige dagen rukte men opnieuw uit onder het geroffel der troms en het geschal der bazuinen. Aanvoerder was de vorst van Ternate. De Chineezzen wachtten hen reeds op en ondernamen den eersten aanval, doch zij werden op een regen van kogels onthaald, waardoor velen gedood werden. Pandjang viel daarop woedend de Bonische hulptroepen aan, maar werd tegengehouden door den vorst van Ternate. Er ontstond een hevig gevecht, dat tot den avond duurde; toen keerde ieder naar zijn legerplaats terug en roemde de kracht van zijn tegenstander.^{XXXIII}

In de désa Kaliwoengoe was een gandék van den vorst, die zeer bij dezen in de gunst stond en Ki Rangga geheeten was, tot hoofd aangesteld. Deze plaats werd door Chineezzen overvallen en een groot aantal Javanen gedood, waaronder Ki Rangga, de gunsteling van den soenan, die zich gewapenderhand tegen de indringers had verzet. Zijn vrouwen en kinderen werden gevangen genomen.

Dit kwam den vorst ter oore, die zeer toornig was. Danoe Rédja was hiervoor verantwoordelijk en de verbolgen soenan prentte zich dit goed in het geheugen.^{XXXIV}

In den nog steeds voortdurenden strijd te Semarang slaagden de Hollanders door een list er in den vijand groote verliezen toe te brengen: zij stelden namelijk de kanonnen verdekt op in het woud en trokken bij een aanval der Chineezzen terug tot achter de kanonnen. Voor de Chineezzen merkten in welke val ze geloopt waren, werden alle kanonnen op de achtervolgende Chineezzen afgevuurd, waardoor velen gedood werden. Pandjang werd door een kogel in den voet getroffen en moest op den schouder worden weggedragen. Saboek Aloe en Sing Séh werden eveneens gewond. De achtervolgers trokken terug.

Pandjang was hierover zeer geërgerd en overdacht nacht en dag, hoe hij zich zou wreken. Ter verdediging tegen den vijand maakten de Chineezzen van hout, dat in lengte varieerde van een vadem tot tien el en dat van honderden zwaarden en scherpe ijzers voorzien werd, staketsels, die als het ware vol dorens zaten. Krandjans bekleed met een katoenen stof, aan welker zijden messen en zwaarden gestoken waren, gaven het geheel het voorkomen van hulptroepen. Bovendien

waren zij afschrikwekkend als een tijger in het woud. Dit alles bevond zich midden op het slagveld, waar Si Pandjang den vorst van Ternate uitdaagde. Deze, in woede ontstoken, begaf zich, vergezeld van zijn adjudanten daing Mebéla en kapitein Bahman, aan het hoofd van zijn troepen naar het strijdperk. Pandjang, met zijn meer dan honderdduizend Chineezen, retireerde en de vijand stootte op de producten van Pandjang's vernuft, wat hem vele duizenden dooden kostte. Achter de strijdende troepen der Hollanders bevonden zich de dragonders, die er voor waakten, dat niemand vluchtte. Ieder was bang voor deze dragonders, doch thans moesten zij de vlucht nemen. De vorst van Ternate met zijn beide adjudanten verweerden zich dapper, doch in hun gelederen werden groote verwoestingen aangericht.

's Avonds staakte men den strijd.

De majoor was ontevreden over het verloop van het gevecht en overdacht op welke wijze hij de overwinning zou kunnen behalen. Hij liet eenige vestingen van klapperstammen maken, waarin de kanonnen werden opgesteld en de bénténg van Si Pandjang werd onder vuur genomen. Van beide zijden beschoot men elkaar, doch de Hollanders beschikten over beter geschut en doodden de Chineesche hoofden Sing Séh en Saboek Aloe benevens vele mindere Chineezen en een groot aantal hunner kanonnen werd vernield. De sterkte der Chineezen werd van alle zijden beschoten en een regen van kogels daalde op hen neer. Vele Chineezen weenden; zij wrokten tegen Si Pandjang en wilden vluchten. Tot den avond werden de Chineezen door de Compagnies troepen fel bestookt, doch toen werd geen verdere tegenstand geboden en vluchtten de Chineezen in de richting van Pati.

In de eerste morgenschemering rukten de troepen der Compagnie opnieuw op naar de bénténg der Chineezen. Na onderzoek bleek de sterkte verlaten te zijn en het legerhoofd gaf verlof de goederen van Si Pandjang te rooven.^{xxxv}

De strijd te Semarang was hiermede geëindigd en de hulptroepen keerden terug naar de plaatsen, vanwaar ze gekomen waren; de radén dipati begaf zich weer naar Kartasoera en Si Pandjang hield zich stil te Pati.

De soenan was verontrust door de nederlaag van Si Pandjang en zocht naar middelen om niet meegesleept te worden in het ongeluk.

Hij wendde zich in het geheim tot de Compagnie te Semarang en vroeg, wanneer zij weer vriendschap wilde sluiten, den radén dipati te verbannen, want hij was de oorzaak der moeilijkheden.

De Hollanders waren verheugd bij het vernemen van dit bericht en namen onmiddellijk maatregelen om het voorstel uit te voeren. De commandeur schreef den vorst, dat de schepen reeds op den rijksbestierder wachtten.

De soenan ontbood Danoe Rédja en vroeg hem raad, teneinde niet in moeilijkheden te geraken. Zij stelden een brief op en de vorst gelastte den rijksbestierder dezen naar Semarang te brengen. Hij kreeg een leger van tienduizend man mee, benevens ministers en officieren, en hierdoor vergezeld begaf hij zich op weg. De radén dipati werd met eerbewijzen ontvangen door de Compagnie, doch eenmaal binnen de stad zijnde werd hij gevangen genomen en daarop aan boord van een schip gebracht, dat direct wegvoer naar Ceilon.^{xxxvi}

Daarna ontving soenan Seri Boepati een brief van de Compagnie met het verzoek Boemi Nata uit te leveren. Boemi Nata was zeer dapper; hij had de Compagnie gedwarsboomd en vele Hollanders waren door zijn toedoen gedood. Het verzoek werd ingewilligd, Boemi Nata werd gevangen genomen en naar Padang verbannen.

Onophoudelijk zond de Compagnie brieven naar Kartasoera en eveneens geschenken voor den vorst, want de Hollanders waren zeer verheugd. Ten derden male bereikte den soenan een verzoek tot uitlevering, thans van den dapperen pangéran Peraboe Djaga, waaraan eveneens door den vorst werd voldaan.^{xxxvii}

Kapitein Pandjang te Pati overdacht vol ergernis zijn situatie; hij wilde naar Kartasoera gaan, maar vreesde de pangérans Boemi Nata en Peraboe Djaga. Hij vernam echter, dat Peraboe Djaga, de radén dipati en Boemi Nata niet meer te Kartasoera waren, waarop hij verheugd zich op weg begaf. Met meer dan honderdduizend Chineezen trok hij dag en nacht voort, want hij wilde den soenan aanvallen. In den avond kwamen de Chineezen te Kartasoera aan en legden hun voornemens ten uitvoer: den dalem van den vorst staken zij in brand en tal van ministers en legeraanvoerders werden vermoord. Er heerschte een hevige opschudding in de stad en vrouwen en kinderen vluchtten.^{xxxviii}

Ook de soenan met zijn vorstelijke echtgenoot en zoon namen de vlucht en trokken de bosschen in, waar zij in grotten den nacht doorbrachten. De vorst en zijn echtgenoot weenden om hun kind, dat geen eten kreeg en huilde in den draagdoek. Zij waren uitgeput van het zwerven en rustten een oogenblik uit, toen eensklaps de vorst heel vaag rook zag oprinkelen. Dit was een teeken, dat daar menschen waren, en zij begaven zich weer op weg in de richting van den rook.

Zij liepen in westelijke richting, en hadden reeds meer dan een maand rondgezworven, toen zij den pasar te Madioen bereikten. De vorst was zeer bekommerd over zijn zoon, die hilde van honger, en zijn echtgenoot, die treurde om haar kind. Hij troostte hen, dat zij nu weer in de bewoonde wereld waren, doch zelf voelde hij zich ook ellendig en was zeer bedroefd, want zij bezaten niets.

De marktbezoekers keken hen verwonderd aan, want zij zagen wel, dat het geen gewone lieden waren, en gaven het prinsje lekkernijen, waarop de dankbare vorst den gevers beloofde hun zonen tot ministers te verheffen. Nu vernamen de verkoopers op den pasar, wie zij voor zich hadden. De vorstelijke personen werden in draagstoelen naar het huis van radén Pandji gebracht, waar zij voorloopig verbleven.

Intusschen roofden Si Pandjang met zijn Chineezen de goederen van den vorst en namen rijk beladen met schatten de vlucht.

Heel het land was in opschudding over het verdwijnen van den vorst en overal zocht men hem, in wouden, velden en grotten, zoowel als in huizen, op erven en in tuinen. Van hoog tot laag, ieder zocht mee. Gongs en troms weerklonken en 's avonds ontstak men vuren om de aandacht van den vorst te trekken. Dag en nacht zocht men onafgebroken door; sommigen zochten in Singasari, anderen in Koe-ripan, weer een gedeelte in Panaroekan, totdat men den soenan ten slotte vond in Madioen.^{XXXIX}

De vorst wilde niet meer naar Kartasoera terugkeeren en gelastte de residentie te verplaatsen naar Solo. Kartasoera werd verlaten, het werd weer bosch en strekte voortaan slechts den wilden dieren tot verblijfplaats.

Te Solo werd een stad gebouwd en hierheen verhuisde de soenan.

§ 2. Aanteekeningen

I. Deze uitlatingen van een schrijver, die blijk heeft gegeven zoo zeer pro Van Imhoff te zijn, zullen vermoedelijk niet overdreven zijn, tenzij hij dit optreden als een goede eigenschap van Van Imhoff beschouwt, een bewijs van staatsmanskunst.

In de secrete brieven van Valckenier aan Heeren XVII is aan deze kuiperijen van Van Imhoff menige passage gewijd. Na gewezen te hebben op de „tranquilliteit zonder weerga" te Batavia, de eenstemmigheid in de Hooge Regeering en de tevredenheid onder de Compagnies dienaren en in de gemeente „welke men op de aangezigten konden leezen", schrijft Valckenier, is „deze geruste tijds-periode

genoegzaam in het geheel geëindigd, zedert dat in de voorsch: maand van april den heer Raad ordinar en doenmaals afgeganen Gouverneur van Ceilon Gustaaf Willem van Imhof deszelfs voeten heeft aan landt gezet." 1)

Reeds voor de komst van Van Imhoff gingen er geruchten rond, dat deze Gouverneur-Generaal zou worden, hetgeen niet bleek te geschieden. Toch ging daarna weer de mare, dat er na ontvangst van de papieren uit patria een verandering in de regeering zou plaats hebben ten gunste van Van Imhoff en dit werd zelfs in zijn bijzijn tot een „stofte van discours" en tot een „drink-conditie" gemaakt. 2)

In den Raad van Indië kwam het herhaaldelijk tot meeningsverschillen tusschen Valckenier en Van Imhoff, waarbij de laatste meestal zijn wil wist door te zetten, zooals bij de maatregel van 25 Juli tot opvatten van alle suspecte Chineezzen. 3) Direct na de komst van Van Imhoff van Ceilon kwam er in de vergaderingen van den Raad van Indië verandering, doordat de leden het niet meer, zooals voorheen, altijd met den Gouverneur-Generaal eens waren, vermeldt de „Droom", een pamflet, waarin fel tegen Valckenier van leer getrokken wordt. 4) Van Imhoff blijkt dus reeds spoedig na aankomst te Batavia over een aanzienlijk aantal aanhangers te beschikken. 4) Dit behoeft ons niet te verwonderen, daar partijschappen en klikvorming, die elkaar de voordeelen betwistten, in den Raad van Indië een normaal verschijnsel waren, en de tegenstelling Valckenier-Van Imhoff reeds bestond voor het vertrek van den laatsten naar Ceilon. 5)

Wel is waar geven de brieven van een tot razernij gebrachten landvoogd den strijd niet onpartijdig weer en zijn de beschuldigingen aan het adres van Van Imhoff, dat hij is „een querelleus humeur" en een „ambitieuze wargeest" 6) wellicht evenzeer op de tegenpartij toepasselijk, doch daarnaast spreken ook de tegen Valckenier gerichte geschriften van een veranderde stemming sedert de komst van Van Imhoff.

Voor ons doel, namelijk de juistheid aan te toonen van het Maleische gedicht, voorzoover het melding maakt van strijd in den boezem der Hooge Regeering en de actie van Van Imhoff, moge het aangehaalde als voldoende beschouwd worden.

1) Secr. brief van Valckenier aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (Overgek. Br. en Papr. van Batavia, 1741 [8]).

2) Secr. brief van Valckenier aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740. Verhaal van de Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]).

3) No V van de Verzameling van verscheidene echte Stukken van Batavia herwaards gezonden, blz. 161.

4) Vrgl. Stellwagen, Valckenier en Van Imhoff (Elsevier's Maandschr., 1895).

5) De Jonge, deel 9, blz. XLV. Voor partijschappen in den Raad en het bezorgen van voordeelen aan zijn aanhangers in het algemeen, zie V. J. v. d. Wall, Figuren en Feiten uit den Compagniestijd.

6) Secr. brief van Valckenier aan H. XVII, d.d. 8 Jan. 1741 (K.A. 59).

II. De situatie der poorten is juist weergegeven; slechts het twee maal spreken van links kan verwarring opleveren. Batavia had vijf poorten en vijf kapiteins waren belast met het commando over de poorten en aangrenzende bolwerken. Hun kent de auteur den rang van „kapitan litnan” toe, die ook later herhaaldelijk nog gebruikt wordt om een officier van hoogen rang aan te duiden. Daarentegen geeft de door ons gebezigde rang van kapitein hun positie niet volkomen juist weer, want deze was veel hooger, dan die van een subaltern officier. ¹⁾

Aan de zeezijde was gelegen de Vierkantspoort, in het gedicht pintoe Pebian geheeten, een naam, die voor zich zelf spreekt (pebian = kantoor van in- en uitgaande rechten).

De pintoe Embrat lag aan de oostzijde van de stad en was genoemd naar de Heemradentuin aldaar. Deze poort heette de Rotterdammerspoort en leidde naar de oostervoorstad, waar voornamelijk Mardijkers woonden, welke de schrijver zal bedoelen als hij spreekt van ongeloo-vigen. De Maleische naam dezer poort leeft nog heden ten dage voort in moeara Embrat ²⁾ en kampoeng Embrat. ³⁾

Pagerman is de Maleische benaming voor de Utrechtsche poort, gelegen aan de westzijde der stad. De opmerking hierbij slaat mis-schien op Bantamsche rooverbenden, die wel vooral aan deze kant der stad geopereerd zullen hebben.

De aan de landzijde gelegen poort droeg den naam Nieuwpoort en was met de Rotterdammerspoort de voornaamste der stad.

De vijfde poort was de pintoe Ketjil of Diestpoort, aan de westzijde van de stad tusschen de Nieuwpoort en Utrechtsche poort. ⁴⁾ Op de kaart van Batavia in het „Omstandig en Allernaeuwkeurigt Verhaal” ⁵⁾ zien wij buiten deze poort onder anderen het huis van den kapitein-Chinees en het Chineesche hospitaal, wat er op wijst, dat hier, zooals het gedicht vermeldt, een Chineezenwijk was.

Bij de opmerking, dat de kanonnen gericht waren op de wijk der Chineezen, loopt de auteur vermoedelijk reeds op de gebeurtenissen vooruit, want hoewel de verhouding tusschen Hollanders en Chineezen al lang minder gunstig was ⁶⁾, blijkt uit de geraadpleegde beschei-

1) De Haan, Oud-Batavia, dl 1, blz. 223.

2) De Haan, Oud-Batavia, dl 1, blz. 223 en 237, noot 2.

3) Encyclopedie van Nederlandsch-Indië, afl. Oct. 1933, blz. 1155.

4) Bijzonderheden der poorten in De Haan, Oud-Batavia, dl 1, hfdst. V en Beschrijving van de stad Batavia, Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap der Konsten en Wetenschappen, eerste deel, 1779, blz. 42 e.v.

5) Aanwezig in de Kol. Bibl.

6) Over de grieven der Chineezen is in het vorige hfdst. onder aantekening XII een en ander meegedeeld. Volgens De Haan, Oud-Batavia, dl 1, blz. 499 bestond er reeds voor den Chineezenmoord een algemeene Chineezenhaat te Batavia.

den niet, dat men een dergelijke uitbarsting verwachtte van „een Natie, die altijd voor de Lachiëuste der Wareld geacht is.”¹⁾ Toch moet er vrees bestaan hebben voor een oproer der Chineezzen²⁾, al schijnt Van Imhoff, in tegenstelling met hetgeen het gedicht verhaalt, deze niet gedeeld te hebben.

III. De gegevens betreffende Si Pandjang zijn zeer vaag. Niet-tegenstaande de belangrijke rol, die hem in het gedicht is toebedeeld, wordt over zijn persoon niets meegedeeld. Chineesche berichten, voor zoover door mij geraadpleegd, zijn al even onbepaald. In de Chronologische geschiedenis van Batavia³⁾ worden slechts eenige namen genoemd van leiders der Chineezzen; hiervan schijnt Oei-Tai-Pan identiek te zijn met Si Pandjang. Volgens de verklaring van eenige Chineezzen⁴⁾ was het hoofd der Chineezzen op Teloek Angsana de Chinees Oey Panko, ook genaamd Pandjang, terwijl op Tanah Abang het bevel had een zekere Thiosia, die eenigen tijd later bij Tangerang door zijn eigen volk gedood was. Een „Chinees afkomeling” Goeijlianko, 3 November 1740 door den Raad van Justitie geëxamineerd,⁵⁾ noemt als een der hoofden van de Chineezzen Tsie Thian, een lang en schraal persoon.

De mededeelingen van Hollandsche zijde toonen meer overeenkomst; zij vermelden als hoofd der Chineezzen een zekeren Thiosio,⁶⁾ Thioesia⁷⁾ of Thio Tsia⁸⁾. De „Korte Schets van het Verraat” etc.⁹⁾ noemt hem eveneens Thio Tsia en voegt er bij, dat hij in de wandeling genaamd werd ké Pandjang.

Volgens boven aangehaalde Chineesche verklaring zou Thiosia reeds kort na het uitbreken van den opstand bij Tangerang door zijn eigen Chineezzen gedood zijn, wat niet te rijmen is met de belangrijke rol, die hij tot het einde toe te Batavia en daarna op Midden-Java speelt.

Veth¹⁰⁾ vermeldt als leider der Chineezzen Tai-Wan-Soei. Dezen zelfden naam vinden wij aan het hoofd van den brief door den aan-

1) Kort Relaa v. d. Rebellie. No 1 v. d. Verzameling van verscheidene echte Stukken etc., blz. 8.

2) Zie De Haan, Priangan II, blz. 733, die melding maakt van een origineelen brief d.d. 2 Nov. 1740 door eene weduwe Carelsz uit Batavia naar Nederland geschreven, waaruit die vrees blijkt (familiepapieren De Roo van Alderwerelt).

3) Chronologische Gesch. v. Batavia, geschr. door een Chinees. Vertaald door Medhurst, Tijdschr. Ned.-Indië, 3e jrg, 2e dl, blz. 69.

4) „Relaas van de Chinezen Tsjoeki-etho moolenaar en Tsjoet Jienko Zuykerriet planter aen de Zuykermolen op tanah Doeartoes” (K.A. 8199).

5) K.A. 139 (9).

6) „Korte aan Notutie wegens het verraadt ofte Rebelligheyt der Chineesen op Batavia Ao 1740” (K.A. 139 [2]).

7) „Relaas wegens het voorgevallene”, etc. (K.A. 139 [8]).

8) Kort Relaa v. d. Rebellie. No 1 v. d. Verzameling van verscheidene echte Stukken etc., blz. 21. (Hetzelfde verhaal ook in K.A. 111 [1].)

9) „Korte Schets van het Verraat” etc. (K.A. 1902, XX, 2).

10) Veth, Java, II, blz. 455.

voerder der rebellen te Tanah Abang aan den kapitein-Chinees te Batavia geschreven. ¹⁾

Thio Tsia was de zoon van een mandarijn of gouverneur van een stad, die wegens samenspanning tegen den keizer uit China gevlucht was. ²⁾ In het „Omstandig Verhaal” ³⁾ wordt de bevelhebber der Chineezzen beschreven als „zeekere Vagebont, zijnde een fugative basterd Prins van den voorige Keizer van China, dierhalven een Broeder van den tegenwoordigen Chineesen Keizer, die aldaar na de Kroon gestaan en gerebelleert heeft, waaromme ook Vogelvrij verklaart is”.

Valckenier schrijft, dat de Chineezzen twee hoofden hadden en nog een principaal hoofd, een lang persoon met een langen baard. ⁴⁾

Het is duidelijk, dat door allen dezelfde persoon bedoeld wordt: een lange Chinees, van aanzienlijke afkomst, die, omdat hij wat op zijn kerstok had, uit China moest vluchten. Wel hadden de Chineezzen meerdere leiders, zooals uit de verschillende mededeelingen blijkt, doch daar wellicht een van hen het meest op den voorgrond trad, hebben de niet-Chineesche berichtgevers alle belangrijke daden aan dezen eenen toegeschreven.

De Maleische auteur maakt van hem een legendarische figuur, die aan het hoofd staat van de heele Chineesche beweging op Java; wij zullen later aantonen, dat hij onmogelijk alle hem toegedichte daden kan hebben verricht.

IV. De Hollandsche berichten vermelden overeenkomstige bijzonderheden omtrent de voornemens der Chineezzen. Zij kwamen evenwel niet op één, maar op meerdere plaatsen bijeen: „agter Cadewang op Tjakong, Djatting-Nagara en Bacassie”, bovendien in den tuin van Thiosia, die woonde op den weg van de Fluit. ⁵⁾ Deze laatste bijeenkomst wordt ongetwijfeld in het gedicht bedoeld. Van een eenhoofdige leiding blijkt geen sprake te zijn, gelijk wij reeds hebben kunnen afleiden uit de verwarring die er heerscht over den persoon van Si Pandjang. Volgens de verklaringen van eenige Javanen waren er drie hoofden: de Chineezzen Ké Panjang en Tikoes, en een Tjeribonsch Javaan, die de Chineezzen den naam van pangéran dipati gegeven hadden. ⁶⁾

1) „Omstandig en Allernaeuwerkeugst Verhaal”, etc., blz. 18.

2) Kort Relas v. d. Rebellie. No 1 v. d. Verzameling van verscheidene echte Stukken etc., blz. 21. (Hetzelfde verhaal ook in K.A. 111 [1].)

3) „Omstandig en Allernaeuwerkeugst Verhaal”, etc., blz. 1.

4) Secr. brief van Valckenier aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740, bijlagen 7 en 8 (K.A. 59).

5) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9).

6) Examinatien en Verklaringen concerneerende de rebellige Chineesen (K.A. 8199).

De Chineezzen verzochten 12 wajangs te mogen spelen, doch ze waren van plan „So haast de Selve in haar volle Speelen waaren alle de Europeanen en Christenen der Inlandse Natie aan te vallen want by het Speelen der Wayangs Soude veele aan Schouwers tussen de Chineesen vermengt sig gevoegt hebben” ¹⁾. Een onbekend Chinees had getracht bij een Chineeschen smid een partij houwers te laten maken, wat deze, onder voorwendsel van ander werk te hebben, geweigerd had; zij waren verder voornemens een groote hoeveelheid geweren in Chineesche doorkisten binnen de stad te brengen. ²⁾

Of de Chineezzen er inderdaad in geslaagd zijn kisten met wapenen binnen de stad te brengen onder voorwendsel, dat zij met amfioen gevuld waren, vinden wij niet bevestigd; wel bleek zich, volgens eenige berichten, in de huizen der Chineezzen veel munitie te bevinden. ³⁾

Hoetink ⁴⁾ vraagt zich af, hoe de Chineezzen wapenen zouden hebben kunnen binnensmokkelen, doch wij meenen, dat, al mag de contrôle zeer streng geweest zijn, de mogelijkheid tot smokkelen nimmer geheel is uitgesloten te achten.

V. Personalialia, wij hebben het reeds onder aanteekening III kunnen constateeren, zijn uitermate vaag. De naam van den kapitein-Chinees was Ni Hoekong; 11 September 1736 werd hij in deze functie benoemd. ⁵⁾ Hij was inderdaad zeer rijk en bewoonde een groot en kostbaar gemeubileerd huis. ⁶⁾

Op de oorzaken der ontevredenheid onder de Chineezzen is in het vorige hoofdstuk onder aanteekening XII in het kort gewezen.

VI. Uit geen der pamfletten en beschrijvingen van de gebeurtenissen te Batavia in 1740, noch uit officieele stukken is ons iets van dergelijke feestelijkheden gebleken. Volgens verschillende berichten werd een verzoek gedaan een aantal wajangspellen te mogen oprichten, wat geweigerd werd, waarop de reeds in aanbouw zijnde weer afgebroken moesten worden. ⁷⁾ Het is niet waarschijnlijk, dat Pandjang zelf aan den Gouverneur-Generaal het verzoek daartoe ge-

1) „Korte aan Notutie wegens het verraadt ofte Rebelligheyt der Chineesen op Batavia Ao 1740” (K.A., 139 [2]).

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9).

3) „Relaas wegens het voorgevallene”, etc. (K.A. 139 [8]).

Bijlagen secr. brief v. Valckenier aan H. XVII, d.d. 8 Jan. 1741 (K.A. 59).

4) „Bataviase Beroertens” (K.A. 139 [9]).

5) „Omstandig en Allernauwkeurigst Verhaal”, etc., blz. 13.

6) Hoetink, Ni Hoekong kapt. der Chin. te Batavia in 1740 (Bijdragen, dl 74, blz. 457).

7) Hoetink, Chin. officieren te Batavia onder de Comp. (Bijdragen, dl 78, blz. 8 en 57).

8) Hoetink, Ni Hoekong kapt. der Chin. te Batavia in 1740 (Bijdragen, dl 74, blz. 448).

9) „Omstandig en Allernauwkeurigst Verhaal”, etc., blz. 5. „Korte aan Notutie wegens het verraadt ofte Rebelligheyt der Chineesen op Batavia Ao 1740” (K.A. 139 [2]).

daan heeft, daar hij aan het hoofd der rebellen in de bovenlanden stond en dus niet tegelijk in de stad kon zijn. ¹⁾

In het officieele verslag van de gebeurtenissen te Batavia wordt slechts gemeld, dat de Chineezzen een aanval zouden doen onder het spelen van de wajang, waarom dit spel verboden werd. ²⁾

VII. In den namiddag van Maandag 26 September werden de plannen der Chineezzen aan Valckenier bekend gemaakt door den Inlandschen Christen Pasqual Andriesz en drie Chineesche luitenants. ³⁾ Denzelfden avond werd een vergadering van de Hooge Regeering belegd en zeiden de luitenants, dat Lim Tsouko een omstandig verhaal van het gesmeede verraad zou kunnen doen, waarop deze in de vergadering ontboden werd. De burger scheepen Thornton deed in-tusschen eenige mededeelingen, die hij van Lim Tsouko vernomen had, waarna tenslotte deze laatste alles bevestigde. ⁴⁾

Hetgeen men vernam is reeds onder aanteekening IV beschreven. De in het gedicht gegeven voorstelling van de wijze, waarop het verraad ontdekt werd en de rol, die Van Imhoff daarbij speelde, is meer amusant dan historisch.

VIII. De chronologische volgorde van de feiten, die zich hebben afgespeeld tusschen de ontdekking van het verraad en den definitieven aftocht der verslagen Chineezzen van Batavia is zoo verward, dat het vermoeden opkomt, dat een aantal verzen door elkaar geraakt is.

De schrijver begint met te vermelden de huiszoekingen in aan den kapitein-Chinees toebehoorende huizen (8 Oct.) en de gevangenneming van den kapitein-Chinees (10 Oct.), keert daarna terug tot de strooptochten der Chineezzen in de omgeving van Batavia en de expedities tegen hen uitgezonden (eerste week van Oct.), maakt vervolgens gewag van den moord in de stad (9 Oct. en volgende dagen), hoewel deze passage zoo vaag is, dat men er ook gevechten buiten de stad in zou kunnen lezen, temeer daar ze er onmiddellijk en zonder duidelijken overgang bij aansluit; hierna pas worden behandeld de maatregelen, die men in de stad nam ter verdediging tegen aanvallen van buiten, om tenslotte deze aanvallen, welke begonnen in den avond van 8 October, zelf te bespreken.

1) „Omstandig en Allernaeuwkeurigst Verhaal”, etc., blz. 1. Volgens Ms. C. deed de kapt.-Chin. het verzoek tot het mogen houden van wajangspelen (zie inleiding).

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9).

3) Verhaal van de Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]). In de missive van G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 wordt Pasqual Andriesz niet genoemd, daar hij verzocht had zijn naam niet bekend te maken.

4) Verhaal van de Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]). „Relaas wegens het voorgevallene”, etc. (K.A. 139 [8]).

De maatregelen, die genomen werden na de ontdekking van de plannen der Chineezzen, waren minder drastisch, dan de auteur hier meedeelt. De Raad van Indië besloot, ofschoon aan de waarheid van alles nog te twijfelen viel, zonder veel beweging te maken op zijn hoede te zijn en intusschen in stilte naar de waarheid een onderzoek in te stellen; de landdrost Vink werd uitgezonden om den tuin van Thio Tsia te ontdekken en andere patrouilles zouden trachten de vergaderplaatsen der Chineezzen op te sporen. ¹⁾ In het kasteel, in de stad en aan de poorten werden wachten geplaatst en 's nachts werd met dubbele patrouilles de ronde gedaan. ¹⁾ Men meende, dat het slechts een partij schelmen betrof, die naar de bovenlanden ontkomen waren en wel spoedig uit elkaar gejaagd zouden zijn. ²⁾

Visitaties en arrestaties hebben deze eerste dagen nog niet plaats.

Zooals boven opgemerkt moet de schrijver hier het oog hebben op de huiszoekingen van 8 October, toen eenige aan den kapitein Ni Hoekong toebehoorende huizen werden gevisiteerd, ten einde na te gaan of zich daarin, zooals de geruchten luidden, geweren bevonden. Bij onderzoek vond men eenige buffelhuiden en een aantal houwens, klingen, zeepmessen en een vendel. De bewoners der huizen werden daarop in de boeien overgebracht. ³⁾

De kapitein-Chinees werd eerst 10 October gearresteerd, maar hij werd al lang verdacht bij den opstand betrokken te zijn. 4 October bracht Valckenier beschuldigingen ter tafel tegen Ni Hoekong, doch de Raad van Indië vond de zaak niet belangrijk en gelastte, dat de schepenen eerst nader onderzoek zouden doen. ⁴⁾ 9 October, na het bijwonen van een vergadering in het kasteel, werd Ni Hoekong op weg naar huis door vrijwilligers beschoten, maar bleef ongedeerd. ⁵⁾ Dien dag, 's morgens was de massacre begonnen, werd zijn huis zwaar beschoten; hij wist zich nog staande te houden tot den volgenden ochtend. Hij poogde te ontsnappen, doordat „dat leelyk gebroetzel zich op heden morgen subtiel in Vrouwe gewaat by zyn Bywyven en Slavinnen, dewelke wel 40 in getalle waren, hadde gevoegt, en quam heimelyker wyze ten huyze uytgelopen” ⁶⁾. „Dog den knaap was altewel bekend, dat hij desen dans so gemaklyk soude ontspringen.” ⁷⁾

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9). „Relaas wegens het voorgevallene” etc. (K.A. 139 [8]). Verhaal van de Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]).

2) „Droom”, etc., blz. 136.

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9).

4) Verhaal van de Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]). Hoetink, Ni Hoekong kapt. der Chin. te Batavia in 1740 (Bijdragen, dl 74, blz. 466).

5) „Relaas wegens het voorgevallene” (K.A. 139 [8]). „Omstandig en Allernaauwkeurigst Verhaal”, etc., blz. 12.

6) „Omstandig en Allernaauwkeurigst Verhaal”, etc., blz. 15.

7) „Relaas wegens het voorgevallene” (K.A. 1925, IV, 14). Ongeveer hetzelfde verhaal als voorkomt in K.A. 139 (8).

Ni Hoekong werd herkend, gevangen genomen en op de punt Robijn opgesloten.

IX. De eerste zin heeft blijkbaar betrekking op overvallen, waaraan de buiten de stad wonende Hollanders van de zijde der Chineezzen blootstonden, de laatste zin op tegen hen uitgezonden expedities.

Geeft de auteur van soortgelijke expedities op Ceilon beschrijvingen, als waren het groote veldslagen, hier worden zij bijna stilzwijgend voorbij gegaan. Wij vermoeden, dat hij wel van deze gevechten kennis droeg, doch ze niet belangrijk genoeg achtte er melding van te maken, terwijl de strijd op Ceilon hem slechts bij geruchte bekend was, zoodat hij voornamelijk bij zijn fantasie te rade is gegaan.

Wat betreft het om het leven brengen van in de ommelanden verblijf houdende Hollanders vinden wij opgegeven het vermoorden van den burger de Groot op de Maronde, terwijl het zijn vrouw en kind gelukte in een kano naar het eiland Edam te vluchten, en van Hermson op Tandjong Priok; diens vrouw en kind werden door de Chineezzen meegevoerd, doch acht dagen later werd deze troep Chineezzen door kapitein Van Oosten aangetast en beiden gered. ¹⁾

Overall rondom de stad maakten de Chineezzen zich schuldig aan rooven, plunderen en brandstichten. ²⁾

Het ligt niet in onze bedoeling den strijd in de ommelanden tot in bijzonderheden weer te geven; wij willen slechts de aandacht vestigen op hetgeen in het gedicht ontbreekt en toch voor de ontwikkeling van den toestand in de stad van belang was, want de berichten van de vele slachtoffers der Chineezzen buiten de stad hebben in belangrijke mate bijgedragen tot het opwekken van vrees en woede en dus tot het uitbreken der massacre.

De tocht van Van Imhoff en Van Aerden naar Tanah Abang willen wij iets uitvoeriger vermelden, daar deze in Hs. C ter sprake wordt gebracht. ³⁾ Woensdag 5 October werden Van Imhoff en Van Aerden met 50 grenadiers, 25 ruiters en een groot aantal Inlanders naar Tanah Abang gezonden om te trachten door zachte middelen de rebellen tot inkeer te brengen. ⁴⁾ Zij zonden vier vertrouwde Chineezzen naar den vijand, ten einde langs minnelijken weg tot overeenstemming te komen. De Chineezzen eischten de naar Ceilon gezonden Chineezzen

1) Kort Relas v. d. Rebelle (No 1 v. d. Verz. versch. echte Stukken), „Korte Schets v. h. Verraat”, etc. (K.A. 1902, XX, 2). „Relas wegens het voorgevallene”, etc. (K.A. 139 [8]).

2) Verklaringen van Goeyliancko (K.A. 139 [9]). Van Hoëvell, Batavia in 1740, Tijdschr. N.-L., 3de jrg, 1e dl, blz. 474.

3) Zie inleiding.

4) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9). Verhaal v. d. Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]). „Relas wegens het voorgevallene”, etc. (K.A. 139 [8]).

te laten terugkeeren en alle gevangenen op vrije voeten te stellen, terwijl zij dreigden de uitgezonden troepen te zullen aanvallen. ¹⁾ Ondertusschen zond hun hoofd Tai-Wan-Soei een brief aan Ni Hoekong met verzoek de Europeanen binnen de stad aan te vallen. ²⁾ 7 October brachten de beide heeren verslag van hun missie uit en werd besloten tegenover de Chineezzen geweld te gebruiken. Er werden versterkingen naar Tanah Abang gezonden, waardoor men in het totaal over ongeveer 1800 man beschikte. Den volgenden ochtend opende men den aanval en na zich aanvankelijk krachtig geweed te hebben, moesten de Chineezzen voor de Compagnies troepen wijken. Zij werden op hun vlucht door de ruitery achtervolgd en velen werden neergesabeld. ³⁾

Hier ware voor den auteur gelegenheid geweest het optreden van Van Imhoff te roemen in vergelijking met de houding van Van Aerden en den commissaris tot en over de zaken van den Inlander De Roy. De eerste had het commando over den rechtervleugel, de laatste over den linker, waar ook de meeste Baliërs waren ingedeeld. De Chineezzen waren zeer voordeelig geposteerd en rukten in den vorm van een halve maan op. Van Imhoff met 80 man Europeanen en evenveel Inlanders dreigde ingesloten te worden, waarop kapitein Van Oosten al vechtende retireerde en zich bij hem voegde. Van Aerden en De Roy namen bij het zien van de groote menigte oproerige Chineezzen de vlucht naar Tanah Abang, en de Baliërs, dit ziende, eveneens, doch de kapitein der Baliërs, Babandam, wist te bewerken, dat zij zich bij Van Imhoff voegden, waardoor een ramp werd voorkomen en men tenslotte het bovenvermelde succes had. ⁴⁾

Op andere plaatsen hadden de Chineezzen meer geluk.

De commandant van de veldschans Tangerang berichtte, dat op de nabij gelegen suikermolen Koeda zich een groot aantal Chineezzen ophield, waarom men den vaandrig Rengers met 24 man naar genoemde veldschans zond (7 Oct.), doch onderweg werd hij door een grooten troep zwerfende Chineezzen aangevallen. ⁵⁾ Slechts 11 man keerden weer, de tijding brengende „als dat d' andere gemassacreerd waren en den officier tot Hutspot gecapt was geworden” ⁶⁾.

1) „Bataviase Beroertens” (K.A. 139 [9]). „Omstandig en Allernaeuwekeurigt Verhaal”, etc., blz. 6.

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9). Verhaal v. d. Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9).

4) Verhaal v. d. Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]). Vgl. P. Albers, De moord der Chineezzen te Batavia in 1740. Naar aanleiding van een nog onuitgegeven brief (Studiën op godsdienstig gebied, LI, blz. 105): Le Conseiller van Aerden et les volontaires qui étoient avec lui, prirent la fuite aussitôt; Imhof se defendit avec beaucoup de courage.

5) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9).

6) „Omstandig en Allernaeuwekeurigt Verhaal”, etc. blz. 7.

Eveneens 7 October werd de post de Kwal door 600 Chineezzen overrompeld; de posthouder benevens eenige manschappen werden gedood. Vier man konden ontsnappen, de post werd in brand gestoken. ¹⁾

De Chineezzen deden aanvallen op de veldschansen Tangerang en Bekasi, welke evenwel mislukten, doch een detachement van 56 man onder luitenant Arends, dat op weg was naar Bekasi, werd door een groote menigte Chineezzen overvallen en na een heftige verdediging geheel gemassacreerd. ²⁾

X. Aan den moord in de stad worden slechts enkele regels gewijd, en dat nog op een plaats, die historisch onjuist is, daar de moord pas na den aanval op de stad een aanvang nam en tegelijk met de plunderingen vermeld had behooren te worden. Daar de schrijver geen bijzonderheden meedeelt, meenen ook wij ons hiervan te kunnen onthouden, omdat deze elders uitvoerig beschreven zijn. ³⁾

XI. Twee feiten trekken in deze passage onze aandacht: de slechte gesteldheid, waarin zich de verdedigingswerken bevonden en de maatregelen ter bewaking van de poorten.

Van het eerste feit vinden wij alleen in het „Relaas van het gepasseerde op Batavia” ⁴⁾ een overeenkomstige opmerking: „...want het getal van de Militairen was, mits den oorlog op Macassar en Malabaar, soo gering, dat de Wallen in verre nae daar meede niet hebben kunnen beset werden, synde de Fortificatien ook ongemeen gedevalizeerd en vervallen”.

In de schets van de bewaking der poorten wordt niet vermeld, hoe de leden van den Raad van Indië over de verschillende poorten verdeeld zijn, maar overigens komen de mededeelingen met die uit Hollandsche bron overeen, zooals uit onderstaande blijkt.

Zaterdag 8 October verscheen de vijand voor de muren van de stad en pleegde allerlei vijandelijkheden; thans werden de leden van den Raad aangesteld om het gezag als commissarissen aan de verschillende poorten waar te nemen, en wel Thedens en Van Imhoff aan de Diestpoort, Van Suchtelen en Chavonnes aan de Rotterdammerspoort, Van

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9). Data en getallen der gesneuvelden loopen soms uiteen: volgens K.A. 111 (1) geschiedde de overrompeling 6 Oct., volgens het „Omstandig en Allernaauwkeurigst Verhaal” 8 Oct., terwijl dit laatste vermeldt, dat de 12 man sterke bezetting werd gedood (blz. 7).

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9). „Relaas wegens het voorgevallene” (K.A. 139 [8]).

3) Van Hoëvell, Batavia in 1740 (Tijdschr. Ned.-Indië, 3e jrg, 1e dl, blz. 484 e.v.).

4) K.A. 59

Schinne en Lakeman aan de Utrechtsche poort, Guillot en Van Berendregt aan de Nieuwpoort, Crul en Macaré aan de Stadswaterpoort en Nolthenius en Van Aerden in het Kasteel, terwijl de Haeze op het stadhuis zou postvatten, om in geval van onverwachte gebeurtenissen in de stad onmiddellijk de noodige orders te geven. ¹⁾

De commissarissen aan de poorten waren op hun posten niet in de plaats getreden van den Gouverneur-Generaal, doch deze had slechts een gedeelte van zijn macht gedelegeerd aan de leden van den Raad van Indië; hun macht strekte zich niet verder uit, dan alleen bij aanval van den vijand op hun posten alles te doen, wat tot verdediging noodzakelijk was, doch zij bleven gesubordineerd aan den Gouverneur-Generaal. ²⁾

De sleutels van de poorten der stad, die in normale omstandigheden door den baljuw bewaard werden, waren, gedurende den tijd, dat de Heeren Raden als commissarissen aan de poorten waren, onder hun berusting. ³⁾

XII. Uit verschillende berichten blijkt, dat de vrouwen en kinderen zich in het kasteel bevonden ³⁾; zoo meldt de anonieme schrijver van het „Relaas van het gepasseerde op Batavia" ⁴⁾, dat hij zijn vrouw en kinderen benevens kostbaarheden en contanten naar het kasteel zond.

Van voornemens om zich eventueel binnen het kasteel en zoo noodig zelfs op de ter reede liggende schepen terug te trekken wordt nergens gerept. Toch blijken dergelijke geruchten te zijn rondgestrooid.

Uit een verklaring, afgelegd 4 November 1740 door zekeren Inlander Donatus Franz, die werkzaam was op een Chineeschen suikermolen bij Bekasi, vernemen wij, dat de Chineezzen aldaar berichtten, dat geheel Batavia in brand stond en de Gouverneur-Generaal in het kasteel boven op den toren stond met een kijker in de hand, terwijl de Chineezzen, met de Hollanders in hevig gevecht zijnde, tenslotte de overhand behielden, en daarop de Gouverneur-Generaal, dit ziende, van den toren geklommen was en met de meeste hooge heeren naar de op de reede liggende schepen gevlucht was. ⁵⁾

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9). Verhaal v. d. Rebelle der Chinezen (K.A. 139 [8]).

2) Verhaal v. h. voorgevallene i. d. verg. v. 6 Dec. 1740 (K.A. 139 [10]).

3) Het pamflet „Droom", blz. 151. „Relaas wegens het voorgevallene" (K.A. 139 [8]).

4) K.A. 59. Dit is hetzelfde verhaal, als het door P. Albers (Studiën op godsdienstig gebied, LI, blz. 77 e.v.) gebruikte „Relation secrète de ce qui s'est passé à Batavia, écrite par un Membre du Gouvernement, à son ami à la Haye, traduite du Hollandois" (vgl. blz. 107).

5) K.A. 139 (10).

XIII. Gewaagt de auteur nu eens van feestmalen met muziek en van vroolijkheid binnen de stad, dan weer worden feiten vermeld, die er op wijzen, dat de vreugde toch niet zoo groot was. Dat de Chineezzen een aanval op de stad zouden ondernemen was thans wel te verwachten, doch er liepen ernstiger geruchten, namelijk, dat de Chineezzen het voornemen hadden „alle de Batavieren te massacreeren” met uitzondering van den Gouverneur-Generaal Valckenier en den Directeur-Generaal Schagen, welke eerste zij tot „chambreeldrager” en de laatste tot het dragen van de „grasbak, betel boesjet off pinang off areeksdoos” gebruikt zouden hebben. Van de vrouwen zou men de beminlijkste tot bijwijven en de anderen tot slavinnen maken. ¹⁾ Men meende, dat de Chineezzen binnen de stad met de opstandelingen buiten in contact stonden en de kapitein-Chinees in het geheim de leiding had. ²⁾

Om niet van binnen en van buiten tegelijk aangevallen te worden werd bepaald, dat de Chineezzen van half zeven 's avonds tot het aanbreeken van den dag binnenshuis moesten blijven en evenmin 's nachts eenig licht mochten aansteken, om te beletten, dat ze aan de Chineezzen buiten de stad seinen zouden geven, gelijk de geruchten wilden. ³⁾

De atmosfeer was reeds sterk geladen en in de vergadering van 7 October deelde Van Imhoff mee, dat de Chineezzen zeer lastig gevallen werden, zoowel door den gemeenen man als door de wachten, waarom besloten werd bij bekkenslag daartegen te waarschuwen en den Chineezzen te verzekeren, dat zij zonder overlast hun gewone bezigheden konden verrichten. ⁴⁾

Aan deze enkele fragmenten van hetgeen in de stad voorviel in de dagen onmiddellijk aan den moord voorafgaande waren meerdere toe te voegen. Wij beperken ons tot deze, omdat wij hiermee slechts willen aantonen eenerzijds de zeer onvoldoende weergave in het gedicht van de ontwikkeling der situatie binnen de stad, anderzijds, dat de stemming niet zoo onbezorgd was, als de auteur soms wil doen gelooven.

XIV. Het oprukken der Chineezzen wordt geschilderd op een wijze, die aan de „klassieke” Maleische verhalen doet denken, al is het hier maar een surrogaat voor de bovennatuurlijke middelen, die men daar

1) „Omstandig en Allernaeuwkeurigt Verhaal”, blz. 2.

2) Van den kapt.-Chin. wordt gezegd: „want dat hij in deezzen Opstand de handen gehad heeft, schynt wel voor zeker te mogen gesteld worden” („Droom”, blz. 143-144).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9). Verhaal van de rebellie der Chineezzen (K.A. 139 [8]). Relaes van het gepasseerde op Batavia 1741 (K.A. 59).

4) „Omstandig en Allernaeuwkeurigt Verhaal”, blz. 7.

aanwendt. Mogelijk hebben de Chineezzen een beschermingsmiddel geconstrueerd, waarachter zij de Hollandsche versterkingen konden naderen, doch een bevestiging hiervan hebben wij niet kunnen vinden.

Wel blijkt, dat de Chineezzen van buffelhuiden zich harnassen hadden gemaakt. ¹⁾ Deze bescherming door een harnas is misschien door afschrijvers uitgebreid tot een soort collectieve beveiliging.

In Hs. C is nog sprake van het gebruik van harnassen, die daar oto beloelang genoemd worden.

XV. De reacties, die deze opmarsch der Chineezzen teweeg bracht, droegen, blijkens Nederlandsche berichten, een ander karakter, dan het gedicht vermeldt. Reeds 8 October, den dag, waarop 's avonds de eerste aanvallen op de stad plaats hadden, had men alle maatregelen genomen om binnen de stad de orde en rust te kunnen handhaven en aanvallen van buiten te weerstaan. Van Imhoff moest, in plaats van de leiding over te nemen van een door vrees tot overgave geneigden Valckenier, deze laatste weerhouden al te krasse maatregelen tegen de Chineezzen te nemen. Mogelijk heeft de Maleische schrijver in zoverre gelijk, dat deze maatregelen door angst waren ingegeven en dat Van Imhoff, die beter dan Valckenier in staat was zich te beheerschen, meer koelbloedigheid aan den dag legde, doch beiden waren er op bedacht de stad naar hun beste weten te verdedigen.

4 October al wilde Valckenier tegen Ni Hoekong optreden, doch de Raad van Indië vond, dat er geen voldoende bewijzen tegen hem ingebracht waren. ²⁾ Na de aanvallen op de stad in den nacht van 8 op 9 October, vroeg Valckenier in de vergadering, die 9 October 's ochtends gehouden werd, of „men de stad niet behoorde te ruymen met de Chineezzen, die in groote getalle nog binnen deselve gevonden worden, te laten massacreeren, omme daar door voor te komen bij eenige verdere kwaade ondernemingen derselve den vyand niet van binnen en van buiten te gelijk te hebben, dan wel of men de huizen der Chineezzen in deeze stad staande zoude doen visiteeren, en op wat wijze.” ³⁾

In stede van overgave der stad aan de Chineezzen stelt Valckenier dus maatregelen voor, die tot het andere uiterste moeten leiden: geen enkele Chinees meer binnen Batavia.

Men vereenigde zich met het voorstel van Van Imhoff om in de

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9): „...buffelhuiden, waaruyt eene soort van harnassen met dewelke de bovenlandse Chinese zyn gewapent waren gesneden”.

2) Zie aant. VIII.

3) Resolutie van Zondag 9 Oct. (K.A. 59). Het verslag van de gebeurtenissen door G. en R. aan H. XVII gezonden, maakt van dit voorstel geen melding (zie De Jonge, dl 9, blz. 304).

eerste plaats zich op de hoogte te stellen van den toestand buiten de stad, verder een generale proclamatie uit te vaardigen om de oproerige gemeente te bevredigen en ten slotte alle Chineesche huizen te doorzoeken zonder eenig onderscheid. Vond men wapenen of verzameld volk, dan zouden de eerste in beslag genomen worden en de laatste in de boeien geslagen; goede Chineezzen zou men ongemolesteerd laten, mits zij zich om half zeven 's avonds binnen hun huizen zouden terugtrekken. ¹⁾

Valckenier bleef van meening „dat men diende te speelen Eyeren in de pan, zo komen 'er geen kwaade Kuikens van" ²⁾.

XVI. De eerste aanval der Chineezzen had plaats 8 October 's avonds te ongeveer zeven uur. Op dat tijdstip tastten de Chineezzen de tegenover de punt Zeelandia gelegen Papanger wacht aan. ³⁾ De manschappen moesten terugtrekken tusschen de punten Zeelandia en Hollandia en de wacht werd in brand gestoken. Daarna vielen de Chineezzen met alle kracht de punt Hollandia aan, waarop ter versterking naar buiten werden gezonden de compagnie grenadiers van het kasteel onder luitenant Hemmingson en de compagnie burger cavalerie onder ritmeester Mol. Bovendien werden de Chineezzen met het geschut van de punt en een zestal veldstukjes bestookt en men slaagde er in de punt Hollandia te behouden. ⁴⁾ Denzelfden nacht richtten de Chineezzen hun aanvallen nog op de Diestpoort, doch ze werden afgeslagen en ongeveer drie uur 's nachts trokken zij terug. ⁵⁾ De Chineezzen lieten vele dooden achter ⁶⁾; aan Hollandsche zijde waren eenige burgers gedood en genoemde luitenant en ritmeester gewond. ⁷⁾

XVII. De Maleische beschrijving van den strijd te Batavia is vaag en onvolledig; zij geeft ons slechts een indruk van de verbittering, waarmee aan beide zijden gestreden werd en van het bloedige karakter der gevechten, doch het juiste verloop van den strijd en het tijdsbestek, waarbinnen de gebeurtenissen zich voltrokken, is hieruit niet te bepalen.

Ook Europeesche berichten zijn niet altijd even duidelijk. De meeste

1) Resolutie van Zondag 9 Oct. (K.A. 59).

2) „Droom", blz. 140.

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Oct. 1740 (De Jonge, dl 9). Verhaal v. d. Rebelle der Chineezzen (K.A. 139 [8]). „Relaas wegens het voorgevallene" (K.A. 139 [8]).

4) Kort Relaas v. d. Rebelle der Chineezzen (Verz. versch. echte stukken, No 1, blz. 9). „Relaas wegens het voorgevallene" (K.A. 139 [8]).

5) Volgens „Omstandig en Allernieuwkeurigst Verhaal" vielen zij zoowel de Diest- als de Nieuwpoort aan (blz. 10).

6) „Relaas wegens het voorgevallene" (K.A. 139 [8]).

7) Kort Relaas v. d. Rebelle der Chineezzen (Verz. versch. echte stukken, no 1, blz. 9).

berichtgevers spreken na de aanvallen op de stad in den nacht van 8 op 9 October nog slechts over den moord binnen de stad, doch soms vinden wij, dat ook den volgenden nacht de Chineezzen aanvallen deden op de burgerwacht tegenover de Diestpoort, ten einde in de zuider voorstad te komen, evenwel zonder succes. Buiten de stad deden de Chineezzen hun best de wacht bij de waterplaats te overrompelen, om daardoor in het bezit te komen van de kruitmolens, doch dit gelukte evenmin. ¹⁾ Sedert dien is men van een aanval op de stad bevrijd gebleven. ²⁾

Daar het gedicht telkens Van Imhoff noemt als degene, die bevelen geeft en zich bevindt op de wallen, waar de strijd tegen de Chineezzen gevoerd wordt, wekt het de indruk, dat bij hem het oppergezag berust, ook al zou de schrijver dat niet uitdrukkelijk gezegd hebben. Het is echter toeval, dat alle aanvallen der Chineezzen zich concentreerden op de Diestpoort en de daarom gelegen punten, en dus Van Imhoff, die hier tot commissaris was aangesteld, de leiding had in den strijd tegen de aanvallers. Hierdoor heeft vermoedelijk bij den auteur de meening post gevat, dat Van Imhoff Gouverneur-Generaal was geworden in plaats van Valckenier ³⁾ en heeft hij dit voor zijn publiek trachten aannemelijk te maken in de scène, waarin Van Imhoff zich van de kroon meester maakt.

Aanvallen op de aan de zeezijde gelegen Vierkantspoort worden in geen andere berichten vermeld; mogelijk is, dat hier geen aanvallen van buiten, maar gevechten met aldaar wonende Chineezzen binnen de stad bedoeld worden. In het „Omstandig en Allernauwkeurigst Verhaal” lezen wij, dat Zondag 9 October de Chineezzen aan het Vierkant hun huizen in brand staken, waardoor men genoodzaakt werd een compagnie „borgers” van het stadhuis derwaarts te zenden. Daar de Chineezzen hen aanvielen waren zij genoodzaakt deze te „massakreeren” anders zouden zij het de uitgezonden troepen hebben gedaan. ⁴⁾

Den dood van den majoor vinden wij nergens bevestigd.

Met de kern van de Maleische beschrijving — heftige aanvallen op de stad door een groote macht Chineezzen, die er in slaagden tot aan de muren van de stad door te dringen en die vooral de Diestpoort zeer

1) „Droom”, blz. 150. „Relaas wegens het voorgevallene” (K.A. 139 [8]). Zie ook: Van Hoëvell, Batavia in 1740 (Tijdschr. Ned.-Indië, 3e jrg, 1e dl, blz. 487, 488).

2) „Droom”, blz. 151.

3) Een dergelijke voorstelling van zaken vinden wij in de door een Chinees geschreven chronologische geschiedenis van Batavia: Valckenier, de Chineesche beweging ontdekt zijnde, „beriep zijnen Raad, met Baron van Imhoff, om de zaken des lands te besturen, terwijl Valckenier de tweede gezaghebbende persoon werd” (Tijdschr. Ned.-Indië, 3e jrg, 2e dl, blz. 62).

4) „Omstandig en Allernauwkeurigst Verhaal”, blz. 11.

bedreigden — kunnen wij ons wel vereenigen, maar tegenover de bizonderheden staan wij eenigszins sceptisch.

XVIII. Het ware juister geweest, wanneer de schrijver de massacre binnen de stad en de plunderingen te zamen behandeld had, daar de laatste onmiddellijk uit de moordpartij voortvloeien en er vaak reeds mee gepaard gaan: in het „Kort Relaa van de Rebellie der Chineezzen” vinden wij de klacht, dat een deel der Europeanen, voornamelijk die der zeemacht, zich meer toelegde op plunderen dan op om hals brengen, zoodat vele Chineezzen gelegenheid hadden zich boven in hun huizen terug te trekken.

Ook Hollandsche berichten gewagen van onnoemelijke schatten, die uit de huizen der Chineezzen gehaald werden, vooral uit dat van den kapitein-Chinees, „waarin Jan Maat haar beste plaisier van hadden, en haar Leven in de Waagschaal stelden om den grooten Buyt te haalen”¹⁾.

Volgens het gedicht zouden vrouwen en kinderen aan den dood ontkomen zijn. Hiermee stemt overeen, hetgeen wij vinden in het „Omstandig en Allernaeuwkeurigst Verhaal”: „dierhalven quam boven dien een scherpe ordre om alles om te brengen, dat onder die Natie sorteerde, behalve hunne Vrouwen, Bijwijven en Slaven benevens hunne Kinderen, dewelke na de Boeyen gebracht wierden”²⁾.

In andere berichten vinden wij van het sparen van vrouwen en kinderen nergens melding gemaakt, integendeel, „zwangere vrouwen, zoogende moeders, argelooze kinderen, bevende grijsaards worden door het zwaard geveld”, luidt de conclusie van Van Hoëvell.³⁾

Waarschijnlijk lijkt ons, dat men het wel hoofdzakelijk op de mannen gemunt zal hebben, daar van hun kant het meeste gevaar dreigde, maar dat de met moordlust bezielde massa vaak de vrouwen niet gespaard heeft. Toch heeft er mogelijk voor de vrouwen kans bestaan aan den dood te ontsnappen, daar ook de kapitein-Chinees probeerde als vrouw vermomd aan het gevaar te ontkomen.

XIX. In de stad was wel de strijd geëindigd, maar in de ommelanden nog geenszins.

13 October werden twee dukaten gesteld op ieder Chineesch hoofd, dat buiten de stad was afgehouden⁴⁾, een bewijs, dat het daar nog

1) „Omstandig en Allernaeuwkeurigst Verhaal”, blz. 16.

2) Het gaat er hier slechts om, dat het sparen van vrouwen en kinderen ook in Hollandsche berichten tot uiting komt. De waarheid van deze „ordre” blijft buiten beschouwing.

3) Van Hoëvell, Batavia in 1740 (Tijdschr. Ned.-Indië, 3e jrg, 1e dl, blz. 485).

4) Beschr. v. d. opstand i. d. bijlagen v. d. brief van Valckenier, d.d. 8 Jan. 1741 (K.A. 59).

allesbehalve veilig was. Van den strijd, die nog noodig was, voor dat in de ommelanden de rust was weergekeerd, wordt door den auteur met geen woord gerept. Om aan te toonen, dat het geen schermutselingen zonder eenige beteekenis waren, noemen wij de expedities onder kapitein Van Oosten op 12 October met een compagnie grenadiers en een aantal Inlanders, ten einde de Chineezzen buiten de Utrechtsche poort te verjagen en van 14 October met een compagnie grenadiers, de ruiters van het kasteel en een aantal Inlandsche krijgers naar Tandjong Priok om daar de Chineezzen te verdelgen ¹⁾, het gevecht van een compagnie ruitery met Chineezzen op den weg van „Sondhar” ²⁾, waarbij naar schatting 200 man zouden zijn gesneuveld ³⁾, een uitval door de bezetting van Meester Cornelis, waarbij 200 Chineezzen, die zich op den weg naar de stad geposteerd hadden, verjaagd werden ⁴⁾ en de veldtocht onder kapitein Crummel van 18 October tot 2 November met een krijgsmacht van 1594 man sterk, waarvan het dagregister is opgenomen in de „Verzameling van verscheidene echte Stukken” ⁵⁾.

Si Pandjang met vier à vijf duizend gewapende Chineezzen bleef zich nog tot het volgend jaar Juni te Bekasi ophouden, daar men tijdens de regenperiode niet tegen hem optrad. ⁶⁾ 4 Juni 1741 vertrok een leger onder bevel van den opperkoopman en commissaris over den Inlander Roos naar Bekasi om den vijand te verjagen. Bij aankomst aldaar bleken de Chineezzen reeds de vlucht te hebben genomen, op eenige honderden na, die in de pan gehakt werden. ⁶⁾

Eerst hiermede was de vijand uit de omgeving van Batavia verdreven.

XX. Gelijk aan het slot der vorige aanteekening gebleken is, vereenigden de verslagen Chineezzen zich te Bekasi. Zonder over andere cijfers te beschikken zouden wij een getal van honderdduizend al sterk overdreven achten; vier à vijf duizend is denkelijk nog aan den ruimen kant.

XXI. Wanneer de vorst overleg heeft gepleegd met Si Pandjang, alvorens tot den overval te besluiten, zou deze reeds eenigen tijd voor den twintigsten Juli in de residentie aanwezig moeten zijn geweest.

1) „Relaas wegens het voorgevallene” (K.A., 139 [8]).

2) Waarschijnlijk de weg van Soenter.

3) Kort Relaas v. d. Rebelle der Chineezzen, blz. 18-19.

4) „Relaas wegens het voorgevallene” (K.A. 139 [8]).

5) Een beschrijving v. d. tocht geeft Van Hoëvell, Batavia in 1740 (Tijdschr. Ned.-Indië, 3e jrg, 1e dl, blz. 499 e.v.).

6) „Korte Schets van het Verraat” (K.A. 1902, XX, 2).

In de „Aanteekening van het gepasseerde te Kartasoera”¹⁾ wordt medegedeeld, dat 1 Augustus een menigte Chineezen te Kartasoera was aangekomen, waarmee, hetzij van Semarang gezonden Chineesche hulptroepen worden bedoeld, hetzij Si Pandjang met zijn mannen.

Volgens een schrijven van resident Grothe van Tegal was de beruchte ké Pandjang aldaar met zijn macht aangekomen, had 27 Juli 's nachts een aanval gedaan, doch was afgeslagen.²⁾ Was hij 27 Juli voor Tegal, toch schijnt hij nog tijdens het beleg voor Kartasoera te zijn aangekomen (zie onder).

Reeds voor Pandjang met zijn troepen oostwaarts trok waren de Chineezen op Midden-Java, onafhankelijk van Si Pandjang, in beweging gekomen, en hadden op tal van plaatsen over de Hollanders gezegevierd, welke successen de soenan deden besluiten gehoor te geven aan den aandrang, die op hem werd uitgeoefend, om openlijk partij te kiezen tegen de Compagnie.

De Maleische auteur verzwijgt, bewust of onbewust, het feit, dat op Midden-Java de Chineezen reeds zelfstandig in opstand waren gekomen. Een der leiders was Sing Séh, die met zijn troepen Semarang wilde aantasten, en reeds voor den overval op het fort te Kartasoera in contact stond met den soenan.³⁾ Hetgeen deze verricht wordt in het gedicht eveneens toegeschreven aan Si Pandjang.

Volgens „Het fort te Kartasoera in 1741”, een aan Javaansche bronnen ontleende beschrijving van den overval op het fort, werd bij het beleg het geschut bediend door een aantal Chineezen, die tot de troepen van Sing Séh behoorden. Tijdens dit beleg pas kwam Si Pandjang met 1000 man uit Batavia aan en werd door den vorst ontvangen.⁴⁾ Plannen voor den overval kunnen dus in geen geval in persoonlijk overleg met Si Pandjang gemaakt zijn.

XXII. De wijze, waarop de verovering van het fort plaats vond, toont in opzet overeenkomst met berichten van elders, Hollandsche, zoowel als Javaansche, doch het gedicht bevat bijzonderheden, die door andere berichtgevers niet gestaafd worden en maakt onvoldoende melding van de moeilijkheden, die de aanvallers ondervonden.

De geraadpleegde bronnen stemmen hierin overeen, dat eenige temengoengs het fort binnen kwamen om afscheid te nemen, daar

1) Bijdragen, nieuwe volgrees, 7e dl, blz. 131.

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Nov. 1741 (De Jonge, dl 9).

3) Meinsma, Het fort te Kartasoera in 1741 (Bijdragen, nieuwe volgr., 6e dl, blz. 370).

4) Meinsma, Het fort te Kartasoera in 1741 (Bijdragen, nieuwe volgr., 6e dl, blz. 373).

zij als aanvoerders van de hulptroepen tegen de Chineezzen dien dag (20 Juli) vertrokken. Het aantal varieert: twee temenggoengs, twee temenggoengs met een aantal afgezanten, welke een brief voor den commandant naar Semarang zouden brengen, en drie temenggoengs benevens een kliwon. ¹⁾

Het doel was buiten en binnen het fort tegelijk den aanval te beginnen en op het oogenblik, dat de in het fort aanwezige Javanen hoorden schieten begonnen zij amok te maken en vielen op den commandant aan.

Javaansche berichten gewagen van een misverstand, waardoor de troepen buiten te vroeg begonnen te schieten, zoodat de meeste buiten het fort zijnde Hollanders binnen het fort konden vluchten en de poort sluiten.

De voorbereidingen zouden reeds den nacht tevoren begonnen zijn en onder leiding van Radja Niti had men een stuk uit een muur gebroken, om door de opening een aanval te doen. ²⁾

De Javanen binnen het fort werden overweldigd, de poort werd gesloten en men belette de Javanen buiten het fort binnen te dringen. 10 Europeanen en 82 Javanen werden gedood; de commandant was gewond. ³⁾

Van het nachtelijk avontuur van Mangkoe Nata hebben wij geen bevestiging kunnen vinden, wel dat er 's nachts reeds aan de uitvoering van het plan gewerkt werd.

Ook in het Maleische gedicht begint men op het hooren van de kanonschoten buiten den aanval binnen het fort, doch de commandant werd daarbij niet doodgestoken; dit geschiedde pas nadat het fort zich had overgegeven en men gevangen genomen was. Voorts blijkt het den Javanen buiten het fort niet gelukt te zijn de binnengedrongen temenggoengs te hulp te komen en volgde nog een belegering van het fort, voor welker bijzonderheden, die, daar het gedicht hierover zwijgt, wij niet zullen vermelden, wordt verwezen naar de aangehaalde literatuur.

De verdediging werd zeer slap gevoerd, er ontstond ontevredenheid en verdeeldheid ⁴⁾, en 10 Augustus gaf de bezetting zich over. ⁵⁾

1) Resp. in: G. en R. aan H. XVII, d.d. 14 Jan. 1742 (Overgek. Br. en Papr. v. Batavia, 1742 [3]), Aanteekening v. h. gepasseerde te Kartasoera (Bijdragen, nieuwe volgr., 7e dl, blz. 127) en Meinsma, Het fort te Kartasoera in 1741 (Bijdragen, nieuwe volgr., 6e dl, blz. 371). Meerdere getallen worden nog genoemd: een Kartasoerasche vrouw Sanken spreekt van acht temenggoengs met groot gevolg (G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Dec. 1741, De Jonge, dl 9).

2) Meinsma, Het fort te Kartasoera in 1741 (Bijdragen, nieuwe volgr., 6e dl, blz. 371).

3) Aanteekening v. h. gepasseerde te Kartasoera (Bijdragen, nieuwe volgr., 7e dl, blz. 128).

4) Verhaal v. h. gepasseerde te Kartasoera (Bijdragen, nieuwe volgr., 7e dl, blz. 112 e.v.).

5) Aanteekening v. h. gepasseerde te Kartasoera (Bijdragen, nieuwe volgr., 7e dl, blz. 135 e.v.).

XXIII. Hetgeen na de overgave van het fort met de manschappen geschiedde wordt door andere beschrijvingen bevestigd. Wij vinden vermeld, dat de grachten werden gedempt en de woonhuizen afgebroken, dat de gevangenen soldaten werden besneden en onderwezen in „de Javaansche godsdienst”¹⁾. Aan de gevangenen werden de kleeven ontnomen en zij kregen een doek voor het middel benevens een „neusdoek voor (mijn) hoed”²⁾.

Van pogingen, die gedaan werden om aan de besnijding te ontkomen, wordt niet gesproken, ofschoon ons dergelijke pogingen niet onwaarschijnlijk lijken.

Van de schenking der vrouwen — een geliefkoosd thema van den auteur, die dergelijke dotaties als het middel bij uitstek beschouwt om onwillige tegenstanders aan zich te binden — wordt in Hollandse berichten geen melding gemaakt, hetgeen trouwens niet anders te verwachten was.

Een aantal Europeanen werd tot poort- en lijfwacht aangesteld, schrijft Aarnout Gerritsz³⁾; de ambten waren dus minder weidsch, dan het gedicht voorgeeft.

XXIV. In een schrijven van 14 Juni 1741 reeds wordt aan de Hooge Regeering bericht, dat de rebelleerende Chineezzen Semarang omsingeld hebben.³⁾ Gelijk onder aanteekening XXI is geconstateerd, stelt de auteur het voor, alsof eerst met de komst van Si Pandjang op Midden-Java het verzet is uitgebroken. Daarentegen blijkt aan de hand der ons ter beschikking staande gegevens, dat hij niet meer was, dan een stimulans voor de bestaande beweging.

Het oprukken van het Chineesch-Javaansche leger en de bijzonderheden daarbij vermeld kunnen wij niet aan de hand van Europeesche gegevens controleeren. Het is evenwel in te denken, dat het mee ten strijde nemen van een beroemd kanon door de Javanen het vermelden waard geacht wordt. Er blijken inderdaad kanonnen gezonden te zijn door den soenan, want men heeft onder de in November 1741 voor Semarang buitgemaakte stukken ook geschut afkomstig uit den kraton aangetroffen.⁴⁾

XXV. Teneinde een indruk te geven van den strijd te Semarang noemen wij de voornaamste feiten voor de komst van commissaris Verijssel.

1) Meinsma, Het fort te Kartasoera in 1741 (Bijdragen, nieuwe volgr., 6e dl, blz. 376).

2) Verhaal v. h. gepasseerde te Kartasoera (Bijdragen, nieuwe volgr., 7e dl, blz. 116).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Nov. 1741 (De Jonge, dl 9).

4) Veth, Java, II, blz. 463.

Een missive van 20 Juni uit Semarang meldt, dat de vijand tot op de „Passebaan” lag en hij zich dagelijks tot in de afgebrande kampong der Inlanders vertoonde, doch dat de Makasaren en Boegineezen hem den verderen doortocht beletten. ¹⁾ 26 Juni ontving men te Batavia een schrijven van den politieken raad van Semarang, inhoudende, dat de toestand te Semarang zeer zorgelijk was, benevens een klacht over het slappe optreden van den commandeur Visscher, welke „niet het minste wist te ordonneren, ja finaal gezegd hadde zyn kennis meer dan half quyt te wezen”. ¹⁾ Men eindigde met het verzoek ten spoedigste versterking te zenden. Visscher wordt daarop vervangen door Roos, die 30 Juni vertrekt met 20 Europeesche en 150 Inlandsche militairen, kort daarop gevolgd door nog 250 Inlanders.

4 Juli werd uit Semarang bericht, dat de Chineezzen zich trachtten meester te maken van het strand om de verbinding met de schepen te beletten en dat zij zich eveneens aan de zuidzijde versterkten, zoodat men vreesde geheel geïsoleerd te zullen worden, indien men niet spoedig aanzienlijke versterking kreeg. De regeering zond opnieuw versterking onder bevel van berghopman Steinmetz.

12 Juli werd meegedeeld, dat de vijand meer en meer naderde en zich verschanste. 23 Juli ontving men te Batavia bericht, dat de Chineezzen te Semarang een aanval hadden ondernomen, welke aanvankelijk succes had; later evenwel werden zij weer verdreven. ²⁾

Hieruit blijkt, dat nog voor Si Pandjang op Midden-Java was verschenen en eveneens nog voor de strijd te Kartasoera tot een voor de rebellen goed einde was gebracht, Semarang door de Chineezzen bedreigd werd.

21 Augustus behaalden, na een heftigen aanval der Chineezzen, de Compagniestroepen de overwinning; evenwel had men hierbij 50 dooden en ruim 100 gewonden te betreuren. ²⁾

Bij vergelijking van Europeesche en Inlandsche gegevens constateeren wij bij de laatste een ontbreken van exacte feiten, die voor een historisch verhaal onmisbaar zijn; het geheel is vaag en voorzien van bijzonderheden, die van weinig geschiedkundig belang zijn.

Spreekt het gedicht van een Compagniesleger van 10.000 man, 20 Mei schreef het bestuur te Semarang naar Batavia, dat het garnizoen slechts bestond uit 90 gezonde Europeesche en 208 Inlandsche militairen. ²⁾ Wel waren daarna eenige malen versterkingen gezonden,

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Nov. 1741 (De Jonge, dl 9).

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Nov. 1741 (De Jonge, dl 9).

doch niet van zoo'n sterkte, dat men eenige maanden later kon spreken van een leger van tienduizenden.

De Nederlandsche berichten stemmen hierin overeen met het gedicht, dat er een aanzienlijke vijandelijke macht voor Semarang lag en er tusschen beide partijen slag geleverd werd, doch dat de Chineezzen er niet in slaagden Semarang binnen te dringen, al was de positie der belegerden verre van rooskleurig. Verder bestaat er overeenstemming over het zenden van verzoeken om versterking naar Batavia en het van weinig moed getuigende optreden van den commandeur van Semarang.

XXVI. De voorstelling, als vormde de Hooge Regeering een soort gerechtshof en werd een drie maanden durende strijd gevoerd tusschen Valckenier en Van Imhoff, waarin Valckenier als aanklager optrad, maar omgekeerd weer beschuldigd werd door Van Imhoff en waarbij een groot aantal getuigen werd gehoord, bevat veel waarheid en geeft een primitief beeld van de veel gecompliceerder werkelijkheid.

Al hadden sinds de komst van Van Imhoff van Ceilon Valckenier en hij zich als tegenstanders doen kennen, eerst de moeilijkheden met de Chineezzen waren aanleiding tot het uitbreken van openlijken twist. De schrijver is dus niet ver mis, wanneer hij den strijd op drie maanden stelt.

In de vergaderingen van den Raad van Indië werd Van Imhoff niet ter verantwoording geroepen, integendeel, hij opende zelf den aanval. In de vergadering van 17 October 1740 stelde Valckenier de vraag of men niet zou ophouden met het moorden der Chineezzen en of het geen tijd begon te worden daartegen maatregelen te nemen. Van Imhoff verklaart aan de massacre noch deel noch verantwoording te willen hebben, maar die te laten aan degenen, die daartoe orders hebben gegeven, evenals de gevolgen. ¹⁾ Hiertegen komt Valckenier in het geweer en na weinig kalme debatten wordt besloten de massacre der Chineezzen te laten voor rekening van hen, die zulks geordonneerd hebben. ¹⁾

Valckenier verklaarde met bewijzen te kunnen aantonen, dat hij nooit tegen het besluit van de regeering was ingegaan, maar dat daarentegen de Directeur-Generaal en de Raden van Berendregt, Nolthenius en Van Aerden na het scheiden der vergadering op 9 October hun toestemming tot de massacre hebben gegeven, wat genoemde heeren ten sterkste ontkenden. Verder deelde Valckenier mee, dat

1) Verg. van Maandag 17 October 1740 (Personalia Valckenier K.A. 59).

Van Imhoff naar hem toegezonden had den onderkoopman Van den Bruggen om te vragen of Valckenier aan de vrijwilligers permissie wilde geven de Chineezzen te massacreeren, waartegen Van Imhoff protesteerde en verklaarde, dat juist Van den Bruggen bij hem gekomen was met zoodanig voorstel van Valckenier. Ook zei Van Imhoff, dat men wel eens mocht vragen, wie order had gegeven tot het massacreeren der Chineezzen in de boeien, waarop Valckenier antwoordde, dat dit door Van den Bruggen uit naam van Van Imhoff was geschied. ¹⁾

Wij hebben hier van de voornaamste geschilpunten in de vergadering van 17 October melding gemaakt, maar in schier elke volgende vergadering ontstonden de heftigste meeningsverschillen.

Een ernstig geschilpunt leverde op het voorstel van den Gouverneur-Generaal, dat aan de tijdens den opstand in krijgsdienst zijnde burger-officieren honneurs zouden worden bewezen door de wachten. Hoewel de Raad van Indië zich er niet mee vereenigde, voerde Valckenier, als Kapitein-Generaal, dit plan toch door, maar kort daarop, terwijl Valckenier door ziekte verhinderd was de vergadering bij te wonen, werd deze order door den Raad ingetrokken. Door den sergeant-majoor Duurveld liet Valckenier een onderzoek instellen naar degenen, die de tegenorders gegeven hadden. Tal van militairen werden verhoord en hiervan werden verklaringen opgemaakt. ²⁾

Vermoedelijk hebben deze verhooren den Maleischen auteur voor den geest gestaan, toen hij melding maakte van de vele getuigenverklaringen, die afgelegd werden.

Deze onderzoekingen van den sergeant-majoor bleven voor de Heeren Raden niet verborgen, en zij besloten op voorstel van Van Imhoff hiervan opening te verlangen, wat Valckenier weer als een aantasting van zijn bevoegdheden beschouwde.

Een andere grief van den Gouverneur-Generaal was, dat Van Imhoff en De Haeze zonder zijn voorkennis hun post verlaten hadden en de Chineesche rebellen waren gaan opzoeken, waarbij een aantal burgerruiters en Inlanders „maar ook daarenboven een volle suite van 's Compagnies dienaaren” ³⁾ hen vergezelden. In dezen rumoerigen tijd, waarin de Chineezzen pas kort te voren uit de onmiddellijke nabijheid van de stad verdreven waren, was een dergelijke tocht onverantwoordelijk, meende Valckenier.

Twee feiten hebben vooral meegewerkt tot het optreden van den

1) Verg. van Maandag 17 October 1740 (Personalia Valckenier K.A. 59).

2) Verhaal v. h. gebeurde i. d. verg. v. 6 Dec. 1740 (K.A. 139 [10]).

3) Verhaal v. h. gebeurde i. d. verg. v. 6 Dec. 1740 (K.A. 139 [10]).

Gouverneur-Generaal in de vergadering van 6 December: in de eerste plaats het ontbieden van den sergeant-majoor in de vergadering ten einde van hem overlegging te vorderen van de tegen de leden afgelegde verklaringen en het bedreigen van straf tegen hem, zoo hij mocht weigeren daaraan te voldoen, en ten tweede de geruchten, dat men Valckenier zou willen gevangen nemen en naar Holland zenden.

Vooraf deze twee feiten, en inzonderheid het laatste, dat in de meeste beschrijvingen en pamfletten niet of slechts terloops genoemd wordt, hebben Valckenier tot zijn krasse optreden bewogen.

Helvetius, de zwager van Valckenier, werd 2 December bij hem geroepen en vond Valckenier „in eene gans aan den selven ongewoone gemoetsgestalte, vol van spijt, droefgeestigheyt en quaaetheyt” ¹⁾. Valckenier vertelde hem, dat er „seditieuse complotterijen” tegen hem gesmeed werden en men hem wilde oplichten en naar Nederland zenden „ter voldoeninge van de onbepaalde ambitie van den heer Van Imhoff” ¹⁾. Valckenier was daarom van plan in de aanstaande vergadering van 6 December eenige leden van den Raad in arrest te nemen en naar Nederland op te zenden. Helvetius trachtte Valckenier van dit voornemen af te brengen en meende, dat een ernstig vertoog voldoende zou zijn. Hij wist Valckenier tot andere gedachten te brengen en zou den volgenden avond met een ontwerp voor een dergelijk vertoog terug komen, doch den avond daarop wilde Valckenier er niets meer van weten en zei krassere maatregelen te moeten nemen, daar men hem den eersten December reeds had bedreigd „om het geene van syn departement was, aan den heer Van Imhoff formeel op te dragen en op den 2den December voorgeslagen, den sergeant majoor des casteels, waar in sijne gansche defensie bestond, op seer frivole praetexten te suspendeeren, mitsgaders Syn Edele te dwingen, om sijne tegens het aanstotelijke gedrag der Heeren Raaden ingewonne bewijsen te berde te brengen” ²⁾. Verder was eenige dagen tevoren besloten het schip Adrichem ten spoedigste naar Nederland te zenden, zoogenaamd om „eene subite openinge van Saken aan de heeren en Meesters, maar in der daad en in waarheid, om den heer Gouverneur Generaal hoewel ongequalificeerd, egter door eene geweldadige magtvoeringe naa Neederland op te senden” ²⁾. Valckenier deelde mede, dat deze waarschuwingen ten deele van den Directeur-Generaal zelf afkomstig waren en voor een

1) Brief v. Helvetius a. d. bewindhebber der Comp. Samuël Radermacher te Middelburg, gedateerd 25 Maart 1741 (origineel in rijksarchief, K.A. 111 [4]).

2) Brief v. Helvetius a. d. bewindhebber der Comp. Samuël Radermacher te Middelburg, gedateerd 25 Maart 1741 (origineel in rijksarchief, K.A. 111 [4]).

ander deel door den eersten secretaris aan den sergeant-majoor gedaan waren.

In de vergadering van 6 December, waarin Valckenier al zijn in een manifest opgesomde beschuldigingen door den tweeden secretaris Otto liet voorlezen, verweet hij Van Imhoff, dat deze het plan geopperd had hem naar Nederland te zenden.

Van Imhoff moet gezegd hebben, dat „in dien het so laat in 't jaar niet was, men nog wel raad zoude weeten”¹⁾, doch dit zou niet zoo gemeend of uitgelegd zijn, als de Gouverneur-Generaal beweerde.²⁾

Na het vertrek van Valckenier zei Van Imhoff, dat zijn woorden „quaadaardiglijk verklikt” waren, waarop Schagen verklaarde, dat hij dat gedaan had, waarna hij door Van Imhoff „in termen ter materie dienende” bedankt werd.¹⁾

In de maanden October, November en begin December was er onafgebroken oneenigheid tusschen Valckenier en den Raad van Indië, waarbij het Van Imhoff was, die zich het felst tegen Valckenier keerde. Men werkte elkaar tegen, beschuldigde elkaar en trachtte door getuigenverklaringen materiaal tegen elkaar te verzamelen, hetgeen tegenover den buitenstaander den indruk kon wekken, dat er een proces gevoerd werd.

De ontkenning kwam in de reeds vermelde vergadering van 6 December. Dat het in deze vergadering warm is toegegaan valt ook uit de Nederlandsche berichten af te leiden, doch dat het tot handtastelijkheden tusschen Valckenier en Van Imhoff is gekomen lijkt ons niet waarschijnlijk, daar in dat geval de dikwijls zeer partijdige beschrijvingen van deze gelegenheid wel gebruik zouden hebben gemaakt Valckenier nog meer te belasten.

Na voorlezing van het manifest ontstond een heftig meeningsverschil over bovengenoemde geheime besluiten, die tijdens Valckenier's ziekte genomen zouden zijn, en toen eenige leden protesteerden, wond

1) Verhaal v. h. gebeurde i. d. verg. v. 6 Dec. 1740 (K.A. 139 [10]).

2) In een aan de bewindhebbers in Nederland gericht „Kort Vertoog dienende ten principalen tot justificatie tegens het geposeerde bij een seker schriftuur van den heere gouverneur generaal Adriaan Valckenier” wordt gezegd, dat het bewijs van een samenzwering door Valckenier niet geleverd wordt, maar dat het „mogelijk niet manqueeren zal aan de zodanige in de teegenwoordige tijdsgesteldheid 't zij uit vrees dan wel uit insigten van eygen intrest door de aanstookingen en persuasien van onrustige geesten en quaaide raadslieden bewoogen werden de leugen en onregtvaardigheid ten dienst te staan.”

Het schrijven was geteekend door De Chavonnes, Guillot, Beerendregt en Lakeman; gedateerd 10 Jan. 1741 (K.A. 111 [3]).

Vergelijk hiermee de opmerking van den Maleischen auteur, dat velen de schuld op Van Imhoff wierpen, omdat zij promotie wilden maken.

Blijkt in boven aangehaald schrijven aan het bestaan van een samenzwering niet veel geloof te worden gehecht, het tegendeel komt tot uiting in een anderen, anoniemen en ongedateerden, brief: „...maar particuliere brieven (het werd egter alles in een groote Vertrouwenheyd onder 4 oogen verhaelt) zeggen dat alle Raade van India ja zelfs den Directeur ook hebben vergadering gehouden, en g' resolveert Syn Edelht, te ligten, en hem op het schip Adrichem te zetten en Soo nae 't Vaderland te versenden...” (K.A. 111 [1]).

Valckenier zich hoe langer hoe meer op, terwijl hij „als uytzinnig sonder ophouden uytvoer, niemand spreken liet, zelfs ook niet sprak, maar tierde en schreuwde dat het ijsselijk was, bij te wonen”¹⁾.

Nadat Valckenier verschillende bovenvermelde grieven had opgesomd, werd „het uijtveren over de leeden van de Vergaderinge... met gelijke Vehementie als bevoorens, in presentie van het volk hervat”¹⁾.

Valckenier eindigde met de arrestatie te gelasten, niet slechts van den in het gedicht genoemden Van Imhoff, doch bovendien van De Haeze en Van Schinne. Hiervoor behoefde Valckenier niet de landdrosten te roepen, want reeds kort na de opening der vergadering was een groep grenadiers onder den kapitein van het kasteel Mulder binnengetreden en had zich om de vergaderde heeren geschaard. Den in de zaal aanwezigen officier gelastte de Gouverneur-Generaal de drie heeren gevangen te nemen.¹⁾

Ondanks de protesten hield Valckenier voet bij stuk, hief de vergadering op en gelastte den krijgslieden, dat de heeren konden worden buitengelaten, uitgezonderd de drie, wien arrest was aangezegd.²⁾

Eindelijk willen wij nog opmerken, dat de volgorde, waarin de schrijver de feiten behandelt, historisch onjuist is, daar deze twisten en de gevangenneming van Van Imhoff onmiddellijk aansluiten aan den Chineezenmoord te Batavia en dus vooraf hadden moeten gaan aan de gebeurtenissen op Midden-Java.

XXVII. Het gedicht treedt over de arrestatie niet in details. 's Schrijvers meening, dat de Gouverneur-Generaal het hoofd der regeering was en zijn wil uitgevoerd moest worden, dient in zooverre gecorrigeerd te worden, dat de regeering werd uitgeoefend door den Raad, waarvan de Gouverneur-Generaal voorzitter was. De Heeren Raden gaven nog niet onmiddellijk gevolg aan de instructies van Valckenier, maar bleven tot 's middags vier uur bijeen en deden verschillende pogingen den Gouverneur-Generaal van gevoelen te doen veranderen, welke evenwel vruchteloos bleven. Ieder der drie heeren werd door een militair escorte naar zijn woning gebracht en kreeg voor en achter zijn huis schildwachten geplaatst, die ieder onbevoegde den toegang weigerden.²⁾

Pas 10 Januari 1741³⁾ werden Van Imhoff, De Haeze en Van Schinne naar Nederland gezonden, de beide laatste heeren niet als

1) Verhaal v. h. gebeurde i. d. verg. v. 6 Dec. 1740 (K.A. 139 [10]).

2) Verhaal v. h. gebeurde i. d. verg. v. 6 Dec. 1740 (K.A. 139 [10]).

3) Soms is opgegeven 13 Januari: K.A. 59 (anoniem); v. Rhede v. d. Kloot, de Gouverneurs-Generaal, blz. 94.

getuigen tegen Van Imhoff, maar als zijn medegevangenen; dat eveneens Chineesche vrouwen werden meegezonden om als getuigen op te treden wordt elders niet vermeld.

De bijzonderheden der reis, gedurende welke men als immer met stormen te kampen heeft en de wijze, waarop Van Imhoff zich eenige meerdere vrijheid bezorgde, komen overeen met hetgeen de auteur reeds eerder bij overeenkomstige omstandigheden heeft te berde gebracht en mogen als cliché beschouwd worden, weshalve wij deze onbesproken laten.

XXVIII. De schildering van Van Imhoff's lotgevallen tijdens zijn verblijf in Nederland is geheel in strijd met de werkelijkheid. Blijkbaar heeft de schrijver slechts geweten, dat de Gouverneur-Generaal, zeer vertoornd op Van Imhoff, deze als gevangene naar Nederland zond, en dat hij in alle eer hersteld als Gouverneur-Generaal in Indië terugkeerde.

Om deze ommekeer te verklaren heeft de auteur zijn fantasie aan het werk gezet en is daarbij naar het schijnt uitgegaan van de logische gedachte, dat er tusschen de regeering in Indië en haar principalen in het moederland overeenstemming bestaat, zoodat Van Imhoff het lot moest ondergaan, dat Valckenier hem had toegedacht. Doch Van Imhoff's relaties en welbespraaktheid deden het anders uitkomen.

Het lijkt ons overbodig 's schrijvers fantasie nauwkeurig onder de loupe te nemen, wanneer wij slechts bedenken, dat direct na aankomst in Holland, den 19den September 1741, Van Imhoff uit zijn arrest werd ontslagen en eenige dagen later met de noodige eerbewijzen in de vergadering der Heeren XVII ontvangen werd en verantwoording aflegde. Men vroeg aan de overgezonden heeren om advies nopens de zaken in Indië en twee maanden na aankomst diende Van Imhoff zijn „consideratiën" in. ¹⁾

Van Imhoff, afkomstig uit een adellijk geslacht, behoefde niet nog eens met denzelfden titel, dien hij reeds droeg, beloond te worden; wel kreeg hij een belooning in den vorm van een aanzienlijk geschenk.

XXIX. Ook bij de beschrijving van de terugreis van Van Imhoff en de maatregelen, die deze nam om Valckenier gevangen te nemen, heeft de auteur blijkbaar slechts zijn eigen verbeeldingskracht laten werken, of waarde gehecht aan de „kabar angin" die misschien in de

1) v. Rhede v. d. Kloot, De Gouverneurs-Generaal, blz. 94. Uitvoeriger: Leupe, De Raden van Indië, Van Imhoff, De Hase en Van Schinne in Holland, 1741-1742 (B.K.I., nieuwe volgr., II, 1859).

inheemsche wereld in omloop waren. Duidelijk blijkt dit, wanneer wij de feiten met de juiste data vermelden.

Van Imhoff vertrok uit Nederland met het schip „de Herstelder” 27 October 1742 en is dus ruim een jaar in Nederland geweest in plaats van eenige maanden.

21 Januari 1743 bereikte hij de Kaap de Goede Hoop.

Aan Valckenier was bij schrijven van 2 December 1740 ontslag verleend en 6 November 1741 vertrok hij naar patria. In een geheim schrijven van 23 September 1741 aan de Indische Regeering werd gelast, dat de op weg naar Nederland zijnde Valckenier moest worden gearresteerd en naar Batavia terug gevoerd. ¹⁾ Hij werd te Kaap de Goede Hoop gearresteerd in Feberuari 1742, doch door ongesteldheid daar eenigen tijd opgehouden, en kwam eerst 2 November 1742 in Batavia terug. ²⁾

Bij de arrestatie van Valckenier heeft Van Imhoff geen directe rol gespeeld en hij had op zijn terugreis geen enkele maatregel daarvoor meer te nemen, daar Valckenier reeds te Batavia gevangen zat, kort na Van Imhoff's vertrek uit Nederland.

XXX. Het is niet eenvoudig de bonte opsomming van krijgsbedrijven te toetsen aan de Nederlandsche gegevens, want data of namen van Hollanders, die eenig houvast bieden, worden op één uitzondering na niet genoemd.

Bovendien is de onderbreking van den oorlog door inlassching van den in dien tusschentijd plaats hebbenden strijd Valckenier-Van Imhoff geheel fictief.

Wanneer wij den oorlog in twee perioden moesten verdeelen zou dat zijn in een voor en een na de komst van Verijssel; in de eerste wordt de toestand steeds slechter, in de tweede keeren de kansen en worden de Chineezzen verdreven. Wel kan de schrijver met de invoeging van de twisten te Batavia dezelfde verdeling beoogd hebben, want met deze nieuwe troepen wordt de overwinning behaald, maar de naam van den Hollandschen bevelhebber, hier bij uitzondering genoemd, wijst daar niet op.

Wij zouden verwachten, dat hier bedoeld wordt de naar Semarang gezonden commissaris Verijssel, onder wiens leiding Semarang ontzet werd. De namen toonen echter niet veel overeenkomst, want de naam van den bevelhebber, die hier den rang van majoor heeft, wordt ge-

1) De Jonge, dl 9, blz. XCI, XCII. v. Rhede v. d. Kloot, De Gouverneurs-Generaal, blz. 90.
2) Schrijven van Valckenier en Helvetius, d.d. 19 Nov. 1743 (K.A. 59).

speld bâ, iâ, râ, kaf, wâw, mim, nûn; eenmaal ook met gâ in plaats van kaf.

Slechts de drie eerste letters kunnen een verbastering van ver zijn; de rest zou dan, mogelijk door afschrijvers, geheel verknoeid zijn.

Uit de missive door de Indische Regeering aan de bewindhebbers in Nederland gezonden, blijkt, dat 28 September 1741 besloten werd Verijssel naar Semarang te zenden, vergezeld door Theling, terwijl men eenige dagen te voren bepaald had een afdeeling Europeanen van het garnizoen, een gedeelte der marinetroepen en een aantal ambachtsgesellen, te zamen 1600 man, naar Semarang te zenden en bovendien een order naar Makasar te sturen om de verdedigers te Semarang één à twee duizend Makasaren te doen toekomen. Daarvoor waren in Juli ongeveer 1400 man, waarvan 1200 Inlanders, onder den berg-hopman Steinmetz naar Semarang vertrokken. ¹⁾

Daar wij onder de leidende figuren in den strijd geen Europeesche naam gevonden hebben, die met de in het gedicht genoemde overeenkomt, lijkt het ons waarschijnlijk, dat de letters, die men kan weergeven door b-e-r-k-o-m-n, een verbastering zijn van berghopman, daar dit woord ongeveer aldus in het Maleisch wordt uitgesproken, zoodat met dezen majoor de berghopman Steinmetz bedoeld wordt. Uit de getallen blijkt, dat de troepen van Steinmetz voor het grootste deel uit Inlanders bestonden; ook het gedicht wekt dezen indruk.

Dat de manschappen Si Pandjang vervloekten, omdat zij, nauwelijks den eenen oorlog beëindigd hebbende, weer moesten uitrukken, klinkt niet onwaarschijnlijk, doch bevestiging hiervan zou slechts in brieven van de betrokkenen zelf te verkrijgen zijn. Van historisch belang zijn de aan het slot van dit fragment genoemde details niet.

XXXI. Gewaagt het gedicht van slechts één expeditie, tienduizenden manschappen sterk, onder opperbevel van een Hollandsch officier en onder hem eenige Inlandsche vorsten, die feitelijk de leiding in handen hadden en in den strijd de kastanjes uit het vuur haalden, uit het voorgaande is reeds gebleken, dat verscheidene malen versterkingen naar Semarang zijn gezonden en de leider steeds een Europeesch officier was, maar dat de krijgsmacht voor een belangrijk deel uit Inlanders bestond.

Het is begrijpelijk, dat de belangstelling van den scribent in de eerste plaats naar de verrichtingen der Inlanders uitgaat en dat hij

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Nov. 1741 (De Jonge, dl 9).

aan de ontvangst van een Maleisch vorst meer aandacht besteedt, dan aan die van een Europeesch commandant, doch in dit geval komt ons de vorstelijke intocht van een ondergeschikten aanvoerder — overigens een zeer geliefd onderwerp om over uit te weiden — toch ongehoofwaardig voor.

Steinmetz, in het gedicht aangeduid door Bérkoman, had het gezag overgenomen van Roos, waarop na aankomst van Verijssel en Theling (17 October 1741) en de in September afgezonden troepen, deze commissarissen de leiding op zich namen. ¹⁾

Na de verschillende troepenendingen was er thans een groote macht te Semarang aanwezig. Al waren het niet vele tienduizenden, toch was de macht grooter, dan ooit tot dusver in een oorlog op Java gebruikt. ²⁾

XXXII. De regent van Semarang „Depatty Sistra Widja” heeft zich ook blijkens Hollandsche berichten aan misleiding schuldig gemaakt, doch reeds in den aanvang van den strijd te Semarang, daar een schrijven uit Semarang van 14 Juni daarvan melding maakt. Hij bewerkte het „spoliëren der arthillerygoederen”, terwijl uit een schrijven van 20 Juni blijkt, dat de hoofdregent van Semarang verdwenen was en uit een Semarangsche missive van 12 Juli, dat „Depatty Astra Widja” zich aan het hoofd der rebelleerende Chineezen gesteld had. ³⁾

XXXIII. Begon de auteur met een beschrijving te geven van den opmarsch der Chineezen en Javanen naar Semarang na de verovering van het fort te Kartasoera, wat het begin zou zijn geweest van den strijd te Semarang, thans maakt hij opnieuw melding van versterking gezonden door den soenan.

Wij hebben vroeger gesignaleerd, dat de belegering van Semarang een feit was, lang voor de verovering van het fort te Kartasoera, zonder evenwel getracht te hebben een verklaring te vinden voor de vraag, hoe de schrijver tot zijn voorstelling van zaken kan zijn gekomen. Nu wij het verloop van den strijd, zooals de auteur dien beschrijft, nader beschouwd hebben, meenen wij, dat de oorzaak hiervan gelegen is in de rol, die hij Si Pandjang heeft toebedeeld. De auteur schijnt of onkundig te zijn van het zelfstandig optreden der Chineezen

1) Schrijven van H. Verijssel en J. H. Theling aan G.-G. Valckenier, d.d. 31 Oct. 1741 (K.A. 1925, IV, 13 [2]).

2) Schrijven van Helvetius a. d. gewezen G.-G. Valckenier, d.d. 2 Dec. 1741 (K.A. 1925, IV, 13 [1]).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Nov. 1741 (De Jonge, dl 9).

op Midden-Java, of verzwijgt dit opzettelijk om alle initiatief, en daarmee de eer, aan Si Pandjang te laten, immers hij spreekt nergens over de „hostiliteyten” der Chineezen te Tegal, Rembang, Djoewana en andere plaatsen.

De oorlog te Kartasoera heeft volgens hem zijn ontstaan te danken aan de uit Batavia afkomstige Chineezen, maar hij mist nog een aanknoopingspunt om den strijd te Semarang te verklaren en laat nu diezelfde Chineezen, inmiddels versterkt door hun landgenooten uit Midden-Java, optreden als verwekkers van den strijd aldaar. Door de zaken aldus voor te stellen, krijgt het geheel een gewrongen karakter en is een beweging, die langzamerhand gegroeid is tot een oorlog van grooten omvang, samengeperst binnen een zeer beperkte tijdsruimte.

Wij meenen, dat het meer in overeenstemming met de historie is, wanneer wij de in den aanvang van de hier behandelde passage naar Semarang gezonden Javanen beschouwen als de versterking, die na de verovering van het fort naar Semarang gaat, terwijl de troepen, die den strijd te Semarang openden in waarheid de oproerige Semarang-sche Chineezen zijn, die het beleg slaan voor de stad.

Het is ondoenlijk om na te gaan, of de door den auteur beschreven strijd overeenkomst vertoont met hetgeen Nederlandsche berichten daarover meedeelen, want hij beperkt zich tot het geven van een beschrijving van tweegevechten tusschen Inlandsche en Chineesche hoofden, die tot de geliefde situaties behooren en vaak cliché zijn, terwijl de Nederlandsche berichten een geheel anderen indruk wekken van de wijze, waarop de strijd gevoerd werd.

De namen der inheemsche aanvoerders zijn ongetwijfeld juist weergegeven; slechts Daing Mebéla, het hoofd der Makasaren, vinden wij ook in Europeesche berichten vermeld. ¹⁾ Van de Chineesche namen, in Hollandsche berichten vaak zeer verbasterd, hebben we er een kunnen controleeren, namelijk Sing Séh, soms ook Singseck genoemd. ²⁾

XXXIV. De overval op de désa Kaliwoengoe en de dood van den gandék van den vorst staan geheel buiten den strijd van de Compagnie tegen de Chineezen en worden daarom in Europeesche berichten stilzwijgend voorbijgegaan. De vorst ziet hierin de hand van Danoe

1) Hij wordt reeds genoemd als kapitein van een compagnie Makasaren in de expeditie van Roos tegen de Chineezen te Bekasi.

2) Meinsma, Het fort te Kartasoera in 1741 (Bijdragen, nieuwe volgr., 6e dl, blz. 370) en G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 Dec. 1742 (De Jonge, dl 9).

Rédja; zij moeten wellicht beschouwd worden als een hofintrigue, die buiten het eigenlijke verhaal staat en misschien ingelascht is om de breuk tusschen den vorst en zijn rijksbestierder in te leiden.

In brieven van het bestuur van Semarang aan de regeering te Batavia wordt Kaliwoengoe genoemd als plaats, waar zich Chineezen ophielden. ¹⁾

XXXV. De laatste episode van den strijd bestaat blijkens het gedicht uit drie veldslagen met tusschenpoozen van een of meer dagen geleverd, waarvan de eerste in het voordeel der Hollanders eindigde, de tweede in het voordeel der Chineezen, dank zij de list door hen aangewend, doch, in den derden de Hollanders ten slotte de overhand behielden en de Chineezen tot den aftocht dwongen.

Ook de Nederlandsche bronnen gewagen van drie veldslagen, die de beslissing brachten. In korte trekken volge hier het verloop.

In Semarang wilde men aanvankelijk niet offensief optreden, maar wachten tot de „quaade mousson” voorbij was. ²⁾ De Chineezen drongen evenwel steeds meer op en hadden hun bénténgs aangelegd tot vlak bij de werken der Compagnie. ³⁾ In de eerste dagen van November werd de loge krachtig door hen beschoten, waarom men besloot een uitval te doen. ⁴⁾ Deze geschiedde 7 November onder leiding van kapitein Mom. De aanval werd zoo verwoed en roekeloos uitgevoerd „dat men die in schrik en vrees heeft aanschouwd”. ⁵⁾ De vijand werd op de vlucht gedreven en meer dan vijftig stukken geschut vielen den Hollanders in handen. ⁶⁾

Van de list met de verdekt opgestelde kanonnen is ons hier niet gebleken. Misschien is het binnenslepen der veroverde kanonnen aanleiding geweest tot het gerucht, dat men die gebruikt had, om de Chineezen in een val te lokken.

De tweede aanval had plaats 9 November. In een gevecht van twee uur veroverden de Compagnies troepen de geheele landstreek ten oosten van Semarang. Men maakte slechts eenige stukken geschut buit en er waren bijna geen gewonden. Door den regen was verder optreden niet mogelijk. ⁶⁾ Blijkens deze berichten was van een overwinning der Chineezen geen sprake, al waren evenmin de Hollandsche successen zeer groot.

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Nov. 1741 (De Jonge, dl 9).

2) Schrijven van Helvetius a. d. gewezen G.-G. Valckenier, d.d. 2 Dec. 1741 (K.A. 1925, IV, 13 [1]).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Dec. 1741 (De Jonge, dl. 9).

4) Schrijven van Van Suchtelen aan Helvetius, Semarang 7 Nov. 1741 (K.A. 1925, IV, 13 [2]).

5) Schrijven van Van Suchtelen aan Helvetius, Semarang 16 Nov. 1741 (K.A., 1925, IV, 13 [2]).

6) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Dec. 1741 (De Jonge, dl 9). Van Suchtelen aan Helvetius, Semarang 16 Nov. 1741 (K.A. 1925, IV, 13 [2]).

De laatste aanval geschiedde 13 November. Er werd een bloedig gevecht geleverd voor men er in slaagde de Chineesche bénténgs te veroveren en den vijand te verdrijven. De overwonnen bénténgs waren zeer goed aangelegd; ze moesten stormenderhand ingenomen worden en veel volk sneuvelde en raakte gewond. ¹⁾

Het middel, waarvan de Chineezzen volgens het gedicht bij het tweede gevecht gebruik maakten, om de Hollanders te verslaan, is ons niet heelemaal duidelijk. Vermoedelijk worden er mee bedoeld de door hen aangelegde verdedigingswerken, waarover Van Suchtelen schrijft: zij hadden namelijk in het lage land wallen gemaakt van 15 à 20 voeten dik; op den wal „grote canassers of crandangs” met modder en klei gevuld voor borstweringen met sterke palen gepalissadeerd, met grachten voor en „vriesche ruiters” op de palissaden, soms wel drie achter elkaar. ¹⁾

Met deze gevechten was Semarang ontzet, in zooverre, dat zich in de onmiddellijke omgeving der stad geen Chineezzen meer ophielden.

XXXVI. Kort na de Hollandsche overwinning te Semarang zocht de rijksbestierder weer contact met de Compagnie, maar hij bleef een zeer dubbelzinnige rol spelen. ²⁾ Er liepen reeds spoedig geruchten, dat er oneenigheden waren tusschen den keizer en den rijksbestierder en de laatste vervangen zou worden, doch eind December kwam hij nog voor een bespreking te Semarang en het duurde tot het volgend jaar Juni, eer zijn gevangenneming een feit was. De regeering te Semarang had hem gaarne direct gevangen genomen, indien zij slechts „een positive schriftelijke order van den keyser hadden gehad” ³⁾.

Volgens de regeering te Semarang was het optreden van den rijksbestierder zeer verdacht en hield hij briefwisseling met de Chineezzen, wien hij inlichtingen verstrekke; er liepen geruchten, dat de keizer hem zou willen afzetten. ⁴⁾

De Compagnie was slechts genegen troepen naar Kartasoera te sturen op voorwaarde, dat de vorst eenige gijzelaars naar Semarang zond. Na lang onderhandelen was men het over de personen eens geworden. De rijksbestierder wilde het zenden van Compagnies troepen voorkomen en verwittigde den vijand van het tijdstip van vertrek der

1) Schrijven van Van Suchtelen aan Helvetius, Semarang 16 Nov. 1741 (K.A. 1925, IV, 13 [2])

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 6 Dec. 1741 (De Jonge, dl 9).

3) Missive van commissaris Verijssel aan G. en R., d.d. 24 en 28 Dec. 1741 (Overgek. Br. en Papr. van Batavia, 1742 [3]).

4) G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 Dec. 1742 (De Jonge, dl 9).

gijzelaars. Zoodoende waren de wegen bezet, konden de gijzelaars Semarang niet bereiken en bleef hulp uit. ¹⁾

Men besluit thans den rijksbestierder te arresteeren; naar Semarang opgeroepen wordt hij als gewoonlijk door twee gecommiteerden binnen de loge begeleid, waarna hij over zijn gedrag wordt onderhouden en hem arrest wordt aangezegd. Twee uur later ontving men een brief van den soenan met het verzoek hem van den rijksbestierder te ontslaan. ²⁾ Deze werd vervolgens naar Ceilon verbannen. ³⁾

XXXVII. De eisch tot uitlevering van de twee personen, die, buiten den rijksbestierder, als voornaamste aanstokers tegen de Hollanders golden, geschiedde eerst toen de vorst, na uit zijn residentie verdreven geweest te zijn, in zijn waardigheid hersteld was en de onderhandelingen over een nieuw verdrag begonnen, na de terugkomst van Van Imhoff in 1743.

De namen der beide personen worden zeer verschillend opgegeven; soms zijn het de opperpriester te Kartasoera en een zekere radja Niti ⁴⁾, dan weer de opperpriester Said Aloewi(e) en hadji Mataram. ⁵⁾

XXXVIII. De verovering van Kartasoera door de Chineezzen en de verdrijving van den vorst is in het gedicht wel juist, maar onvolledig, beschreven. Een der belangrijkste feiten, de afzetting van den soenan door de tegen hem in opstand gekomen Javanen, gesteund door de Chineezzen, en de uitroeping van Mas Gerendi tot keizer, blijft onvermeld.

Evenmin geschiedde de verovering van Kartasoera geheel zonder strijd. De vorst, die zelf reeds het hopelooze van zijn positie inzag, had herhaaldelijk gevraagd weer een bezetting te Kartasoera te leggen, doch de Compagnie had tot nu toe slechts volstaan met het zenden van kapitein Van Hohendorff, vaandrig Hogewits, een taalkundige Toutlemonde en 7 manschappen. ⁶⁾

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 Dec. 1742 (De Jonge, dl 9). Gijsberti Hodenpijl, De zwerftocht van Pakoeboewana II (Bijdragen, dl 74, blz. 474 en 475).

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 Dec. 1742 (De Jonge, dl 9).

3) Kort verhaal v. d. oorsprong v. d. laatsten Jav. oorlog en het gelukkig einde daarvan door den algemeenen vrede, 1741-1752 (K.A. 1900, XXII, 143. Gepubliceerd in V.B.G., 12e dl, 1830).

4) De Jonge, dl 9, blz. LXXXVIII.

5) Kort verhaal..., etc. (zie noot 3). Gijsberti Hodenpijl, De zwerftocht van Pakoeboewana II (Bijdragen, dl 74, blz. 581); volgens deze was radja Niti, „de andere verlangde aanstoker”, reeds overleden.

6) G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 Dec. 1742 (De Jonge, dl 9). Gijsberti Hodenpijl, De zwerftocht van Pakoeboewana II (Bijdragen, dl 74, blz. 570, 571). Het gedicht zwijgt geheel over het lot van de bij de verovering van het fort gevangen genomen bezetting. Zij waren na eenige correspondentie tusschen de commissarissen te Semarang en den vorst, die hen liever had gehouden, den 20en Januari 1742 naar Semarang gezonden.

De door den soenan uitgezonden troepen waren niet tegen den vijand opgewassen, bovendien onbetrouwbaar voor zoover ze onder den rijksbestierder stonden, welke laatste, zooals wij onder aantekening XXXVI vermeld hebben, zijn vorst voortdurend dwarsboomde in zijn pogingen hulp van de Compagnie te krijgen.

Nu de Chineezzen en Javanen naar Kartasoera oprukten werd de verdediging zeer zwak gevoerd; Aria Pringalaja ging de rebellen met een groote macht Javanen tegemoet, maar werd verslagen, waarop Kartasoera voor den vijand open lag.¹⁾

XXXIX. 30 Juni 1742 drongen de vijandelijke troepen den kraton binnen en was de vorst genoodzaakt in allerijl te vluchten en al zijn bezittingen achter te laten.²⁾ Hij werd vergezeld door Van Hohendorff met de zijnen en door zijn moeder, zijn vrouw, zijn zuster en zijn kinderen.¹⁾

Tot 11 Augustus bleven de Hollanders in gezelschap van den vorst; daarna begaven zij zich via Soerabaja naar Semarang, waar zij een brief van den vorst aanbrachten met het aanbod ieder door de Compagnie gewenscht contract te willen sluiten, zoo men hem slechts wilde helpen.²⁾

Ongeveer zes maanden zwierf de vorst rond en hield zich schuil in het gebergte. Gezien den toestand op Midden-Java, de algemeene verwarring en den geringen aanhang, waarop de verdreven vorst kon rekenen, komen ons de pogingen, zooals die in het gedicht beschreven worden, om den soenan op te sporen minder juist voor. Wel blijkt, dat zijn getrouwen nog voortdurend met hem in contact stonden en om dat te onderhouden, daar de vorst telkens van verblijfplaats veranderde, ware speurtochten moesten ondernemen.

Juist is, dat de vorst zich te Madioen heeft opgehouden: in den namiddag van den vijfden Juli kwam hij daar aan, doch bleef er maar eenige dagen vertoeven en trok 8 Juli weer verder.³⁾ Dien zelfden avond kwamen zij te Panaraga aan, waar men zich eenige dagen ophield³⁾; daarna bleef de vorst in het Panaragasche rondzwerven.

In dit stadium van den oorlog wordt een zeer belangrijke rol gespeeld door den Madoereeschen pangéran Tjakraningrat. Hs. A begint hier met de vermelding, dat hij zich ten strijde uitrustte, maar na

1) Kort verhaal v. d. oorsprong v. d. laatsten Jav. oorlog en het gelukkig einde daarvan door den algemeenen vrede, 1741-1752 (K.A. 1900, XXII, 143).

2) Gijsberti Hodenpijl, De zwerftocht van Pakoeboewana II (Bijdragen, dl 74, blz. 576, 577).

3) Verslag van Hohendorff en Hogewits van de vlucht van Kartasoera tot hun aankomst te Semarang, Gijsberti Hodenpijl, De zwerftocht van Pakoeboewana II, bijlage II (Bijdragen, dl 74, blz. 597 t/m 608).

slechts weinige verzen zijn 32 regels onbeschreven gelaten, en gaat het verder over de hooge ambtenaren, die op zoek waren naar den vorst.

Door het krachtig optreden van den Madoereeschen prins worden de rebellen uit Kartasoera verdreven, evenwel niet met het doel den vorst een terugkeer naar zijn residentie mogelijk te maken, maar liefst om hem te beletten daar ooit terug te keeren.

Niet lang daarna kwam de soenan, die zich steeds in het Panaragasche had schuil gehouden, via Madioen voor Kartasoera aan, maar de Madoereezen weigerden hem den toegang tot zijn woonplaats.

Het „opperhoofd” van Soerabaja, de opperkoopman De Klerk, wist Tjakraningrat te bewegen Kartasoera te ontruimen, waarop de Compagnies troepen onder bevel van Steinmetz er binnen rukten en de vorst tot zijn residentie werd toegelaten. ¹⁾

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 April 1743 (De Jonge, dl 9).

DE STRIJD TEGEN TJAKRANINGRAT

§ 1. *Inhoudsopgave*

Gouverneur-Generaal Valckenier was verheugd, dat de oorlog geëindigd was, maar toch voelde hij zich niet gerust, want in een droom had hij Van Imhoff gezien als een tijger, die de Hooge Regeering besprong en niet te weerstaan was. Valckenier wilde naar Nederland gaan om de beweringen van zijn tegenstander te weerleggen, want hij wist nu, dat deze niet dood was; bovendien was Van Imhoff slim en had vele verwanten, waarom Valckenier vreesde, dat hij tot Gouverneur-Generaal zou worden benoemd.

Valckenier droeg het bewind over aan Thedens en vertrok naar Nederland.

Uitgeleide gedaan onder de noodige eerbewijzen zeilde hij met vier schepen uit. Dag en nacht voer Valckenier door, maar duizenden vaartuigen belaagden hem en die vele booten ziende was hij zeer bevreesd en gelastte deze uit den weg te blijven. Van de Kaap tot Kalikoet kruisten de schepen van Van Imhoff; zij hadden Valckenier reeds ontdekt en deden pogingen hem te naderen, doch hij vluchtte zoo snel mogelijk. Valckenier zakte naar het zuiden af, waar zijn belagers hem niet durfden achtervolgen, omdat het daar zeer gevaarlijk was. De gewezen landvoogd was bedroefd en weende zonder ophouden.

Valckenier, die voortdurend in zuidelijke richting voer, dreigde te verdrinken en moest tenslotte den steven wenden. De kapiteins der achtervolgende schepen riepen hem toe maar geen pogingen meer te doen om te ontsnappen, doch zich over te geven. Als antwoord schoot hij de kanonnen af, en vluchtte weer, doch ontkomen bleek niet mogelijk. Te Soeratte, waarheen hij zich begaf, wachtte men hem al op, in de straat van Madagaskar lagen de schepen zij aan zij en vormden een haag tot de Kaap toe. Eindelijk was Valckenier volkomen ingesloten. Hij deed de Kaap aan en bezwoer den gouverneur hem zijn reis te laten vervolgen, maar zelfs drie honderdduizend réalen konden dezen niet bewegen Valckenier vrij te laten: hij werd naar Batavia teruggevoerd.¹

Het verhaal gaat thans verder over den gezant van Van Imhoff, die intusschen in Djakatra was aangekomen. Alle leden der Hooge Regeering kwamen in het kasteel bijeen om den brief in ontvangst te nemen. Hij werd voorgelezen door Van Roy en hield in de kennisgeving, dat Van Imhoff als Gouverneur-Generaal terugkeerde, het bevel Valckenier gevangen te nemen en het verzoek een aantal schepen te zenden.

In het antwoord aan Van Imhoff deelde men onder het aanbieden van verontschuldiging mede, dat Valckenier eenige maanden tevoren naar Nederland gevlucht was. Met dezen brief en dertig schepen, die men hem ter beschikking had gesteld, keerde de gezant naar Ceilon terug. Na twee maanden kwam de afgevaardigde te Ceilon aan en nam Van Imhoff kennis van den inhoud van het schrijven. Glimlachend sprak Van Imhoff tot den vorst, dat Valckenier onmogelijk ontsnappen kon, want de noodige maatregelen om zulks te voorkomen waren genomen. Hij informeerde naar den toestand ter hoofdplaats en vernam, dat Batavia als uitgestorven was; er kwamen geen jonken meer aan en de Chineezzen hadden de stad verlaten. De schrandere Van Imhoff zond daarop een aantal kapiteins uit, ten einde Chineezzen te bewegen met hun gezinnen naar Batavia te verhuizen; wanneer zij geen kapitaal hadden zouden zij geholpen worden. De afgezanten voeren naar Malaka, Siam, Kambodja, Kosta en Benggala; tienduizenden Chineezzen waren genegen op dit voorstel in te gaan en werden naar Batavia gebracht.

Van Imhoff nam vervolgens hartelijk afscheid van den vorst van Kandi. Trommels roffelden, bazuinen schalden en onder het gedreun der kanonnen begaf Van Imhoff zich aan boord. Op de schepen werden de eerbewijzen van den vorst op dezelfde wijze beantwoord, waarna Van Imhoff vertrok naar Java.

Na een voorspoedige reis bereikte de Gouverneur-Generaal Poelau Kelapa. Van hier zond hij een bericht naar Batavia, waarin hij zijn komst aankondigde en den leden van den Raad van Indië verzocht hem aldaar te komen opzoeken. Men nam onmiddellijk de noodige maatregelen voor de ontvangst, daarna begaven alle notabelen zich naar Poelau Kelapa.

Van Imhoff, zijn hoofd getooid met de kroon, ging met zijn vaartuig aan het hoofd van den stoet, die zich, langs de tot Batavia op een rij liggende schepen, welke allen den Gouverneur-Generaal de eerbewijzen brachten, naar de hoofdstad begaf. Vervolgens steeg de landvoogd in een fraaie karos en, terwijl de kanonnen ter reede en op

de schepen losbrandden en overal muziek weerklonk, werd Van Imhoff in optocht in de stad geleid.¹¹

Zeer langzaam trok Van Imhoff gevolgd door vele rijtuigen de geheele stad door; alle kampoengs bezocht hij en in iedere wijk hield hij stil om de situatie op te nemen. Ook begaf hij zich naar verschillende tuinen, die weer bosch geworden waren, tengevolge van hun vernieling in den strijd tegen Si Pandjang. Na alles in oogenschouw genomen te hebben keerde hij terug en trad het kasteel binnen. Hij ontbood den baas van Onrust en gaf order alle vaklieden te verzamelen om de stad te herstellen.¹¹¹

Valckenier, die naar Batavia terug gevoerd werd, was reeds ter hoogte van Bantam gekomen, waarom Van Imhoff voorbereidingen trof voor zijn ontvangst. Hij gelastte bij de arrestatie van Valckenier de kanonnen af te schieten en den oppassers droeg hij op alle bewoners van de stad op te roepen. Honderden oppassers gingen de stad rond om het bevel van den Gouverneur-Generaal uit te voeren en vele honderdduizenden verzamelden zich, toen ze vernamen, dat Valckenier terugkeerde. Van Imhoff sprak tot de leden van den Raad, dat Valckenier moest worden ingehaald met alle teekenen der vorstelijke waardigheid; verder gaf hij order op de eilandjes voor Batavia de vlaggen te hijschen. Op de schepen en in de stad, overal werden de vlaggen ontplooid; troms en bazuinen weerklonken, feestmalen werden aangericht, de schepen vuurden om beurten hun kanonnen af, de stad werd versierd en in alle kampoengs heerschte vroolijkheid.

Op bevel van Van Imhoff werd Valckenier door vele gepaviseerde vaartuigen naar Poelau Poeteri begeleid, waar men nadere orders van den Gouverneur-Generaal afwachtte. Van Imhoff, die met de leden van den Raad van Indië in het kasteel bijeen was, gaf thans opdracht Valckenier met groot eerbetoon in te halen. In een brik voer de gewezen landvoogd naar den wal en droeg de gouden kroon, doch... voor den laatsten keer. Door millioenen menschen begroet, deed hij zijn intocht in de stad.

Van Imhoff had intusschen zijn maatregelen genomen; overal in de stad waren politiedienaren verspreid en de beide landdrosten waren voorzien van een zilveren ketting om Valckenier te boeien. Nadat de stoet van Valckenier voor de kerk was aangekomen, trad Van Imhoff, gevolgd door alle autoriteiten, uit het kasteel naar buiten en gelastte Valckenier gevangen te nemen. Zonder verwijl werd hij geketend en tegelijkertijd weerklonken kanonschoten, werden de troms geroerd en schalden de bazuinen. Valckenier, die in tegenwoordigheid van al

het volk werd gevangen genoemen, was zeer beschaamd, want hij had gedacht, dat men hem werkelijk eer bewees. Hij werd daarop in het kasteel gevangen gezet en streng bewaakt.^{IV}

Van Imhoff zond den gevangen Valckenier een schrijven, waarin de beschuldigingen tegen hem werden opgesomd, waarop deze antwoordde met een weerlegging van de aanklacht en een beschuldiging aan het adres van den Gouverneur-Generaal. Geruimen tijd wisselden Van Imhoff en Valckenier vele brieven, waarin zij elkaar de schuld gaven van het gebeurde te Batavia. Van Imhoff stelde tien personen aan om de kwestie te bespreken en een beslissing te nemen in het geschil. Zonder aanzien des persoons moesten zij oordeelen: zoo Valckenier de doodstraf verdiende moest deze voltrokken worden, doch wanneer Van Imhoff schuldig was diende hij hetzelfde lot te ondergaan.

Eindelooze beraadslagingen volgden thans; Valckenier zoowel als Van Imhoff bestookten de rechters met brieven en tientallen jaren duurde de strijd.^V

Een andere moeilijkheid voor den Gouverneur-Generaal leverde op de voorziening in eenige vacatures in den Raad van Indië. Hij besloot Jacob Mossel, de „gala² kapal” en „pemboeroe babi”, te benoemen tot lid van den Raad. Jacob Mossel werd „idelir direktoer”; hij stond boven de andere raadsleden en millioenen menschen waren aan hem ondergeschikt.

Iedereen was verwonderd over deze benoeming. Mossel werd door den Gouverneur-Generaal als zijn gemachtigde aangesteld en Van Imhoff drukte hem op het hart, zoo hij eerder mocht sterven, Valckenier te vergiftigen, want stellig zou deze anders opnieuw Gouverneur-Generaal worden en aan Mossel's carrière een ontijdig einde maken, zoodat hij dan weer tot zijn vroegere werkzaamheden zou moeten terugkeeren.^{VI}

Zeer veel werk werd verricht onder het bewind van Van Imhoff; men ging uit om oorlog te voeren en om handel te drijven. Hij was zeer rechtvaardig: een schipper, wiens reis ongelukkig verlopen was gaf hij een nieuwe opdracht om de vorige goed te maken en zelfs toen de kapitein op dezen tocht zijn handelskapitaal verbraste stelde hij hem nogmaals in de gelegenheid zijn fouten te herstellen.

Er wordt thans verhaald van pangéran Tjakraningrat van Madoera in den Oosthoek. Dag en nacht heerschte groote drukte in zijn rijk, want de pangéran was juist gehuwd met een Balische prinses, die schoon was als een fee en door niemand in Madoera geëvenaard werd.

Tjakraningrat was sterk en dapper en had vele honderdduizenden onderdanen. Hij had het gewaagd de Compagnie te dwarsboomen en een inval te doen in de kuststreken van Java. Op tal van plaatsen als Rembang, Lasem, Djoewana en Pati had de pangéran succes, maar te Soerabaja moest heftig gestreden worden, waarbij vele duizenden Madoereezen sneuvelen. Het hoofd te Soerabaja was een temengoeng, die als kluizenaar bovennatuurlijke kracht vergaard had en de Madoereesche manteri's waren bevreesd voor hem, wat den toorn van den pangéran opwekte. Hij wierp zich op als vorst van het kustland en gaf bevel een inval te doen in den Oosthoek; Bangar werd aangetast, de dipati van Balambangan aangevallen en vele andere plaatsen stonden aan zijn krijgsgeweld bloot.^{VII}

Het machtige Madoereesche leger was nog versterkt met Baliërs.

De pangéran van Madoera had bij zijn verschillende vrouwen een groot aantal kinderen. De oudste zoon droeg den titel van radén temengoeng en regeerde over Badoeling.

Door het overlijden van den pangéran van Toendjoeng, die vorst was van Bangkalan, kwam Tjakraningrat aan het bewind en huwde met de weduwe van den overleden vorst. Kort hierna werd een zoon geboren: dit was radén temengoeng.

De pangéran van Madoera was gehuwd met een bloedverwante van den soenan, doch daar eenige echtgenooten van hem overleden waren huwde hij nog een Balische prinses. Verscheidene Balineezen werden tot hooge ambten geroepen en kregen veel invloed aan het hof. Tal van Madoereesche manteri's zagen dit met leede oogen aan; bovendien werden zij door hun vorst vernederd, waarom zij zich naar 's pangéran's zoon, den radén temengoeng te Badoeling, begaven, aan wien zij zich onderwierpen.^{VIII} De pangéran was in woede ontstoken en zond een hofbeambte naar zijn zoon. De radén temengoeng vroeg, waarom zijn vader verdenking tegen hem koesterde en waarschuwde de Madoereesche manteri's niet te dooden, daar dat het land tot schade zou zijn; 's vorsten oordeel was geheel onjuist sinds hij met de Balische prinses gehuwd was, want zijn eigen onderdanen werden door hem gedood. De hofbeambte keerde terug en berichtte zijn meester, dat zijn zoon gewezen had op het gevaar eigen onderdanen te dooden, terwijl Balineezen, ongeloovigen uit een ander land, zoo zeer bij hem in de gunst stonden.

De pangéran liet thans weten, dat de Balische prinses de echtgenoot van den radén temengoeng wilde ontvangen. De zoon en zijn vrouw besloten aan de uitnoodiging gevolg te geven, doch de eerste

vroeg aan zijn echtgenoot spoedig terug te keeren. Zij namen afscheid als menschen, die elkaar nimmer zouden weerzien.

Tjakraningrat had geen medelijden met zijn schoondochter en zond haar naar de Engelschen te Benkoelen. De radén temenggoeng wachtte tevergeefs op de terugkeer van zijn echtgenoot, totdat een manteri hem zei, dat zij aan de Engelschen te Benkoelen gegeven was. Een groote droefheid overmande den radén temenggoeng.^{IX}

Hij begaf zich naar Djakarta en vroeg hulp aan Van Imhoff om den pangéran te beoorlogen. De Gouverneur-Generaal troostte radén temenggoeng en zei hem steun toe; hij gaf den majoor order een leger uit te rusten en binnenkort waren tienduizend man gereed. Zoo het noodig mocht zijn zouden meer troepen gezonden worden. De radén temenggoeng ging met het leger sloop en zeilde naar het oosten. Na ruim tien dagen kwam men te Badoeling aan en gingen de schepen te Sembilangan voor anker; in het nauw van Mengari was het zeer druk van de vele vaartuigen.^X

De majoor zond een brief aan den pangéran van Madoera, waarin hem in krachtige termen op zijn euveldeaden gewezen werd. Deze brief ging vergezeld van een schrijven van zijn zoon, die verzocht zijn verdwenen echtgenoot te vervangen door een Balische prinses; zoo dit niet geschiedde zou dat oorlog ten gevolge hebben. Pangéran Tjakraningrat verscheurde woedend den brief der Compagnie en bedreigde den gezant, doch deze wees er op, dat de strijd nog niet aangevangen was en volgens gewoonte gezanten ongehinderd konden komen en vertrekken. Daarop nam de officier afscheid en berichtte den majoor het resultaat van zijn zending.^{XI} Deze hield nu krijgsraad met den temenggoeng; de laatste zond vervolgens naar alle kanten oproepen om hem bij te staan, waaraan door honderdduizenden Javanen gehoor gegeven werd.

Er heerschte een hevige opschudding; iederen dag werden krijgsdansen en tournooien gehouden en het geroffel der troms weerklonk alom.

De pangéran van Madoera bracht insgelijks een groot leger op de been, vele tienduizenden manschappen sterk en bestaande uit Madoerezen en Baliërs. Hij liet een muur maken van koraalsteen, die tot de straat van Mengari reikte en waarachter kanonnen werden opgesteld, die het nauw van Mengari beheerschten. Verder richtte hij eenige ruime en zeer fraai versierde gehoorzalen op. Velerlei soorten wapenen waren hier opgeslagen en dipati's, manteri's, loerah's, bebekels en petinggi's hadden zich er verzameld. Men had wacht-

posten uitgezet langs de kust en van Sotja tot Toendjoengan.^{XII}

Het leger van den radén temenggoeng en den majoor landde op Madoera en rukte aan de zijde van Toendjoengan op met ontplooide banieren en luid klinkende trommels, fluiten en bazuinen. Op het slagveld stelden zij zich op tegenover de Madoereezen. Linkervleugeladjutant was de dipati van Toeban, rechtervleugeladjutant de „kapitan litnan”.

Bij het Madoereesch-Balineesche leger was linkervleugeladjutant Ki Joeda Nataka en rechtervleugeladjutant Kaboerandjang. De troms werden geroerd en de oorlog tusschen de Compagnie en Madoera nam een aanvang.^{XIII}

De Compagnies troepen namen den vijand hevig onder vuur; toch deden de Madoereezen verwoede aanvallen, waarbij velen sneuvelde, wat hun verbittering nog deed toenemen. In het bijzonder de beide adjutanten Joeda Nataka en Kaboerandjang spreidden grooten moed ten toon, doch beiden raakten gewond. Den geheelen dag duurde het gevecht met onverminderde kracht voort; niemand wilde van wijken weten, totdat 's avonds de strijd gestaakt werd. Na verloop van eenige dagen ondernam de radén temenggoeng met honderdduizenden manschappen een nieuwen aanval. Het krijgsgeschreeuw klonk als golven die tegen de rotsen beuken. De Javanen en Batavianen brachten den vijand aanzienlijke verliezen toe; vele Madoereezen werden gedood, waaronder aanvoerders en aanzienlijken. De troepen van Tjakraningrat moesten vluchten voor hun tegenstanders. Dag en nacht klonk het geweeklaag door het land, want er heerschte rouw over het verlies van kinderen en vaders.

De pangéran riep de hulp in van radén Nerimat, die als kluizenaar op een hoogen berg leefde. Deze zegde steun toe en gaf den pangéran raad. Troms weerklonken opnieuw en van alle zijden werd geantwoord.

De dipati van Bandjar pangéran Koesoema kwam naar Madoera, waar hij door radén Nerimat met groote vreugde ontvangen werd. De pangéran van Bangkalan was zeer verblijd met deze krijgslieden.

De majoor en temenggoeng rukten wederom met een groot leger tegen Madoera op. Even hevig als tevoren was de strijd en het geweervuur der Compagnies troepen richtte in de gelederen der Madoereezen groote verwoestingen aan: zij werden verspreid en op het slagveld lagen de lijken opgestapeld. Doch thans stortten radén Nerimat en pangéran Koesoema zich op den vijand. Vele honderden werden gedood en gewond, wat een ontzettende verwarring onder hen tenge-

volge had. De beide dipati's streden met grooten moed. Doordat duizenden van 's Compagnies troepen waren gedood moesten zij retireeren.

Iederen dag begon de strijd weer; aan de zijde der Compagnie sneuvelden velen, daarentegen bleven radén Nerimat en pangéran Koesoema ongedeerd. Om beurten waren zij legerhoofd en in het heele land werden zij zeer geprezen. Pangéran Koesoema wilde afscheid nemen en naar zijn land terugkeeren, doch Tjakraningrat trachtte hem te bewegen dit voornemen op te geven en beloofde hem een echtgenoot benevens tienduizend réalen. Het gelukte evenwel niet hem tot andere gedachten te brengen en hij voer naar zijn land terug.

Gedurende een maand werd er niet gestreden, want de radén temenggoeng verkeerde in moeilijkheden en zond een gezant naar den Gouverneur-Generaal met het verzoek versterking te zenden.^{XIV}

Van Imhoff was bij het vernemen van de tijding, dat het leger verslagen was, zeer ontstemd en gaf bevel een nieuw leger uit te rusten. Mossel werd plaatsvervanger van Van Imhoff, terwijl deze met tientallen schepen en verscheidene tienduizenden gewapende manschappen en honderden kanonnen zich naar het tooneel van den strijd begaf. Onderweg zond men den sultan van Tjerebon een verzoek de expeditie te versterken met een tiental dappere manteri's en een tienduizend manschappen. Met hetzelfde doel werden brieven gezonden naar Pekalongan, Tegal, Batang en Semarang. Voor iedere plaats was bepaald hoeveel volk men moest leveren; bij weigering dreigde gevangenneming. Ook andere plaatsen op Midden-Java en vele posten in de buitengewesten ontvingen hetzelfde verzoek. De schande van de geleden nederlaag op Madoera moest uitgewischt worden; arrestatie en spietsing wachtte hen, die aan den oproep geen gevolg gaven.

Van alle zijden kwamen schepen met hulptroepen naar Madoera; men telde vele tienduizenden welbewapende krijgslieden. Van Imhoff zelf had eveneens meerdere tienduizenden volledig ten strijde toegeruste militairen bij zich. Een groote vloot bevond zich in de zee van Sembilang en in de straat van Mengari tot aan Toendjoengan.^{XV}

Onmiddellijk na aankomst van Van Imhoff gingen de majoor en de temenggoeng hem opzoeken, waarna de Gouverneur Generaal bevel gaf den strijd te openen. De aangekomen troepen stelden zich in slagorde op; er waren tienduizenden gelederen met geweren bewapend. Legerhoofd was de kapitein der Maleiers, zijn adjudanten, de kapitein der Javanen en daing Mebéla. Een aantal inheemsche

kapiteins en luitenants was aan hen toegevoegd. Het Madoereesche leger was meer dan honderdduizend man sterk en stond onder bevel van radén Djajaningrat, terzijde gestaan door radén Aria, ki Joeda Nataka en de Madoereesche manteri's.

De beide partijen ontmoetten elkaar en een hevige strijd ontbrandde. Men stak elkaar, bracht elkaar houwen toe met de zwaarden en bovendien werd van Compagnies zijde onafgebroken gevuurd. Het rumoer was ontzettend. Een groot aantal Madoereezen werd gedood, want de kogels daalden als een regen op hen neer. De manschappen namen de vlucht, maar de manteri's stonden pal; inzonderheid Djajaningrat en radén Aria staken alles overhoop, wat binnen hun bereik kwam. Door het geweervuur der Compagnies troepen werd radén Djajaningrat doodelijk getroffen, waarop ook de manteri's, die tot nu toe stand gehouden hadden, vluchtten. Het Madoereesche leger werd verspreid en allerwegen heerschte de grootste opschudding over de nederlaag. Ook radén Aria en radén mas Rangga waren gesneuveld en tal van manteri's en poenggawa's waren gewond. In iedere kampoeng van Madoera had men familieleden onder de slachtoffers. De pangéran van Madoera wilde de wijk nemen, doch radén Nerimat hield hem er van terug; toch maakte hij alles voor de vlucht gereed, zoodat, wanneer de vijand niet meer te weerstaan was, hij onmiddellijk kon vertrekken.^{xvi}

Radén Nerimat begaf zich naar het strijdperk en terwijl hij onder een geel zonnescherm midden op het slagveld stond, werden honderden schoten op hem gelost, doch hij was onkwetsbaar. Radén Nerimat sprong te paard en stormde als een dolle olifant op de Compagnies gelederen af. Daing Mebéla trok hem tegemoet, maar werd in het gevecht, dat zich tusschen hen ontwikkelde, gewond, zoodat hij door zijn vrienden moest worden weggedragen. Onder de troepen der Compagnie werd een ware slachting aangericht, waardoor aan deze zijde groote droefenis heerschte, terwijl aan de kant der Madoereezen de vreugde algemeen was; radén Nerimat werd zeer geprezen en was het middelpunt der feestelijkheden.

De majoor werd vervolgens door Van Imhoff tegen den vijand in het veld gezonden en met een groot leger, waaronder troepen der marine, ging hij aan land. Radén Nerimat voerde de Madoereezen ten strijde; wel werd de aanvoerder door het geschut der Compagnie getroffen, doch hij bleef ongedeerd. De strijd was bloedig en aan beide zijden had men talrijke dooden te betreuren. Niettegenstaande de regen van kogels, die onafgebroken op de Madoereezen neerdaalde,

waardoor reeds vele manteri's gesneuveld waren, stortte radén Nerimat zich als Bima op den vijand, van welken honderden den dood vonden. Radén Nerimat zelf was onkwetsbaar: kogels stootten op hem af en zwaarden braken in tweeën.

Dagen achtereen duurden de gevechten voort.

Van Imhoff zond een aantal Batavianen uit, ten einde te trachten onder de Balineezen, die in dienst van den pangéran van Madoera waren, inlichtingen in te winnen omtrent de gedragingen van den vorst en radén Nerimat, welke laatste de grootste hinderpaal was om over Madoera te zegevieren. Tal van Baliërs op Madoera wilden zich aan de Compagnie onderwerpen en deelden mede, dat radén Nerimat geregeld op inspectie ging over het slagveld. Van Imhoff liet daarop honderden kanonnen laden, waarbij zonder onderbreking soldaten geposteerd waren, zoodat hij steeds het heele slagveld daarmee kon bestrijken. Wanneer iemand van den vijand zich vertoonde vergewisten de Baliërs zich van zijn identiteit. Zoodra radén Nerimat en eenige metgezellen op de kampplaats verschenen deelden de Balineezen Van Imhoff mee, dat hierbij de persoon was, waarop men wachtte. Van alle zijden werd het vuur op hen geopend, doch radén Nerimat stond nog ongedeerd overeind, toen zijn makkers reeds dood ter aarde lagen; hij werd evenwel in de dij getroffen, wat zijn dood tengevolge had. De tijding van het sterven van radén Nerimat veroorzaakte in het heele land de grootste opwinding. De pangéran van Madoera begaf zich met zijn kinderen, echtgenoot en bijvrouwen aan boord van de gereed liggende schepen, waarin bereids zijn bezittingen geladen waren, en vluchtte naar Bali.^{XVII}

De kostbaarheden van den gesneuvelden radén Nerimat werden door de Batavianen geroofd. Van Imhoff verhief den radén temengoeng tot panembahan van Madoera, waarover de manteri's en poenggawa's zeer verheugd waren.^{XVIII}

De opstandige Chineezen werden opgespoord en waar men ze vond gedood, terwijl hun goederen geroofd werden.^{XIX}

Op Madoera was de oorlog geëindigd.

De Chineezen op Java zochten een goed heenkomen naar elders; een groot aantal week uit naar Bandjar, te dien tijde een drukke havenplaats. De rechten, die er van de Chineezen geheven werden, waren dragelijk en door het drukke havenverkeer was de totale opbrengst der belastingen hoog.

De pangéran van Madoera weende tijdens de reis, want hij had berouw over zijn daden. Na eenige maanden onderweg te zijn ge-

weest begonnen zijn vrouw en kinderen honger te lijden, want de rijst en het water waren geheel verbruikt. Tjakraningrat gaf order van koers te veranderen en naar het noorden varend kwam men aan Noesa Sirih, waar men verscheidene dagen verbleef en een aantal goederen in den grond begroef. Op een ander eiland, dat men aan-deed, werden duizenden réalen over boord geworpen. Voor de pangéran het doel van zijn reis bereikte deed hij nog eenmaal land aan; hier leverde de bevolking hem vruchten en rijst tegen een veel te duren prijs, die hij echter grif betaalde.

Spoedig was een bergreeks zichtbaar en de monding van een stroom, waarop vaartuigen dreven. De pangéran vernam, dat hij aan de rivier van Bandjar was en in een dag de stad kon bereiken. Verheugd werd de tocht vervolgd, doch de pangéran werd gevangen genomen door den kapitein van een Engelsch vaartuig, die hoopte zich van een deel der meegevoerde schatten meester te maken. Dit kwam den vorst ter oore, die een gezant naar het Engelsche schip zond om de uitlevering van den pangéran te verzoeken, wat evenwel geweigerd werd. De vertoornde vorst ontbood den gezagvoerder, die hieraan gevolg gaf en op weg ging naar de stroomopwaarts gelegen residentie. Na aankomst aldaar werd de kapitein gevangen genomen en spoedig zag hij in, dat langer weigeren nutteloos zou zijn, waarom hij den sultan liet weten, dat hij bereid was aan zijn eisch te voldoen. Er werd een gezant naar de kust gezonden, die den pangéran en zijn gezin naar de hofplaats bracht, waar zij met eerbetoon ontvangen werden. Tjakraningrat schonk zijn dochter ajoe Roman aan den vorst ten huwelijk en een jongere dochter aan den dipati Wira Nata.

Van de goederen, die de pangéran onderweg te Noesa Sirih had begraven, maakte zich een Engelschman meester.^{xx}

Het verhaal vermeldt nu, dat Van Imhoff naar Djakarta terugkeerde en de hulptroepen naar hun woonsteden werden gezonden. De Gouverneur-Generaal gaf order den pangéran van Madoera en Si Pandjang op te sporen en stelde dengene, die hier in slaagde een hooge belooning in uitzicht.

Vele vaartuigen voeren uit in alle richtingen om te trachten de opdracht uit te voeren. Aan kapitein Kroeinbérga gaf Van Imhoff bevel met zijn boot naar Bandjar te gaan, ten einde te onderzoeken of de pangéran mogelijk daar was. Door eenige aan den mond der rivier van Bandjar varende visschers geschenken te geven, kwam de kapitein te weten, dat de gezochte zich aan het hof van den vorst bevond.

De kapitein begaf zich aan land en zei tot den havenmeester, dat hij

een gezant uit Djakarta was en op weg naar den sultan. Den volgenden dag verscheen hij voor den vorst en overhandigde dezen een slaande klok en een brief uit Djakarta, welke het verzoek behelsde den pangéran, zoo hij te Bandjar was, aan den gezant over te leveren.

De afgezant trachtte den sultan gunstig te stemmen en wees er op, dat zoo het den Gouverneur-Generaal ter oore kwam, dat de vluchteling in zijn land vertoefde, stellig een groote krijgsmacht tegen Bandjar zou worden uitgezonden. Zeker zou Van Imhoff zijn land verwoesten: hij had het voorbeeld voor oogen van den pangéran van Madoera, een machtig vorst met meer dan honderduizend onderdanen. Ware Tjakraningrat niet gevlucht, vast zou hij gedood zijn. In gram ontstoken antwoordde de vorst, dat de pangéran zich onder zijn bescherming bevond en zoo de Gouverneur-Generaal hem wilde gevangen nemen, diende hij zelf naar Bandjar te komen; hij, de sultan, zou den landvoogd op het slagveld ontvangen.

De Hollandsche kapitein was zeer geschrokken over de uitwerking zijner woorden en rilde als iemand, die kou gevat heeft bij het baden. Hij vroeg vergiffenis, nam afscheid en keerde naar zijn vaartuig terug. Met zijn schip bleef hij voor den mond der rivier kruisen, door de getijden nu eens meer landwaarts, dan weer meer naar zee gevoerd, en beschoot alle handelsvaartuigen, zoodat de scheepvaart geheel stil gelegd werd. Het gerucht daarvan verbreidde zich door het heele land. De dipati's, poenggawa's en manteri's vereenigden zich in de gehoorzaal van den vorst en hielden zich verscheidene dagen bezig met de vraag, hoe men diende te handelen met den pangéran van Madoera. Verschillende plannen werden geopperd en na langdurige beraadslagingen bleek de algemeene opvatting te zijn, dat een oorlog met de Compagnie vermeden moest worden en men daarom den vluchteling niet in bescherming behoorde te nemen.

Er werd een gezant naar Kroeinbérga, wiens naam onverbasterd Kruisbergen luidt, gezonden, om hem een brief namens den vorst te overhandigen. De kapitein was over dit blijk van toenadering verheugd en stelde voor, dat men Tjakraningrat zou laten vluchten, opdat hij in handen der Hollanders kwam te vallen. De afgevaardigde verzekerde, dat het voorstel zou worden uitgevoerd: de gezagvoerder had slechts een dag of zeven geduld te oefenen en het lot van den pangéran zou beslist zijn. Na afloop van het onderhoud vertrok Kruisbergen naar Batavia en de gezant keerde terug naar zijn vorst.

De belofte werd nagekomen en de pangéran met de zijnen vluchtte. Spoedig zag hij tal van sloepen, die hem opwachtten, en trachtte ze te

ontloopen, wat ten gevolge had, dat hij hevig uitgescholden werd.^{XXI}
 Hiermede is het verhaal beëindigd op den 20en rabioe-'1 achir 1232.

§ 2. Aanteekeningen

I. De oorzaak van Valckenier's aftreden en terugkeer naar Nederland lijkt oppervlakkig beschouwd zeer aannemelijk; men kan zich indenken, dat de Gouverneur-Generaal niet gerust was over hetgeen Van Imhoff nopens hem aan de Heeren Meesters zou mededeelen en dat hij wel kon vermoeden, dat de invloedrijke familieleden van Van Imhoff niet zouden nalaten te trachten hem te rehabiliteeren. De wijze evenwel, waarop Valckenier wordt opmerkzaam gemaakt op het gevaar, dat hem van de zijde van dit oud-lid van den Raad bedreigde is geheel naar het klassieke recept, volgens welk de hoofdpersonen van een verhaal voor naderende rampen plegen te worden gewaarschuwd. Wij kunnen bijvoorbeeld wijzen op een overeenkomstige passage in de sja'ir perang Atjeh ¹⁾, waarin de sultan in een droom wordt gewaarschuwd voor gevaar, dat zijn rijk bedreigde.

Valckenier koesterde lang voor den Chineezenmoord het voornemen te repatrieeren en had in October 1738 een verzoek om ontslag ingediend. ²⁾ Bij schrijven van 2 December 1740 werd hem dit ontslag verleend en Van Imhoff tot zijn opvolger benoemd; 6 November 1741 vertrok Valckenier van Batavia naar Nederland en trad Thedens op als Gouverneur-Generaal.

In het vorige hoofdstuk onder aanteekening no XXIX hebben wij gewezen op de onjuistheid, dat Van Imhoff last zou hebben gegeven tot arrestatie van Valckenier. Bijna drie maanden voor Van Imhoff Kaap de Goede Hoop bereikte was Valckenier als gevangene te Batavia teruggekeerd en op de punt Robijn in arrest gesteld. Van een achtervolging van Valckenier op bevel van den nieuwen landvoogd kan geen sprake geweest zijn, maar hij werd aan de Kaap de Goede Hoop, waar hij 25 Januari 1742 aankwam, gearresteerd ingevolge een geheim schrijven van de bewindhebbers van 23 September 1741. ³⁾ Daar Valckenier „eenen langen tijd geheel buyten 't centrum geweest (was)”, kon hij eerst 12 Augustus 1742 naar Batavia gezonden worden. ⁴⁾

1) Sja'ir perang Atjeh, vertaald door E. Blok (T.B.G., dl XXX, blz. 569-595).

2) De Jonge, dl 9, blz. LXXXII.

3) De Jonge, dl 9, blz. XCI en XCIV.

4) Briefwisseling van Van Imhoff met Mr Boreel, de Kaap, 31 Jan. 1743 (medegedeeld door Van Malsen in Bijdr. Hist. Gen., dl 50, blz. 337).

II. De naam van den edeleer, die den brief van den nieuwen Gouverneur-Generaal voorlas, wordt gespeld p-n-d-a-r-o-i, in ms. B ook met een alif tusschen de o en i. Een lid van den Raad van Indië, wiens naam hiermee eenige overeenkomst vertoont, wordt niet vermeld. Men zal hier moeten lezen pan de Roi, waarmee bedoeld wordt de commissaris tot en over de zaken van den Inlander Van Roy. Buiten de prominente figuren als Van Imhoff en Valckenier en de latere Gouverneurs-Generaal Thedens en Mossel zijn den auteur waarschijnlijk geen namen van leden van den Raad bekend geweest. Van Roy kwam uit den aard van zijn ambt meer met Inlanders in aanraking, waarom men zijn naam eerder gekend zal hebben, dan die van de andere regeeringspersonen.

De in het gedicht beschreven voorvallen tijdens de reis van Van Imhoff van de Kaap naar Batavia en zijn verscheidene maanden durend oponthoud op Ceilon kunnen onmogelijk hebben plaats gehad in den tijd, die Van Imhoff voor het afleggen van het traject Kaap de Goede Hoop-Batavia heeft noodig gehad, want drie maanden na het vertrek van de Kaap kwam men op de reede van Batavia aan en had men niet met windstilte en tegenwinden te kampen gehad, dan zou men er veel spoediger geweest zijn. ¹⁾

Noch in de missives der Indische regeering aan Heeren XVII, noch in particuliere brieven van Van Imhoff vinden wij omtrent een verblijf op Ceilon melding gemaakt, zoodat we, mede in verband met den tijd, die Van Imhoff daarvoor beschikbaar zou hebben gehad, dit als fantasie van den schrijver moeten beschouwen.

De schildering van de ontvangst van den nieuwen Gouverneur-Generaal te Batavia en de beschrijving, die een Nederlandsch auteur hiervan geeft, ²⁾ toonen groote overeenkomst. Het eilandje, waar Van Imhoff, alvorens door te gaan naar Batavia, voor anker ging, heet in bovenbedoeld Nederlandsch opstel Haarlem, waarvan de Maleische naam volgens een lijst der voor Batavia liggende eilanden in een beschrijving van Batavia van 1779 ³⁾ „Poulo loessi” zou zijn. Poelau Kelapa komt op deze lijst niet voor.

III. Het ware te veel gevergd van den nieuwen Gouverneur-Generaal te verlangen, dat hij reeds den eersten dag zich op de hoogte gesteld zou hebben van den toestand der stad en ommelanden, om

1) Briefwisseling van Van Imhoff met Mr Boreel, Batavia, 26 Juni 1743 (medegedeeld door Van Malsen in Bijdr. Hist. Gen., dl 50, blz. 342).

2) v. d. Wall, Figuren en Feiten uit den Compagniestijd (hfdst. V, Blijde Incomste).

3) V.B.G., 1e dl, blz. 56.

daarop zonder verwijl de noodige maatregelen tot verbetering te nemen. Insteede van de geheele stad rond te trekken had reeds een half uur na de landing zijn „voorstelling” plaats. ¹⁾

Laten wij het tijdstip, waarop de plannen tot herstel zijn gevormd, buiten beschouwing, dan worden de in het gedicht beschreven verbeteringen, die Batavia en ommelanden op zijn initiatief ondergingen, door Hollandsche bronnen bevestigd. Ms. A noemt het bouwen van huizen, de verbetering van wegen, de bouw eener kerk, verbetering van den waterafvoer, het in bewerking nemen van ongebruikte gronden in de ommelanden, het maken van een nieuwe aanlegplaats voor de schepen, het vernieuwen der vestingwerken en de stichting van Buitenzorg. ²⁾

IV. In meerdere aantekeningen hebben wij gelegenheid gehad te wijzen op de ongerijmdheid, dat Van Imhoff, die nog niet of nauwelijks Nederland verlaten had, de arrestatie van Valckenier zou geregeld hebben. Nog minder kan hij bij de aankomst van den gevangene te Batavia aanwezig geweest zijn, zooals we met jaartallen hebben aangetoond.

De fantastische schildering van den terugkeer van Valckenier te Batavia en zijn gevangenneming in tegenwoordigheid van Van Imhoff zal misschien op rekening van afschrijvers gesteld moeten worden, want het lijkt onwaarschijnlijk, dat een tijdgenoot, die overigens van zich te Batavia afspelende gebeurtenissen geen al te scheeve voorstellingen geeft, de feiten zoozeer heeft verdraaid. Bovendien komt het verhaal van Valckenier's arrestatie voor in een gedeelte, dat in ms. B ontbreekt en door wijdloopigheid den indruk wekt door een afschrijver te zijn ingevoegd. ³⁾

V. Het proces tegen Valckenier werd gevoerd voor den Raad van Justitie. Het gedicht meent ten onrechte, dat het aan de edelmoedigheid van Van Imhoff te danken was, dat Valckenier zich voor een onpartijdigen raad had te verantwoorden en Van Imhoff gerechtigd was alleen over Valckenier te oordeelen, want in den aanvang is het de Gouverneur-Generaal, die de beschuldiging tegen Valckenier uitbrengt en zendt de laatste zijn verdediging aan den landvoogd.

1) Briefwisseling van Van Imhoff met Mr Boreel, Batavia, 26 Juni 1743 (medegedeeld door Van Malsen in Bijdr. Hist. Gen., dl 50, blz. 342).

2) Deze maatregelen van Van Imhoff worden alleen in hs. A vermeld en zijn niet in den uitgegeven tekst opgenomen. Vrgl. De Jonge, dl 10, blz. XV e.v. en Van Rhede v. d. Kloot, De Gouverneurs-Generaal, blz. 97.

3) Het eiland Poelau Poeteri, dat Valckenier aandeed, heeft blijkens Hageman (Handl. t. d. kennis der Geschiedenis enz. van Java, 1, blz. 17) zijn naam te danken aan het verblijf eener prinses aldaar.

Een andere onjuistheid is, dat de raad te beoordeelen had, wie van beiden schuldig was, waarbij de onpartijdigheid der rechters geaccentueerd wordt door het aanbod van Van Imhoff zich onvoorwaardelijk aan 's raads uitspraak te onderwerpen.

In werkelijkheid is het alleen Valckenier, die terecht stond en was de edele gezindheid van Van Imhoff ver te zoeken. Van een aantal resolutiën, die Valckenier wilde raadplegen, werd hem door den Gouverneur-Generaal na bijna een jaar onderhandelen slechts een gedeelte toegezonden; de overige stukken werden hem onthouden. ¹⁾ De onpartijdigheid zijner rechters komt in een ander licht, wanneer wij weten, dat aanvankelijk als fiscaal optrad een uitgesproken vijand van Valckenier. ¹⁾ Beide voorbeelden toonen, hoe onjuist het gedicht de feiten voorstelt.

Meer in overeenstemming met de waarheid is hetgeen wordt medegedeeld over den langen duur van het proces en de vele brieven, die tusschen Valckenier en zijn rechters werden gewisseld.

VI. Mossel werd eerst in 1747 benoemd tot Directeur-Generaal; in 1743 had zijn aanstelling tot ordinair lid van den Raad plaats. ²⁾

Welke bedoeling de auteur heeft met de aangehaalde Maleische termen is ons niet duidelijk. Mogelijk hebben zij betrekking op de geringe afkomst van Mossel, die op 15-jarigen leeftijd als jong matroos naar Indië ging. ²⁾ Het lijkt mij niet waarschijnlijk, dat gala² kapal figuurlijk bedoeld is, zoodat Mossel degene zou zijn, die het schip (van staat) drijvende moest houden. Voor Mossel zitting nam in den Raad van Indië was hij gouverneur van Koromandel. ²⁾

VII. Dit gedeelte van het gedicht heeft betrekking op gebeurtenissen, die aan den oorlog tusschen de Compagnie en den pangéran van Madoera vooraf gingen. Daar de belangrijke rol, die de pangéran heeft gespeeld in den strijd tegen de Chineezzen en Javanen als bondgenoot der Compagnie geheel verzwegen wordt, is de schrijver ontslagen van de verplichting de algeheele verandering in hun verhouding te verklaren. Het doel van Tjakraningrat was van den aanvang af het veroveren van een deel van Java; doordat tijdelijk de belangen van de Compagnie en den pangéran parallel liepen meende hij, door samen te gaan met de Compagnie zijn plannen te kunnen volvoeren. Doch reeds voor hij in den oorlog tegen de Chineezzen en Javanen ge-

1) De Jonge, dl 9, blz. XCVIII en XCV.

2) Van Rhede v. d. Kloot, De Gouverneurs-Generaal, blz. 98.

wikkeld werd, waren de aspiraties van den Madoerees aan de regeering bekend. ¹⁾

De plaatsen Rembang, Lasem, Djoewana en Pati zijn middelpunt geweest van den strijd tegen de Chineezzen, die er aanvankelijk in geslaagd waren hier de overhand te behalen. Het gedicht wekt den indruk, als zou het optreden der Madoereesche troepen op Java van den aanvang af de Compagnie gegolden hebben. Liggen de bovengenoemde plaatsen op de grens van de residenties Semarang en Rembang, de plaatsen, die de Madoereesche pangéran aan zijn gebied wilde toevoegen lagen oostelijker: Toeban, Gresik, Lamongan, Blora. In de hachelijke positie, waarin men in 1741 verkeerde, had men de hulp van Tjakraningrat aanvaard en hem van zijn gehoorzaamheid aan den soenan ontslagen, maar zijn doel was alleen „in troebel water te visschen” en „zijn eygen magt uyt te breyden” ²⁾.

Terwijl te Rembang, Lasem, Djoewana en Pati een militair optreden tegen de Chineezzen noodzakelijk was, waarbij de Compagnie steun ondervond van Tjakraningrat, was dit te Soerabaja niet noodig, daar hier door krachtig optreden der overheid een Chineesche revolte voorkomen was. Wel heeft de pangéran tijdens zijn regeering twee keer strijd gevoerd in Soerabaja: de eerste maal kort nadat hij het bewind aanvaard had, de tweede maal in 1745 in den oorlog tegen de Hollanders, toen hij hier een gevoelige nederlaag leed. ³⁾ Misschien doelt de auteur op den eersten kamp in het Soerabajasche.

Zijn de feiten zelf niet volkomen duidelijk, de algemeene strekking, namelijk 's pangérans doel veroveringen op Java te maken, is zeer juist.

VIII. De beschreven familieverhoudingen zijn aan de hand van Europeesche berichten slechts gebrekkig te controleeren. Bekend is, dat Tjakraningrat gehuwd was met een zuster van den soenan ⁴⁾ en met een Balische prinses. ⁵⁾ Het gedicht geeft hier bijzonderheden, die voor het verdere verloop van den strijd van gering belang zijn. Wanneer bij het huwelijk van den pangéran met de zuster van den soenan in 1726 was aangeteekend, dat hem eenige landstreken in den Oosthoek waren toegezegd, die echter nog op de opstandelingen veroverd moesten worden, zou de vermelding van dit huwelijk beteekenis ge-

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 12 Dec. 1739 (De Jonge, dl 9).

2) G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 Dec. 1742 (De Jonge, dl 9).

3) Palmer v. d. Broek, Geschiedenis v. h. vorstenhuis van Madoera (T.B.G., dl XX, blz. 270)

en G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1745 (De Jonge, dl 10).

4) G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 Dec. 1726 (De Jonge, dl 9).

5) De Jonge, dl 10, blz. XXXV.

had hebben, want daarmee worden de pogingen verklaard om deze gebieden in bezit te krijgen.

Over de wijze, waarop Tjakraningrat aan het bewind kwam, deelt de „Geschiedenis van het Madoeresche Vorstenhuis”¹⁾ mede, dat hij zijn broeder, die tegelijk met zijn zoons sneuvelde, opvolgde. De gesneuvelde vorst resideerde te Toendjoeng, waar thans Tjakraningrat zijn verblijf vestigde. Dat hij tevens de vrouw van den overledene huwde blijkt hier niet.

De naam Badoeling komt in Europeesche berichten niet voor; zijn oudste zoon, genaamd Soeradiningrat, was blijkens deze regent van Sidajoe.

Bevestigd wordt door Hollandsche bronnen, dat Tjakraningrat een groot aantal Baliërs in zijn dienst had.²⁾

IX. De interventie van den zoon, den regent van Sidajoe, in de achterstelling van Madoereezen bij Baliërs, is een aangelegenheid, die van Hollandsch standpunt bezien van geringe beteekenis is, zoodat zulks, ook indien het historisch juist is, door rapporteurs verzwegen kon worden. Wanneer evenwel, zooals in het gedicht, de oneenigheid tusschen vader en zoon aanleiding is tot het uitbreken van een oorlog, waarin de Compagnie betrokken wordt, kan de vermelding er van in een geschiedkundig overzicht niet gemist worden. De Nederlandsche gegevens gewagen echter van een actieve rol, die de zoon in dezen strijd gespeeld zou hebben, niet. Toch was de verhouding tusschen den pangéran en zijn zoon allerminst gunstig te noemen; niet alleen verleende hij zijn vader in den strijd tegen de Compagnie geenerlei steun, doch stond, blijkens een schrijven van commissaris Verijssel, in het geheim achter de Compagnie; uit vrees voor zijn vader durfde hij dit niet openlijk te toonen.³⁾

Nopens de wijze, waarop Tjakraningrat zich op zijn zoon gewroken zou hebben, te weten door zijn echtgenoot naar Benkoelen te zenden, vinden wij in Europeesche berichten een mededeeling, die hiermee wel eenige overeenkomst vertoont: de pangéran, die in het geheim onderhandelingen voerde met de Engelschen te Benkoelen, had vier kinderen van zijn oudsten zoon Soeradiningrat benevens de moeder en het zoontje van den radén temenggoeng Rana naar hen toegezonden.⁴⁾ Het schrijven vermeldt niet, wanneer dit is geschied, maar er

1) Palmer v. d. Broek, Geschiedenis v. h. vorstenhuis van Madoera (T.B.G., dl XX, blz. 270).

2) Kort verhaal van den Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143). De Jonge, dl 10, blz. XXXV. Zie ook: Hageman, Handl. tot de kennis der Geschiedenis enz. van Java, I, blz. 196.

3) Verijssel aan G. en R., Soerabaja, 27 Oct. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]). Kort verhaal van den Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143).

4) Verijssel aan G. en R., Soerabaja, 21 Jan. 1746 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1746 [4]).

valt uit af te leiden, dat het in 1745 geweest is. Dat ook de vrouw van Soeradiningrat, den regent van Sidajoe, naar Benkoelen werd gezonden, is mij niet gebleken.

X. Van een actief optreden van den regent van Sidajoe om de Compagnie te bewegen hem te steunen in een oorlog tegen zijn vader is geen sprake geweest. Wel, en hierop baseert misschien de auteur zijn mededeelingen over een reis van Soeradiningrat naar den Gouverneur-Generaal, heeft Tjakraningrat aan het eind van 1743 drie zoons naar Batavia gezonden, teneinde zijn goede gezindheid te toonen ¹⁾, doch geen enkel bericht wijst er op, dat de oudste zoon hiervan gebruik gemaakt heeft om te trachten hulp van de Compagnie te verkrijgen met het doel zijn vader te beoorlogen. Door onder zijn kinderen het gerucht rond te strooien, dat Makasaarsche zeeroovers een inval in de landen van Soemenep hadden gedaan, wist hij te bewerken, dat zij spoedig terug keerden. ²⁾

De oorzaak der moeilijkheden was, dat de pangéran van Madoera het door hem op Oost-Java veroverde gebied wilde behouden, wat in strijd was met de steeds door de Compagnie gevolgde politiek, die wilde voorkomen, dat Madoereesche vorsten ook op Java invloed hadden. Men meende, dat de bij den met den soenan gesloten vrede door hem verkregen onafhankelijkheid en het regentschap Sidajoe voor een van zijn zoons een voldoende belooning was voor zijn hulp aan de Compagnie, doch Tjakraningrat was met niet minder tevreden te stellen „als met een goede brok van Java selfs aan hem formeel af te staan”, wat echter „eene soo exorbitante als onredelijke, en de Comp: gants niet convenieerende pretensie, mitsgads: voor de ruste van dit Land ook geheel niet geraden is” ³⁾.

Tjakraningrat dacht er niet aan de behaalde voordeelen prijs te geven; hij maakte oorlogsvoorbereidingen en eischte van de Soerabajasche regenten een deel van dat district op ⁴⁾, doch het duurde nog geruimen tijd eer het tot een conflict kwam met de Compagnie, want aan den eenen kant nam de pangéran nog den schijn van vriendschap aan, terwijl anderzijds de Compagnie gaarne den vrede wilde bewaren en daarom genegen was nog wel eenigszins aan zijn wenschen tegemoet te komen. Pas eind 1744 komt men tot de overtuiging, dat een oorlog onvermijdelijk is en schrijft Verijssel aan de regeering te

1) G. en R. an H. XVII, d.d. 31 Dec. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [3]). Manifest van Van Imhoff (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

2) Manifest van Van Imhoff (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [3]).

4) G. en R. aan H. XVII, d.d. 5 April 1743 (De Jonge, dl 9).

Batavia: „Ik stelle dan vooraan de prins van Madure, als de geene die wel het meeste van aanmerking en ook apparent een voorwerp van de meeste moeilijkheid zal wezen" ¹⁾.

Een verzoek om de in Djipan zich met roof en moord bezighoudende Baliërs terug te roepen, werd „onder vinnige expressien ontsegt". ¹⁾ Andere vijandelijke handelingen trachtte hij te rechtvaardigen met te beweren „dat hij niet konde stil zitten terwijl sijne vijanden in beweging waren" en dat de Compagnie met zijn vijanden samenspande. ¹⁾

Het zenden van troepen naar den Oosthoek wordt besproken onder aanteekening no XII.

XI. Het gedicht maakt hier melding van een laatste poging om het geschil nog langs minnelijken weg op te lossen, welke evenwel mislukt, zoodat de gezant onverrichter zake moet terugkeeren. De auteur laat de Hollanders met meer doortastendheid optreden, dan in werkelijkheid geschiedde, want terwijl de bedoelingen van den pangéran duidelijk bleken, deed men nog twee maal een poging hem van gedachten te doen veranderen.

30 Juli 1744 werd besloten Verijssel naar Soerabaja te zenden ten einde te trachten Tjakraningrat van zijn voornemens af te brengen en hem te bewegen zich als een trouw vazal te gedragen, doch „den Heer Commissaris heeft hij niet eens willen sien off spreken" ²⁾ en het gevolg was, dat hij „nog wat opgeblasener word, sig misschien verbeeldende dat men hem op den duur altoos soo sal ontsien en dat men eniger maten vreest de grootste vertoningen, die hij op sijn hoekje lands komt te maken, voortvarende ondertussen met den oosthoek door heymelijke correspondentien met de rebellen te ontrusten" ³⁾.

Nog eenmaal trachtte men met den pangéran tot een vergelijk te komen: 19 October 1744 zond Verijssel daartoe Van Suchtelen en Harting naar Tjakraningrat. ⁴⁾ Zij hadden met den Madoerees een onderhoud van drie uur, doch het resultaat was nihil. ⁵⁾ Op grond van hun rapport kwam Verijssel tot de conclusie „dat er al vrij wat aan vast zal wezen 's Compagnies gezag bij deezen prins te doen gelden" ⁴⁾, want, schreef Verijssel, het standpunt van den pangéran was „dat hij de independentie van den keizer door sig zelve heeft verworven,...

1) Verijssel aan G. en R., Soerabaja, 27 Oct. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

2) Manifest van Van Inhoff (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [3]).

4) Verijssel aan G. en R., Soerabaja, 27 Oct. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

5) Rapport van Van Suchtelen en Harting gedateerd 20 Oct. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

en daarvoor geen de minste dankbaarheid verschuldigt te wezen, dat hij in allen gevalle een prins op zig zelve, en wegens zijne verkreege grootheyd geen verpligting meende te hebben, dat de Comp: bij den laatsten oorlog haar rekening wel gevonden en de landen van Sourabaja en Passourouang benevens de sabandharijen van Java geïncorporeerd had zonder de aanmerckelijke diensten van den pangerang in consideratie te nemen¹⁾.

Hoe gaarne men de zaak in der minne geregeld had, blijkt hieruit, dat men, na de berichten van Verijssel, die geen twijfel overlieten aangaande de bedoelingen van Tjakraningrat en de verzoeken van den commissaris om versterking, in de vergadering van 11 Januari 1745 nog van meening was, dat, indien het met 's Compagnies respect en achting niet in strijd kwam, men „niet ongeneegen soude zijn tot den weg van accommodement²⁾).

XII. Er is geen sprake van, dat de strijd gelocaliseerd is tot het gebied van den pangéran op Madoera: de naburige landen van Soemenep werden door hem overvallen, op de grenzen van Soerabaja hadden zijn troepen zich verschanst en deden aanvallen op de posten der Compagnie, verschillende plaatsen op Java hield hij bezet en bovendien zochten de Madoereezen contact met de rebellen in het Malangsche.³⁾

Nadat de pogingen tot verzoening schipbreuk geleden hadden zond de regeering te Batavia op verzoek van Verijssel versterkingen naar Oost-Java. De aanwezige militaire macht, schreef de commissaris, die in bezetting lag te Soerabaja en Pasoeroean en in de kampementen te Kediri en Gantang bestond uit 722 Europeanen en 1134 Inlanders.⁴⁾ Naar Soerabaja werden gezonden het schip Delfland met totaal 200 koppen aan boord en een bataljon infanterie, dat oorspronkelijk voor Makasar bestemd was ter aflossing van het garnizoen, sterk ongeveer 400 Europeanen en evenveel Inlanders, benevens de gezaghebber Sterrenberg en de oud-gouverneur Smout.⁵⁾

Dat de pangéran de noodige voorbereidingen getroffen had voor den komenden strijd is boven alreeds gebleken. Commissaris Verijssel schrijft hierover naar Batavia⁶⁾, dat het heele Madoereesche strand was bezet en zeer waarschijnlijk alles op de kust onder de wapenen

1) Verijssel aan G. en R., Soerabaja, 27 Oct. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

2) Secr. Res. Jan.-Febr. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

3) Manifest van Van Imhoff (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

4) Secr. Res. Jan.-Febr. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

5) G. en R. aan H. XVII, d.d. 10 Maart 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

6) Verijssel aan G. en R., Soerabaja, 29 Dec. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

was. Volgens geruchten waren er 5000 Baliërs en Madoereezen op de grenzen van Pamekasan, 1500 à 2000 in het district Soerabaja en evenveel op de geusurpeerde plaatsen, terwijl Tjakraningrat nog meer hulptroepen van Bali heeft probeeren te krijgen, hetgeen Goesti Agong niet wilde toestaan. De zeeweg hield hij versperd door middel van batterijen op het strand van Sembilangan en de bénténgs op het eiland Menari, terwijl de engte zelf door prauwen bekruid werd. Deze versterkingen op Menari zullen de in het gedicht bedoelde fortificatiën aan de straat van Mengari zijn. Ook elders ¹⁾ is sprake van een eiland, Manare geheeten en in de straat van Madoera gelegen, dat door Tjakraningrat werd versterkt en van kanonnen voorzien, waardoor hij in staat was den doortocht geheel te beletten. Hageman spreekt, evenals het gedicht, van Mengari, thans (1852) fort Erfprins. ²⁾

Eveneens trachtte hij, door het opwerpen van versterkingen, aan den kant van Pamekasan zijn positie zoo gunstig mogelijk te maken. ³⁾

XIII. Het is onjuist, dat de oorlog aanving met een landing der Hollandsche troepen op Madoera en de Compagnie den strijd opende, want het was Tjakraningrat, die het eerst tot den aanval over ging.

30 November 1744 waren de Madoereezen van Gresik opgebroken en met ongeveer 2000 man het district Soerabaja binnen gevallen. In vier partijen rukten zij op en verwoestten een groot aantal negorijen. 1500 à 2000 Soerabajers werden naar de grenzen gezonden, doch Verijssel betwijfelde of zij in staat zouden zijn den vijand terug te drijven. ⁴⁾ Bovendien had men in Pasoeroean onophoudelijk strijd te voeren tegen de rebellen afkomstig uit den krijg op Midden-Java, waarbij zich Si Pandjang bevond. ⁵⁾

De inval in Soerabaja verliep niet voorspoedig voor de Madoereezen; er werd eenige malen slag geleverd, waarbij zij veel dooden te betreuren hadden. ⁶⁾ Op Madoera tastte Tjakraningrat Pamekasan en een gedeelte van Soemenep aan. Bij het vernemen van dit bericht besloot Verijssel ondanks het ruwe jaargetijde 75 Europeanen en 200 Inlanders derwaarts te zenden. Nauwelijks was deze maatregel genomen, of men vernam, dat Tjakranagara van Soemenep de vlucht

1) Kort verhaal v. d. Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143). Menari bij De Jonge, dl 10, blz. XXXVI. Verijssel spreekt in zijn schrijven van „Poulomanado”.

2) Hageman, Handl. tot de kennis der Geschiedenis enz. van Java, I, blz. 196.

3) Kort verhaal v. d. Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143).

4) Verijssel aan G. en R., 4 Dec. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

5) Rhener aan Verijssel, 10 Dec. 1744 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

6) Kort verhaal v. d. Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143).

had genomen en heel het land verlaten was. ¹⁾ De Madoereesche overwinning was te danken aan een krijgslist, die volkomen overeenkomt met de volgens het gedicht door de Hollanders voor Semarang toegepaste: bij den aanval van 23 December weken de Madoereezen terug en lokten den vijand met hun geheele macht tot vlak onder de verdekt opgestelde artillerie, waardoor een zoodanige verwarring ontstond onder de Soemenepers, dat alles zich op de vlucht begaf. ¹⁾

XIV. Het gedicht brengt alleen den strijd op Madoera ter sprake, zoodat wij moeten aannemen, dat de hier beschreven expeditie tegen de Madoereezen de veldtocht is van den gezaghebber van Semarang Sterrenberg.

Intusschen had men Tjakraningrat voor rebel verklaard „met verbeurte van Lijff en Leeven” en een premie van 2000 rijksdaalders op zijn hoofd gezet. ²⁾ Als opvolger kwam in aanmerking zijn oudste zoon, de regent van Sidajoe. Het werd aan Verijssel overgelaten hem als regent van Madoera te installeren wanneer hij vond, dat zulks gewenscht was. ²⁾

De expeditie van Sterrenberg, in den aanvang van 1745 ondernomen, verliep aanvankelijk, overeenkomstig het gedicht, voorspoedig. Met een corps Europeanen en Inlanders rukte hij snel op door de landen van Soemenep en Pamekasan, die op de Madoereezen heroverd werden. Tjakraningrat trok zijn troepen samen om een inval in zijn land te voorkomen, maar Sterrenberg, wiens leger was versterkt met Soemenepers, versloeg hem twee maal en drong met groote snelheid tot in het gebied van den pangéran door. Bij Djampiong evenwel werd hem den voortgang belet, daar hij er niet in slaagde de opgeworpen versterking, die onder leiding van Sasra- en Ranadiningrat verdedigd werd, te veroveren. ³⁾ Dit vond plaats in de maand Maart en van dien datum af was men gedwongen daar ongeveer zes maanden in een zeer nadeelige positie te verblijven, want aan de landzijde was men geheel door den vijand, die achter de optrekende troepen het gebied weer was binnen gevallen, ingesloten. Door ziekte verloor men hier een groot aantal menschen.

Het verloop: eerst succes, daarna tegenslag en vele dooden en tenslotte een periode van rust, waarin men op versterking wachtte, toont groote gelijkenis met de Maleische beschrijving, waar echter de aan-

1) Verijssel aan G. en R., 8 Jan. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

2) Secr. Res. Jan.-Febr. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1745 [4]).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1746 [2]). Kort verhaal v. d. Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143).

voeders het grootste aandeel in den strijd hebben en de legerscharen meer dienen om de macht der strijdende partijen te doen uitkomen.

De namen der Madoereesche bevelhebbers komen in Hollandsche berichten op een uitzondering na, niet voor. Slechts als „voornaamste krijgsoverste”, in het gedicht radén Nerimat geheeten, vinden wij vermeld Wangsasari. ¹⁾ Een Javaansche babad noemt als leiders de radéns Djajapramya, Wasingsari en Djajasoedira. ²⁾ Dat de dipati van Bandjar zich bij de partij van Tjakraningrat heeft gevoegd wordt nergens bevestigd; wel had de pangéran versterking van Bandjar verwacht en was hem van daar ammunitie toegezonden. ³⁾

XV. De indruk wordt gewekt, alsof de geheele macht in den Oosthoek tegen Tjakraningrat in het veld gebracht is, zoodat men den oorlog pas kan voortzetten, wanneer uit Batavia versterking gekomen was. Dit is in strijd met de werkelijkheid, want buiten Madoera opeerden zoowel in het Soerabajasche als in het Pasoeroeansche troepenafdeelingen. Wel was aanvulling der strijdkrachten zeer gewenscht, en had deze dan ook plaats, doch de getallen, die het gedicht noemt overtreffen de werkelijkheid en evenmin is juist, dat Van Imhoff zich in persoon naar Oost-Java begaf. Eerst nadat de strijd was beslist en Tjakraningrat verbannen, heeft de Gouverneur-Generaal een reis over Java gemaakt.

Ofschoon de troepen op Madoera tot werkeloosheid gedoemd waren tot er versterking kwam, vond op Java de oorlog voortgang: zoo werd Lasem 30 Maart 1745 veroverd, doch kort daarop door de Madoerezen hernomen. ⁴⁾

Inmiddels waren vanuit Batavia en Semarang troepen gezonden en nam in Mei Verijssel het commando op zich voor de nieuwe actie tegen den vijand. ⁴⁾

XVI. Na raadpleging van Nederlandsche bronnen meenen wij te moeten concluderen, dat de hier beschreven gevechten hebben plaats gehad op Java. In het gedicht sluiten zij aan bij den strijd op Madoera en daar van een verplaatsing van het strijdtoneel niets blijkt zou volgens den auteur ook dit gedeelte van den oorlog zich op Madoera hebben afgespeeld.

Waarschijnlijk heeft de schrijver den krijg in den Oosthoek niet

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1746 [2]).

2) Palmer v. d. Broek, Geschiedenis v. h. vorstenhuis van Madoera (T.B.G., dl XX, blz. 279).

3) Verhoor van radén Djoerit, gew. regent van Madoera (De Jonge, dl 10, blz. 79).

4) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1746 [2]).

van nabij meegemaakt, maar heeft hij uit de berichten, die hem daarover bereikten, zich houdende aan den vorm, waarin dergelijke gevechten gewoonlijk worden weergegeven, een verhaal samengesteld, dat slechts wat de resultaten betreft juist is. Er wordt dan in het midden gelaten, waar de oorlog zich heeft afgespeeld.

De krijg tegen de Madoereezen op Java verliep als volgt ¹⁾: Commissaris Verijssel trok in Mei 1745 aan het hoofd van een leger bestaande uit Europeesche en Inlandsche Compagnies troepen benevens een groot aantal Soerabajers naar Gresik. In het gebergte van Giri werden eerst 3 à 400 Madoereezen uiteen gedreven; daarna bond men den strijd aan met den regent van Gresik, die het Hollandsche leger tot staan wist te brengen. Na krachtigen tegenstand slaagde men er in door te breken; de regent had in het gevecht het leven verloren en de vijand trok terug. 12 Juni werd Gresik door de Compagnies troepen bezet. Acht dagen later werd de vijand van het tegenover liggende poelau Menari verdreven. Giri en Lamongan onderwierpen zich eveneens. Het leger werd thans nog versterkt met twee compagnieën dragonders onder majoor ten Haghuyts uit Semarang. Van twee kanten tegelijk werden de tegenstanders aangevallen en men slaagde er in Toeban en Lasem op de Madoereezen te veroveren. Tenslotte trok Verijssel met zijn geheele macht op Sidajoe aan. De regent Soeradiningrat, de oudste zoon van Tjakraningrat, die door zijn vader gedwongen was diens partij te kiezen, gaf zich zonder strijd over. ²⁾

Met dit resultaat waren de Madoereezen van Java verdreven en was de pangéran zeer in het nauw gebracht. Of hij reeds na deze nederlaag het voornemen koesterde zich door de vlucht in veiligheid te stellen vinden wij niet vermeld.

XVII. De laatste episode van den oorlog speelde zich af op Madoera, waarheen na de overwinning op Java, majoor van de Poll en kapitein Rhener met hun legermacht overstaken. Door Soemenep en Pamekasan rukte men op in de richting van Djamplong. De Madoereezen hadden hun versterkingen ten Oosten van Djamplong verlaten en zonder op verzet te stuiten bereikte men het kampement, dat thans na ongeveer zes maanden verlaten kon worden. Men trok daarna op Sampang aan, op welken tocht tal van aanvallen der Madoereezen met groote verliezen aan hun kant werden afgeslagen, waarbij ook

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1745 (Overgekomen br. en papr v. Bat., 1746 [2]). Kort verhaal v. d. Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143).

2) Volgens de Geschiedenis v. h. vorstenhuis v. Madoera (vertaald door Palmer v. d. Broek in T.B.G., dl XX) had Tjakraningrat zelf zijn zoon verzocht zich aan de Comp. te onderwerpen, om te voorkomen, dat het rijk van Madoera voor zijn dynastie verloren zou gaan (blz. 282).

de veldheer Wangsasari sneuvelde. Na deze tegenslagen gaf Tjakraningrat het verzet op en begaf zich naar Arosbaja, waar hij op eenige gereed liggende vaartuigen sloop ging naar Bandjermasin. ¹⁾

Wat betreft het algemeen verloop van dit gedeelte van den strijd is er wel overeenkomst tusschen den Maleischen tekst en de Nederlandsche gegevens. Inzonderheid het slot van den krijg met den dood van den krijgsoverste en de vlucht van Tjakraningrat komt overeen. Een duister punt is nog, welke rol de Baliërs gespeeld hebben bij deze overwinning der Compagnie. Wij vinden slechts melding gemaakt van de onderwerping van het hoofd der aan de zijde van de Madoereezen strijdende Baliërs in het Soerabajasche, dus reeds voor de eindstrijd op Madoera begonnen was. ²⁾ Bovendien heeft tegen het einde van den oorlog Goesti Agong van Bali zijn hulp aangeboden aan de Hollanders, maar van de overbrenging van Baliërs was niets gekomen. ³⁾

XVIII. Zooals we bereids in aanteekening XIV hebben aangestipt, had men bij resolutie van 12 Februari 1745 als opvolger van Tjakraningrat aangewezen zijn oudsten zoon Soeradiningrat, doch werd aan commissaris Verijssel overgelaten te bepalen, wanneer hij tot regent van Madoera zou worden aangesteld. Na de overwinning op de Madoereezen en de vlucht van den pangéran achtte hij dit tijdstip gekomen, want voor de rust van het land was het noodzakelijk, dat zonder verwijl iemand uit het huis van Tjakraningrat tot hoofd werd aangesteld, en men kon er zeker van zijn, dat de bevolking „onder desen bij haar seer beminden en ook vreedsaamen opvolger sig het spoedigste weder tot ruste begeven sal” ³⁾.

XIX. Het doet eenigszins vreemd aan, dat aan het einde van den oorlog de Chineezzen, die na het beleg van Semarang niet meer genoemd waren, ter sprake worden gebracht. Wanneer de auteur niet geheel gezwegen had over de rebellen, die zich nog immer in het Pasoeroeansche met succes tegen de Compagnie verzetten en waarbij zich ook Chineezzen bevonden, onder anderen Si Pandjang, zou het optreden tegen hen ons niet verrast hebben.

De opmerking in het gedicht is echter niet van waarheid ontbloot, want in een schrijven van Verijssel wordt gewaagd van het opvatten

1) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1746 [2]). Kort verhaal v. d. Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143).

2) Kort verhaal v. d. Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143).

3) G. en R. aan H. XVII, d.d. 31 Dec. 1745 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1746 [2]).

van een aantal Chineezen en hun opzending naar Batavia op order van de regeering aldaar. ¹⁾

XX. Nopens zijn vlucht naar Bandjermasin verklaart Tjakraningrat ²⁾, dat hij te Arosbaja sloop ging op een van de vele vaartuigen, die gereed lagen en met goederen waren volgeladen. Met wel duizend booten werd overgestoken naar Bawéan, maar men werd niet aan wal toegelaten. Na een partij goederen in zijn vaartuig te hebben laten overbrengen voer hij naar de rivier „Bentaw”, die behoorde tot het gebied van „Banjar”. Een afgezant van den vorst eischte van hem een groot bedrag aan geld. Vervolgens zou hij de rivier opvaren, doch werd door den wind afgedreven en zwakte wel drie maanden op zee rond. Na veel ontberingen te hebben doorstaan „ja wel genoegzaam twee maanden sonder eeten of drinken” te zijn geweest, kwam men weer te Bandjar aan land en zond hij het grootste deel van het gezelschap naar den sultan. Alvorens zelf stroomopwaarts te gaan gaf hij aan een der officieren van een Engelsch schip, dat voor de rivier lag en nog tijdens zijn strijd met de Compagnie Madoera had aangedaan en zijn jongsten zoon naar Benkoelen gebracht had, een bedrag van veertig duizend Spaansche matten „van de daar weder opgegravene vyftig duysend” en eenige kostbaarheden in bewaring. In stede van te wachten tot een vertrouwde van Tjakraningrat het zou komen afhalen vertrok men met medeneming ervan.

Het verhaal van den pangéran vertoont tal van punten van overeenkomst met de beschrijving, die de Maleische dichter van zijn lotgevallen geeft; waar beider mededeelingen van elkaar afwijken zijn dit bijzonderheden van ondergeschikte beteekenis, als het aandoen van eenige eilandjes. Op het begraven van geld wijzen de aangehaalde woorden van Tjakraningrat; in zijn relaas komt niet tot uiting, waar dat zou hebben plaats gehad.

Een feit uit het gedicht moet klaarblijkelijk op een verwarring der plaats gehad hebbende gebeurtenissen berusten, namelijk de gevangenhouding van den vluchteling door den Engelschen kapitein, daar zich niet bij aankomst, maar bij zijn vertrek een soortgelijk voorval afspeelt.

Uit het verhoor van den gewezen regent blijkt niets omtrent een huwelijk zijner dochters, doch wij dienen hierbij in het oog te houden, dat hij de hem gestelde vragen beantwoordt en op het verzoek een

1) Verijssel aan G. en R., d.d. 21 Jan. 1746 (Overgekomen br. en papr. v. Bat., 1746 [4]).

2) Verhoor van radén Djoerit, gew. regent van Madoera (De Jonge, dl 10, blz. 80).

verslag van zijn vlucht te geven deze huwelijken niet noodzakelijk behoeft te vermelden. Een Javaansche beschrijving dezer gebeurtenissen leert ons, dat zijn twee dochters radén ajoe Roman en radén ajoe Demes op de vlucht werden medegenomen en te Bandjermasin met den vorst in het huwelijk traden. ¹⁾

XXI. Ter vergelijking volge in het kort, hetgeen Tjakraningrat over zijn arrestatie verhaalt. ²⁾ Hij deed zelf aan den kapitein van het Hollandsche vaartuig, dat een week na zijn komst te Bandjermasin aankwam, het verzoek hem naar Batavia te brengen, hetgeen de gezagvoerder weigerde. De vorst, bij wien hij zijn beklag deed, wilde hem wel een schuilplaats verleenen in het gebergte, doch was niet genegen er toe mede te werken, dat hij naar Batavia of Soerabaja zou kunnen gaan. Radén Djoerit vatte het voornemen op zich in stilte naar Soerabaja te begeven; hij gaf hieraan ook gevolg, maar werd aan den mond van de rivier door het Hollandsche vaartuig beschoten. Genoodzaakt terug te keeren zocht hij aanvankelijk nogmaals hulp te verkrijgen van den sultan, doch weer deed deze het voorstel hem in het binnenland schuil te houden, tot de komst van een Engelsch schip te Bandjermasin den pangéran deed besluiten te trachten den kapitein hiervan te bewegen, hem behulpzaam te zijn. Ofschoon de gezagvoerder beloofde Tjakraningrat mee te nemen en te beschermen, bleek hij met den Hollandschen schipper te onderhandelen. De pangéran, die dit bemerkte, zeide liever vrijwillig naar dat vaartuig te willen overgaan. De Engelschman stelde hem gerust, maar kort daarop werd hij overvallen en uitgeleverd aan den Nederlandschen kapitein.

Deze, Kruisbergen genaamd, bracht hem naar Batavia. ³⁾

Van de demarches van Kruisbergen bij den sultan komt in de verklaringen van radén Djoerit niets tot uiting, maar wellicht stelt deze de zaak voor zichzelf in zoo'n gunstig mogelijk licht en doet het daarom voorkomen, alsof zijn plan was zich geheel vrijwillig aan den Hollandschen kapitein over te geven.

Het Kort verhaal van den Javaschen oorlog ³⁾ stemt hierin overeen met den Maleischen tekst, dat Kruisbergen krachtige vertoogen richtte tot den sultan om den pangéran uit te leveren.

1) Palmer v. d. Broek, Geschiedenis v. h. vorstenhuis v. Madoera (T.B.G., dl XX, blz. 283).

2) Verhoor van radén Djoerit, gew. regent van Madoera (De Jonge, dl 10, blz. 82 e.v.).

3) Kort verhaal v. d. Javaschen oorlog, etc. (K.A. 1900, XXII, 143).

AANGEHAALDE ARCHIVALIA

Overgekomen brieven en papieren van Ceilon in 1737 (1):

Schrijven van Van Imhoff aan Gouverneur en Raden, d.d. 7 Augustus 1736.
Schrijven van Van Imhoff aan Gouverneur en Raden, d.d. 26 September 1736.

Overgekomen brieven en papieren van Ceilon in 1737 (2):

Schrijven van Diderik van Domburg en den raad aan Gouverneur en Raden, d.d. 31 Januari 1736.
Schrijven van De Maccaré en den raad aan Gouverneur en Raden, d.d. 30 Juni 1736, met appendix van 6 Juli 1736.
Schrijven van Van Imhoff en den raad aan Gouverneur en Raden, d.d. 7 Augustus 1736.
Schrijven van Van Imhoff en den raad aan Gouverneur en Raden, d.d. 25 September 1736.
Resolutie van Dinsdag 8 Januari 1737.
Schrijven van Van Imhoff en den raad aan Heeren XVII, d.d. 12 Januari 1737.

Overgekomen brieven en papieren van Batavia in 1737 (2):

Schrijven van Gouverneur en Raden aan Heeren XVII, d.d. 6 April 1736.

Overgekomen brieven en papieren van Batavia in 1741 (8):

Secrete brief van Valckenier aan Heeren XVII, d.d. 31 October 1740.

Overgekomen brieven en papieren van Batavia in 1742 (3):

Missive van commissaris Verijssel aan Gouverneur en Raden, d.d. 24 en 28 December 1741.
Schrijven van Gouverneur en Raden aan Heeren XVII, d.d. 14 Januari 1742.

Overgekomen brieven en papieren van Batavia in 1745 (3):

Schrijven van Gouverneur en Raden aan Heeren XVII, d.d. 31 December 1744.

Overgekomen brieven en papieren van Batavia in 1745 (4):

Rapport van Van Suchtelen en Harting over hun onderhoud met Tjakraningrat, d.d. 20 October 1744.
Schrijven van commissaris Verijssel aan Gouverneur en Raden, d.d. 27 October 1744.
Schrijven van commissaris Verijssel aan Gouverneur en Raden, d.d. 4 December 1744.
Schrijven van kapitein Rhener aan Verijssel, d.d. 10 December 1744.
Schrijven van commissaris Verijssel aan Gouverneur en Raden, d.d. 29 December 1744.

Schrijven van commissaris Verijssel aan Gouverneur en Raden, d.d. 8 Januari 1745.

Secrete resolutiën van Januari-Februari 1745.

Manifest van Van Imhoff, d.d. 16 Februari 1745.

Schrijven van Gouverneur en Raden aan Heeren XVII, d.d. 10 Maart 1745.

Overgekomen brieven en papieren van Batavia in 1746 (2):

Schrijven van Gouverneur en Raden aan Heeren XVII, d.d. 31 December 1745.

Overgekomen brieven en papieren van Batavia in 1746 (4):

Schrijven van commissaris Verijssel aan Gouverneur en Raden, d.d. 21 Januari 1746.

Koloniale Aanwinsten 59:

Extract uit de notulen van Maandag 25 Juli 1740.

Extract uit de notulen van Zondag 9 October 1740.

Extract uit de notulen van Maandag 17 October 1740.

Secrete brief van Valckenier aan Heeren XVII, d.d. 31 October 1740.

Secrete brief van Valckenier aan Heeren XVII, d.d. 8 Januari 1741.

Request van Valckenier en Helvetius, d.d. Dinsdag 19 November 1743.

Gedicht: „Onder de prent van den moord te Batavia”.

Relaes van het gepasseerde op Batavia 1741.

Remarqués by form van berigt door de 3 Heeren geformeert op de teegens hen overgesonden papieren, noopens het voorgevallene op Batavia.

Koloniale Aanwinsten 111:

Beschrijving van den opstand in briefvorm, zonder opschrift of ondertekening (dossier 1).

Kort Vertoog dienende ten principalen tot justificatie tegens het geposeerde bij een seker schriftuur van den heere gouverneur generaal Adriaan Valckenier (door de extra ordinaire leden van den Raad van Indië P. de Chavonnes, Elias Guillot en Beerendregt benevens den president van den raad van justitie van het kasteel J. Lakeman). (dossier 3).

Brief van Helvetius, zwager van Valckenier, aan den bewindhebber der Compagnie Samuël Radermacher te Middelburg, d.d. 25 Maart 1741. (dossier 4).

Koloniale Aanwinsten 139:

Korte aan Notutie wegens het verraadt ofte Rebelligheyt der Chineesen op Batavia A^o 1740. (dossier 2).

Relaes wegens het voorgevallene gedurende den opstand en ontstane Rebellie mitsgrs: het gesmeede verraad door de Chinesee natie teegens de nederlandsche Oostindische maatschappije en dies hoofdstad Batavia met den resorte van dien, een begin neemende met den 26 Sber des Jaars 1740. (dossier 8).

Verhaal van de rebellie der Chineezen. (dossier 8).

Attestatie van Goeijlianko, 3 November 1740. (dossier 9).

Bataviase Beroertens. (dossier 9).

Verhaal van het voorgevallene in de vergadering van 6 December 1740. (dossier 10).

Verklaring van Donatus Franz, afgelegd voor de heeren commissarissen uit den raad van justitie, 4 November 1740. (dossier 10).

Koloniale Aanwinsten 8199:

Examinaties en Verklaringen conceerneerende de rebellige Chineesen. (Verklaringen van eenige Javanen en Relas van de Chineesen Tsjoeeki-etho moolenaar en Tsjet Jienko Zuijker riet planter aen de Zuijkermolen op tanah Doearatoes.)

Koloniale Aanwinsten 1900, XXII, no 143:

Kort verhaal van den oorsprong van den laatsten Javaschen oorlog en het gelukkig einde daarvan door den algemeenen vrede, 1741-1752.

Koloniale Aanwinsten 1902, XX, no 2:

Korte Schets van het Verraat (dat) door de Chinezen, soo binnen als buiten de stad Batavia is gesmeet geweest, als mede de daarop gevolgde bedroefde massacre, Brand, verwoestinge dier Natie mitsgaders het verdere dat deswegens is voorgevallen.

Koloniale Aanwinsten 1925, IV, no 13:

Schrijven van Helvetius aan den gewezen Gouverneur-Generaal Valckenier, d.d. 2 December 1741. (dossier 1).

Schrijven van H. Verijssel en J. H. Theling aan Gouverneur-Generaal Valckenier, d.d. 31 October 1741. (dossier 2).

Schrijven van Van Suchtelen aan Helvetius, uit Semarang, d.d. 7 November 1741. (dossier 2).

Schrijven van Van Suchtelen aan Helvetius, uit Semarang, d.d. 16 November 1741. (dossier 2).

Koloniale Aanwinsten 1925, IV, no 14:

Relas wegens het voorgevallene gedurende de Opstand en ontstane rebellie mitsgaders het gesmeede verraad door de Chinesche natie tegen de Nederlandsche Oost-Ind. Maatschappij en der hoofdstad Batavia met den resorte van dien een begin nemende met den 26 Sber 1740.

AANGEHAALDE LITERATUUR

- Albers, P. De moord der Chineezeezen te Batavia in 1740. Naar aanleiding van een nog onuitgegeven brief (Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied, dl LI).
- Blok, E. Sja'ir perang Atjeh (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Deel XXX).
- Cabaton, A. Catalogue sommaire des Manuscrits Indiens, Indo-Chinois et Malayo-Polynésien.
- Cense, Dr A. A. De Kroniek van Bandjarmasin. Acad. Proefschrift, Leiden, 1928.
- Colenbrander, Dr H. T. Koloniale Geschiedenis. Tweede deel.
- Djadadiningrat, Dr Hoesein. Critische Beschouwing van de Sadjarah Bantën. Acad. proefschrift, Leiden, 1913.
- Dumont, Ch. T. H. Aardrijkskundig woordenboek van Nederlandsch Oost-Indië.
- Encyclopedie van Nederlandsch-Indië.
- Gijsberti Hodenpijl, A. K. A. De zwerftocht van Sultan Pakoebowana II, na diens vlucht uit den kraton te Kartasoera op 30 Juni 1742 (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Deel 74).
- Haan, Dr F. de. Oud-Batavia. Gedenkboek uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen naar aanleiding van het driehonderdjarig bestaan der stad in 1919. Eerste deel.
- Haan, Dr F. de. Priangan. De Preanger-Regentschappen onder het Nederlandsch Bestuur tot 1811. Tweede deel.
- Hageman, J. Handleiding tot de kennis der Geschiedenis, Aardrijkskunde, Fabelleer en Tijdrekenkunde van Java. Deel I.
- Hoetink, B. Chineesche officieren te Batavia onder de Compagnie. (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Deel 78).
- Hoetink, B. Ni Hoekong, Kapitein der Chineezeezen te Batavia in 1740. (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Deel 74.)
- Hoëvell, W. R. van. Batavia in 1740 (Tijdschrift voor Neerland's Indië, 3e jaargang, 1ste deel).
- Hollander, Dr J. J. de. Handleiding bij de beoefening der Maleische Taal en Letterkunde.
- Jonge, Jhr Mr J. K. J. de. De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, deel 9 en 10.
- Juynboll, Dr H. H. Catalogus van de Maleische en Sundaneesche Handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek.
- Kats, J. Het Javaansche tooneel. I. Wajang poerwa.
- Krom, Dr N. J. Hindoe-Javaansche Geschiedenis. Tweede, herziene druk, 1931.
- Leupe, P. A. Beknopte Historie van de voornaamste gebeurtenissen op Ceilon, sedert de komste van de eerste Nederlanders aldaar in den jare 1602 en vervolgens van het Etablissement der Edele Maatschappij ten zelven eilande tot den jare 1757 (Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht. Zevende deel, Tweede stuk. Tweede serie. Tweede deel, Tweede stuk, 1862).

- Leupe, P. A. De Raden van Indië Van Imhoff, De Hase en Van Schinne in Holland, 1741-1742 (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Nieuwe volgrees, tweede deel).
- Leupe, P. A. Verhaal van het gepasseerde te Kartasoera voor en onder de belegering, item na het demolieren der vesting, door den opper chirurgijn Aarnout Gerritsz, 1742.
- Aanteekening van het gepasseerde te Kartasoera, door den luitenant Nicolaas Wiltvang en de overige vaandrags.
(Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Nieuwe volgrees, zevende deel).
- Malsen, H. van. Briefwisseling van den Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem Baron van Imhoff met den advocaat-fiscaal der Amsterdamsche admiraliteit Mr Jacob Boreel Janszoon (1738-1750). (Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, 50e deel).
- Medhurst, W. H. Chronologische Geschiedenis van Batavia, geschreven door een Chinees. Uit het Chineesch vertaald door W. H. Medhurst (Tijdschrift voor Neerland's Indië, 3de jaargang, 2de deel).
- Meinsma, J. J. Het Fort te Kartasoera in 1741 (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Nieuwe volgrees, zesde deel).
- Palmer van den Broek, Dr W. Geschiedenis van het vorstenhuis van Madoera, uit het Javaansch vertaald (Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Deel XX).
- Radermacher, Mr J. C. M. en Hogendorp, Mr W. van. Beschrijving van de stad Batavia (Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap der Konsten en Wetenschappen. Eerste deel, 1779).
- Rhede van der Kloot, M. A. van. De Gouverneurs-Generaal en commissarissen-generaal van Nederlandsch-Indië.
- Stellwagen, A. W. Valckenier en Van Imhoff (Elsevier's Maandschrift, 1895).
- Tuuk, H. N. van der. Kort Verslag der Maleische Handschriften, toebehoorende aan de Royal Asiatic Society te Londen (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië. Derde volgrees, eerste deel).
- Valentijn, François. Oud en Nieuw Oost-Indien. Vijfde deel, eerste stuk.
- Veth, P. J. Java. Tweede deel.
- Wall, V. I. van de. Figuren en feiten uit den Compagniestijd.
- Wüstenfeld, Dr F. Vergleichungs-Tabellen der Muhammedanischen und Christlichen Zeitrechnung.

AANGEHAALDE ANONIEME PUBLICATIES

Kort verhaal van de Javasche Oorlogen, welke met onderscheidene Prinsen gevoerd zijn, sedert den jare 1741, tot den algemeenen Vrede, gesloten in den jare 1757 (Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, 12de deel, 1830).

Omstandig en Allernaeuwkeurigst Verhaal van den Oorsprong, Begin, Voortgang en gelukkige ontdekkinge van het vervloekt en Schelms Verraadt, gesmeed tegen de Ed: Oostindische Compagnie, ende alle Europeanen, door de Chineesen, zoo in de Stadt Batavia, als in de Bovenlanden zich onthoudende, Mitsgaders het ombrengen van meer dan Tienduyzent Chineesen daarop gevolgt, behelzende een Dagverhaal, Van omtrent twee Maenden tyts, beginnende met den 26. September 1740 en vervolgens.

Door Een zeer Aenzienlijk Heer met de laetste Retour-Schepen overgezonden. (Koloniale Bibliotheek).

Verzameling van verscheidene echte Stukken van Batavia herwaards gezonden: Concerneerende den Opstand der Chineezen buiten, en de daar op gevolgde gruwelijke Massacre binnen gemelde Stad; bestaande in

I. Kort relaas van den Opstand en 't geen grootdeels binnen de Stad is voorgevallen.

II. Dagregister van het Gepasseerde in den Optocht van de Compagnies Krygsmacht, onder Kapitein Jan George Crummel.

III. Acte van Amnestie.

IV. Naukeurige Verhaal, by wyze van Notul, van de Geweldadige Arresteering der drie Ordinaire Raaden van India, Gustaaf Willem, Baron van Imhof, Elias de Haaze, en Izaak van Schinne, door Adriaan Valckenier, Gouverneur Generaal, enz.

V. Droom; waar in veele aanmerkelyke zaaken voorkomen, tot opheldering van de voorgaande Stukken, enz. (Koloniale Bibliotheek).

STELLINGEN

I

De praktijk van de zgn. korte conflictenregeling is in strijd met het uitzonderingskarakter, dat de Indische Staatsregeling er aan toekent.

II

De vaststelling van de grenzen van de Indische stadsgemeente door den provincialen raad miskent het karakter der gemeente als rechtsgemeenschap.

III

Het districtshoofd is bevoegd bij het vooronderzoek in strafzaken getuigen te beëedigen.

IV

Een herziening van de priesterrechtspraak, zooals die is geregeld in Stbl. 1852 no 152, in overeenstemming met de voorstellen van de in 1922 daartoe ingestelde commissie van advies, is zeer gewenscht.

V

De gronden, waarop de keuze van het Javaansch als verplichte taal bij de studie van het Nederlandsch-Indisch recht is gebaseerd, zijn in tegenspraak met de bij de Indologische studie gevolgde gedragslijn.

VI

Aan Volkslectuur ware op te dragen de voorlichting in zake tendentieuze propaganda en de bestrijding daarvan onder de inheemsche bevolking.

